

K 161.024
3

გაბაღიანი თოდუბ

ქართულ-სპანსუელი
ეტიუდები
II

«საქართველოს ენციკლოპედია»
ტ. 5, გვ. 275

მაგალი თოდუა

ქართულ-სპარსული
ეტიმოლოგია

II

წიწში პირველად ქვეყნდება და განიხილება საბჭოთა
კავშირისა და ირანის ზღვანაწერთა საცავებსა თუ კერძო კო-
ლექციებში დაცული რამდენიმე სპარსული ლიტერატურული
ძეგლი, გამოკლევა და ისტორიული საბუთი. იგი შეიცავს
აგრეთვე წერილებს ქართულ-სპარსული კულტურულ-
ისტორიული ურთიერთობის სფეროდან.

პართულ-სპარსული სახელდახელო ლექსიკონი

თეირანის უნივერსიტეტის ცენტრალურ ბიბლიოთეკაში დაცულ ერთ-ერთ კრებულში¹ სხვა, ნაირ თემებზე დაწერილ მასალებს შორის იკითხება არაბული ასოებით გადანუსხული ანონიმური ქართულ-სპარსული მცირე ლექსიკონი: زبان گرجی ('ქართული ენა')². რადგან ლექსიკონი ქართულ-სპარსულია, ქართული ლექსიკა სინგურიტთა გამოყოფილი და ის განიშარტება, უნდა გვეფიქრა, რომ იგი სპარსულის შესასწავლად არის შედგენილი და არა პირიქით, ქართულის დასაუფლებლად. მაგრამ ლექსიკონი, როგორც აღვნიშნეთ, არაბული ასოებით არის დაწერილი და, მაშასადამე, სპარსული წერა-კითხვის მცოდნე მკითხველს გულისხმობს ან ასეთი მკითხველის დახმარებით გამოსაყენებლადაა ნაწარმული. თუ ხელნაწერის აღმწერს, მოჰამმად-თაყნ დანეშ-ფაჟუს ვერწმუნებით, ხელნაწერს მიწერილი თარიღი ჰიჯრის 1064 (1653 წ.) მთელ კრებულს უნდა მივაკუთვნოთ. ამდენად იგი ერთ-ერთი პირველი დღემდე შემორჩენილი ქართული ლექსიკონია (იხ. ტაბულა 1).

ლექსიკონში სიტყვები ანბანზე არაა დალაგებული (ამით ის ასაღწიანად, ფარსადან გორგიჯანიძისა და სხვათა სპარსულ ლექსიკონებს გვაგონებს), მაგრამ სიტყვათა დაჯგუფების ერთგვარი ტენდენცია მაინც შეიმჩნევა, დაფუძნებული თემისა და ასოციაციაზე (ერთადაა დანა და ხმალა, ხილულის აღმნიშვნელი ლექსიკა და ა. შ.).

ირანში არაერთი და ორი ქართველი თუ ქართული წარმოშობის კალიგრაფი ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა³. ამიტომაც თითქოს არ იქნე-

¹ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه دانشکده حقوق و علوم سیاسی و اقتصادی دانشگاه تهران نگارش محمدتقی دانش پژوه، [تهران، ۱۳۳۹] ص ۸۷

² ხელნაწერის ნომერია 46, გვ. 142.

³ შ. თოდუა, ქართულ-სპარსული ეტიუდები [I], თბილისი, 1971, გვ. 106, 173. ირანში მცხოვრებ ქართველთ სპარსული სასაუბროც შეუდგენიათ (დართულია „არჩილიანის“ ხელნაწერზე—S 418). ამის შესახებ იხ. ვლ. ფუთურაძე, სპარსულ-ქართული „სასაუბრო წიგნის“ ერთი ნიმუში. „აღმოსავლური ფილოლოგია“, 1. 1969, გვ. 153.

ბოდა გასაკვირი, ეს ხელნაწერი ქართველის მიერ ყოფილიყო გადაწეს-
 ხული. მაგრამ დაბეჭდილებით შეიძლება ითქვას, რომ ნუსხის გამომწერმა
 ქართული არ იცის. ეს იქიდანაც ჩანს, რომ ქართულ სიტყვებს მისი წყვეტის
 წყვეტს და ორ ლექსიკურ ერთეულად წარმოგვიდგენს. მისი წყვეტის
 მის და **جيره دا** და **ნირე** (დაიჭირე) და ა. შ.

რადგან არაბული დამწერლობა ზუსტად ვერ გადმოგვცემს არათუ
 სხვა ენის, არამედ თვით საკუთრივ არაბული სიტყვების უღერადობას,
 გაფიქრებაც კი იმისა, რომ ეს მასალა ზუსტ წარმოდგენას გვაძლევდეს
 თავისი დროის ქართულის ფონეტიკურ თავისებურებებზე, მცდარი იქნე-
 ბოდა. მაგრამ, როგორც ერთი თვალის შევლებითაც შეიმჩნევა, ზოგი
 სიტყვის სპარსულთან შესატყვისობაში მინც იძლევა საშუალებას, წარ-
 მოდგენა ვიქონიოთ ამა თუ იმ ქართული ფორმის შესახებ თვით ისტო-
 რიული დიალექტოლოგიის თვალსაზრისითაც კი. ასე, მაგ., **هخا** შესა-
 ტყვისია მოახლე სიტყვისა. ვფიქრობთ, **هخا** ისე უნდა გავანმოვნიოთ,
 როგორც წერია: მხლენ ანუ მიახლე (სპარს. გრძელი ა ქართულში
 ხშირად გადმოდის ორი ანით. შდრ.: **م** სამი-ი) და ამით ქართული
 ლექსიკის ინფორმატორმა ალბათ ზუსტად გადმოსცა თავისი დროის არა-
 ლიტერატურული ფორმა ამ სიტყვისა.

ლექსიკისა და ფრაზეოლოგიის გარკვეული თემებით შეზღუდვა ერთ-
 გვარ წარმოდგენას გვაძლევს თვით ლექსიკონის ხასიათზე, იგი შეძლებუ-
 ლი მოქალაქისთვისაა სახელდახელოდ შედგენილი.

გვინდა აქ ხაზი გავუსვათ ზოგ ქართულ-სპარსულ ტრადიციულ
 ბგერათაშესატყვისობებს, რომელსაც სხვა ძეგლებშიაც ვხვდებით.

1. ბგერა **წ** გამობატულია: ა) ასო შესაშუალებით: **زاید** ზაიდ —
 წაადი; ბ) ასო ზადის საშუალებით: **خاوال** ზაუალ — წავალ; გ) სინის
 საშუალებით: **سوری** სურე (ან: სერე) — წუერი (წვერი); დ) სადის სა-
 შუალებით (თუ ეს ორთოგრაფიული ლაფსუსი არაა): **صاری** სარბე —
 წარბი.
2. ბგერა **ც** გამობატულია ასო **ج**-თი: **اوجی** უჩე — ოცი (შდრ.
 მეგრ. ეჩი), **چلی** ჩლე — ცოლი (შდრ. აგრეთვე მეგრ.: ჩილი).
3. ბგერა **ჭ** — ყაჭით: **چق** ფყ — ფაჭი, **قمال** ყმალ — ქმალი და ა. შ.
4. ბგერა **ღ** ყაჭითვეა გამობატული: **خا** ანუ — აილე.
5. **ქ** ბგერას ჯიმი გადმოგვცემს: **جادی** ბეჯადე — ბეჭედი.
6. ხმოვანი კა-ეე ჰევეუზით ხან ქართული ა ბგერაა გადმოცემული
 (აქა დანა — დანა), ხან — ე ბგერა (**هخا** მხლენ — მოახლე).

7. ზოგჯერ ქართული ვ ბგერა ჭათ.ჰათია გამოხატული: **بجدي**
 ბეჯეღი || ბაჯადი—ბეჯედი; **كادي** ქადალი || ქედელი—კედელი. **چراغ** ნუღი

ყურადღებას იქცევს ჰამე სიტყვის არაერთგზის გადმწერვას. **چراغ** სიტყვის
 მით: **چام** ჩამ. ტრანსლიტერაციის უზუსტობის შედეგია ეს თუ მასალის
 მორფოლოგიური თავისებურებისა? (ასევე, ყურადღებას იქცევს **ويدين**
 (ვეიდინ—ვიეიდი) ფორმაში **ნუნი** (ნ). ხომ არაა ის ორთოგრაფიული
 ლაფსუსი: ქართულის უცოდინარმა გადამწერმა აო ნუნად ხომ არ
 წაიკითხა?. ყურადღებას იქცევს პრეფიქსთა ფუნქციებიც (დნქსერ—
 დანქსერ, დღევანდელი ვწერ სიტყვის მნიშვნელობით, როგორც ეს
 ძვ. ქართულში გვქონდა). ლექსიკაში აშკარაა სიტყვათა არქაული მნიშვნე-
 ლობანი ან ნიუანსები: ვინაყი (ვენაჭი) განმარტებულია როგორც ბალი
 (გს) და ა. შ.

1. **بوري** ბურნი **ان** პური
2. **قالي** ყალი **آب** წყალი
3. **نيسي** ნისი **خرزمه** ხრზე
4. **قورزني** ყურზნი **انگور** ანგორ ყურძენი
5. **واشلي** ვაშლი **سيب** ვაშლი
6. **كمشي** კმში **به** კომში
7. **ساگებლი** **ساخت خواب** სავებლი
8. **სანთელი** **چراغ** **سائلي**
9. **წიგნი** **كتاب** **سگني**
10. **ძმარი** **سرکه** **زماري**
11. **თაფლი** **عسل** **تابلي**
12. **საზამთრო** **هندوانه** **زامترهولي**
13. **ბროწეული** **انار** **برزهولي**
14. **ოქრო; ფული** **رر** **تتري**
15. **ყმა** **غلام** **ყმა**
16. **მოახლე, მხევალი; ხარკა** **ماخله** **კნიზ** **მახლე**
17. **ღვინო** **شراب** **ونيا** (?)
18. **ყველი** **پنير** **ყველი**

* ვიძლევიტ ტრანსლიტერაციას. ჰათით გამოხატულ ვ ბგერას აღვუდგენთ სათანადო ნიშანს (გ). აღვფს, ვავს (როცა ის ხმოვანია) და აეს გამოვხატავთ ნიშნებით: ნ, უ, ი, მიუხედავად იმისა, გრძელია ისინი თუ მოკლე. მოკლე ხმოვნებს, თუ ისინი ხელნაწერში არაა, არ აღვუდგენთ (ვახმოვნებთ: კ მ შ ი და არა ქ ო მ შ ი).

19. کرد დڤنا دانه
20. شمشير ڤمڤلڤن ڤمالي (ڤمالي)

21. بردار آيه ايله

22. هيمه ڤمڤا شيشا

23. آتش سڤچلي سڤچلي

24. ڤولدي ساري ڤولدي ساري || ڤولدي ساري ڤولدي ساري ڤولدي ساري

ისარი

25. سوري سوري ريش ڤچერი

26. تالي تالو چشم توالي

27. صاري ابرو ڤარبو

28. خورزي سوري || სურზენ? ხომ არ იყო ڤოڤირი სხენი? يني

ცხვირი

29. ڤბილი ڤბილი ڤბილი

30. ڤილი ڤილი ڤილი (ڤელი)

31. ڤილი ڤილი ڤილი (ფეტი)

32. ڤილი ڤილი ڤილი

33. ڤილი ڤილი (?) ڤილი

34. ڤილი ڤილი (ڤილი: ڤილი ڤილი)

35. ڤილი ڤილი ڤილი

36. ڤილი ڤილი ڤილი

37. ڤილი ڤილი (?) ڤილი "ოთხი არშინი"

38. ڤილი ڤილი ڤილი

39. ڤილი ڤილი ڤილი

40. ڤილი ڤილი ڤილი

41. ڤილი ڤილი || სილაბანდი (ქალაბანდი?) ڤილი

ხოცი, ცხვირსახოცი.

42. ڤილი ڤილი ڤილი

43. ڤილი ڤილი ڤილი

44. ڤილი ڤილი ڤილი

45. ڤილი ڤილი (ڤილი ڤილი?) ڤილი

46. ڤილი ڤილი ڤილი

47. ڤილი ڤილი ڤილი

48. ڤილი ڤილი ڤილი

49. ڤილი ڤილი ڤილი

50. მაგრადლი მავრადლონ მავრატელი
51. სარკე სარკე აინე სარკე
52. სტუმარი სტომარი სტომარი
53. ქმარი ქმარი ქმარი
54. ქალი ქალი; ცოლი
55. ვენაყი ვენაყი ბაღი; ვენახი
56. ხნარი ხნარი (?) ხნარი
57. არტი არტი 1
58. აური აური 2
59. სამი სამი 3
60. აუდი აუდი 4
61. ხუთი ხუთი 5
62. ექსი ექსი 6
63. შუთი შუთი 7
64. რვა რვა 8
65. სეხარა სეხარა 9
66. ათი ათი 10
67. თრმდი თრმდი (წერია: თრმდი თრმდი) 11
68. თრმდი თრმდი 12
69. სხრამდი სხრამდი (ცხრამდი?) 13
70. თხმდი თხმდი (წერია: თხმდი თხმდი) 14
71. თხმდი თხმდი 15
72. თქმდი თქმდი 16
73. ჟომდი ჟომდი 17
74. თრამდი თრამდი 18
75. ხრამდი ხრამდი 19
76. აუჯი აუჯი 20
77. აბაშა აბაშა
78. ნუნ ნუნ ნუნ ნუნ
79. ბანი ბანი ბანი
80. გინდა გინდა გინდა
81. სახარამდი ? სახარამდი ? სახარამდი
82. ანანი ანანი ანანი

114. სად იყავი სად კჯაბოდი (ყაჭ) გვე სადი საო
115. მიხევეტი მიხევეტი? (მიხევეტი?) მიხევეტი
116. ლაუჩქარე ლაიძარ, ზოდუბაი ზარ დაი
117. გინ დაკრა თუ მიხოვაი თრაბრემ დაქრდ გენ გინ დაკრა
118. გარეთ გავალ გარეთ გარეთ გარეთ
119. იყავი გარეთ გარეთ გარეთ გარეთ
120. ჩემთვის ჩემთვის ჩემთვის
121. მოიტანე მონდნენე მონდნენე
122. ჭამე ჭამე ჭამე
123. აიღე აიღე აიღე
124. გიყიდი როდის როდის როდის
125. მივლივართ მივლივართ მივლივართ
126. ვაზლ ვაზლ ვაზლ ვაზლ ვაზლ
127. მწარე მწარე მწარე მწარე მწარე
128. იყო რა იყო რა იყო რა იყო რა იყო
129. ყიფილი ყიფილი ყიფილი ყიფილი ყიფილი
130. სად იყო სად იყო სად იყო სად იყო სად იყო
131. რა იყო რა იყო რა იყო რა იყო რა იყო
132. მიხედა მიხედა მიხედა მიხედა მიხედა
133. რას აკეთებ რას აკეთებ რას აკეთებ რას აკეთებ რას აკეთებ
134. ჭამე ჭამე ჭამე ჭამე ჭამე
135. ამოდი ამოდი ამოდი ამოდი ამოდი
136. შევერე შევერე შევერე შევერე შევერე
137. ვწერ ვწერ ვწერ ვწერ ვწერ
138. ვწერ ვწერ ვწერ ვწერ ვწერ
139. ჭამე ჭამე ჭამე ჭამე ჭამე
140. არის არის არის არის არის
141. დაწვი დაწვი დაწვი დაწვი დაწვი
142. დაწვი დაწვი დაწვი დაწვი დაწვი
143. წაი წაი წაი წაი წაი
144. ადვი ადვი ადვი ადვი ადვი

სილამაზის ზღვის ბუშტია, მაგრამ შებრუნებული.
მისი მარგალიტის საყურეები, მხრებს რომ წვდებთან,
ვარდიდან ჩამოწვეთილ ცეარსა ვვანან,
საყურეების მარგალიტა. თუ ყოველ წუთს ცვარი
ციმციმებს ტიტის ფურცლიდან?
მისი იავუნდის ყუთს წმინდა მარგალიტი გამოუჩენია,
ეთა ქორფა ვარდს — ცვარის მძივი*.

ვინ არის ეს ბაგრატი ქართველი, რომელიც ისე ცნობილი სპარსულ-
ენოვანი პოეტი ყოფილა, რომ მისი ლექსი სპარსული პოეზიის ნიმუშე-
ბის კრებულში შეაქვთ? ამ დროს, XVI საუკუნეში, ირანის სამეფო
კარზე იხსენიება ბაგრატი-მირზა (ბაგრატი-უფლისწული). არ არის შეუძ-
ლებელი, ამ ლექსის ავტორი სწორედ ეს უფლისწული, დაუთ-ხანის შვი-
ლი და როსტომ მეფის ძმა² ბაგრატი იყოს, რომელიც შემდეგ ქართლში
ბაგრატი VII-ის სახელით მეფობს.

* ამ ბაგრატი-მირზას 1596 წ. შამ-ანბასი საქართველოში აგზავნის ერთი ქართველი
ქალის ჩამოსაყვანად (იხ. *زندگانی شاه عباس اول، ص ۲۱۲*
იხ. მასზე აგრეთვე: ვლ. ფუთურძე, ისტანბურ, 1347, *آران، جلد دوم،*
მუნშის ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1969, გვ. 83, 103; 107 და სხვ.

ლემანდა ქართულ უფლისწულზე

XII საუკუნის მუსულმანურ აღმოსავლეთში საქართველო, რომელსაც იქ მაშინ აბხაზს უწოდებდნენ, საკმაოდ პოპულარული ქვეყანა იყო. მცირეაზიელი სპარსულენოვანი მწერალი და სახელმწიფო მოღვაწე მოჰამმად იბნ ღაზი თავის თხზულებაში „ბარინდ ალ-სა'დათ“ („სიკეთეთა მაცნე“. დაწერილია 1213 წ.) გარკვეულ მოსაზრებათა საილუსტრაციოდ იშველიებს საქართველოში მომხდარ ამბავს. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ძველის გამომცემელს მოჰამმად შირვანის **خاز**, (აბხაზ)-ის ნაცვლად; **انجاز** (ანჯაზ) ამოუკითხავს. თუმცა ამ უკანასკნელის შესახებაც შენიშნავს: „უცნობი მხარეაო“¹. მაინც უნდა აღინიშნოს, რომ წიგნის საძიებელში აბხაზ (**ابخاز**) არის შეტანილი (და არა ანჯაზ) და იქვეა განმარტებული იგი როგორც მხარე კავკასიაში. წიგნში ორჯერაა ქართველ უფლისწულზე (სხვადასხვა უფლისწულზე?) საუბარი. გამოცემის ტექსტში ორივეგან **انجاز** (ანჯაზ) იკითხება, მაგრამ ეს ფორმა საძიებელში შეტანილი არ არის. ამდენად, გამოცემლის ყოყმანი უფრო **ابخاز** (აბხაზ)-ის სასარგებლოდ იბრება. საყოყმანო კი არაფერი იყო, რადგან არავითარი ანჯაზის სახელმწიფო არ არსებულა.

აქ მოგვაქვს პირველი ამბავის ტექსტი და თარგმანი².

حكايت

چنانک آورده اند که ملک ابخاز پسری داشت بله و راغب و عشرت
را طالب هزل اورا منشور عزل کفایت نبشته و صورت صغو لغو در

1. برید السعادة از محمد بن غازی منطوی، بکوشش محمد شیروانی،

تهران، ۱۳۵۱ ص، ۸۴ بریدالسعادة

² მეორე ამბავი ასეთია: ქართველთა კეთილგონიერი მეფე შეიღს გონიერულ ანდერძს უტოვებს, მაგრამ გამეფების შემდეგ უფლისწული ივიწყებს მამის სიტყვებს. დიდებულები შეუთვლიან: თუ გინდა გემორჩილებოდეთ, მამის დარიგებას მიჰყევით (იქვე, გვ. 321).

نصای خاطر او سر افراشته اورا نظر بر دختری آمد از آن اکابر دولت
و اجازت حضرت و همگی همت او بر وصال او موقوف شد و جملگی
شد و گاه بیگانه جمال او را خواهان دایه آن دختر را باحسان رهین
امتنان خود گردانید و بوفور نوال و بذل مال او را امثال خود کرد چون با دایه
قواعد مباحثت ممهّد شد و قوانین الفت مؤکد گشت او را گفت خاطر
بمحبّت فلان مشغوفست و ضمیرم بعشق او مصروف اگر بتوسط تو این غرض
به نجات رسد و این مراد بحصول پیوندد مساعی تو مشکور بود و مساعی
تو مذکور و اختصاص تو بحضرت ما بکمال دایه گفت بهره اشارت فرمودی
امثال نمایم و بهره تو بیخ کردی اذعان واجب دارم اما به آن دختر تقریر
این معنی صعب است و ذکر این حال مشکل این کار را مقدمات معقول
باید و فتح مطبوع تا باشد که شمایل او بحیابیل خداع ما بسته شود و ماه
مراد تو از سرار اضطراب رسته گردد چون دایه از خدمت شاهزاده بدرآمد
شاهزاده را اتابکی بود بکمال حصافت معروف و بغایت شہامت موصوف طبع
او دوربین شده و خطرات خاطر او برید غیب گشته بر آن خلوت عثور
یافت شاهزاده را گفت دایه فلان بخدمت حضرت شما بود سبب احضار او
بفرمای شاهزاده صورت واقعه بر او عرض گردانید مرد کمال مکرو و فور میل
آن دختر شنوده بود شاهزاده را از سیرت و سریرت او اعلام داد سخن
او را شاهزاده بغرض برداشت و آن نصیحت او را تضریب انگاشت اتابک
از خدمت او بدرآمد و بر زبان راند لو علم اللّٰه فیہم خیراً لاسمعہم و دست
از حیات او برداشته و او را در جریدہ اموات نبشته دایه چون احوال عشق
شاهزاده بدختر عرض داد دختر از خوف ہوار و شدت اضرار در آن رضا
داد اما در حال شرک ہلاک او بنہاد چون شب موعود آمد اتابک ملک
زادہ را گفت شاہا چون نصیحت ما را اصفا نمودی و متابعت ہوا واجب
داشتی زینہار از اکل و شرب احتراز فرمای و از بہر صلاح و فلاح خویش
دیدہ بصیرت بگشای جوان را غلبت عشق حایل قبول آن نصیحت شد چون
دختر را بان ملاحظ دیدار و فصاحت گفتار بدید از حیابیل غوایل او نیندیشید
بمعانقت او مشغول شد دختر در حال مجلس انس حاضر گردانید شربت
نکبت او ساخته و از فوت و موت او پرداختہ دختر قدحی بخورد و دبگری

شاهزادہ داد چون بخورد روح او مجروح شد دانست که تیر فوات بہدف
 چون بسرای خود رسید مرغ بقای او در قفس وجود در قلق افتاد اتابک
 را خواند چون شاهزادہ را در آن سكرات فوات دید خواست کہ زبان بتقریر
 او بگشاید تا او را آن تنبیه یاد آید جوان گفت تاب الفہم بعدان صرد
 السہم وقت تعنیف نیست و هنگام تبکیت گذشت جبک للشیٰ یعمی و
 بصم درست شد کہ ہر کہ در پی ہوا رود و نصیحت نصحا را رد کند
 ہمچون من در ورطہ عنا و مہلکہ فنا افتد

قطعہ

کسی کزیند پیران روی بر تافت بتابد بی شک ازوی روی دولت
 نبیند آب شادی در ہمہ عمر از آن پس تا بود درجوی دولت

„ამბავი“

როგორც გადმოგვეყვამენ, აბხაზის მეფეს ერთი გართობის მოყვარული და განცხრომის მაძიებელი ვაჟი ჰყავდა. მის სიტყვა-პასუხს სრულქმნილების გაძევების ბრძანება დაეწერა და ფუჭი საუბრის ვითარებას მისი გონების სივრცეში თავი აღეზევებინა. [ამ უფლისწულმა] ერთ, იმ სახელმწიფოს დიდებულთაგანისა და უმაღლესი კეთილშობილის ქალიშვილს დაადგა თვალი. მთელი მისი მონდომება მასთან შეკავშირებას მოუწდა და მთელი მისი წადილი მასთან შეერთებას მოხმარდა. დღე და ღამე მასთან შეყრას ეძიებდა და წამდაუწუმ მის სილამაზეს მიეღტვოდა. იმ ქალიშვილის ძიძა თავისი წყალობით მოიმაღლიერა, ყელამდე საჩუქრებში ჩასვა და მოისყიდა. როცა ძიძასთან გამოტყდომის ყაიდა წესრიგში მოიყვანა და დაახლოების კანონები ამოქმედდა, უთხრა: გონება ამა და ამ ქალის სიყვარულით მაქვს გართული და გული მისი ვნებით მიძგერს. თუ შენი საშუალებით ეს ვნება გამარჯვებას ეწევა და ეს წადილი ნაყოფს მოიმკის, შენი ცდა მადლიერებით იქნება მიღებული და შენი გარჯა—სათანადოდ აღნიშნულიო.

ძიძამ უსახა: რაც მითხარი, იმისი თანახმა ვარ და რაც მიმოითეთ, იმას ვიქმ. მაგრამ იმ ქალთან ამ ამბის ახსნა ძნელია და საქმის ხსენება — მიძიე. ამ საქმეს გონივრული მომზადება და კარგი მახის დავება სჭირდება, ვინძლო მისი კეთილი ბუნება ჩვენი ტყუილის ბადეში გაებას და შენი წადილის მთვარემ გამოანათოსო.

უფლისწულს გონიერების სრულქმნილებით ცნობილი და უდიდესი ნოვების უკიდურესობით შემკობილი ერთი ათაბაგი ჰყავდა. მისი ბუნება შორსმჭვრეტელი შეიქმნა და მისი გონება საიდუმლოებების გახსნა და უფლისწულს ჰკითხა: ესა და ეს ძიძა თქვენს უდიდებულესობასთან იყო და რა უნდოდა, მიბრძანებო? უფლისწულმა საქმის ვითარება აუხსნა. კაცს იმ ქალიშვილის ცბიერებისა და სურვილების ამბავი გაეგო და უფლისწულს მისი საქციელისა და საიდუმლოებათა შესახებ მოუთხრო. ვნებას აყოლილმა უფლისწულმა მის სიტყვას ყური არ ათხოვა და მისი დარიგება გულთან არ მიიტანა. ათაბაგი გაეცალა მას და თქვა: „ღმერთს რომ ისინი ეცნო რისამე კარგის გამზრახად, სმენას მიანიჭებდა მათო“². მის სიცოცხლეზე ხელი ჩააქნია და იგი მკვდრების დავთარში ჩაწერა.

ძიძამ უფლისწულის სიყვარული ქალიშვილს რომ აუწყა, ქალმა მოკვდინებისა და ხიფათის შიშით თანხმობა განაცხადა, მაგრამ მას მაშინათვე სასიკვდილო მახე დაუგო. დათქმული დამე რომ დადგა, ათაბაგმა უფლისწულს უთხრა: მეფეო, რადგანაც ჩვენს რჩევას ყური არ ათხოვე და ვნებას აპყვევი, გაფიცებ, იქ ქამისა და სმისაგან მაინც არის, თავი შეიკავე და უშიშროებისა და უვნებლობის მიზნით თვალები გაფაციცებული იქონიე!

ახალგაზრდას სიყვარული ჰქონდა მორეული და ამ დარიგებას ყურიც არ დაუგდო. როცა ასეთი პირმშვენიერი და ტკბილმოუბარი ქალიშვილი გაიცადა, მისგან დარწულ უბედურების მახეებზე რომ არ უფიქრია, ისე მის ხევწანს დაეშურა. ქალ დაფაცურდა, უფლისწულს გაუმასპინძლდა, მისი უბედურების შარბათი შეკაზმა და სიკვდილი გაუმზადა. ერთი თასი თვითონ გამოცალა და მეორე — უფლისწულს გაუწოდა. ამანაც შარბათი დალია თუ არა, სუნთქვა შეეკრა, მიუხედა, რომ სიკვდილის ისარი სიცოცხლის სამიზნეს იყო მოხვედრილი და აღსასრულის არავი ჰქროდა. ქალისაგან წამოვიდა. სასახლეში რომ დაბრუნდა, სიცოცხლის ჩიტი არსობის გაღიაში აუფართხალდა. ათაბაგი იხმო. როცა მან უფლისწული სულთმობრძავი დაინახა, უნდოდა ესაყვედურა და თავისი გაფრთხილება მოეგონებინა. ახალგაზრდამ უთხრა:— „მაშინ გამახსენდა, როცა ისარი სამიზნეს მოხვდა“ (არაბ.). გაკიცხვის დრო აღარაა და საყვედურების უამც გასულია. „შენი სიყვარული აბრმავებს და აყრუებს“ (არაბ.). სწორი ყოფილა, — ვინც ვნებას აპყვება და კეთილ რჩევას არ შეისმენს, იგი ჩემსავით სიავის მორევში ჩავარდება და სიკვდილის უფსკრულში გადაიჩეხებაო.

² ყურანი, სურა 8, ლექსი 23.

ვინც მოხუცთა (ფირთა, მოძღვართა) რჩევას ზურგი აქცია,
სიყვთე მას უეჭველად ზურგს შეაქცევს.
შვების წყალს ვერ ივდებებს მთელი სიცოცხლე,
თუნდაც სიყვითის წყაროში იღვწს⁴.

4 **بريد السعادة، ص 81** თუ ამ ლექსს სინამდვილე უძევს საფუძვლად, იგი 1213 წლამდე (წიგნი ამ დროსაა დაწერილი) უნდა მომხდარიყო. „ქართლის ცხოვრების“ ცნობით, ათაბაგის ინსტიტუტი თამარის დროს შემოდის ჩვენში. პირველ ათაბაგად ივანე ახალციხელს თვლიან. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, ეს ივანე მხარგრძელის პატივმოყვარეობის დასაყმაყოფილებლად უნდა მომხდარიყო, თორემ ამ დროისთვის უფლისწულთაგან აღსაზრდელი არაიქნა იყო (ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართული სამართლის ისტორია, წ. 11, ნ. I, გვ. 179). ივანე მხარგრძელი ამიტომ ხომ არ აცხადებდა პრეტენზიას ამ ტიტულზე, რომ თავის დროზე ლაშას გამზრდელი იყო?

ქართული წარმოშობის კიდევ ერთი სპარსული პოეტი

ჩვენ უკვე გვქონდა შესაძლებლობა, მიგვეკვლია ქართული წარმოშობის¹ 16 სპარსელი პოეტისათვის და მოგვეტანა მათი როგორც ლექსების ნიმუშები, ასევე ბიოგრაფიული ცნობები, რომლებიც ირანის ხელნაწერთა ფონდებში დაცულ სხვადასხვა პირველწყაროთაგან ამოვეკრიბეთ².

როგორც ვუთითებდით³, ჩვენამდე ვ. ფუთურიძემ ექვსი ასეთი პოეტი გააცნო ქართულ საზოგადოებას, რამდენადაც მისი ერთადერთი წყარო, ნასრავანდნს თაზქერე ქართველად მხოლოდ ამ პოეტებს აცხადებდა. მაგრამ ირკვევა, რომ ნასრავანდნს ცნობა მის თაზქერეში განხილულ ამა თუ იმ პოეტის წარმომავლობაზე ყოველთვის სრული ან ზუსტი არ არის (მაგალითად, ჩვენ სხვა წყაროების მიხედვით უკვე მივეუთითეთ ბეჰზანდ-ბეგისა და ქატიჰბინს ქართველობაზე⁴). აქ კიდევ ერთ ასეთ პოეტზე, მორთაზა-ყოლბ-ბეგ სორუსზე შევჩერდებით. მასზე შემდეგს გვაუწყებს ნასრავანდნ:

مرتضی قلی بیگ از غلامان مرحوم محمد علی بیگ گرگ یراق بود که
الحال در سلک غلامان خاصه شریفه است جوان آدمی آدبست در کمال
آرام و خوش طبعش نهایت قدرت دارد سروش تخلص دارد این ابیات ازوست

შერ

- [1] زینت خود ساخت دولت هر چه را رد کرد فقیر
 مشعل شاه از کهن دلگ گدایان روشنست
 [2] زبالایش چه حسرتها که جان ناتوان دارد
 خود آنهم نیک میداند که دستی در میان دارد

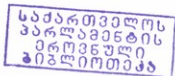
¹ გამოთქმა: „ქართული წარმოშობის სპარსელი პოეტი“ დაგვიწვინა დ. კობიძემ თავის რეცენზიაში, რომელიც მან ჩვენს „ქართულ-სპარსულ ეტიუდებს“ მიუძღვნა (იხ. „მაცნე“, 1972, № 1, გვ. 187) — პოეტზე ქართული არ ითქმისო. პოეტზე მართლაც არ ითქმის ქართული, მაგრამ პროფესორი დ. კობიძე ვერ მიმხვდარა, რომ აქ „ქართული“ გინსაზღვრავს არა „პოეტს“, არამედ „წარმოშობა“ სიტყვას.

² მ. თ. დ. უ. ა., ქართულ-სპარსული ეტიუდები, [1]. თბ., 1971, გვ. 105—186.

³ იქვე, გვ. 105.

⁴ იქვე, გვ. 159, 172.

2. მ. თოდუა.

[3]
 دل در آن وقتی که جا بالای هفت آورنگ داشت
 در هوای سجده او سوی خاک آهنگ داشت
 در هر نفس از جامه هستی گسیخت
 بر ماندگی حکم قبای تنگ داشت*

„მორთაზა-ყოლნ-ბეგვი ცხონებული გერაქ ღარაყ* მოჰანმად-აღრ
 ბეგვის ლოლმთაგანი* იყო. ამჟამად მეფის რჩეულ ლოლმთა რიგებშია.
 ზრდილი ყმაწვილია, სიმშვიდისა და სიყვითის სრულმნილუებაში მის ბუ-
 ნებას ხელი უკიდურესობამდე ეწიფვის. ფსევდონიმად სორუმში აქვს. ეს
 ბაჰთები მისია:

ლ ე ქ ს ა

- [1] დავლათმა იმისგან გაიკეთა ზინათი, რაც მწირმა უარპყო, შაჰის ალი მათხოვართა ძველი ჩოხიდან არის ნათელი.
- [2] მისი სიმაღლიდან რა კმუნენია, — უძლეური სული უღვას, თვითონაც კარგად იცის, დონიჯი რომ აქვს შემოყრილი.
- [3] გული მაშინაც კი, ვარსკვლავებზე მაღლა რომ იყო, მისი მონობის ვნებით მიწაზე მოიწვედა. ყოველ სუნთქვაზე ნაყერებში გაირღვა არსობის ტანსაცმელი, სიკაცბლეს ჩვენთვის ვიწრო კაბა ჩაეცვა და ამიტომ*.

ამ პოეტზე ნასრანბადის ცნობებს იმეორებს ხუშტუ, მაგრამ ახალს თავისთავად არაფერს უმატებს⁷. საღნყის „შამ'-ე ანჯომანი“ მეტად მცირე, მაგრამ საინტერესო ცნობას გვაწვდის სორუმზე: პოეტი სოლეგმან I (1666—1694) დროსაც ცოცხალი ყოფილა. ეს თაზუქერე პოეტის მხოლოდ ერთ, ისიც ნასრანბადელის მეშვეობით ჩვენთვის ცნობილ, ბაითს სჯერდება⁸.

* „სამეურნეო მოხელე, მუშაკი, რომელიც საჭირო საგნებისა და მასალის შონა-მოწოდებაზე ზრუნავდა“ (ვლ. ფუთურიძე, ისტ. საბ., გვ. 477).

5 بذكره نصرآبادی، تألیف میرزا محمد طاهر نصرآبادی اصفهانی
 تاصحیح وحید دستگردی، تهران، ۱۳۱۶—۱۳۱۷، ص ۴۶

6 ლოლმა იყო ტყვედ ჩაგდებული ან ბაზარზე ნაყიდი მონა (ვაგი), რომელსაც მეფის გვირგვინში ან კარზე ამსახურებდნენ. მათგან მრავალმა შიალწია (განსაკუთრებით სეჭინანთა ირანში) დიდ თანამდებობას როგორც სამხედრო, ასევე სხვა დარგში.

7 სეფანსლარის ბიბლიოთეკის ხელნაწერი № 490 فهرست س، سفینه خوشگو، س، کتابخانه مدرسه عالی سپسالار، جلد دوم، تألیف ابن یوسف شیرازی، تهران، ۱۳۱۸، ص ۱۷۳

8 امیر الملک سید محمد صدیق حسن خان بهادر، شمع انجمن، ۱۳۹۲، ص ۲۱۴

ყველაზე ვრცელი და ზუსტი ცნობა სორუსზე შემოღწახისას ვალო-
ყოლო-ბეგ იბნ დასუდ-ყოლო შამლუ-ეე პარავის თაზერეს დასაყრდენად
ხაყანის" (1674 წ.), რომლის ერთი ნუსხა პოეტს ასე ვაგვიყვანებს:

دیگر آن تبعه غلامان شهریار کافه اسلام مرتضی قلی بیگ خلف اسفندیار
بیگ گرجیست تخلص او در فن شاعری سروش است مشارالیه از بسیاری
قدرت نظم نمود و شهنامه عباسی را وجه همت ساخته و الحق بکار سخنوری
در بحر مثنوی از قرار واقع پرداخته اسفندیار نژاد است که هر گاه او را
با تہمتن خیالات عرصه مقال مناظره تکلم افتاده جملگی را به نیروی همت
فصاحت و اقبال بلاغت الزام بيشمار داده کلامش تہمتنیست که کمر زنجیر
فکریدگویان را در مصاف خودنمایی گسیخته خیالش رو بین نیست که
شمشیر نطق عیب جویان را دم گیرائی ریخته صاحب سروشیست که از
لانہ اقبالی اندیشه برصف سپاہ خاقان سخن رخت همت را چنان باید
تاخته-لمحرره

زاعجاز نطقش شده دمبدم
تواضع کنان لطف و معنی بهم
قرین کرده در چرخ نیک اختری
دو مصرع بهم چون مه و مشتری
کلامش ز خوبی همه یاسمن
گلستان گلستان چمن در چمن
خداوند طبع سخن آفرین
سراید بمدح سروشی چنین
بنطق و بحرف و بعقل و بدین
فصیح و ملیح و درست و متین

مشارالیه نشو و نما در ولایت اصفهان یافته اشعار شاهنامه او هذ الیوم
از دوازده هزار متجاوز است و هر واقعه که یاوماً فیوماً رو میدهد طبع
و لایس بہمت و قدرت بر رشته نظم میکشد از جمله اشعارش این چند
بیت است کہ تقریباً فقیر حقیر بتحریرات مبادرت جستہ * مثنوی*

روان همچو رودی بود روزگار
سپهر آسایش بر رهگذر
تو چون ماهی رود کرم شنا
رہت مردم پرده آسیا

دمادم در آن آب و تاب اوفتد
 تنت همچو خس درشتاب اوفتد
 ز بالا به پستی دواند ترا
 چنین تاسختی رساند ترا
 چه اندر دم چرخت افکند بخت
 بیکدم ز یک گردش تندو سخت
 تنترا بدانگونه ساید در آب
 کزان هر پشیزی نماند حباب⁹

„ზევლი საინლამოს ნევის მიჩილა ღოღამთავანია მორთაზა-ყოლნ ბეგ ჯორან, ესტანდიავრ-ბეჯეის შვილი. მელექსეობაში მისი ფსევდონიმია სორჟში. სსენებულმა ლექსის დიდი უნარი გამოიჩინა და „შაჰ-ნამე-ეე 'ბაბსსსს'“ წერას შეუღდა. ქეშმარიტად, მელექსეობით „მანსავის“ სასეობაში თავი ისახელა. ესტანდნავარის ნაშიერია, რომელსაც მუღამ შთაგონების თაჰამთანთან უსდება სიტყვის ასპარეზზე გაჯიბრება¹⁰. მქერ-მეტყველების უნართა და ოქროპირობის იღბლით. ყველასთვის უამრავი იბულგბა მიუცია. მისი სიტყვა თაჰამთანია, რომელსაც ძვირისმთქმელ-თათლის ფიქრის ჯაჰვის ჯამარი თავის გამოჩენის მოედანზე გაუწყვეტია“

მისი შთაგონება რუჰანთანია¹¹, რომელსაც ავისმლომელთა მეტყვე-ლების სმლისათვის საპრობა მოესპია. ანგელოზის ბუნების მქონეა¹², რომელსაც აზროვნების სმიღლით ლექსის ზაყანის ჯარის რიგში უნარის რაში, როგორც ვეების, ისე გაუქვენებია. მისი ნაწერია:

მეტყველება მას სისწაულებრივად გამეგობრებია,
 სიყეთე და სიღრმე ერთმანეთს შეთვისებია მასში.
 იღბლიანობის ცის ჩარხზე ერთმანეთს დაახლოებია
 ორი ტაეპი, როგორც მთვარე და მუშთარი.
 მისი სიტყვა სიყეთით უცვეთელაა,
 ყვაილნარი — ყვაილნარში, წალკოტი — წალკოტში.
 ბუნების უფალი საქებარ ლექსს

⁹ ირანის მეჯლისის ბიბლიოთეკის ხელნაწერი № 2155:

قصص الخاقانی تألیف ولی قلی بیگ بن داود قلی شاملوی هروی، ص ۴۰۸

თაჰქერეს ამ ნუსხაზე მიგეითითა ირანელმა ფილოლოგმა ჰაერიმ (حائری), რისთვისაც მას დიდ მადლობას მოვახსენებთ.

¹⁰ იგულისხმება „შაჰ-ნამეს“ გმირების როსტომის (თაჰამთანისა) და ესტანდნავარის შერკინება.

¹¹ 'რვალისტანა', იგულისხმება „შაჰ-ნამეს“ გმირი ესტანდნავარი.

¹² ნართაულია: ს ო რ უ შ ანგელოზს ნიშნავს.

სორუმის სადიდებლად ასე ვაღიარებ:
სიტყვით, გამოთქმით, გონებითა და სარწმუნოებით
შპერშეტყველი, პაეროვანი, მართალი და ძლიერი.

ხსენებული ისპაანის ვილწაითში გაიზარდა. მისი „შპპ-წაწეს“ ლექსებმა დღეისათვის თორმეტ ათასს გადააჭარბა და ყოველ აშბავს, რაც დღითიდღე ხდება, უნარიტა და ძალიტ ლექსად კინძავს. მის ლექსიტავან ეს რამდენიმე ბაიტია, რაც უღირსმა შწირმა ჭაღალდებდიან სახელდახელოდ ამოკრიბა:

შ ა ხ ნ ა ე ნ

საწუტრო შდინარესავიტ შავალია,
ზეცა კი უძრავად დვას.
შენ თევზივით დაცურავ შდინარეში
და გზა წისკვილის ლარზე გიძევს.
წარა-შარა იმაში წყალი ვარდება.
და შენს ტანს ნაფოტივით შიაჭანებს.
შალიდან ძირს დავაჭანებს,
სანამ ვანსაცდელში არ ჩავავდებს.
როცა ჩარხის ფრტას მოვანარცხებს ბელი,
ერთ წამში ჩქარი და შავარი ჩქერით
შენს ტანს ისე დაფლუტს წყალში,
რომ შენგან ბეწვიც არ დარჩება“.

აქედან ირკვევა, რომ შორტაზა-ყოლნი გორჯის ჰქონია შპპ-აბბას II-ის საქშეებისა და დროის სადიდებელი პოემა „შპპ-წაწეს“ სახელწოდებით. საღ ინახება ეს მასნავერ ანდა შემონახულა თუ არა ივი საერთოდ?¹³

¹³ აშბად 'ალ-ხან ჰშემის თაჭერეში „შაბზან აღ-ლარწებ“ (1803 წ.) უურადღებას იქეცეს კიდევ ერთი ქართული წარმოშობის პოეტი, ვინმე ვზ აღ-დინ გორჯი, რომლის ერთი ბაიტი შიაჭეს თაჭერეს ავტორს და რომელზედაც ივი გვამცნობს: „უაზვი-ნიდანაა, ქართველტა ტომიდან, კარგი ლექსები აქვსო“ (იხ. ბოდლეს ზელწაწ. № 395, 261 v).

ორი ჭაჭაბი გორჯი

1. ყობზდ-ბეგ ქაჭაბი გორჯი

ჩვენ უკვე გვქონდა შესაძლებლობა, მიგვეთითებინა, რომ ყობზდ-ბეგ ქაჭაბი, რომელსაც სპარსული ლიტერატურათმცოდნეობა მხოლოდ ორი წყაროთი, — ნასრანდისა და ჰასან-ხან ბაჰადორის თაჭერეებით იცნობდა, წარმოშობით ქართველი აღმოჩნდა¹. ცნობილი იყო მისი მხოლოდ ხუთი ბაიტი. 1970 წ. ირანში ყოფნის დროს ჩვენ მივაკვლიეთ ამ პოეტის ქოლღოშაშს, რომელიც შეიცავს 644 გვერდს და ცხრა ნაწილისაგან შედგება: 1) რესალე, რომელსაც ხელნაწერის დეფექტურობის გამო (დასაწყისი გვერდები აკლია) სათაური არ შემორჩენია. იგი ლექსნარევი პროზითაა დაწერილი და ცხრა კარს შეიცავს. 2) ყეთ'ა. 3) რობაშე. 4) ლაზელი. 5) ყასიდა. 6) თარჯი'-ბანდი. 7) თარქიბ-ბანდი. 8) პოემა „ზოსროვ-ო შირინი“. 9) ადგილები „არდაშირინაშედან“². ეს ნუსხა ჯერ აღწერილი არ არის, ხელნაწერთა კატალოგებში არ შესულა (მას ჩვენ მოჰამმად თაყი დანეშ-ფაქუსის ერთერთი სტატიით მივაკვლიეთ³) და ამდენად, შეიძლება ითქვას, უცნობია თვით სპეციალისტებისათვისაც კი.

სეჭმანთა (1501—1732) და მომდევნო ხანების სპარსული ლიტერატურა ცუდადაა ცნობილი და შესწავლილი. ჩვენ თავი მივაჩვიეთ აზრს, — ამ ხანის პოეზია დაცემის გზაზეა დამდგარი და მხოლოდ ძველის გადამღერებას წარმოადგენსო. ეს სულ ასეც რომ იყოს, მისი შესწავლისაგან თავის დაზღვევის უფლებას როდი გვაძლევს. ბოლო ხანებში ამ პერიოდის ლიტერატურისადმი ინტერესი ერთგვარად გაცხოველდა. ჩვენ აქ გვინდა ირანისტთა სამყაროს გავაცნოთ ქართველი

¹ შ ა გ ა ლ ი თ ო დ უ ა, ქართულ-სპარსული ეტიუდები, თბილისი, 1971, გვ. 171.

² თეირანის უნივერსიტეტის ცენტრალური ბიბლიოთეკის ხელნაწერი, № 6054.

³ محمد تقی دانش پژوه، صدوسی واند اثری فارسی در هو سیقی، مجله هنرمردم، شماره نوادو هشتم، ص 37

წარმოშობის ამ სპარსელი პოეტის შემოქმედების რამდენიმე ნაშრომი (იხ. დამატება I).

ქაჭქაბზს ქოლღნჯათი ძვირფასი, ჯერჯერობით ერთადერთი წყაროა პოეტის ბიოგრაფიის შესასწავლად. ეს ლექსები წარმოდგენას გვიქმნიან მათი ავტორის სულიერ და ნივთიერ მდგომარეობაზე. ეტყობა, ზოგი მათგანი დაწერილია ინდოეთში, სადაც პოეტი ბედის საძიებლად ანდა, როგორც თავად აცხადებს, ლუკმაპურის საშოვნელად ყოფილა ჩასული.

აქვე გვინდა შევეხოთ მის ყარბულ მოტივებს. რადგან ყობდ-ბეგ ქაჭქაბზ შჰჰ-აბბზსის ქართველი ლოლში იყო, შეიძლებოდა ისიც გვეფიქრა, რომ იგი ბავშვობაში მოხვდა ირანში, ამდენად ფლობდა მშობლიურ, ქართულ ენას (როგორც ბევრი მისი ბედის მოზიარე) და, ბუნებრივია, ეხსომებოდა და მოენატრებოდა სამშობლო მხარე, საქართველო. თუ ასეა, ხომ არ უნდა გვეფიქრა, რომ ეს სტრიქონები, სადაც პოეტი სამშობლოს იგონებს, ირანშია დაწერილი და ჩვენს ქვეყანას ეძღვნება:

سوزد وطن ز آه هر گاه کوکبی من
در محنت غری یاد آورم وطن را

„ჩემი ოხვრისგან სამშობლო იწვის, ყოველთვის როცა მე, ქაჭქაბზ, — ყარაბაზის სიღუბნით სამშობლოს ვიგონებ“.

აქვე შეიძლებოდა გაგვეხსენებინა ის ქარბი ქრისტიანული რელიეფი, რომელთაც ქაჭქაბზ გორჯნ პოეტურ სახეებად გამოიყენებს ხოლმე (ზონარი, ქრისტე, ქრისტიანი და სხვ.). რასაკვირველია, უნდა გვახსოვდეს, რომ ამ ხატებს საერთოდ მიმართავს სპარსული პოეზია, მაგრამ ისიც არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ სპარსულ ლიტერატურაში ასეთი ნართაულები იშვიათი არ არის (მდრ. ხაყანის „ციხის ელეგია“ და სხვ.). არაფერი გვიშლის ხელს, გამოვთქვათ ვარაუდი, რომ აქ ყოფილი ქრისტიანი ლაპარაკობს.

თუ დამტკიცდა, რომ ზემოთ მოტანილი ბაითი ირანშია დაწერილი, მაშინ ჩვენი მოსაზრება უკვე ვარაუდი აღარ იქნება, რადგან ირანში ქართველი საქართველოს გარდა სხვა რომელი სამშობლოს მონატრებაზე ილაპარაკებდა. მაგრამ ჩვენ არ ვიცით, სად შეიქმნა იგი, ქაჭქაბზს ქოლღნჯათში შესული ლექსების ერთი ნაწილი ინდოეთშია დაწერილი და პოეტის ავტობიოგრაფიულ ცნობებს სწორედ აქ ვაწყდებით.

ეს უნიკუმი ქოლღნჯათი ქაჭქაბზს თხზულებათა სრულ კრებულად არ უნდა ჩაითვალოს. ამ აზრს განგვიმტკიცებს კრებულის ბოლო თავი, რომელშიაც მთელი „არდენირ-ნამე“ კი არ იკითხება, არა-

მედ მისი მხოლოდ რამდენიმე ნაწილი (اسم اسب كو كى) ყო ბნდ-ბეგე ქაჭქაბნის „არდაშორ-ნამედან“). არ არის გაწორიცილებული რომ ქოლღოჯაში არ იკითხებოდეს პოეტის ზოგი ადრევე და და. ამავე დროს საქმეს ისიც ართულებს, რომ ხელნაწილები დასათაურებული არ არის,—სინგურით დასაწერი სათაურების ადგილი ცარიელია.

ირანში, ეტყობა, პოეტს ნივთიერად უჭირდა. მას აქ მხოლოდ თავისი ოსტატის (?) სამსახური აკავებს, თორემ მზადაა, ინდოეთს წავიდეს. პოეტი იქვე ჩივის, რომ ეს სამსახური ათი წელია უნაყოფოდ გრძელდება. რა ოსტატზეა ლაპარაკი, რა სამსახური იყო ეს? ცხადია, აქ ქაჭქაბნის, როგორც შაჰ-აბბასის ღოლღმის, სამსახური არ უნდა იგულისხმებოდეს. ეს კია, ყასნდა ირანშია დაწერილი. პოეტი აქვე იძლევა თავისი მამღუჭის სახელს თუ მის ნართაულს: შაჰ-ე მარღან 'ალწ. ვინ არის ეს პირი? რადგან ქაჭქაბნ მას შაჰს უწოდებს (ორჯერ), უნდა ვიფიქროთ, რომ ის ირანის ფარგლებში მყოფი ქვეყნის მფლობელი არ არის, რადგან შაჰ-აბბასის დროს მის ხელქვეითთ ასეთი ტიტული არ ჰქონდათ, ირანის იმპერია სავალწებოდ იყო დაყოფილი და პროვინციათა მმართველებს ვალწ ეწოდებოდათ. გამოორიცილება იმისი, რომ ქაჭქაბნ შაჰ-აბბასის დროს ცხოვრობდა, დაუსაბუთებელია, რადგან ნამდვილად ვიცით, რომ ის 1623 წელს გარდაიცვალა. მაშასადამე, ეს შაჰი მარღან 'ალწ ირანის გარეთ უნდა ვეძიოთ. ხომ არ არის ეს პირი ყანდაარის მმართველი 'ალწ-მარღან-ხანი, რომელმაც უღალატა ირანს და ეს მხარე დიდ მოლოლებს დაუქვემდებარა?⁴ თუ ამ ჩვენს ვარაუდს რაიმე საფუძველი გააჩნია, მაშინ უნდა ვიფიქროთ, რომ პოეტი ყანდაარში წერს ამ ყასნდას, აქ დაუყვია მას ათი წელი და ახლა აქედანაც აპირებს გადახვეწას.

ირანიდან პოეტი ინდოეთში მიდის. აქ, დეჰანის სამეფოში, იგი მოჰამმად ჰასან აბმანის (?) მფარველობას ეძიებს. ერთ ლირიკულ ლექსში გამოხატავს კიდევაც ამ იმედებს,— დეჰანის ქვეყანა უკვდავების წყალიაო, მაგრამ მალე ირკვევა, რომ საწადელს ვერც აქ მიაღწია პოეტმა. იმავე მამღუჭისადმი მიძღვნილ ყასნდაში ის ჩივის: წელიწადნახევრის შემდეგ ამ ქვეყნიდან ხელცარიელი და დაღონებული უნდა გადავიხვეწო. ირანი პურს თუ არ მაძლევდა, ჩემი ღირსება მაინც არ შელახულა იქ. ინდოეთში ლუქმაპურის საშოვნელად ჩამოვედი და რას ვიფიქრებდი, რომ აქ ღირსებასაც დავკარგავდიო. გაჭირ-

⁴ Н. К. Синха, А. Ч. Банерджи, История Индии, М., 1954, стр. 246.

ვებაზე წუწუნი, მამდუშისთვის ვასამრჯელოს შესხენება და საამისო
ქაბრი (თავის ქება) გვიანდელი ყასნდებისთვის დამახასიათებელია,
ხოლო როგორც აღრესათის შესასხმელი, ასევე ავტორის დაწესებულ
თებელი ნაწილები—უმეტესად დაუჯერებელი. მაგრამ პოეტის დაწესებულ
მარეობის ამსახველი მეტისმეტად მუჭი საღებაეები მაინც გვაფიქრე-
ბინებს, რომ მას აქ, ინდოეთში, ხელმოკლედ უნდა ეცხოვრა.

არ უნდა ვიფიქროთ, რომ პოეტის ასეთი გაქირვების მიზეზი,
ე. ი. იმის მიზეზი, რომ იგი თავისი პატრონების მიერ სათანადოდ არ
იქნა დაფასებული, ქაჭქაბზს პოეზიის დონე იყოს. ქაჭქაბზ ჩინებული
პოეტია, მაგრამ ცუდი მეზობტე. მის ყასნდებში ნასახიც კი არაა იმ
ფანტასტიკური დიფირამებისა, რომელსაც აღმოსავლეთში ჩვეულებ-
რივ ზოგჯერ გენიოსი პოეტებიც კი უმღერდნენ ძლიერთა ამა სოფლი-
სათა. ქაჭქაბზს ემარჯვება ყველა ქანრი, ლექსი და პროზა. განსაკუთ-
რებულ ინტერესს იწვევს მისი პოემა „ხოსროვი და შირინი“, რომელ-
საც ისე, როგორც საერთოდ ამ პოეტის მთელ შემოქმედებას, დღემ-
ღე ბევრი არ იცნობს. ქაჭქაბზს მემკვიდრეობა საგანგებო შესწავლისა
და სათანადო ყურადღების ღირსია. ჩვენი ეს სახელდახელო მიმოხილ-
ვა და ქაჭქაბზს პოეზიის ნიმუშების პუბლიკაცია მხოლოდ და მხო-
ლოდ ასეთი ინტერესის აღძვრას ემსახურება.

2. ამირ-ხან ქაჭქაბზ გორჯი

მე-17 საუკუნის ირანში მოღვაწეობს ქაჭქაბზ ფსევდონიმის მქო-
ნი კიდევ ერთი ქართველი—ამირ-ხან ქაჭქაბზ გორჯი. ესაა ავტორი
სპარსულ ენაზე შექმნილი ტრაქტატისა მუსიკის შესახებ. ასეთი რე-
სნლე სპარსულად ცოტა არ დაწერილა, მაგრამ ყველაფრიდან ჩანს,
რომ ამირ-ხან ქაჭქაბზ გორჯის *موسیقی رساله* განსაკუთრებულ ადგილს
იჭერს. ეს ნაშრომი ჩვენთვის მხოლოდ ორი ხელნაწერთაა ცნობილი.
ერთი ინახება ირანის მეჯლისის ბიბლიოთეკაში (№ 16237)⁶, მეორე—
მალექის ცნობილ სიძველეთსაცავში (№ 1652). ორივე გვიანდელია:
მეჯლისის ხელნაწერი 1887 წელსაა გადანუსხული, მალექისა—1897
წელს. პირველის აღწერილობა ეკუთვნის საიდ ნაქონს⁷, ხოლო მეო-
რე აღწერილი არაა (სამწუხაროდ, ამ უნიკალური ხელნაწერების სა-

⁶ იხ.: محمدتقی دانش‌پژوده، صد و سی اند اثر فارسی در موسیقی، هنر و مردم شماره نود و چهارم ص ۲۳

⁷ سعيد نفیسی، فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی، جلد ششم، تهران ۱۳۴۶

ცავის* კატალოგი ჯერ შედგენილიც არ არის). როგორც მალაქის ხელნაწერიდან ირკვევა, ეს რესალე ამირ-ხან ქაუქაბი გორჯის 1696 წ. დაუწერია. ნაშრომი 15 თავს შეიცავს.

ამირ-ხანის შესახებ ბიოგრაფიულ ცნობებს იხე ვიპოვნით. თავისთავს ის სოლთან-ჰოსეანის (1694—1722) უწოდებს: «امیر خواجه مراد». თავის მოხუცებულ მონას უბრძანაო“, აღნიშნავს სოლთან-ჰოსეანის შესახებ („მონა“ აქ სოციალურ ტერმინად შეიძლება არც იქნეს გაგებული).

ხელნაწერის გადამწესხავს წიგნში ასეთი ცნობა აქვს მოცემული:
 هذا کتاب الشریف من تالیفات مرحوم امیرخان مطرب مخصوص خالد آشیان شاه سلطان حسین صفوی

„ესაა დიდებული წიგნი, შეთხზული განსვენებული ამირ-ხანის, სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის სოლთან-ჰოსეანის პირადი მუტრიბის მიერ“. 1696 წ., როცა „რესალე-ე მუსნაფი“ დაასრულა ავტორმა, სოლთან-ჰოსეანი ორი წლის გამეფებული იყო, ხოლო თვითონ—78 წლის მოხუცი. თუ შემომოტანილ ცნობას ვერწმუნებით, ღრმა სიბერეში შესულ მგოსანს კიდევ ვერ შელევთან სამეფო კარზე, იმდენად ყოფილა ის დაოსტატებული დაკვრასა და მუსიკის თეორიაში. სოლთან-ჰოსეანსვე უძღვნის ავტორი თავის შრომას. ამრიგად, ამირ-ხან ქაუქაბი გორჯი დაბადებული ჩანს 1618 წელს. ბავშვობა მას საქართველოში გაუტარებია, რადგან, როგორც თავად აცხადებს, ამ პერიოდში მას გარდა ქართლისა სცოდნია თურქული ენა. სხვა ენები. ე. ი. სპარსული, რომელზედაც ის შემდეგ ლექსებსა და ტრაქტატებს სწერს, მას არ სცოდნია. შემდეგ შეუთვისებია. აქედან შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ამირ-ხანი იყო თბილისიდან ან საქართველოს რომელიმე თურქულსამყაროს მომიჯნავე ნაწილიდან, სავარაუდებელია,—ქართლიდან. შეიძლება ისიც იყოს საყურადღებო, რომ ამ თურქული ენის შესახებ ქაუქაბი აღნიშნავს: „რომელიც ქართულ ენას ეკავშირებაო“ (پیوسته). თუ აქ გეოგრაფიულ მომიჯნაობაზე არაა ლაპარაკი, შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ საქმე გავქვს ისეთ რაიონთან, სადაც ამ ორ ენას ბევრი საერთო ლექსიკური შეხვედრები ჰქონია.

* ესაა არა მარტო ხელნაწერთა საცავი, თავისი სამკითხველო დარბაზითა და საინვენტარო კატალოგებით, არამედ მუზეუმი, რომლის ხუთ დარბაზში გამოფენილია ან შენახულია ირანის მატერიალური კულტურის უნიკალური ძეგლები. მისი პატრონი და დამაარსებელი 35 წლისა იყო მალაქი, 90 წელს გადაცილებული ან საიოდე წლის წინ გარდაიცვალა. (ამ მუზეუმის შესახებ იხ.: گزارش درباره کتابخانه و موزه ملک، هنرمردم شهادت نودوشش، ص 26)

„თორქი-მე შექასთე“ ('დამბერეული თურქული') შეიძლება თურქული ენის რომელიმე დიალექტზე უთითებდეს და მიგვანიშნებდეს იმას, რომ ენა, რომელიც ბავშვობაში ამირ-ხანმა იცოდა, იყო თურქული ლიტერატურული თურქული, არამედ მისი რომელიღაც დიალექტი.

ქაუჭაბზ გორჯის მაღალნიჭიერებაზე მეტყველებს ისიც, რომ მუსიკაში მას ძალიან გვიან, მხოლოდ 25 წლის ასაკში, დაუწყია მეცადინეობა (25 წლამდე მე მუსიკაში მასწავლებელი არ მყოლიაო, — გვაუწყებს ამირ-ხანი) და მაინც ასეთი წარმატება ჰქონია.

როცა სოლთან-მოსეანი გამეფდა (1694 წ.), ამირ-ხანი 76 წლის მოხუცი იყო და, ბუნებრივია, ამ ასაკის ოსტატს უკვე აღარ მიიწვევდნენ სასახლეში დამკვრელად. ყველაფრიდან ჩანს, რომ ის მანამდეც უნდა ყოფილიყო ირანის შაჰების, ყოველშემთხვევაში, სოლემან პირველის (1666—1694) კარზე. კიდევ მეტი: შეიძლება ვიფიქროთ, რომ მთელმა მისმა ინტელექტუალურმა ცხოვრებამ სწორედ ამ მეფის კარზე გაიარა. ამდენად, ამირ-ხან გორჯი ერთი იმ ბედუქულმართ ქართველთაგანი იყო, რომელთაც ირანის არმიასა თუ სამეფო კარზე ასე ხშირად ვხვდებით ამ დროს. იგი თეიმურაზ პირველის (1589—1663), არჩილის (1647—1713), სულხან-საბა ორბელიანის (1658—1725), გიორგი XI-ის, ქართლის ამ ბედუქულმართი მეფის (1676—1688; 1703—1709) თანამედროვეა. როგორც სასახლის შექცევებისა თუ სტუმართა გამასპინძლების თანამონაწილე, მუტრიბი, ამირ-ხან გორჯი ალბათ მეტნაკლებად იცნობდა და ხვდებოდა ზემოთჩამოთვლილ ქართველ მოღვაწეებს, რადგან მთელი მე-17 საუკუნე ამ სასახლეში ტრიალებდა საქართველოს ცოდვა-მადლი და ბედი ქართლისა აქ წყდებოდა. ამირ-ხან გორჯის გარდა მათ აქ სხვა მრავალ ადგილობრივ ქართველთან ჰქონდათ ნებითი თუ უნებური ურთიერთობა⁹.

ამირ-ხან გორჯის გარდაცვალების თარიღი ჩვენთვის უცნობია. ეს კი შეიძლება ითქვას: ის აღესრულა ალბათ ისპაანში, ქალაქში. სადაც სიბერემდე იცხოვრა. მისი საფლავი იქვეა საძებნი.

⁹ აქ გვინდა, მოვიხსენიოთ ამ ხანის კიდევ ერთი მუსიკათმცოდნე და საუცხოო კალიგრაფი ქართველი ი ბ ნ ფ ა რ ე ზ ე ს მ ა ნ ლ გ ო რ ჯ ი, რომელსაც 1686 წ. თავისი მასწავლებლისთვის გადაუწერია ერთი მუსიკალური ტრაქტატი, როგორც თავად გვაუწყებს ხელნაწერის (ირანის მეჯლისის ბიბლიოთეკა № 5511) ბოლოს (ამ ხელნაწერზე მიგვიითთა ცნობილმა ირანელმა ფილოლოგმა 'აბდ ალ-მოსეან 35-ე გრძე (عبد الحسين حائري), რისთვისაც მას დიდ მადლობას მოვახსენებთ. საერთოდ კი ი რ ა ს ს წ ე რ ს ერთი იმდროინდელი ევროპელი მოგზაური: „მარტო იმ გამაჰმადიანებულ ქართველთა რიცხვი, რომლებიც დედაქალაქში (ე. ი. ისპაანში. — მ. თ.) ცხოვრობენ, ოც ათას კაცს აღწევს“ انكسرت كميفر، در دربار شاهنشاه

თავს ნებას არ მივცემთ, ამირ-ხანის ამ რესალის რაობის შესახებ ვილაპარაკოთ. მისი შესწავლა და გამოცემა (რაც აღმოსავლური მუსიკის მცოდნისა და ირანისტი-ფილოლოგის ერთობლივი ცდილობებით უნდა განხორციელდეს) მომავლის საქმეა. **გიგლიშვილი**

ამირ-ხან გორჯი გვევლინება როგორც თავისი საგნისა და მისი ისტორიის მცოდნე მკვლევარი. ტრაქტატში ის ეყრდნობა, გამოიყენებს და გაგვაცნობს თავისი დროისა და დარჯის სხვა ავტორებს (აბუ ალ-ყაღერ ამრალი, აყა მო'მენი).

„რესალე-ფე მუსიყი“ ამირ-ხან გორჯის ერთადერთი ნაშრომი არა ჩანს. ამავე თხზულებაში ის ლაპარაკობს მის რომელიღაც „გალექსილ ტრაქტატზე“ (رسالة موزون) და მოაქვს იქედან ადგილი:

چنانکه این غلام در رساله موزون عرض نموده بناء علی رساله موزون مذکور نوشته میشود تا معلمان را قدری معلوم گردد ان شاء الله
„როგორც ამ მონამ გალექსილ რესალეში მოგახსენათ, მასზე დაყრდნობით ხსენებული გალექსილი რესალე იწერება, რათა ღმერთმა ინებოს და მოწაფეებმა ერთგვარი ცოდნა შეიძინონ“ (გვ. 91).

ამირ-ხან გორჯი ჩინებული პოეტიცაა. მას არ უჭირს ლექსად გადმოსცეს მეცნიერული ტრაქტატიც კი.

ფერიდნული

მასალები ჩაწერილია ჩვენ მიერ მეგნიტოფონზე „რეპორტიორ-3“ ირანში, ფერეიდუნ-შაჰრში, 1969 წ. 29 ოქტომბერს მელიქ რაჰიმის (ონიკაშვილის) ოჯახში და 1970—72 წწ. თეირანში.

ტექსტი გამოსაცემად მოვამზადეთ მაია მაქაეაძისთან ერთად.

1. ტექსტი

I. ჩემ სახელი: მე ჰუშანგი მქიან, ხუციაშვილი ვარ.

1. სახლი რო უნდა გავაკეთოთ, ერთ ზემინს ვიყიდით-ყე, და თუ ჩონთი ზემინი გოქ, მიწა გოქონდეს, ჩონთი გავაკეთებთ, თუ არა და არა ვიყიდით. იმაში რო ვიყიდეთ, აველზე წავალთ, ქუას მოატანთ-ყე. ალბათა ეზლა ეგრენ არი, რო „თაღორი შოდასთ დარ“... მანი გამოცლილა, საბტემანს რო გავაკეთებთ-ყე... თორო ყადიმათ ილ იგრე თავსახლ იყო, დიდ იყო. ერთ სახლ იყო, თაყრიბან, ბის მეთრი, სი მეთრი, თავსახლ დავძახოდით, მანი დიდ სახლი.

შოადღეთ, კედელით ამოა... ქუამათა აატანით-ყე ეს კედლები ჩარდევარი. იმაშინ ხიშტითა ერთ ემეათა, ქუამათ აატანით-ყე, ერ ცოტა ხიშტითა. აადის-ყე ზევეითა, ჯოხებით დავსხრიბით-ყე, ჯოხებით დავსხრიბით-ყე.

იმის უკან, მოადით-ყე, თავლა გავაკეთით-ყე. თავლა ცხორსათი, ვირსათი, ცხენსათი, ფურსათი, ემეფსათი „ბეთოჭრე ქოლლი“¹⁰, ელა სუ. იმის უკან მოადით, ერთ საბძელი გავაკეთით. საბძელი იმასათი, რო ზამთრის რო ექ თოვლი მოადეს, ბზე, ქამა, მონჯა, ეგეზადები ჩაყაროთ, ზამთარსათი გოქონდეს. მუა, ფეთაქი გავაკეთით-ყე, ფეთაქი გავაკეთით-ყე, ემესათი, ჩონთი, ელა, მანი, ხორბალი, ქშილი¹², ეგეზადები ყარავლი გქნათ, დავაქუჩოთ, ზამთრისა ვქამოთ.

ოთალიცა, მისაძლა რო ნამაა ვაზი ჰქონდა, მოადის-ყე, ოთალი გაკეთის-ყე, ყონაღსათი, მასალან, ყონალი ჰყვანდის-ყე, იმ ოთალიჩი შადყვანოს.

კედელი. მოადით-ყე, ქაგილი ვქნით-ყე. გაჩი, ეგეზადები პირ არი, ვალი ხობ, ეხლა გამოცლილა-ლა. ეხლა თაყრიბან თარაყი ექ-
ნია-ყე, — გაჩითა, აჯურითა, ემეებით აგებენ-ყე, „პათა თირე აპანიტა-
ცა“¹¹ თალსა ჰკრვენ-ყე, ვალი ხობ, მეტობა ემე სახლი ჯოხით არი. ჯოხით
დადსხრიპების-ყე და საყომი და ეგეზადებიც აქ ელატუნა. დადსხლა
(„იატაყი“ რას ნიშნავს, მთქმელმა არ იცის. ხმარობენ „მიწას“). დაბლა
ესე გავლესით-ყე, ძაყათ ემემთ გავლესავთ-ყე, ტალახითა, ტალახით
გავლესავთ-ყე. ქერს? ქერსა ჯოხითა, ჯოხით ემეს ვიქთ-ყე, დავსხრე-
პავთ-ყე. ზედაცა ემესა, ფიჩხს დავაყრით-ყე, ბადან მუალთ-ყე, ტა-
ლახს დავაყრით-ყე, ზედ ტალახზე ემესა, ხინჰას, ემეს ვიქთ-ყე, ხინჰასა
და ტალახსა, რო წიმასა და თოვლს შონახოს.

[2. ტ რ ა ნ ს პ ო რ ტ ი]. წინათ რო წადიან-ყე ემ სოფელსა ყე ამ
სოფელჩი, მა ემ სოფელსა-ყე ამ ქალაქჩი და დედაქალაქჩი³, სუ ელა
ცხენ იყვის-ყე და ბატპატამაცა ვირები, რო ცხენი არა ჰყვანდის-ყე,⁴
ვირებით წადიან-ყე. თავის საპალნებიც ელან სუ ვირეთს აჰკიდიან-
ყე, და ბატპატაცა ურემი ჰყვანდა-ყე, ურემზე... რო კარები შნბიან-
ყე და წადიან-ყე. ცხენსაცა ზინაბარგი ჰქონდის-ყე.

[3. ხ ე ლ ს ა ქ მ ე]. იმასაცა ყარაყულს დავძახით. ცხორეთსაც
რო გავკრენჰავთ-ყე. თავის მატყლსა, წინდას გავაკეთეთ-ყე, ხალიჩას
მოექსოვთ-ყე, საბუჭარს გავაკეთეთ-ყე, ქეჩას ელა შავთელავთ-ყე.

[4. შ ე კ ა მ ა დ ი]. პიტნა. გაზაფხულზე პიტნები დამწონდების-ყე.
ემ პიტნეთსა დავკრეფავთ-ყე და გავაკეთეთ-ყე ხალსა. ერთსხო პიტ-
ნაც არი, რო იმას ელა ხალხს დავძახით. კონჩხელა, პიტნა, ეკლეშხა-
ლა, ემეფსაცა გავაკეთებავთ-ყე. ელა ხალა. იმეფსაცა ყათულს დავა-
დეთ-ყე მაწონისა³, მაწონს დავადეთ-ყე და შავჰამთ-ყე. ზამთარსა-
თიგა ჰარხალი გოქ, ისტაფილი გოქ თავის ფოჩებითა, ხალიცა. დავკ-
რეთავთ-ყე და გავაჰმოვთ-ყე, ზამთრისა იმასა შავჰამადს გავაკეთეთ-
ყე. (კითხვა: დოს შეჰამანდი არ იცით?) დო-შავჰამადი? ხო, დავასხამთ
დოსაც ელა ყურ-შავჰამადი⁵.

[5. შ ა ი რ ი]. იმამინაცა იკითხვიან-ყე, თქიან-ყე, რო: „ეს მამა-
ძალი თათარი ჩონ მარტყოფჩი რად არი?“. „ფირფლი თოვლი მოსუ-
ლა, ქალი პაპანთას წასულა“. „მე აღარ მინდა დუქანი, ქალი მინდა და
სუქანი“. „შენ გენაცვალო გენანე, შენ რო თავი მე მამე“. „წიმა, წი-
მა, მოდი, ხოხანაჩი ჩადი! ხოხანა რა ქნდა? — თავმა გახრიტა. თავი რა
ქნდა? — ციცამ შავჰამა. ციცა რა ქნდა? — ხეზე აადა. ხე რა ქნდა? —
უსტამ მაჰკრა. უსტა რა ქნდა? — ომრი მაჰკრა“.

მ ე, პ უ შ ა ნ გ ი, აღან „ბისთო ჰამთ სალა“ ვარ, ოზდა რუა წლისა
ვარ. მამა ქართველი მყავ, დედა ქართველი მყავ. „ზე თოჭრე ქოლი“

აქ ბევრი ქართველი გაწყიტეს და იმაშინ ამორეკეს ვმ
ადანსა. ექა ბახტაარი იყო. ექა ეს ბახტაარ როსა აღონეს-ყე, იმაშინ
ემედოლა მოიდა, აფყანისა. აფყანი რომ მოადეს, ექა ცხრაქვეტე-ყანა
იყო, ცხრაქვეტე ყანაჩი თრამეტი გვაბარაბავეს, დამძლივეს, დავაწოფა-ყე
ერთი ყანა. რო შაქნა, შაქუხედეს ელა სუნიეენი სნილ-ნურდაანთ,
რო: „რა ვქნათ, ჩონ ხო ხუალ გოგწყეტენ!“ ერთმა თქო „ყმაწილები
გავწყიტოთ და ჩონ ურთიერთა ვიხხუბოთ“. ერთმა თქო, რო: „ელ
ეგრე არა ჰქრის“.

მოადეს, დილობა რო გათენდა, ადრე დილაზე იშულლეს. იშულ-
ლეს და ჩანდხნეს-ყე ოთხ ალაჯი ქოვით-ყე. აქ რო ჩანდხნეს-ყე
თქეს, რო: „ესები მინ არიან, რო ეგრე შულლობენ ემ აფყანეთან?
თქეს, რო: „ესები საქართველებია“. იმაშინ ნადირმა წაყვანა-ყე და
თავითან აშულლა-ყე. იმაშინ გააარნა. მოადა ქერიმ-ხანმა. ქერიმ-
ხანმა რო გააგო, რო ქართველებს ეგრე ეშულლა-ყე და ეგეთ ნამაგე-
ბია, მოადა ექა, თქო, რო: „მე მივალ შირაზსა, ყეანთან ვიხხუბო, ვი-
შულლო, და ქენაც მამყევით!“ ემათ არ წაპყვეს. არ წაპყვეს და ანქეთ
წაადა და ყეანილა რო დაპყირა, მეფე, იმაშინ მოადა ექა, მოადა
ერთდასთა ექ ემე გამოგზაუნა. ალაშაშადა-ხანი, ააღეს ტინთუქანსა ან-
ქა ალაშაშადა-ხანმა დაბრუნდა. წაადა თითუან.

ქერიმ-ხანმა მოადა ემეათა, სარვაზებითა. შემოწდგეს სიხეჩიგა.
იმაშინ ქართველები სიხეჩი ჩასულ იყნეს. ანქა იშულლეს და მოადა
ქერიმ-ხანმა, თქო, რო, ერდასთას უთხრა: „გზა მამეცით და იმაშინ
ქენ გაგიშეფთ-ყე და, რო გახიდეთ!“ ერდასთა ლამით გზა
მიჰცა. ლამით რო გზა მიჰცა, ააღეს სიხეჩი ერდასთა დედაკაცებ-
მა, გადაცივდეს ტინთუქანა. ერთ ემერი, ჩაგდებასია, რო ჩაცივდეს იქ,
ჩაწყდეს. ერ ცოტამ დაეარდა, იგრე ვაწყიტეს იქეფჩი, რო შიგ დიდ
რო მოსულა სისხლი, ქაშის წყარო ჰქიან, ქილამ-ლა გამოდიოდა.

ჩამწყოლეს ექა ქაპრიზე. მოადა, ერთი მეომარი მამყვანა და ერ-
თიცა ჯალადი, თავები ჰქრა-ყე. ერთი ყმაწილი ბავში მამყვანეს,
ათის წლისა იყო, ესეც უნდა დაჰკლას. ემასა ყურანი გამაგვარდა ილ-
ლიასა-ყე. ერთმა უთხრა, რო: „პო, კმარის-ლა რო ეს ერთი... ყურანს-
ლა აჩუქეო!“.. მოადეს, ისიც დაკლეს.

[2. თ ე ვ ზ ა ო ბ ა]. ემ სოფელჩი თევზი რო უნდა დაპყირონ, წაგ-
ლენ-ყე, ყმაწილები წაგლენ ანკისდეფთა, ჩაგდებენ მდინარეჩი და
ოვეზსა ამამყვანენ-ყე. ჭორცს მამბენ-ყე ანკიზე და თოკითა ჩაგდებენ-
ყე მდინარეჩი და თევზი მუა-ყე, რო ეს ჭორცი შაქამოს. ანქ ერთი
კბილია, ამ კბილ წემუდების ამის პირჩი და ამამზიდვენ-ყე, ველარ
გეშების-ყე თევზი. სახელები არ ვიცი. რა ჰქიან-ყე თევზეფსა? შავ
თევზები...

ეს გატკეზების-ყე: ტკბილშირა. და თუ გუნდოდეს, რო შირა ზეგე
იყოს, მიწას არ ორევეთ-ყე. აღ ამ ქოფსა-ყე ამოაღეთ-ყე და ობი-
თეფჩი ჩაეასხამთ-ყე.

[5. ა ნ დ ა ზ ე ბ ი]. წინანდელ უფროსეფს უთქომსაჲს მამა
თაგმა თხარა, თხარაო და ციცა გამათხარაო. ბიბლიის
ვირსა-ყე წინ რო თავის მუტრუკი გააქცევის-ყე, გელი გაპხევს.
მინაც რო ოზღათ წლისა შაქნა და არც-რა არ დაასწავლა, ის
ველარ დაასწავლის.

მინაც რო მალე მოადა შენ სიტყოზე, მალეც ელა გავა შენ სიტ-
ყოსა.

მინაც რო შენ მოგიტანა სხოს სიტყოები, შენ სიტყოს ილ იმას
ელა წოდევს.

ჯორს გამაჰკითხეს: „შენ აღა მინ არიო?“. თქო: „ჩემ დედა ცხე-
ნიო“.

მეწისქილე შიმშილითა კდებოდა, თქეს, რო: „ფატირს მოკლავ“.
სადაც რო შენ გაფი გააგე, ხალის გაფიც გააგე, სადაც ხალის
გაფი გააგე, შენ გაფიც გააგე.

!!!. მე აღ-რ-ე-ზ-ა-ლ-ა-ჩ-ი-ნ-ა-შ-ე-ვ-ი-ლი ვარ, მე ოზღახუთ წე-
ლი მაქ. მე სოფელჩი სასწავლელო (უქარნახეს, უნდოდა ეთქვა:
მოსწავლებელი) ვარ.

[მ ი ც ვ ა ლ ე ბ უ ლ ის გ ა პ ა ტ ი ო ს ნ ე ბ ა]. იმაშინ, რო ექ რო
მოკლებიან, აველან დლაგებენ, მანი ფეჭებ გოწდიან და ჯელეფსაც
გოწდიან, რო მოკუნჩხილი არ მოკდეს. იმაშინ მოვლენ და წავლენ
შატყობინებენ. ერთი გამუა, იტირეფს კარჩი და ხალღი გააგეფს, რო
ურთი მინმე იმ სახჩი მამკდარა. და წავლენ და ერთი თაბუთს მაატა-
ნენ.

თაბუთი ერთ ჯოხია, რო პარსულად თაბუთს დააძახიან. არ ვიცი,
ჩონებურად რაზლა დააძახიან. ერთი ჯოხია, რო ეს, თაყრიბან, ჩადღე-
ბენ ემესა კდარს და წააყვანენ, ერთგან არი, რო გაარეცხენ-ყე, მურ-
დუშურხანას პარსულად დააძახიან-ყე. იმაშინ აღბათა სუნივენი დე-
ხოვიან, სუნივენი დეხოვიან და ააღებენ იმ ჯოხსა და, რო შიგ არი, და
წააყვანენ, გააბანენ. გააბანენ და ერცოტანიცა წავლენ სამარველებ-
ზე, რო დათხარონ... და ერცოტანი დაჯიდებიან მასჩეთჩი, რო ხალღს
ჩაა მოიტანონ და ხალღი, ბესთელა, მოაღენ იმით დიდანიზე, მოაღენ
ნახონ-ყე.

სამარეც თაყრიბან ერთი აღღია, იგრე, რო კაცსათინ აღბათა ცო-
ტა არი და დედაკაცსათინ ბაატა უნდა ჩუყურე იყოს, იგდენი რო ან-
სენ ძუძუზე მადგეს; დაამარხვენ და... ერცოტანი რო დადგებიან ანქ,
რო უნდა გაბანონ, მოვლენ, ემასა ააღებენ და წააბანენ სამარველებ-

ზე კლარსა. კლარს რო წაღლებენ, იმაშინ, რო ათავდა ეს სამარე, ემ სა-
მარეს გერდსა ქუეფს ომრტანენ. და დადგებიან, ნამაზს იქმენ, ნამქუენ
რო ქნეს, მოვლენ და სალავათს გააგზავნიან. სალავათი რო, გაგზავ-
ნიან, ააღებენ ორი სარტყელსა, მზბმენ წელზე და ორნი ამ წარაზე
მაჰკიდებენ, ორნიც ემ წარაზე და ჩააღებენ იგრე, რო ეს თავის მარ-
ჯანა ლოყა ზედ ზემინზე იყოს. იმაშინ მოვლენ და ემ ქუასა, დიდ ქუ-
ეფს, ტყელ ქუეფს, მამანხვენ და დწფარებენ და ერცოტა ტალახსაც
მაატანენ რუსა-ყე. მა თითან დწლბობენ და მაატანენ, ემ ქუებზე ჩა-
ჰყრიან, ბარით მწსმენ, რო მიწა არ ჩაადეს. იმაშინ სუნვენილა ბარით,
ემებითა, გწზიდვენ-ყე, მიწას-ლა დწყრიან და ორ-სამ ქუასა, ერთი ფე-
ჭების წარასაყე, ორ-სამ დიდ ქუა, რო მაღალ ქუა იყოს, ემ თავის
წარაზე დააღებენ, რო ემის უკან მინაც რო გაადა ანჭითა, გააგოს,
რო ექ სამარველებია, მა სამარე.

IV. მე ბოლყეისა მქიან და ორმოზდა რუას წლისა ვარ.

[1. სამზარეულო]. ქფილს გავცრით და წყალს ჩავასხამთ,
ნელ წყალსა. და თავის მარილსა ჩწყრით. და ცომილა გაფუეღების.
და წავალთ, დოჯიდებით და დავაქრავთ. და ჰაა შუა და შუაც ემ სარ-
ქელს დავაფარეფთ, და ამოდის ეს პური-ლა. და შავაწყოფთ-ლა. და
შავქამთ-ლა. და რა ვიცი, რალა ვთქო-ლა.

თორნე ზემინჩიგ არი. ტალახია, დწზელია-ყე და ნამაა დახატუ-
ლად დაზელილა და ჩრდგამ-ყე თორნე. და გწწითებია-ყე და შიგ
თორნეჩი დგაპ³⁸, ძირზევა დგაპ³⁸, ზემინზევა. სარქელსა დავაფარეფთ.
ეს პურისა. (კითხვა: რითი ანთებთ ცეცხლს?) წივასა, ბალი, წივა, ფა-
ღარი, ჯოხი, რაძლა რო მოგუედა, ჩავყრით და ავანთეფთ, რაძლა რო
წნთო. (კითხვა: რა ჰქვიან გამომცხვარ პურს?) ბალიში ჰქვიან და პუ-
რიცა ჰქვიან.

(ჩავარდნილი პური გაგივიათ?) ჩასმულ არი. ცომს მოვზელავთ-
ყე, ნელ წყალს ჩავასხამთ-ყე და მოვზელავთ-ყე და დაფუეღების და
ავანთეფთ თორნესა. და მოატანთ, თახტახონს, დავდეფთ და ვარდანა-
საც მოატანთ, დავდეფთ და დავაქრავთ ბალიშსა და ჩავაქრავთ ეგრე
თორნეჩი. ზემინზეგ არი თორნე და ჰაა ამოვქდით და ჰაა შუა და შუ-
აცა სარქელს დავაფარეფთ, რო გაწითდეს და ჰაა ამოდის და დავაქ-
რავთ-ყე და...

V. მე ზოპრა მქიან და, ბალი, „სიო ფანჯ სალათ“³⁸ ვარ.

[1. პურიცხოზა]. ქფილს გავცრით სუფრაზევა, თბილ
წყალს ჩავასხამთ და მარილს ჩავყრით და საფუარს ჩავდეფთ და მოვ-
ზელავთ. მოვზელავთ, გაფუეღების. თორნეს ავანთეფთ და დახატუ-

ლად... იმამინ, რო გაწითლები-ლა თახტახონს დაედევნა და მისი
 საფანელს გავერით და გუნდას შავიქით და ჩავაკრავთ. აველა წილი რო
 აშუა, ძირღამწორია, ცალკე გადავდეფთ და მევორე ნეჭეყვეტებს
 ბერეშტა, გამკმარი, იმას ცალკე გადავდეფთ. და იმას ნეჭეყვეტებს
 ჩვეთ და ავაწყოფთ და შავდეფთ კიღობანიჩი. კიღობანიჩი პურს ვინა-
 ხავთ. ოთხი დღეს, ბევრი რო შავინახათ, ხუთი დღეს.

ზეს პურსაცა ელეგრე. მოვზელავთ და ზეს ჩავასხამთ და ყარა-
 ჩორაქს ჩავყრით და რაძღა რო ნამაჲ ემერი და პურია, ცალკე გადავარ-
 ჩვეთ; რაძღა რო ემერიღა, ძირღამწორი და ანსიდეს, იმასა — ცალკე.
 თაღარჩი მოვზელავთ და თახტახონზე გუნდას შავიქით და ვარდანაჲთ
 გავათხელეფთ და ბალიშით ჩავაკრავთ...

მოხობელს მივცემთ, გამოართომთ, ავწონავთ, გამოართომთ. იგე-
 თი, რო გუმუგუტანია, ილიგეთს შრტანთ. თუ კმელი გუმუგუტანია,
 კმელს შრტანთ, თუ ნარმი გუმუგუტანია, ნარმს შრტანთ.

12. წველა. ზეს მოვწელავთ, დახატულად ჩავწურავთ, ერთ
 ფაქინა ზარქიჩი. გავათბოფთ და მაჲასა ვკრავთ და გრშეფთ ერთ
 დაყახე. გაცივდების და ბად ჩავასხამთ ერთ თეთრი ზარქიჩია, რო
 ქაიდი არ იყოს, ფელუშტი. გავწურავთ და დანაჲთ დავკრით, და მა-
 რილს მუაყრით და ჩავაწყოფთ ერთ ქოთანჩიგა და ბად მარილის
 წყალს დავასხამთ და შავინახავთ ზამთარსათინა.

ერბოსაცა. ყათულს შავადედეფთ, ჩავასხამთ ნეპრაჩი, შავდლე-
 ბაჲთ და ამოღებთ და გავაწყალეფთ ქოფჩიგა და შავიქით ერბოსა. და
 დავასხამთ ქოთანჩიგა და შავინახავთ ერ წელს. ბალი.

3. შაკამაღსა. ოსპს გავრეცხავთ და ხალს გავრეცხავთ და
 არიშტას გავკრით, ცომს მოვზელთ, არიშტას გავკრით და ჩავყრით
 დახატულად. ემ ოსპსა და ხალს ავადუდეფთ და ყურუთს გამოვლე-
 სავთ, დოს დავასხამთ და ემ არიშტასა ჩავყრით და ავადუდეფთ. და
 დავასხამთ ბადიეფჩი, შრტანთ-ყე, შაპხრეტენ (ბიქო, იციან კოვზი და
 მოვზი).

ხორბალს დავკმაზავთ-ყე, დახატულად დავქაჲვთ, მოატანთ გავ-
 კრით ემ ქვილსა. და თაღარს დავდეფთ და მარილს ჩავყრით და მოვ-
 ზელავთ. გრშეფთ, გაფუვედების. თორნეს ავანთეფთ და დავაკრავთ და
 ავაწყოფთ ემ პურს, — ბალიშს ცალკე, პურს ცალკე. შავაწყოფთ და
 ხუთი, ოთხი დღეს, ხუთი დღეს შავინახავთ. ბად კიღემ ელეგრე
 მოვზელავთ ნამაჲ მაგარსა, და გავკრით არიშტასა. და ოსპს გავრე-
 ცხავთ, ჩავყრით ქოფჩიგა და ხალსა და პურს გამოვლესავთ და დავას-
 ხამთ. და ბად რო ადუღდების, ამალზე მუა, არიშტას ჩავყრით; გად-
 ზოდეფთ და ბადიეფჩი დავასხამთ და მივცემთ-ყე.

4. პალეოსაცია. ერბოს ჩავადღეთ ერთ ყაბლაში. ნამა დავ-
დაღეთ და ქვილს ჩავყრით და ნამა ეს რო გაწითლებს, გადმოი-
ღებო
ლებო, ერთ მაქს ვიქო და შირას დავასხამთ და დავადღეთ ლაშხაზე-
წერილნი
ზე. და მოტანო-ყე და კაცები შაპკამენ. ბინჯი

5. კერცხსაცია. ერბოს ჩავადღეთ ყაბლაში, და ლაშხა-
ზე
ზეგა, კერცხს ჩავახლით და გავთქეფავთ ნამა და მარილს მუყარით
და ჩავასხამთ ემ ერბოჩიგა. და ერთ ჯარა გაწითლებს, გაღმუაბრუ-
ნეთ. ეხლა ამ ჯარა, და დავდეთ ლაშხაზე, ესეც კერცხის.

6. ბრინჯი. ბრინჯს მოატანთ და დავალბოფთ წყალში, ორდან
მარილს ჩწყრით და ბად წყალს დავადგამთ, ნამა მახარშების, გავ-
წურავთ და დამზე დავდგამთ. და ერბოს დავდაღავთ ხაბითა და და-
ვასხამთ და ლაშხაზეზე დავაყრით და მოტანო-ყე.

კიდემ რა ვიცი, რალა გითხრა.

7. ხორცეტი. ნუხუდოს დავღერღავთ ნამა და სიბეზემინს
დაეჭრით, და ტყემალსა, და ჩავყრით. ეს მახარშების და ჩართს ცალ-
კე დავდაღავთ და ჯორცსა. და დავრევათ ერთმანერჩიგა და ეს ნამა
ადუღების და გაღმოღეთ. კიდემ დაღს დავასხამთ და ქასეფჩი და-
ვასხამთ და მოატანთ მაჯლეში. (კითხვა: ტყემალს აკეთებთ ზამთრი-
სათვის?) ზამთრის? კოპობაჩი. ჯმელია და ჩავყრით კოპობაჩიგა და...

8. ის, რო ამათ არა ა-ყე. ზეს მოვწელავთ, ავადუღეთ
ნამა და თორნეზე ქოფს დავადგამთ და ამზიდავთ პევაზე ნამა და გრ-
შეთ, რო აქაფდეს ეს ზეჰ. გრშეთ ემ ცეცხზე. იქნებოთ თა ერთი
„სე საათა“, სამი საათი. გაღმოღეთ და ადღეთ. ფარჩიღზე, ერთ
ნამაა ნაღესა. გრშეთ ერ დღეს. გაქმების და დავეცავთ და მისაც
უნდა, თა არუქი მივეცეთ, გოგზავნით.

9. ზესაცია... რო მოვწელავთ, გავათბოფთ. და ეს ნამა რო აქაფ-
დების, ჩავასხამთ ქოთანჩიგა და მაძასა ვკრავთ და ერთ-ორ დღეს უკა-
ნა ჩავასხამთ ნეპრაჩი, შავდლებავთ და კარაქს ამოღეთ ცალკე და
ემ დოსაც გრშეთ და... თა ავადუღოთ, ნამა ავადუღეთ და გავწუ-
რავთ კისაჩიგა და ყურუთს დავაგეთ და გაქმების და ავკრეფავთ.

10. კალო. შამაქხაზვენ მიწას. ემასა წყალს მრგდებენ და ნამა
დალბების. ჯარებ შამქენ და მაქხაპვენ. მაქხაპვენ და გაქმების. მავორ-
ებენ და მაატანენ ყანასა. დაწყობენ ნამა და ეს ყანა გაქმების. რშ-
ლით, კარებს შავაბამთ და ჩუმფარასა, და გავლეწავთ. რგდეთ, გა-
მუანიავეთ და გავაცხავეთ. ხორბალს დავკმაზავთ. და ბზესაც კა-
ცები ჩამატანენ და ხორბალსაც აკრეფენ და დავარდების ერ ზარა
ჩენკი. ემასაც კევრს შავაბამთ და გავლეწავთ, ოთხ დღეს, ხუთ დღეს...
ჩამოატანთ იმასაც.

არი, ქილა არი, ჩათა არი, ცხრილი არი, ცხავი არი, საცერია, ხედილი
არი, კევრია, უღვლია, თავთხერი. საგორველა. ცხრილსა... ხორბალსა
ვატხავედთ, საცერჩი—ქვილსა. ცხრილი ხორბალსათი, ცხრილი
რო უნდა გავაცხოთ კალოზე, იმისთინა, რო ხორბალი ცაღვი
ჯენკი — ცალკე. ეს საპტკაპავიცა, თახტახონია, ხონი... ეგეთი ნაჯარე-
ბი გაკეთებენ, იმითა დავტკაპავთ-ყე.

[15. ტ ა ნ ს ა ც მ ე ლ ი]. ლაბასი. ნიფხავი არი, პერანგია, ჩიქი-
ლური, ლაჩაქია, ჯირიყარი, ჯაქათია, ქოთია, ჩადრია, ყადიქა არი, წი-
ნდარი, ფეკსამოსია, ესებიც არი. მასია, ქალაშარი, საყურერი, ყოლ-
ბაყებია, ყელია, ბეჭედია. (კითხვა: ხალხალი?) ამაგ არ არი, ამაგას ვერ
ვიტყე.

კაცს საათი აქ, ქოთი აქ, გერევათი აქ, პერანგი აქ, ზირფირჰანი
აქ, წინდა აქ, ფეკსამოსი აქ. ქუდი? რო არა გა-ყე, ტყუალი ვთქო? ის
რო მარსუმი და აქსარიათობა ემ ჯარასა ყანუნი არი. ქულაჯა არი,
კაბა არი... არ არი კაბა! ყმაწილეფსა? სინაბანდი არი, ფიშ-
ბანდი არი, ბეჩაგანა არი, ბაძტა ფეკსამოსია, ქუდია, ქოთი აქ, ჯირიყა
აქ.

[16. ხ ი ლ ი]. კაკალი არი, ყურზენი არი, ჭერემი არი, აღიბუხარა
არი, ტყემალი არი, ნუხუდო არი, ჭანდოხი არი, ხურმა არი, გოლაბი
არი, (შენ ნუ მასწავლი! ის რო, ექ არ მინდა ვიბნა, ნუ დამაწლევი-
ნებ-ყე შენა!). ყურზენი არი, შირას მოდუღება არი. ქარხანაჩი წაა-
ღებენ, დაპყლეტენ, ადუღებენ, თეთრი მიწას მიპყემენ, დასაქდების,
ბაღ კიდემ ადუღებენ, შაქნების შირა. გამაძტანენ და გოშებენ ნამა,
მიწას წააღეკავს. და იმ შირას ჩაპყურვენ და ჩსხმენ ერთ ქოთანჩი.
„დო სალაც“, „ორ წელსაც, რო გინდოდეს-ყე. შაძანხოთ, არი. ვიცი,
ვიცი. რაღა... რაღა უამბო-ყე-ღა.

VI. პირველადა ქენა შიდობას გებნები-ყე, გამარჯობას³ გებნე-
ბი-ყე. მე მქიან რე პიმა ონიკაძე, რო შაქნება ონიკაშვი-
ლი. ამაშინ, რო ანსეფს სამართლის³... რას იძახიან? სეჯელით რო გა-
მუართი, თქეს: „ონიკაშვილი არ დააწერების“, ვთქი: „ონიკაძე დააწე-
რეთ-მეთქი!“ ჩონ, მე და ჩემ მამა და ჩემ მამას მამა და წაადღეს ზეა-
თამდე, ვიცი, რაგდენი მამას მამა და აადღეს ონიკაშვილთან, რო პირ-
ველად გამოსულან ქართველები ექა.

[1. ს ა ხ ნ ა ვ - ს ა თ ე ს ი. ს ა ს ო ფ ლ ო - ს ა მ ე უ რ ნ ე ო კ უ ლ -
ტ უ რ ე ბ ი]. ახლა ჩონა ჩემ მამა რო რაათობა ჰქონია, საჯნავ-სათესი
ჰქონია, ჩონი მაზრა არი ელ ემ ჩონ პირდაპირ ამ ყუზაძი... იცით
ხო, ყუზაძ რა არი?

ყუზაძი ანქა საჯნავ-სათესი გოქ და ბაღები. ვენახის³ ბალი გოქ და
კაკალი დგა შიგა, და ჭერემიცა დგა შიგა, და ვაშლიცა დგა შიგა, და

არი, ქილა არი, ჩათა არი, ცხრილი არი, ცხავი არი, საცერია, ხედილი
არი, კევრია, უღვლია, თავთხერი. საგორველა. ცხრილსა... ხორბალსა
ვატხავედთ, საცერჩი—ქვილსა. ცხრილი ხორბალსათი, ცხრილი
რო უნდა გავაცხოთ კალოზე, იმისთინა, რო ხორბალი ცალკე
ჯენკი — ცალკე. ეს საპტკაპავიცა, თახტახონია, ხონი... ეგეთი ნაჯარე-
ბი გაკეთებენ, იმითა დავტკაპავთ-ყე.

[15. ტ ა ნ ს ა ც მ ე ლ ი]. ლაბასი. ნიფხავი არი, პერანგია, ჩიქი-
ლური, ლაჩაქია, ჯირიყარი, ჯაქათია, ქოთია, ჩადრია, ყადიქა არი, წი-
ნდარი, ფეკსამოსია, ესებიც არი. მასია, ქალაშარი, საყურერი, ყოლ-
ბაყებია, ყელია, ბეჭედია. (კითხვა: ხალხალი?) ამაგ არ არი, ამაგას ვერ
ვიტყე.

კაცს საათი აქ, ქოთი აქ, გერევათი აქ, პერანგი აქ, ზირფირჰანი
აქ, წინდა აქ, ფეკსამოსი აქ. ქუდი? რო არა გა-ყე, ტყუალი ვთქო? ის
რო მარსუმი და აქსარიათობა ემ ჯარასა ყანუნი არი. ქულაჯა არი,
კაბა არი... არ არი კაბა! ყმაწილეფსა? სინაბანდი არი, ფიშ-
ბანდი არი, ბეჩაგანა არი, ბაძტა ფეკსამოსია, ქუდია, ქოთი აქ, ჯირიყა
აქ.

[16. ხ ი ლ ი]. კაკალი არი, ყურზენი არი, ჭერემი არი, აღიბუხარა
არი, ტყემალი არი, ნუხუდო არი, ჭანდოხი არი, ხურმა არი, გოლაბი
არი, (შენ ნუ მასწავლი! ის რო, ექ არ მინდა ვიბნა, ნუ დამაწლევინ-
ებ-ყე შენა!). ყურზენი არი, შირას მოდუღება არი. ქარხანაჩი წაა-
ღებენ, დაპყლეტენ, ადუღებენ, თეთრი მიწას მიპყემენ, დასაქდების,
ბაღ კიდემ ადუღებენ, შაქნების შირა. გამაძტანენ და გოშებენ ნამა,
მიწას წააღეკავს. და იმ შირას ჩაპყურვენ და ჩსხმენ ერთ ქოთანჩი.
„დო სალაც“, „ორ წელსაც, რო გინდოდეს-ყე. შაძანხოთ, არი. ვიცი,
ვიცი. რაღა... რაღა უამბო-ყე-ღა.

VI. პირველადა ქენა შიდობას გებნები-ყე, გამარჯობას³ გებნე-
ბი-ყე. მე მქიან რე პიმა ონიკაძე, რო შაქნება ონიკაშვი-
ლი. ამაშინ, რო ანსეფს სამართლის³... რას იძახიან? სეჯელით რო გა-
მუართი, თქეს: „ონიკაშვილი არ დააწერების“, ვთქი: „ონიკაძე დააწე-
რეთ-მეთქი!“ ჩონ, მე და ჩემ მამა და ჩემ მამას მამა და წაადღეს ზეა-
თამდე, ვიცი, რაგდენი მამას მამა და აადღეს ონიკაშვილთან, რო პირ-
ველად გამოსულან ქართველები ექა.

[1. ს ა ხ ნ ა ვ - ს ა თ ე ს ი. ს ა ს ო ფ ლ ო - ს ა მ ე უ რ ნ ე ო კ უ ლ -
ტ უ რ ე ბ ი]. ახლა ჩონა ჩემ მამა რო რაათობა ჰქონია, საჯნავ-სათესი
ჰქონია, ჩონი მაზრა არი ელ ემ ჩონ პირდაპირ ამ ყუზაძი... იცით
ხო, ყუზაძ რა არი?

ყუზაძი ანქა საჯნავ-სათესი გოქ და ბაღები. ვენახის³ ბალი გოქ და
კაკალი დგა შიგა, და ჭერემიცა დგა შიგა, და ვაშლიცა დგა შიგა, და

ქნავთ ჩონა ყანასა, ხორბალი იყოს, ყანა რო ხორბალი დავეთსავეთ, ყარაქულასაცა ვეთსავეთ. ყარაქულა ერთი იცით, ყარაქულა რა არი? არ იცით. ცარც¹ ესე დაძახიან და ემეფსა. ჩონა გაუდანასაცა ვეთსავეთ. გაუდანას, არ ვიცით, რო რა არი. ბაზრაქსა ვეთსავეთ. მეშაქ... მეთქი, რომ პირველადა, რო გვარები² არიან და მოსულან ექა, სამას ოთხმოცი წელია, რო ახლა დობლოების ერთი წელი მეტია, მა ორი წელი მეტია, ესენი რო მოსულან ექა, ცხრაშეტი³ ყოფილან. ჩონი მამული რო გაყოფილა, ცხრაშეტი⁴ გაყოფილა. ცხრაშეტი⁵ იცით რაგდენია?—ათი და ცხრა. გაყოფილა, ეხლა ამ მამულზეგა გაყოფილა, ცხრაშეტი⁶ ადგილია სოფელჩიგა, ცხრაშეტი⁷—მაზრა. მაზრა იცით რა არი? მაზრაცა... ეგ როს რო თითოს თავისი გოლი აქ და გოლბანდს გომრშეფთ-ყე და სარწყავზე წაველთ-ყე, ამას გოლგეს შაკრავთ-ყე. ეს სოფელია თავის მამულით. ეს სოფელია თავის მამულით. ცხრაშეტი⁸ მაზრა ჰქონია, რო ჰარ თითო მაზრასა, ერთსა ჰქიან ყალასალბალია, ერთსა ჰქიან გოსთუგანი, ერთსა ჰქიან მაზრა-ყაზი, ერთსა ჰქიან სილინა, ერთსა ჰქიან დემანა. ერთსა ჰქიან ლაჩინას მაზრა, ერთსა ჰქიან გუგუნანთ დიზები, ანქა თერთმეტი დიზიცი ანქ არი. ესეები რო ჩამოვთოლით-ყე, შაქნებიან-ყე იმაშინა ცხრაშეტი⁹.

[2. სოფლები]. ყიშლალები რო ამ პირველად რო წასულან, ონიკას ყიშლალი გოქ, სულიანთ ყიშლალი გოქ, ეს ჩულიას მაზრა გოქ, ესეები არიან ეგეთები, რო ესეები გოქ. თებჩიგაც რო წასულან, ჰარ კაცს რო თავისთი საჯილომი ჰქონია, ანქაცა ერთსა თანდილას დაძახიან, ერთსა დიწერს დაძახიან, ერთსა სატრედოს დაძახიან, ერთსა გასაბიჯეფს დაძახიან, ერთსა ციხეს დაძახიან. ბევრი სოფლების ეს ადგილებიც ანქა გოქ, რო სანადიროდ¹⁰, ნადირსათი¹¹ რო წასულან. ბოტი და თხა, შიქალს ვიძახით ჩონა, ნადირები¹².

[3. ძველად და ახლა]. ანქა ჰართითოს თავისთინ ანქა ადგილები აქ, რო დაჯილომილან და იმაშინაც რო თოფები¹³ ყოფილა. ბევრი თოფი¹⁴. ეხლა კარგია, ეხლა რო არ გოჭირების თოფი. მართლა. მართლა ჩონი დიდი ყეანი რო მოადა, თავისი მამა რო მოადა და თითონა, ესეები შაქნეს ჩონთი კარგნი. თა ესენი არ მოსულყნეს, გაცორცუა იყო. იცით ხო გაცორცუა? მოკობრები, მოკობრები. მოკობრებმა, მინაც საათ გაჩუჩუნდის-ყე, დაპკირიან, გაცორციან და თუ ვუბინატორი¹⁵ მოადღეს-ყე ექა... იცით ხო, ვუბინატორი რომელია? პოქუშათი რო მოადღეს-ყე ანქა, ესენიცა გოწუხებდიან-ყე, მეტიცა. ემის ექა თა რო რეზა-შა მოადა, ცხონდეს¹⁶, კარგი ყეანი იყო. თავის ბიკი იმინ-ყე კარგი, ეხლა რო ყოფ. რამე რო არა ქნდა წერა-კითხვასა, თუ გამოვივა, წერა-კითხვას მოგოშეღეთ, რო გამაატანონ

ექა შკოლაჲ. და ჩონაც გოგოკითხონ, რო ერთ ხელოსანიჲ დადსწე-
ლოთ. ელმავალიჲ არა არი რა ჩონ წინა. გუთან-საჯნავით ვერ მოა-
წევთ პურსა. ჩონ შივრები დავცივდებით. დღევანდელ დღე რეკონსული
წინა, განათლებისჲ დღე მოდის ნათელად და მეტდების. ახლა ხელოსან
ვიხუროთ, ჳელი ჳელზე დაადვათ და ველოდოთ, რო ესები რას აკეთე-
ბენ და რა ვაკეთდების?

ესეც ჩონ არ ვიცით, რომელ გზასაყენა. ჳენ თუ იცით, რომელ
გზასაყენაც, რო იცით, დოგოშელენით. რო ჩონ მეფესთანჲ, დმერ-
თმა შადნახოს, ნამაჲ მეფეჲ ყოფ, ნამაჲ მეფე.

შე ჩემთინა სამოზდარჳა წელი მაჳ, ჩემთინ. იმაშინ რო წადლიან
ისტანსა, უკაცრავადჲ, ვირებით წადლიან-ყე. ვირებით რო წადლიან-
ყე, იმაშინ რო უნდოდეს მოადეს, უნდოდეს-ყე თოფებით გვეშელ-
ნეთ-ყე. თუ არ გვეშელნეთ-ყე, მოადიან გაცორციან, ჳურთმა გაცორ-
ცის, ადლის-ყე რადლარო წელს მოგოტანის-ყე, ადლიან, წადლიან. ახლა
არ გუჳირავს თოფი. ჩონ ახლა რო გოჳირების, ყალამი გოჳირების და
კითხვა და ხელოსანის დასწავლეა. ჩონ ამას გარდა არც რა გოჳირების.
ახლა მინაც რა გამაჳკითხოს და რაცა თჳოს, ამისთი რო სამოც წელს
წინ უნახავ, სიცოცხლე რა ყოფილა, ის ვაავეფს, რო ახლა რა ჳურა-
და კარგადჲ არი. ემებმა ხო არ იციან. ახლა რო, ამაშინ რა იოფილა.

უმ ჩონ გორეფს გაჳხედეთ. აჲ, ეჳ თათაშულის გორას დავძახით,
ამას აჳყანის გორას დავძახით, ჳართითოზე ათი ბურჯი ვაკეთებულა.
რო მოდიოდეს ჳურთი და მოდიოდეს ლური, რო ესები დუგუთანა-
ლონ. და... დუგუთანალონ იცით ხო, რა არი? ჩონ საქონელი არ ყოფ.
რო წაადგეთ. ჩონცა მოადით, შემევეყარით და თოფი ჳარზე ვადვიგ-
დით-ყე და დამითა და დღესითა სანგარეფჩი და საქნავ-სათესავჩი,
სიცოცხლე ხო არ გოჳონდა. ახლა ორმოცი წელია, ოზღახუთმეტი
წელია, რო ჩონ შუგუაენია. ეჳა ბევრი მადლობელნიჲ ვართ. იმას რო
წინანდელი უნახავ, ახლა იცის, რო რა არი. ეხლა ბევრი მადლობელ-
ნიჲ ვართ და ჳენყენაც რო ძრიალ გუნდა, ას არი, რო: გოსინჯეთ,
რომელი გზასაყენაც რო შაუძლიანჲ, ჩონ მოგოშელიავეთ. წერა-კი-
თხვა, შკოლაჲ, თუ რამე დადსწავლეთ, რამენი ვართ, დათუ არა და
ელმავალიჲ რაჩი გამოდგების და დატაკები ვიჳნებით. დატაკი რაას
შაჳენების? ჳელცარიალი, არა? უბედურები ვართ, სხილები კი ვართ,
ვალი ობოლები ვართ. რაჩი გამოდგების? ას არი ჩონ სიცოცხლე და
არც შიდობისაყენა რო მინემ დოგოლონოს, არ არი, ის არ არი.

თუ ჩონ ჩონთინა დავალონეთ, ისიც არ იცოდეს და დლონეს,
ის არ ცოდნაით ალონებენ ერთმანერთს, ის აღარ არი, რომ ემასა უნ-
დოდეს კაცი მოკლას და რა როგო ქნას და რა გაცორცოსა, არ ცოდნა-
ითაჲ. ჩონ ცოდნაჲ გუნდა, ცოდნა იცით, რო რა არი? ჩონ ცოდ-

ნას ვეძებთ. ჩონ იმას ვეძებთ, რო სუ ყველა კარგად ვატარო და ჩონაც კარგად გავატაროთ. ას არი ჩონ საუბარი და ის, რომელიც ჩონ ჰქუადათა, იმას ვიტყუთ.

სამოცი წელიწადის, რო ძლივ მაგონდებინს, სამოსდათი წელი, სამოცი წელი, ჩემი მამა-ბიძებმა, რო ჩონ გვარსა-ყე იყენს ორნი: ყო-ლამ-ოსენა ერქო-ყე და მადოსენა. ერთიცა ხუციანთა-ყე წაყყენეს¹², ერთიც ხუციანთა-ყე. სამნი იყენს, გამოდღეს საქართველოში¹³, გამო-დღეს საქართველოში, ორი წელი გააზიდნა, რო დაბრუნდეს. ემათ ბევრი წიგნი მამტანეს. წიგნი მამტანეს, რო აქა შკოლა¹⁴ გასხნან, ემ საწყალთა. საწყალთ რო მამტანეს ესე ემე... აქა იმებმა რო არ ესმო-და-ყე, თქეს, რო: ეს მინაცა მითასაც რო შადღეს, ეს წიგნები... (არ დაუშთაგრებია მოყოლა).

4. კალო. კევრი. ერთნაირია ამ კევრს რო... კევრის გარდასა, ერთნაირია. ჩუმფარას ვიძახით, ჩუმფარასა. სამი¹⁵ მილზრი, რო ექსი და ექსი თორმეტი, და ხუთი¹⁶, თორმეტი და ხუთი¹⁷ ჩიდმეტი შადქნე-ბის, ჩიდმეტი ფარა აქ, კინას ფარები. და ეს სამი¹⁸ მილა, ეს ხუთი¹⁹ ემე ფარა იმ შუაჩივ არი ანსჯარა-ესჯარა, ექსი ფარებია. ესე მიგო-რავს და ზედაც დასხდებიან ქალი²⁰, ბავში²¹. და შრწყრებთან ვა-რეფსა, გავრანს ვიძახით, სამჭრესა, სამჭრეს იძახით ქენ, არა? უჩხლე-ტენ და წავა. სამჭრეთი შრწყრებთან და ესე ლეწავს. და იმაშინ, რო სუ გააღეწოს, იმაში რო ნამა გააღეწა და კარგად²² გააღეწა. იმა-შინ ესლა კი ჩამოვლენ, გომრშებენ და შაქუჩებენ ემეს. გამწნიავებენ. იტყიან: გამუანიავოთო დღესა, დღეს ჩონ კალო უნდა გამუანიავოთო.

მუგუწნავ ყანა და ხორბალი და ქერი... რო მოტანთ კალოზეგა ხარაქ შავკრავთ-ყე... გავშლით და დავაწყოფთ, ავკიდავთ ვირსა და მო-ყყენთ კალოზე და კალოზე მოვჭდით. ესები დაქუჩიდების, რო და-ქუჩიდების. იმაშინა კალოზეგა, კევრსა და ჩუმფარას ვიძახით, შავა-ბამთ ამაჩი, და რო გააღეწების, იმაშინა მოვლენ და დედაკაცი და კაცი შომრღებთან. გამწნიავებენ, გამწნიავებენ. იციოთ, გამწნიავე-ბენ რაა? გამწნიავებენ... ქარი პირდაპირ რო მოდის, რომელ ვარსა-ყენაცა, იმაშინა ბზე ერთ ვარსა-ყე გავა და ხორბალიც ერთ ვარსა-ყე და ქერიც ერთ ვარსა-ყე გავა.

კალო ხო დიდ ეაკერი, ემ კალოს მოვხაპავთ-ყე, მოვრწყავთ-ყე და რო გუნდა ემე ექნათ, გავაკეთოთ კალო, მოვრწყავთ, რო დაბლა, ემასა ვარსა და ფარცხს ვიძახით, შავაბამთ ფარცხზე, ჩავჯი-დებით და ვატარეფთ. და ეს რო ვატალახდა და მოსეს, იმაშინ ახლა კი ბზეს მუაყრით და საგორველას მუაგორვეფთ. ბზე. ყანასა რო გა-აღეწენ-ყე, ანს თავის ემეს, მაგეფს,—ბზეს არ იძახით? ის ბზერი. სა-გორველაცა ქუა არი, რო შავაბამთ-ყე და გავაგორვეფთ-ყე, რო გა-

მაგრდეს ეს მიწა, რო ვარეფს რო შავაბამთ, მაგარი იყოს მიწა და გაიღეწოს, რო მიწა არ ურისოს. მაგარი მიწა იყოს, რო არ ურისოს ანქა შემეწხოვიან ბოეში, დიდი, ქუალი, ცუალი, ესეები შემეწხოვიან და გაიღეწენ ემეფსა, თავის დროზეგა რომ მაქსა, პასილს ვიძახით ემეფსა: ყანასა, ოსპსა, მეშაქსა, ამსხო გაუღანასა, ამსხო დიქასა, თეთრ ხორბალსა, ამსხოეფსა.

მოატანთ. ესეები რო დაქუჩდების, ვარეფს შავაბამთ, ემეფთ გავლეწავთ და გამუანიავებთ და თავის დანსა და მარცვალს აიღეფთ სხოგანა და ბზესა და ამეფსაც აიღეფთ სხოგანა.

კვერი არი დიდი... წნური რკით, რა არი? წნური ჯოხი გოქ, კაკლის ჯოხი გოქ. წნური ჯოხსა დიდი, ტყელს გამოვთლით. იმას ამაჰქრიან, ქუეფს ჩონაყვენ... წინ იყვის-ყე, ახლა ცოტა-ლა არი, თითო-თითო-ლა არი ახლა. ჩონაყვენ და იმას შაბიან-ყე ვარეფსა და კალო რო გაიღეწის-ყე, იმაზე შოდიან-ყე. ყორმა, ცუალმა, ბიქმა. და გაღეწიან-ყე. ესე კალუები. ემას კვერს დავძახით. შობმენ-ყე ქარსა და ვარიც მიათრევა და ლეწავს.

5. წისქილი. დიად, ჩემო ბატონო. ერთი დიდ ხე გამოთხრილია. დიდ ხე, მაღალი ხე, რო შიდი, რუა მეთრი სიმაღლე აქ, ეს გამოთხრილია და ზედა თახტა დაფარებულია. წყალი მუა, ემაზე დათავტევედების. ემას ნაწეს ვიძახით. ეს ნაეი რო ჩაადა, შიგა, ამ... იქ რო ქუეები ტრიალოფს, ორ ქუა რო ერთმანერზეგ არი. იმის ძირზეგა ქუმილას დავძახით და ამუა, ორი ქუა ერთმანერზედ არი და ეს ტრიალოფს. და ზედაცა, სახორბლეს ვიძახით, რო ხორბალს ჩაჰყრიან ანქა. და ანქა ჩახჩახოფს. ერთი ბაატა ჯოხი გაჰკიდავ. ერთ თაფთხენ ოდენი ჯოხი გაჰკიდავ, ისიც ჩუჩუნოფს და ცოტა-ცოტა, ნელა-ნელა და ხორბალი ჩამოდის და ანჭით ფქუის. ემასაცა ჰყავ მეწისქილე.

მეწისქილე რო დაფქუავს, ათი ერთს აიღეფს. თავის მუზდს ვიძახით. რას ვიძახით? ათს ერთი აიღეფს. ემისი რო დაფქო, ერთსხო მაატანს თავის საპალნეს. ზოგჯერა იხუფდებენ-ყე, რო: „ჩემ ფასტა არიო“, ანს იძახის: „ჩემ ფასტა არიო“... რო დაიღალებიან, იტყვიან: „ხო, შენ დეყარეო“. ექაცა მეწისქილეცა ყოფ, მეწისქილეც.

ახლა კი რო წისქილები გამოსულა, ახლა უწყალო წისქილებია. იმ წინა სასეალო იყვის-ყე, კარგი სეალო ჰქონდის-ყე. იმაშინ ფათირი დეყარიან-ყე, მოზილიან-ყე, სქელ ფათირი დეყარიან-ყე. მინაძღა რო იქა ხორბალი დაფქუის-ყე და ოცი გირი, ათი გირი, ორმოცი გირი აიღიან და მაატანიან-ყე. ეგეთი წისქილები გოქონდა. შიდი, რუა ათი წისქილი გოქონდა ექა. ბალი. ახლა გამოსულა. ოთხი, ხუთი წისქილი გოქ, რო ესენი ბარყითა,—ბარყს ეძახიან,—ბარყის წისქილია. ახლა ამითა ფქავთ და იმით სიცოცხლე გოქ.

[6. ადგილმდებარეობა]. ჩონ ანქა გოქ ამოღობა, რაქთენ წელია-ლა, არ არი. წინა დაქუჩდიან-ყე ბევრი ქალი, ბავშვი, მოხუცებული, დანკრიან-ყე ნახუქი. დაძახობდიან-ყე, დაძახობდიან-ყე, დაქუჩდიან-ყე, წადდიან-ყე, არი ერთი დედაქუჩდიან-ყე სივაკეზე გაპიდაეს და ემ გერდზევა ქალების გორას დაძახიან. და თავის თავზევაცა ქალების ქობია, რო თუ ახლა ემ გორაზე ვიყნეთ, დაგანახეთ-ყე, რო ანქ დიდ ქობია. შავა ხუთასი ცხორი, მეტი, ათასი ცხორი შავა, ერთი ივეთი ქობია თანი. იცით, რა არი თანივა ქობი? ემის ძირზევა ექა წელიჩი ერჯერ, ორჯერა დაქუჩდიან-ყე და წადდიან-ყე ანქა. კარგად გნტარონ ანქა, ტაშა უკრევედიან-ყე. ტაშის დარვა. ათი ყორი ემ კარასაყე დადის, ათი ყორი ამ კარასაყენა და ემ შუაჩივა ტაშითა გაძრბინიან და განაძრბინიან-ყე. და თამაშობდიან-ყე და კარგად ატარებდიან-ყე.

გომრდის-ყე წინათა ძრიალ კარგადა ნავრუხს ვიძახით, ნავრუხზევაც რო შაქნების-ყე წინა. ახლა ბრინჯი ბევრი მოდის. იმ წინა ბრინჯი ერთ ღამეს შაქნიან-ყე. ისიც ნავრუხის ღამესა. ყაფს დაძახობდიან-ყე, რო წრღონ თავით ქალეფსა, თავით დეფსა, თავით აშადეფსა წრღონ, წომრღონ. და ემ ნავრუხზევაცა დილობა რო შაქნის-ყე, დაქუჩდიან-ყე და სადაცა-რო ბებერი, მოხუცებული კაცი იყვის-ყე და უფროსი კაცი თავჯდომარე კაცი, პირველად იქ წადდიან-ყე.

ანქ წადდიან-ყე და ჭელი ჭელს მიჰციან-ყე და ერთმანერთს დაძკონიან-ყე და ეხლა ანქით გამოადიან-ყე, ამსხოგან წადდიან-ყე. ანქით გამოადიან, ამსხოგან წადდიან. ეს ოცი, ორმოცი სახლი, ორი, ხუთი დღეზე წამაძარნიან-ყე და იმ დროს, ეხლა მოადიან, აწივიან-ყე. დღეჩივა ერდგან ესეები აწივიან-ყე და იქ წადყვანიან-ყე და ხოშობდიან-ყე. რაც რო ახლაცა არი, ცოტად-ლა არი, ის წინანდელი უფროსთან წასლა და მოსლა და ისეგი-ლა, ისეგი ცოტად-ლა არი.

მე რო ქენ გითხრა-ყე და გიამბო-ყე ჩენი ბატონეფსა, რა ვიბნა, რო ბაატა შორსა ვართ ქენთანა, შორსა ვართ, გასლა-გამოსლა არა გოქ, ამა ემერი რო, ინშალა, ჰამ გამოადეთ და გამოხიდეთ ექა... კარგი, კარგი დოელათი ყოჸ ჩონა, კარგი ემე ყოჸ, ჰამ ჩონ გუგუშეფს და ჰამ ქენაც. ხო ეხლა ხო გამოსულხართ-ლა. ჭელი ჭელს მუგუცი. და ბევრი კარგად მოდის, ბევრი.

უმეს, მე რო გიამბე-ყე ქენა, რო წადდიან-ყე ამოღლობაჩივა და ამოღლობაჩივა და ანქა კარგად ატარებდიან-ყე, ანქა კარგად ატარებდიან-ყე, ანქ მოადეს. ეხლა ცამეტი დღე რო წადდეს ნავრუხსაყენა, იძახიან სინზდას. ემ ცამეტი დღეს ემასა დაძახიან. რამე რო არი, იმასინა გამოვლენ ქალები, სუ ჩადემენ, ახალი ტანისამოსსა. და ახანდლები და ყორები და დედაკაცეფს ვიძახით, და ჭეალები და ბაატები. და

დიდი და ბაბტა სუ გამოვლენ-ყე. წყალიცა დგომილა იმაშინ ბევრი
ემ ჩონ თაგზე, დაეძახით სარავსა. ემ ქოვით-ყე თა ზეათადმი, ემ წა-
ლის ამ პირზე და ემ პირზევა დასხდებიან, გაკეთებენ, ჩასვს და
ბენ და კარგი სეაღს იქმენ ერთმანერთისა, ბევრი ხალხი დაქუღ-
ბის-ყე ანქა. ესეც ჩონ სინზღარი.

ამ შორსაცა გოქ ერთი, ფირალიას იძახიან ანგრე, რო, მე მიკითხავ
ქეთაზიგა, რო წმინდა დავითი თბილისის თავზევა თაჩიგარი, თავზევა.
სურათიც მაქ შინა. მაქ, რო აღიან და ჩამოდიან იქა, რაგდენ დღეს იქ
დადგებიან და კარგად ატარებენ. ჩონაცა წავალთ-ყე ორი, სამი დღე-
სა ანქა ხოშოფთ და ანქა ყურბანეფს წაყვანენ-ყე და დაკლვენ-ყე.
და იქაც რაგდენ დღესაც, იქაც, ხოშობენ, იქა ჰამ სალოცავს დაძახი-
ან და ჰამ ხოშობასა. დიახჷ. მადლობელი ვარჷ.

ამ წინა რო ბევრი ქართველები, რო ქართულადაჷ წინა, რო
ბევრი ქართულადაჷ იმღერიან-ყე, თქიან-ყე, რო: „გადიოდეს, გამო-
დიოდეს ყორნებით, მე შენ შეგეყორნებით“. „გადიოდეს, გამოდიო-
დეს კაკებბრო, მე შენ შეგეკობებით“. კარგადაჷ ყორი და კაცი და
ბიჭი ერთმანერთანა თამაშობდიან-ყე და კითხობდიან-ყე ქართულა-
დაჷ. ის ქართულიჷ ბევრს ხანია, აღარ არი იგეთ კითხვა. კარგადა
იყნის-ყე იმაშინა, ტაში იყნის-ყე და თამაშობდიან-ყე და გოგოლობ-
დიან-ყე და კარგადა თამაშობდიან-ყე.

11. ქორწილი. ქართველები რო ქორწილს მააწყობენ სხო
სოფელსა-ყენა როგორც სიბაქი გოქ ექ ახლო, ჩუღრუთი გოქ ექ ახლო,
ქალჯაყი გოქ ექ ახლო. ანქა ნათხონს ითხოვენ. ანქა ნათხონს რო ითხო-
ვენ და იმაშინა რო წადიან-ყე, ქორწილი ქნან, წამაწევენ ორმოზდა
ათი, მალა დაბლა ზოგჯერ ასი ახალგაზდაჷ ბიჭეფსა, ემეფს დაძა-
ხიან მაყრის კაცები. მაყარიც არი: შაქნების ერთ დედაკაცი, რო წა-
დღეს ანქა ახანძალთანა და ანქ ახანძალს მაჰყვეს. ემას დაძახიან მა-
ყარსა. ეს მაყარი ერთი ჩიქილაზევა კოკოშას გააკეთეფს და ეს დე-
ტყობის, რო ესე მაყარია. ანს ორმოცი, ორმოზდა ათი მალა, დაბლა
რო არიან, ემეფს დაძახიან მაყრის კაცსა. ახლა ხო აღარ არი თოფი,
წინა იყვის-ყე. ორმოცი, ოთხმოცი. მეთოფე წადიან-ყე ანქა. აღბათ
თოფიგა ტყივა ჩადვიან-ყე. რო შადიან-ყე ემ სოფელჩიგა და და-
კვილიან-ყე: „შაბო-შაბო“ და აბაბახი დაძახიან და თოფეფს დაყა-
რიან.

ანქაცა რამე დრეკერია-ყე თადარუქი და დრეკავ-ყე ყოჩი და
ცხორი და ესები, გოკეთებია-ყე თავისთინაც: ფლავი, ბრინჯისა, ან-
ქაც კარგად უყურებენ ამალამა და დილობას. ანქა ახანძალს შაკმაზ-
ვენ, ახანძალს რო შაკმაზვენ, ეს თა... რო წადიან-ყე, მოყვანონ ემ
ნეფესა, ამას კაკალას ვადნფარებენ. კაკალა იციო, რა არი? ერთსხო

თხელ ჩიქილას გადაფარებენ იგრე, რო არ ჩნდეს თავის თოლ-სახე.
ჩნდეს ხალღი. ჯელზე მაჰკიდებენ ანჭით-ეჭითა, ჯმალს კარზე გადადებენ და წავლენ.

შაბოსა ჰკივიან თა თავის სოფელს გამაჰცილდიან, თოფსაც დაჰყარიან და ცხენებიცა იყვის-ყე და გარბოდიან და გამორბოდიან და თამაშობდიან. სოფელს რო გამაჰცილდიან, წამოადიან. წამოადიან, დახლოვდიან ექაუტრ სოფელთან და ახლა ექა თოფის ჯმასყენიან-ყე და აბაბახს იძახიან და...

დაწყოფს ერთი, მაჰმას ვიძახით, მაჰმაზე დაწყოფს სარკეს, წყალს; დაადღეს ქერს, ხორბალს დაყრის-ყე, ფულსაც დაადღებენ, ხილსაც დაადღებენ, მუხუდოს და ჩამეჩითსა და ემეფსა დაადღებენ, გამუა იმაშინა დედამთილი, ექ რო მოვლენ, ამ შორსა, შადნახვენ. რო დედამთილი გუნდაო! ექ რო შადნახვენ, დედამთილი გამუა ემ მაჰმამათა და წავა ემის წინ ჩირალიც ანთებული. და მივლენ. და პირველადა წყალს ადღეს და მიაწყაჰწყაჰეფს პირზეგა ახანძალსა, მევორედა ემ ქერსა გადაყარის თავზე, მესამედა ხორბალს გადაყარის თავზე, მეოთხედ ხილს გადაყარის თავზე, მეხუთედა ფულს გადაყარის. და ყმაწვილებიცა შემეშოვიან და დარბიან თავის ქენარ-ქენარზეგა და არჩევენ ემეფსა.

ამაშინ რო ეს ადგა და მობრუნდა, ახლა მათხოვენ ნეფსა. ნეფე დამალულია, წავლენ, ივლიან, ნეფეს მაჰკიდებენ და გამაყვანენ, ძალით მაყვანენ გადამაზედვენ: აა, ესეც ნეფეო! ნეფე რო მიაბრუნეს, მამამთილს მათხოვენ. მამამთილი იცით, რა არი? მამამთილიცა ამ ბიჭისა, ნეფესი მამა შადქნების. ახლა ამას მაყვანენ, ანსენიცა გამაყვანენ, თუ ცხენი ხალღია, ცხენს გამაყვანენ, რო, მანი, „ესე ახანძალისა არიო“, ახანძალს ვიძახით, ქენაც ახლა რასა იძახით, არ ვიცი. ემას გამაყვანენ და მიბრუნდებიან და ახლა შავლენ და იმაშინდა დალაგდებიან, დალაგდებიან და კარგად ემეფსა უყურებენ და ეს ქორწილიცაჰდა. მევორე დღესა დაშეტებენ ხილსა და სხო ხილსა და ემეფსა და მატანენ. ჩოყრიან ესები თითო თავისთინა, მისაც მეტი ცოტა ორმოცი ათი, მეტი, ხუთი თუმანს ამაღლებენ და მიჰყემენ. ესეც ჩონ ქორწილის ლაპარაკია.

[12. მარცვლეული]. ორი ხორბალი გოქ ჩონა. ერთსა დიკას დაეძახით, ერთსა ყანას დაეძახით. აქა სხო ჯურას, სხონაირი³ ხორბალი გოქ, ჯენკი აქ იმას მაგარი, დავთესავთ-ყე და ქერიცა, ორი ნაირი³ გოქ, რო ერთი ზაფხულის ემერი, თესლია. და ერთნაირი³ ქერი გოქ, შემოდგომას³ თესლია. შემოდგომას თესლეფსა შემოდგომანე³ დავთესავთ და გაზაფხულის თესლსა, ზაფხულის თესლსა, ზაფხულის დავთესავთ. ზაფხულის თესლს დაეძახით დიკასა, დიკას დაეძახით.

და გაუდანას დავძახით და ბაზრაქს დავძახით ბაზრაქი იცით, რა არი? ზეთი აქ. ცერა? რას დაძახით? წმინდა არი, წმინდა, წმინდარი და ემასა ერბოს დოქორენ-ყე, ანთებენ-ყე. წინა ჩირალები გოქონდა. სანთელის თესლს რას იძახით?

(კითხვა: რისგან აკეთებთ სანთელს?) წმინდა, ხურდა არი, თესავთ-ყე და გამწონდების-ყე, ბაზრაქს ვიძახით ჩონა. ქენ არ ვიცი, რას იძახით. წინა, წინა, ჩირახჩი რო ვანთებდით-ყე ნავთის მაგე-რა, ის დავასხით-ყე და ჩირალები-ყე წომოკიდით-ყე.

ახლა რო გოქ მამულეები, ერთ მინდორს დავძახით ნასერალსა. ნასერალჩივაც ეს ცერას დათესვა ყოფილა, რო ამ როდანის ემე ყო-ფილა თესლი.

ნუხულოც გოქ, ოსპიც გოქ. ოსპიც ორ-სამ ნაირია: თეთრი ოს-პია და წყალის ოსპია და დემი ოსპია, უწყალო. რო მოვწნავთ-ყე და ისიც სადემოჩივა, ისიც სადემოჩივა ემე ქნდების-ყე, გამწონდე-ბის-ყე ეს ოსპი. ერთი წყლიანია, რო ოთხჯერ, ხუთჯერ მოვრწყავთ-ყე. ერთია, რო მორწყვა არ უნდა, — წიმა გამწონდეს-ყე ემასა და იმაშინა მოვგლიჯავთ-ყე და კალოზე მოატანთ-ყე და კალოზე ემეს ვიქთ-ყე, გავლენავთ-ყე. ეს ორი, სამი⁶ გამოდგების, რო ჩონა რო გოქ. პერეში გოქ, ტყეშალი გოქ, ყურზენი გოქ, რო ვენახებია³, რო ჰარსე-ლი იძახის მოშსა და ქართველი იძახის, რო: ვენახი.

13. [ს ხ ვ ა და ს ხ ვ ა]. მინახავ, ამ ემესი წიგნი⁸ ვიკითხე, რო ქეთო, ქეთო ამ ემეს ყორი, რო ლექსებმა⁹ წაიყვანეს კახეთსაყენა და შაყვანეს ემეჩივა... ისინი ვიკითხე. და ერთ დღეს სავალზე რო გავა, მიადგების ამ დიდ თასა, რო, ამ დიდ თას რო გადაპხედავ, შენ თოლ-წინ რო გადააშლება ერთი დიდი ველი, ემე, ვენახი. ერთი ზღვა ვენახია და შუაჩი ალაზნის დინარე მიდის. გაღმას დაძახიან და გა-მოღმას დაძახიან და ერთი დღე შავარდების ღრმად³, ემ საწნავსა თესავს, დაძახიან და ამ ჩირდლოს³... ესებიც მიკითხავ, ვიცი, რო რა რომელია. ექ ერთჩივაცა გოქ, ემ მარეფჩივა, ჰართითოვანა ერთი რამე მაძნის-ყე. ქუმბუზი გოქ, ზამთრეველი გოქ, კიტრი გოქ. მე რო შენ გითხარ, ემეფსა მოვწნავთ. გოვჯა გოქ. რას იძახით? (პამიდორი). კარტოფილი¹⁰ გოქ. კარტოფილი რომელია? ემასა სიბეზემინი დავ-ძახით ექა, მიწასვაშლი შაძქნების ქართულადა. ანსებიც გოქ. ესები კარგად³ ბევრი გოქ.

და აქაცა კარგად გავატარეფთ. ეს ორმოცი წელია, რო ფაჰლავის ჩონ ფაჰლავის, დიდ ყეფანი მანი, მოადეს. ექ ხალლი ცუდად აღარ არი. ახლა აღარცა გოშინიან მოკობრესა ყენა და სუ ოლტაშები და არი. ერთმანერთანა. და რამე რო არი კიდევაცა მოგავონო-ყე, რო ჩონ გუნდა შკოლა³ და წერა და კითხვა.

დაბრუნდებიან ელ ემ ავადალნულეფნი აკითხებენ-ყე, ასწავლებენ-ყეს ის საქმეები, რო უნდა ავადალნულმა წინ წაიდეს, ესეები იქმენ, ჩონ ბიჭები იქმენ-ყე. ეხლა ძრიალ ნამადა და ასლან იმ გოზაშტასთქუქუქუნულნი ქნდების, რო დავადართ, რო რა ჯურნია, ეხლა ძრიალ ჩონ ნამადასთქუქუქუნულნი ილვართ.

ემის-ყე წინ მამულეები სხოსი იყო და ერთ ედაჩიგ მამულეფსა ვწევდეს, იმეფს რაათი ერქო-ყე. მიწა რო უქნიან-ყე, ემ თავის პატრონს ერთ რამე მიპციან-ყე.

ყემათა თქო, რო მიწა იმისიაო, რო თითან ვნავსო. ბალი. ის იყო რო, მოადა, სასოფლო შაქნა. ის მიწები-ლა აღარ გრშო, პატრონი ჰყვანდეს. ღა თქო: „იმ თავის პატრონი ის არიო, რო თითანა ვნავსო“.

და თავინთ ყემათი გამართო-ყე, აღბათა ცოტა, და მიპცა-ყე თავის პატრონეფსა. ისეებიც რეზა შაქნა-ყე.

ერ დასტაც არი, რო სეფაჰებეჰლაშითი ჰქიან. ისეები მოვლენ-ყე დოქტორებია. თავინთ ხედმათესარვაზის მოვლენ ავადალნულეფნი, დასხდებიან-ყე, დაჯიდებიან-ყე, ემის-ყე წინ, მინაც რო ნახომ შაქნის-ყე. აჰვალი ურვიის-ყე, უნდოდეს ამასა მოკდეს, რო დასტრესობა რო არა ჰქონდის-ყე, ვერ გომოდის-ყე, რამე ქნას. ეს იყო რო, მოადა, იმებმა რო წაიდეს სეფაჰებეჰლაშითი შაქნეს, წამალი მიპცა-ყე, ვაზითი ჯური შოქნა-ყე და მაყვანა-ყე, გაგზავნა-ყე ავადალნულეფნი და ემ ავადალნულეფნი ისეები-ლა, რო მარბიზებ იყნეს, თავინთ ხეთმათი ეგრე თაინი შაქნა, რო ის გვითულოს-ყე, ესეები, ესეები სუ გამთელდეს. ერთ, ერთ დასტა სეფაჰეთარვიჯი ჰქიან-ყე, რო ესეები მოვლენ ასწავლიან-ყე, რო ეხლა რა ჯურად უნდა ეს მიწები მოკნან, რა უნდა მოკნან და დათესონ, რა ჯურად უნდა ეს მიწები მოკნან, რა უნდა მოკნან და დათესონ, რა ჯურად ადღონ, ის ჯარი და ესეები რა გარდადვან, მასლან, ელ ემ ჯადიღზე რო თარაქტორი და ესეები ჰქიან-ყე, იმეფსა ესთეჰადა ქნან. ესეებიც ერ დასტანია, რო მოდიან ემ ავადალნულეფნი, ხეთმათს იქმენ და თავინთ ხეთმათესარვაზობა ეგრე დმტყობის.

ერთ ბანგიც გოსხნიათ, რო „ბანგი ქეშავარზი“¹⁶ ჰქიან. „ბანგი ქეშავარზი“ მუა, იმეფს სათლელს მიპცემს-ყე, რაძლა რო უკლია-ყე, უნდოდეს ჯარი იყიდონ, დანი იყიდონ, თესლი იყიდონ, რაძლა რო ეპთიაჯია-ყე, ის ბანგი იმ სათლელს რო მიპცემს-ყე, იმ ფულით თავინთ ეპთიაჯობას გაყვანენ-ყე. ესეც ერთ ყესმათია. რალა ვთქო.

ჩონ დაბირსეტანჩიგა, რო ესქელი³ ჰქიან, ბევრ ყმაწილი აღან შიგარი. ესენი მოდიან, კითხობენ. თორმეტ წელსაც იკითხვენ ესენი. იმაშინ რო თორმეტი წელი ათავეს, აღგებიან, წავლენ, თავიანთ ხეთმათესარვაზობას იქმენ. იმაშინ რო დაბრუნდენ, ერთ ელა⁶ ქონქურჩი „შერქათ მიქონანდ“¹⁷, შერქათს რო იქმენ-ყე, ქონქურჩი თუ გაადეს,

4. მ. თოდუა.

გავლენ წინა, ავლენ ზევით. ეთ დასტას ვერ გომოუა, ღო დაკოდე-
ბის ემ ავადალუნღიგა, ესენი დაბრუნდებიან ელ ექა, ესო საქმენს მო-
ნახვენ, იმ საქმეფჩი შავლენ და ექით-ყე გომოუა-ყე, ჰამ თიფან, ჰამ
თავიანთ დედ-მამას, სხოეფსაც პური აჰამონ-ყე ემ გზსაქმენსულს
მე ჩემთი ზუთი⁸ წელს ექ ვიკითხე, თხუთმეტი წელსაქმენსულს
ემ საქმეჩიგა ვარ. ჩემ-ყე ემ თხუთმეტი წელს, ემის-ყე წინ, იმამინ,
რო მე ზუთი⁸ ქალას⁹ ექ ვიკითხე, ექ აღარ იყო, რო ვიკითხო, ავდექ,
ჩაველი მე იქ ქოვით სოფელჩი, რო ისპანი ჰქიან. იქ ვიკითხე. დიდ-
ლოში გამუართი. ამუელ ექა, ჩემთინაც შაქქენ მო'ალემი. აღან თხუთ-
მეტი წელიც არი, მო'ალემი ვარ და ჩემ შოღლიც აღან „რემსე დაბი-
რესტანია“¹⁸, აღ ამ მადრესაჩიგა. რო აღან თორმეტი დაბირი მყავ, რო
ანსენიც აკითხვენ-ყე, „თამამი ჰარზადი“¹⁹ დაბირესტანჩი გოქ. წელ-
საც ვასაელი მრტანეთ-ყე ყმაწილევს, აზმააშვას ვასილა, ესეები რო
ისე იმევს რო იკითხვენ, ამალიც ნახონ. ესეები აღან გოქ მადრესაჩი.

VIII. მე კოლია ბათუაშვილი ვარ. ჩემ მამა ჰასან არი,
ჩენ დედაც ზორშიდა არი, ორნივენი ქართველნია.

ჩემ მამა მიწას ჰნავს. მეც ორმოც წელს ემისყე წინ დაბადულ-
ვარ. ოცის წლისა ვიყავ, რო წაველ თეარანჩი. იქა შიდი⁸ წელს კბილის
კეთება ვისწავლე. იმის უკანაცა ექა კბილს ვაკეთებ ფერედღუნ შაჰ-
ჩი. ოთხი ძმა მყავ ჩემ გარდას. ისეებიცა ორი მიწას ჰნავს, ერთიც
ელა კბილს აკეთევს. ერთიცა დოქტორია დამფეზეშვი.

ორი შვილი⁸ მყავ — ბიჭი. დედაკაციცა მყავ. მეცა საწერი მომი-
ცია, რო გააღე იმეჩი—თიფლიჩი.

ჩემ მამა გოსტუგანსა მიწას ჰნავს—ზორბალსა და ქერსა. ორი
ბიჭიცა თავისი თანა ჰყავ. იმევსაცა ერთსა ჰაჯიმაჰმადა ჰქიან, ერთს—
მაჰმადა. მე ჩემთინაც ორი შვილი⁸ მყავ: ერთი რაჰმათოლა, ერთიც
აჰმადა.

ჩემ მამაცა სამოცის წლისა არი. ჰარით მაჰჰნავს-ყე და გუთანჩი
და უღელი... სარწყავიცა ელა, ბარია და იმის წინანდელ ემე სიცოცხ-
ლე, ძელ სიცოცხლე...

[1. სადაურობა]. ქართველი შაჰაბასს გომოყვანია აზორე
ოთხას წელი. ერთფასტა აფყანები მოსულან ემათან⁸. უშუღლია-ყე
და არ გამაჰსლია-ყე, რო ესენი გატეზონ-ყე. იმის უკან ქერიმზანი
მოსულა და ესენი ასულან სიხეჩი. ქერიმ-ზანს ესეები დროთოფავ და
ბევრი გოწყეტია. იმის უკან კიდემ ჩამოსულან ერთ ელა⁸ და შამაჰ-
ყრიან და ემ უქნია-ყე. და ჰამ-ჰამ დამეტებულან. და ერთ აღბათა იმ
აველთა ყე მადრესა არ ყოფილა. ეხლა მადრესა არი და ღარსულს
ხალღი კითხობს.

IX. მე, ჩემ სახელი ზეინალ აბედინა რაჰიმი, და-
უთაშვილი. ეხლა უმბობენ რაჰიმი. სამოზდა ორის წელი მაქ.

1. ქორწილი. ამაშინ რო გუნდა, ერთი ქორწილი ვქნათ, წავალთ, ყორი თორმეტის წლისა. მა თოთხმეტის წლისა. ამას ვით — ვითხოვთ, დაენიშნავთ. როგო დაენიშნავთ? ერთი ჩემი ბებქედი შაძტანავთ იმ სახჩი, იმის მამასა-ყე, ეჯახას ააღეფთ, რო: „შენ ყორი მინდა ვითხოვო ჩემ ბიქსათი, ჩემ ბიქი შენ ყოლამათ ყაბული ქენი, მა ნოქრად, მასალან!“ ანსიც იტყის, რო: „ჩონ თოლზე აქ ალაგი. ჩონ ყორიც ელა შენ ყორია, შენ ბიქიც ელა ჩონ ბიქია. შენ ეხლა ჩონ ეხთიარიც გაქ“. გააღის ერთი ათი^ნ, ოცი დღე, იმაშინ წავლენ, წავლენ და ემას აწევენ და მაყყვანენ ისტუმრად^ა და ეხლა ესენი წავლენ აქ, ისტუმრად^ა ანქა. ამააღებენ ჰარ ადამიანი, რაგდენი ალა რო წასულა, ხუთი^ნ, ათი^ნ, თითო ათი თუმანი, მა ოცი თუმანსა, ამ ყორსათი დაადებენ.

ბად წავლენ. ეხლაკი, იმაშინ მაქყყობენ ქორწილსა. ქორწილს მაქყყობენ, ალბათა სტირი და ნალარა, მოთრები მუა. იმამაც რო ქორწილს იქს, სამი^ნ დღე და დამეს ვახშამსა და სადილსა ხალლს შაქმევენ, ქორწილს იქმენ. ეხლაკი ამ ახირ დღესა რო სადილი მიქცეს, ანს ამხანაგები-ლა რო მოსულან, იმის ქორწილჩი ათი^ნ და ოცი თუმანი და ორმოცი თუმანს ემას მიქცემენ: „ეს შენ ნიქიო!“ მანი მესლე, მრშელა, რო ხარჯზე მუხმარების. ეს ჩონ ქორწილის ყაადნარი, რამექ-ლა გინდოდეს...

ახლაკი ამ ქორწილჩი დაქკლვენ ერთი კარსა, ხუთი^ნ, ათი^ნ ცხორსა, ალბათა ბრინჯსა, რო ეს გაკეთებენ, ახლაკი ანსები რო დაქუჩდებთან, მოვლენ შუშპრობაზე. ქალები^ა ალაქედად იშუშპრებენ, კაცები ალაქედად, ჯეალები ალაქედად. ემას რო შუშპრობენ, თუ სტირი და ნალარას უკრვენ, იმის მოლამზე შუშპრობენ, თუ არა და თითან: „შირინ ლაღლაა, ლაღლაა, ლაღლაა, შირინ ჰეა გოლა, ჰეა რეაქანა“. ეს თავის კითხვა ემერი, რო იკითხვენ და იშუშპრებენ: „ჰაა გართა, გართა, გართა, აზიზ ოლამ შეგზარდა“. ერთ რაყამიც ეს არი. იშუშპრებენ ემის მოლამზე, იმღერებენ^ა. ვიმღერო?^ა ანგეთი რო ანსენი იმღერებენ. არ მაგონდების. „ჰეა გოლარიზომ, მინ გოლა, რიზომ, ანბარი აზომ“. ამაშინ შამოვლენ შინა, დასხდებიან. ეხლა ჩაა. ალბათა ჩაა ა-ყე. დააღევენ, შარბათი დააღევენ. ახუნდი მუა, აღდს იკითხავს, ადგებიან, წავლენ. ახანძალს აყყვანენ და მოვლენ.

2. [თ ა მ ა შ ო ბ ა ნ ი]. ა) ქუალების^ა თამაშობარი. ოცი ქალი^ა შაქენების, ათი^ნ ამჯარაზე. ათიც ემჯარაზე. ეს ათი^ნ, ხუთი^ნ — ხუთი^ნ შაქენის. ჰარ ორი, ერთიცა კელს მიქცემენ. ანს ოცნი ვაქცევიან. ეს ათნი გომრდგებიან. ირბენენ, თა დააქირონ. იმაშინ რო დააქირეს, ეხლა ამით ფასტარი, ეხლა ანსენი კელს ვაბმენ: ჯუჭტი აზმანდრობას დააძახიან ემასა.

ბ) ერთიცა, იმაშინ რო წიმა პეერი მოდის, ბავშვები შავმაშინთან/ თეთრი პირს გააკეთებენ კვილითა, შავლენ სახჩი. მესახლეს შოკივ/ ლებენ: „წიმა გინდა, თუ კმელიანობა?“ დააკილფეს: **ქაქიქიქიქიქიქი** და მზე, არ გუნდა მზე“. შავლენ ეხლაკი: **ბიბლიოთეკა**

„მიუღეკ-მოუღეკ თორესა,

კელი ჩავკარ ქილასა,

ერბო ვიკარ პირასა.

ღმერთო, მამე ჰასილი,

აღარ მინდა მოჰასილი!

საბერველი ბერვედა,

მართი გუდას კერვედა“.

ანს მესახლე ეხლაკი კაკილსა, და ფშატსა ჩოყრისემ ყმაწიფელს, ემ ბავშვებს. ბავშვები წავლენ ეხლაკი ამ სხო სახჩი. გერიმ ემემ რაყამ იკითხვენ და გამოვლენ, რო შადწმინდოს.

ერთი თამაშობარი ბავშვფჩი. ქალი. და ბავში დაჭიდების ერთი ქუნდათ კედლის ძირას კუთხეჩი. ანს სხოები მაჰკიდებენ კე- ლეფს ემის მუცლის ქეშა. ეხლა ამ სხოს ამ სხოს ვოქი. ეხლა ამ სხო ამ სხოს მაჰკიდეფს და ოცი, ორმოცი გაყაწრდებიან. იმაშინ ეხლა კი ემას დააძახიან: ჩობან გაწყეტინობა. იტყის, რო: „გამიკი, გოქი!“ ან- სენიღ გოჭირებენ. სადაძლა რო გაწყდა, მინაძლა რო გოშეფს სხო- საც რო გაწყდომილა. შადყვანენ ამელსა და ემეფსა, ახლა და ქალი იყოს. და ბიკი იყოს, ორი ანქითა, ორი ექითა ქელეებზე და ფეჭებზე მაჰკიდებენ ემას. ემას გააზიდვენ უკან და ერთმანერთს აკრევიანებენ. იმაშინ გოშებენ, აღგებინ. ეხლა გერიმ მაჰკიდებენ, აზნაჟ მაჰკიდებენ და გერიმ ჩობან გაწყეტინობა, გერიმ იტყიან: გოქი. ესეც ერთ რაყამ თამაშობა გოქ. ემასა ჰქიან: ჩობან გაწყეტინობა. ჩობანი გოწყეტია.

გ) ერთი თამაშობარი კაცეფჩი, ალბათა ბავშვფჩი, და კაცეფჩი. მოვლენ, სარტყელსა დააგრეხენ. ემას დარტყმენ: ჩალიჩი. დიდი ხაზი შამაჰხაზვენ, ათი შავა ემ შიგა, შარ ერთი ერთ ჩალიჩთან დადგების, ათიღ გარედ არი. ანსენი მოვლენ, რო ეს ჩალიჩი გამართონ, გაატანონ გარეთ. ესეები ექით არ გოშებენ. ერთი ჩალიჩილა რო გაატანეს, წავლენ ამ სხოს დაპტებენ; დარტყმენ, დარტყმენ თა ანს ჩალიჩი გამართონ და ჩიქარ გამაატანონ და მაპტაცონ და ამ სხოს დარტყმენ და ჩალიჩე- ბი ქელჩი გამუართონ. ემეფს შადრეკენ შიგა. ეხლაკია შიგ ხაზჩი და ანსენი რო გარედ არიან, ემეფს დარტყმენ. ესეები რო შარტყმენ, ანსიცა უნდა ფეჭით ეს დაკენწოს. ალბათა კელი დიდვას მიწაზე, ფეჭი აქნი- ოს, შისაც მხანინა, ანს გარეთი დოკენწია. ეხლა ანსენი შამოვლენ ხაზ- ჩი და ჩალიჩს დოღვიან. და ემას წავლენ თავით ჩალიჩი მაპტაცონ-ყე და დარტყან-ყე ამათა. ესეც ერთი რაყამია.

დ) კოკაობა. მოვლენ ბავშვები. კოკი რო ცხორის ფეხს-ზე გამაღებენ... იცი ხო, კოკი რომელია? ამ კოკეტსა ერთს ეწოდებოდა... ფალანგი, ერთსა შაღლებენ რანვით, ამას დარქიან: რანვი... ორს ანს მიპცემენ და ორსაც თავის-ყე. ეს აპყრის, იმაშინ ეზას ერთ-მანერთს ესრიან და წოგებენ. ანსიც წოგეტს ამის-ყე, სადაძლა რო მეტი წოგო, ამაშინ უნდა რო ქარზე შაძსოს, გააყვანოს ამ პირზე გომისა. გერიმ გამაყვანოს, ექ დასვას და თავის კოკები მიპცეს. გერიმ აზნოჟ იკოკაონ.

X. მე ვარ მელიქა, ქარსულად მალექ შაძმალა რაპიმი, ჩონებურად ონიკაშვილი.

1. პარანგ-პარანგობა. ერთ ჯურა თამაშობაა. ვიამბოფთ-ყე, რო ქართველები ითამაშიან-ყე. იმასა ჰქიან პარანგ-პარანგობა. შაქნებიან ათხუთმეტ ბავში მა ოცი, მა მეტი და ერთი შაქნების თავის დიდი, მეფე შაქნების, მართლა. მუა, მოვლენ და ერთს მათხოვს-ყე. ეს იტყის, რო ერთს... დიდი ამას გამაპკითხავს, რო: „პარანგ-პარანგ!“ ანს იტყის, რო: „ცხენი რა რანგი?“ ანი როგორი ცხენიო. ერთ ემეს დაანიშნიან, რო, მასალან, ემ მოზობლის ცხენები, ერთ-ერთ ცხენს დაანიშნვენ. და იმ ერთს რო ჰკითხავს, ის იტყის, მასალან: „ამ რუსთამას ცხენი“. თუ გამაძტანა, ემას ერთი შალალას მიპცემენ და იმ სხოფს გემუდევენების-ყე და ამას არბენავს-ყე. ეს უსტა რო ექ ზის, ემ კედლის ძირას, ეს ამას ეტყის-ყე, რო: „ქერი-ქერი-ქერი“. ქერი სახელი რო მოადეს, ერთ ყმაწილეთსა ჰცემს-ყე და არბენავს-ყე. და თუ თქო: „ხორბალი“, ე რო უნდა გამაძტეს, ემ ბუდეჩი რო ეს დიდი ზის, ყმაწილები გემუდევენბიან. თა ემამ თავის თავი მაწინოს, თუ არ დაჰკირეს, კიდემ გომრვა, რო მიბრუნდეს, აზნოჟ გაძტეს-ყე და თუ დაჰკირეს, მინაც რო ის დაჰკირა, მუა და ეხლა აზნოჟ ამას ეტყიან, რო... კიდემ ამას ეტყიან, რო: „პარანგ-პარანგ, ცხენი რა რანგი?“ ეხლა სხო ცხენს ამას დონიშნვენ. ესეც ერ ჯურა თამაშობარი.

XI. მე მუჰამადა მქიან. ოზდაორის წლისა ვარ.

1. კოკაობას მინდოდა ვიბნა. კოკაობას... იმაშინ, რო აპყრიან ორ-სამ ჯურ ემერი, მა იტყიან ცხენი მუა, ქარსულად იტყიან, ასპიუ; მა — ვირი, რო ცხენ გადმუაბრუნეტს, იმაშინ, მუა, ვირიო, მა კარი მოხლო, ქარსულად იტყიან. იმაშინ ერთჯელ მოჰედების, რო ეს კოკები სუ ერთჯურად დადვენ, მა ცხენი მოადეს, მა ვირი, მა გადმობრუნდეს ამ ვარაზე, იმას იტყიან: სადიუ. მა ერთი ეგრე პირალმა დადების, შაყურ, ომპაუ. ემას პარ თითოს თავისთის ერთი ალავი აქ ემ თამაშობაჩი.

სუ დაჰირეს და ხალღი დაჯოცეს და ციცა და ძალღი და რაძლა რი
 გომრდა-ყე, დაჯოცეს, დედაკაცეფსა ჰცეს-ყე და ყორეფსა ჰცეს-ყე და
 რაძლა რი გომრდა-ყე, ქნეს; რაძლა რი იცოდეს და გომრდა-ყე
 იმის უკანა მოადეს და წამოადეს ძერეადანის ჯარაზე. ძერეადანის
 ჯარაზე, რი სოფელი ემ ძერეადანისიგ არი, მოადეს და ჭომოთ ძერე-
 ადანი, რი პარსელები იყნეს, სუ დაჯოცეს და ბატ-პატამ გააქცა და
 ბატ-პატამ დაძმალა. და ის იყო, რი ამოადეს სოფელთან. რი მოახ-
 ლოედეს, ქართველებმა გააგეს, თქეს: „არა, ჩონ არ გომეფთ-ყე. ესე-
 ბი, პარსელები, ესეები მოსულან და შაჰ-სოლთან-ჰუსეანი მოკლავ-ყე
 და ისპნელები ბევრი დრჯოცავთ-ყე და ჩონ არ გომეფთ, რი ექ შა-
 მოადენ!“

ის იყო, რი მოადეს და სანგარები გვეეთეს. თეფჩი, გორებზე
 ქუეები შამაჰყარეს და დიდმა და ბაატამ, დედაკაცმა და ყმაწილმა და
 სუმა შაქუჩედეს და ქუეები შაქუჩეს და ბაატებმა, ხურდებმა, ქუეები
 ბაატანეს-ყე და სხილებმაც სანგარები გვეეთეს. ის იყო, რი იმაში-
 ლა თოფებინ ჰქონდა-ყე სუ ქართველეფსა. ჩასხდეს. (სანგარს როგორ
 აკეთებთ?) სანგარსა? ეგეთი სანგარი, ქუას შაქუჩებენ და ოთალსაათა,
 სახლსაათა ბატ-პატა სახლს გვეეთებენ... ჰა, ეგრე აშაღლებენ ერთ
 მეთრსა, აშაღლებენ და, ერთ მეთრს აშაღლებენ და, ჩაწეებიან ექა,
 რი არ ეტყობოდენ, ექ მინ არი. და თოფისინ ემესაცა, ლულასაცა, გ-
 ყოფინებენ ერთ კრელასა-ყე და ქუეების შუასა-ყე. და ეხლაკი დუშმა-
 ნი რი მუა, იმას ესრიან, მაქლვენ. იმას სანგარს დაძმახიან.

ახლა კი ექა სანგარები რი გვეეთეს და ჩაწეეს ემ სანგარეფჩი,
 აქყანმა ვერ შამოადეს, ვერ შამოადეს და ბევრი აქყანი დაჯოცეს
 ქართველებმა. აქყანი, თავით დიდი რი მაჰმუდი აქყანი ერქო („მაჰმუ-
 დე აქლან“), ეს მოკლეს ქართველებმა და ამრად აქყანი, რი თავის
 ბიძაშვილ იყო, ის ცოტა აქყანი რი დავარდნილიყო, აყყანა ესეები და
 გააქცეს. დაბრუნდეს, გააქცეს.

იმაში რი გააქცეს, ანქითაც ერთი ემე იყო, ნადირი, ნადირი რი
 ზორასანსა-ყე ადგა, ერთი ფუსთინდუზის ბიჭი იყო, შვილ იყო. ესეცა
 ძალიან კარგი კაცი იყო და ჯეალი და ყოჩალი. და იმამად რაქთენ
 ოლტაში ჰყვანდა, აყყანა ეს ოლტაშეები და წამოადდა. წამოადდა აქ-
 ყანების ჯარაზე, რი გეგო, აქყანები მოსულან და შაჰ-სოლთან-ჰუსე-
 ანი მოკლავ-ყე და ისპნელები დრჯოცავ-ყე და მოსულან. მოადეს
 ემით სორაზე, მოადეს ემით უკან, აქყანების ჯარაზე. ექ რი აქყა-
 ნები მოსულან ძერეადანის ჯარაზე, რი მოადეს ისპანსა, აქყანე-
 ბის უკანა, აქყანეფს რი მადგეს-ყე, ნახეს, აქყანები მორბიან-და.
 ემათაც ექა დაჰირეს-ყე და ესეები დაჯოცეს-ყე, ცოტა რი დავარდ-
 ნილ იყნეს. იმისუკანა ნადირმა გამაჰკითხა: „სად მინ იყო, რი ემ აქ-“

ყანებს არ გოშონ, შადღეს, იმ სოფელში მინმე იყო, იგეთ ხალხს იყენს, რო ესეები არ გოშონ-ყე და დლონონ-ყე?" თქვა:

„კი, ერთ რაქთენ ხალღ იყენს ერთ სოფელში, ემეფე ქართველები ყე: ქართველები. ემ ქართველებმა არ გოშეს-ყე, დაჯოცეს-ყე და ბევრი დაჯოცეს და მობრუნდეს“.

თქო:

„კი, კარგია, კარგი ხალღნია ეს ქართველები, ესეები საღ არიან?“

უთბრეს-ყე, რო: „ქერედღანა, ქერედღანს არიან“.

იმის უკან-ლა, რო ნადირი შადქნა ყეანი, მეფე შადქნა, იმაში ეს საწერი გამოგზავნა საქართველოში, ჩონ სოფელში, გამოგზავნა. რო იმაშინაცა, ხობ, სუნივენთ ვიცოდით, რო იმაში ემ ჩონ მამლექათსა ბევრი დარამადი არა ჰქონდა. ნაქ'ი არა ჰქონდა, მა'ღანი არა ჰქონდა იმაში სუ ხალღს ართემდეს ფულსა, რო ლაშქარსათი მიჰცეს, — შაჟამონ, დალიონ. ის იყო, რო იმაში თქო, რო: „ხობ, ემას, რო ქართველებს ართემდით-ყე ექამდი, ემ მალიათსა, ეხლა ნულარ გამართომთ-ყე. ესეები კარგი ხალღებია, კეიან ხალღებია, დელავარებია, ყოჩალ ხალღებია ესეები, არ გამართომთ-ყე, მინმემ არ დლონოს ეს ხალღი! მიყორს და ექ რაქთენიც ეს თავის ჯეღლები, მოადღენ, ჩემთან იყენ“.

ის იყო, რო რაქთენ ქართველიცა, ჯეღ ქართველი, მაყყანა თავისა-ყე. იმაში რო ჰენდუსტანსა ლაშქარი გააზიდა და მაჰმადი გურეჯანი დაჰქირა, — ჰენდუსტანის ყეანი იყო, მეფე იყო ჰენდუსტანი სა, — რო დაჰქირა, წინა-წინა ქართველები, ქართველი ჯეღლები რო მყყანა, იმებმა იყენს, რო გომრდა-ყე საქმე ქნან, იმ ქართველებმა ქნეს. ის იყო, რო იქაც ძალიან შოყორდა ქართველები და ბევრი ქართველი იმაში დასგაჩი იყენიან, დარბარჩი იყენიან-ყე.

ის იყო, რო იმის უკანა ჰაჟ იღუშმნეს პარსელებმა და თითო-ოროლა დაჯოცეს და მოკლეს და ანქით-ექითა... და ის იყო რო, იმის უკანა გათავდა დარბარჩიგა ქართველი, თა ნადირი რო მოკდა და ქარიმ-ხანი მოადღა.

ქარიმ-ხანი რო მოადღა, მეფე შადქნა, ემებმა ესეები, რო მალიათს ართემდეს, მოადღეს და ქარიმ-ხანს უთბრეს, რო (მალიათი ის არის, რო გამართმენ-ყე ფულს, ეგეთ რამეს რო გამართმენ-ყე)... ერთ რამე მე დამამიწყდა, რო ვთქო. იმაში, რო ემებმა მოადღეს, ამ აქყანებმა რო შამოდღეს სოფელში, ექ იყო, რო ქართველებმა, — რო ჩონ პაპებმა იბნეს, ჩემ პაპამ იბნა, იმაში, რო იმასაც გეგო, რო თავის პაპას ებნა, იმის პაპას რო ებნა — ამბობდა, რო ელ ეგრე რო ვშუღლობდითო, ერთჯელა ვნახეთ, ერთ დიდ ქუა არი სოფლის თავზე, ემას

დაძახიან: თამზიას ქუა. ემ ქუას დაძახიან—ამოღობა. ერთ დღე
ქუა არი, ემას დაძახით: ამოღობას ქუა. და იმაში, რო ქართველები
და აქყანები დაარევიან და ერთმანერთსა კლვენ, ამბობენ, ემეღობა
ცხენიანი, რო თეთრი ტანისამოსი ჰქვია და თავზენაც ემეღობა
გადაფარებული ჰქონია, ემ ქუასაც გამუა. იმაში რო გამუა, არ ნახვენ,
იმაში რო შუღლობენ, ნახვენ ერთ იგეთი ეშელების-ყე და აქყანებს
ლაპკოცავს, დაპყეტავს, ეშელების. და იმაში, რო აქყანებსა დაპყ-
ეტენ-ყე ბევრსა, მაჰმუდა აქყანს მაჰკლვენ და ის ცოტანი გამაჰკე-
ვიან, ათორიალებენ, ნახვენ. ეს ცხენიანი, რო თეთრი ტანისამოსი
აქია და თავზე ერთ თეთრი გადაფარებული აქ. გამუა, გამაჰკევის ემ
ცხენითა და მუა კიდემ, შავა ემ ქუაში. ამბობენ, რო ქართველები
იმაში მუსულმანები შაჰქნებიან და ეს, მუსულმანები შაჰქნებიან, და
ეს ქართველები რო მუსულმანი შაჰნილან, ეს ეს ყოფილა, რო არ ეტ-
ყობის, მინ ყოფილა. ჩონ დაძახით, ერთ ემაში ყოფილა, ყემაზან,
მანი მალვითა, ესე: ღემაზან.

ეს გამოსულა და ემათ მაჰშელებია-ყე და ემათაც იმანი მორტა-
ნია-ყე, უთქომთ-ყე, რო... ეს ერთ ემაში ყოფილა და იმისთი, რო
ქართველები ყორვებია და არ უნდა, რო დაწყედენ და ის ცოდნებია,
რო ესეები მუსულმანები შაჰქნებიან, ეს გამოსულა ყემაზან, ემათ მაჰ-
შელებია-ყე და აქყანები ღრჭოცავ-ყე და ესეცა იმ შუღლჩი ყოფილა.

ანქ ვიყავ, რო ვამბობდი, რო, იმაშიდა, რო ჰენდუსტანი გატეხეს
და დაიქირეს მაჰმადი, ემე, მაჰმადი გურეჰანი, და დაბრუნდეს-ლა და ნა-
დირ-შაჰი მოკდა და ქარიზ-ხანი შაჰქნა ყემაზნი, იმაშინ ანსები, რო მა-
ლიათს ართემდეს ხალღსა, წაძღეს და ქარიზ-ხანს უთხრეს, რო:

„ყემაზნი იყოს სალაშათადა! ეს ქართველები, რო ამ ალაგზე სხე-
დან და ცხორობენ, ზენდევის იქმენ, ესეები მაღიები შაჰნილან (მანი, ყე-
მანის გაფეფსა აღარ უყურებენ-და) და ამბობენ: „ჩონ ჩონთი ვართ“.

ის იყო, ქარიზ-ხანმა გამოჯავრდა, გამოჯავრდა და თქო:

„აბა, ეს მინ არიან ესეები. დაგვოცოთ-ყეო; არ უნდა, რო იგეთ
ხალღი ყუანდეს, მინ არიან ესეებიო?“.

ის იყო რო ლაშქარი გამაჰზიდა და მოადა სოფელჩი, მოადა და
ქართველებს გომრუდა-ყე იმაშინაც, ღრდვენ და ქარიზ-ხანი მოკლან
და თავის ლაშქარიც მოკლან. ღამით სხო რამე გაფიქრეს.

თქეს, რო: „არა, ეს ჩონი ყემაზია, ეს ირანის ყემაზია ემას ჩონ,
სუ ქართველი დაეწყდეთ, ემა ჩონ არ მოვკლავთ“.

ის იყო, რო ამამაც სხო არ ეკოდეს ეს გაღები. ერთ ეგეთ, გულჩი
ეგეთ რამები ა-ყე ქართველებსა. ის იყო, რო თქეს, რო ესეები მუსულ-
მანებიც არ არიან და სომხებია. ესეები, ნამადა, დაგვოცოთ-ყე.

ის იყო, რო მოადგეს და ქართველებმა გაიქცეს, სახლში დაი-
ლეს ქართველებმა და აადგეს, ერთ გორარს, იმ გორას ჩონ დაეძახით:
სიხე, სიხე, რო ჩონებურადა სიხური და პარსულად ზეგანია, ცალკე
ისი, რო ემას დაეძახით სიხე, ეს გორა ივეთია, ეს თა, რო ჩონებურა
ზე, ოთხი ჯარაზე, ეგეთი მალღებია და შუაზე ოზორი, ემ მუანე ამოვ-
ლენ და ემას ერთ გზა ჰქონია, ერთ წრილ გზა, ექა ორ-სამი ქართვე-
ლი დასხდებიან თოფებითა, რო ქარიმ-ხანი და თავის ლაშქარმა არ
გომოედეს-ყე, აადენ ექა, ის არი, რო ქარიმ-ხანი მუა და ემ ქომოთ
თას ფეკზე ჩადრეფს დაძვემს და თავის ლაშქარი და ესეები ექა დად-
გებიან, რაქთენ დღე და ღამეს ექ იქნებიან და არ გომრვა-ყე, რო
ამოადენ თანი.

ის არი, რო ერთჯელა ერთი ამ ქართველღესა-ყე იტყის, რო: „ბი-
ქებო, ეხლა ათორიალე, ანეთ ქარიმ-ხანი ამ ჩადრის ფეკზე დაჯიდო-
მილა და ყალიანს ეზიდების, ათორიალე, თითან კი ჭეაღია, ჰააძია,
თითან არ მოვკლავ და ამ ყალიანის თავს ეხლა ვერავ და აასრი ჰაეა-
ზე“.

გოსწორეფს თოფსა და ესრის და ყალიანის თავს მაქტაცავს, ქა-
რიმ-ხანი წამუარდების, და ეს თავის ვაზირები, და იტყიან-ყე: „ეს
რა იყო და მინ იყო და მინ გოსროლა?“ თქეს, რო: „ქართველებმა
უნდოდა, რო მე მამკლან და როგორაც არი, უნდა ესეები დაძქიროთ-
ყე, დავჯოცოთ-ყე, მოვკლათ-ყე!“

ეს არი, რო დასტურს მიძვემს და იტყის: „როგორაც არი, თუ ნა-
ხევეარიც დაჰწყდებით, უნდა ახიდეთ იმ გორაზე!“.

იმაწილა ჰამლას იქმენ და ძეშარს მაატანენ და აელენ, ქართვე-
ლების ამ ჯარასა-ყე, თას ამ ჯარასა-ყე, გზა არ ყოფილა, ეგეთი გზასა-
ვით ყოფილა, რო გონია, რო გზარი, ხოლასა, ბიჭი და ყორი და დედა-
კაცი, კაცი და ბერი და ჭეაღი, სუ, ჰაა მოვლენ და ემ თით ჩამოცივ-
დებიან, ერთ მაღალ თა ყოფილა და იქითა ამ ქომოთამდი ას მეთრი,
ეგრე ყოფილა, ექით ჩამოცივდებიან და ჰაა დაწყდებიან, ჰაა ჩამოვ-
ლენ და ერთმანერთზე დეცემიან და დაწყდებიან სუ, ემათა ეგონა-ყე,
რო, ეხლა გზარი, ექით მიდიან, ჰაა, რო ჩამოვარდებიან და, თონაგუ,
ესეები ჰაა, იქ ვარდებიან და ეგრე წყდებიან, ბევრი დაწყდების იმაწი.

ერთი მინმე ქართველღესა-ყე მიეა და იტყის, რო: „ყეანი იყოს
სალამათადა! აბა, შენ ჩონ რაწი ჯოცავ, რაწი კლავ ჩონა, ჩონ რა
გუქნია?“ იტყის, რო: „რაღა გინდა-ლა ჰქნათ! ქენ სომხები ხართ, ავე-
ლანთა-ყე, და მეგორედაც, რო ქენ მაღიები ხართ, ქენ გინდოდა-ყე,
დამიბრუნდეთ მე და მე ეგეთ ხალღი არ მინდა!“

იტყის, რო: „არა, ეგრე არ არი, — (რა უთხრა?) — „დამიბრუნ-
დეთ მე“. და უთქომ: — „არა, ეგრე არ ყოფილა, ჩონ ძრიალ შენ თავი

გუყორს, ჩონ ყეანის თავი. ქართველი იგეთია, რო მინაც რო ყეანი
პყვანდეს, თავის სისხლი იმ ყეანის არი. იგრე არ არი. თა ახერქიმ ქარ-
თველს სისხლი ბადანჩი აქ (გულმუტეღლი აქ), ემ ყეანისათი **ფეჩქუნეუღლი**
ბის. ეგრე არ არი, შენთი რო უტქომ-ყე“.

იტყის: „ე! შენ, ქენ მუსულმნები ხართ და ქართველები და ჰამაც
ისები ხართ, რო აქყანება დაგიტოცავ-ყე, დაგიკლავ-ყე, დაგიწყებთა,
გაგირეკია-ყე?“

იტყის: „ჩონ ელა ისები ყოფიღვართ“.

თქო: „ეა დნდე ბიდნდ!“ მე არ ვიცოდი, ემ მამაძალდ... „ეა
დნდ, უა ბიდნდ და მოთასეჩან“ (მანი, აა, მიწა კი დემეყარათავზეო!).
მე არ ვიცოდი, რო ქენ მუსულმნები ხართ და ჰამაც ეგეთ ხალღები
ხართ, ეგეთ ყოჩალ ხალღები, რო აქყანები დაგიწყებთა-ყე. ესები ემ
მამაძალღებმა (ემ ფედარსაგებმა) ტყუილად მოსულან და ჩემთი უთ-
ქომ-ყე. ქენი თავი სხო ჭურად მუარეჭი უქნია-ყე ჩემთინა (მანი ქენი
თავი ჩემთი ეგრე მო არეჭი უქნია-ყე“).

ის იყო, რო ფაშიმანი შაქნა-ლა. ფაშიმანი შაქნა და ისები, რო
დავარდნილ იყენს-ლა, მაყყანა-ლა და დაკოცნა-ყე და თქო: „მე ძა-
ლიან ქენი თავი მიყორს და ჩემ... ქენ კარგი ხალღები ხართ, ნამაა
ხალღები ხართ და მე ყრალ საქმე ვქენ, ფაშიმანი ვარ მე. და, ხობ,
„გოზაშთე ბუღ“²⁰.

ილ იმაზე ბევრ ქართველი დაწყდა და ეს მათლაბი მინდოდა ვი-
ცოდეთ, რო ქართველი ერთ იგეთია, რო ისლა, რო დიდად იყაბულა და
ყეანად იყაბულა, იმასა ძალიან ყორვოფს-ლა თა იქამდი-ლა, რო სის-
ხლი ბადანჩი აქ (გულმუტეღლი აქ), იმის თავი უყორს.

ეს იყო, მე დამიწერია და მიმიცია ექა, რო ეს დაქწერონ. ჩაფი
ქნან წიგნადა და ალბათა კარგადა იგეთი ბევრი დამიწერია, დახატუ-
ლად, რო, ეს რო წიგნად დაქწეროს, მოტანო მეფესთან²¹, ჩონ მეფეს-
თან ნოტანო. რო იცოდეს, რო ერთ იგეთ ქართველები პყავ, რო ყე-
ანი ეგრე უყორს-ყე და იმაში ისები ყორვებია-ყე, რო ეტყობის, რო
იმის შვილღესაც²² ემის თავი უყორს-ყე. ეხლაცა უყორს-ყე, ეს უნდა
შაპინშაჰმა იცოდეს, ერთ ეგეთ რამე დამიწერია. ჭერ კი ესე ჩაფი არ
შაქნილა. ეხლა-ლათა რო ეს ჩაფი შაქნების, რო ეს ნოტანო, ყეანს
მივცე, შაპინშას მივცე.

მე ვარ... მე სახელი მქიან რეზა, გვარი მაქ მიქალანი. ჩემ მამასა
ჰადარ-ყოლი ერქო. ემამა ჭეღლიც იყო და სარათანი დააქირა და
მოკდა. ბევრიცა თეარანს მოაყყანე და წააყყანე და არა ქნდა, ვერ
გავამთელე.

[2. ბ ა ე შ ე ო ბ ა. ს წ ა ე ლ ა].

მე ქართველი ვარ, მამა ქართველი, დედაც ქართველი, ორივე.
ჩონ ქართველები, დედ-მამა ძრიალ გუყორს და ბატობით, რო ჩონ

თავი გრზდია-ყე, ჩონ რო გავსქელდებით ვაფდიდდებითუყე, დედ-მამა-
სა კარგად³ შადნახათ-ყე, ნამა შადნახათ-ყე, არ გრშეფთ-ყე, რო დ-
ლონდნენ. მუშაოფთ, შამუალთ და ერდგანა ვჰამთ. ეშქი³ მინ³ შქი³
რო გავალთ, ვიმუშავეფთ-ყე დღესითა, ლამით რო შქი³ მინ³ შქი³
ხდებით ერდგანა: პაპა, მამა, დედა, დიდიდა, ბიჰი, ყორი, ნოქარი, სუ
ერდგან შომოსხდებით და დავსხდებით და პურს ვჰამთ (ნოქარი რა
არი?)—ნოქარი ეს არი, რო მუშელეზის იმ ემესა... და პურს ვჰამთ და
ეს ნოქარიცა, ხობ, ელა ჩონ ქართველესა-ყენ არიან და ჩონ ბიძაშვი-
ლებია, სხო მინმე არ არი, ისიც ელა ჩონია. შომოსხდებით ერთმა-
ნერთსა და ვიციინით და ვამბოფთ და მამა ერთ რამეს იტყის და დედა
ერთ რამეს იტყის და ბიჰი ერთ რამეს იტყის და, მე რა ვნახე და მე რა
ვქენ. და პაპა გაფს უამბოფს-ყე, რო ქართველებისა, რო ჩონ ქარ-
თველები ვიყნეფით და მინ ვიყნეფით და როგო შადქნა და ისლა, რო
იცის-ლა. უამბოფს იმ ხურდესა.

მე ექაი წლისა ვიყავ, მა შიდისა³, ნამა არ მაგონდების, ერთ მოს-
წავლებელი³ იყო, პარსელ იყო, ისპნელ იყო, ემამა ეუნდა ეთამაშნა
და ჯელი მაპტეხიყო. ჩემ პაპამა ჯელის ჩავდება იცოდა. ექიმი იყო.
ჯელს აყეთებდა. ჯელი ჩოგდის-ყე. ჯელი რო მაპტეხის-ყე. ჩოგდის-
ყე, დახატულადა ჩოგდის-ყე. ერთჯელ რო ჩოგდის-ყელა, მეგორე არ
იყო, გაყედის-ყე ჯელმა. ნამა მაგონდების, რო სხო კარი აღარ იყვის-
ყე, ჩონები რო შამოადიან და გოკეთის და რაცლა უნდოდეს-ყე შო-
ბით-ყე და ფული და არც რა იყო, რო გამართოს, პათა ერთი სადილი,
მა ვახშამი, რაც იყო შავქამით-ყე და ჩონი ბიძაშვილი... მინ იყნიან-
ყე, სხო მინ არ იყო! და ემ მოსწავლებელმა³. ჯელი რო მაპტეხა.
თქო, რო: „ვაა, რა ვქნა, ექიმი არ არის, სად წაადღე, სად წამოადღე!“
ნამთარი იყო, თოვლი იყო, თოვლი მოსულიყო, გზები შაკრულიყო.
იმაშინაც მაშინები არ მიდიოდეს-მოდოდეს, ცოტად იყო. სოფელი
ბაატა იყო ჯერა. იგრე არ გაყეთებულიყო, რო მაშინები წაადღეს. მო-
ადღეს (მაშინი, რო მანქანარი). უთხრეს, რო: „ერთი კარგი, ნამამ, ექი-
მი არი. ემას კი დარსი არ უკითხავ ექიმისა, ვალი, ძალიან კარგად
ემამ იცის ჯელი ჩავდება, ფეჰი ჩავდება. მომტრეჟულს გეკეთეფს. იმა-
სა ჰქიან ალი-მაჰმადა მიქელანი“. უთხრა, რო: „აბა, სახლი მაჰსწავ-
ლეთ. სახლი ასწავლეს და მოადდა. მეც ბატატა, ბაატა, ყმაწილი ვი-
ყავ, ვთამაშობდი ექა. მოადდა და ჯელი ჩოგდო. თქო, რო: „ხო, კარგად
ჩამიგდე, დახატულად ჩამიგდე. მა მე როგო თლაჰა გაატანო, მა მე
რა ვქნა, შენ რო იგეთ ნამამ საქმე ჰქენ ჩემთინ, მე მა რა ვქნა?“

თქო, რო: „არც რამე, შენ ექა ჩონ ყმაწილეფსა, ჩონ შეილედესა
აქაწავლი-ყე, ჩონ ძრიალ შენ თავი გუყორს, იმის-ყე დიდ საქმე-
საც ვიქთ შენთი“. თქო, რო: „აბა, შენთი რა ვქნა?“

— „არც რამე, მამნუნი ვარ შენ ყე, მე ძრიალ შენ თავი მყოს“. თქო, რო: „ეს მა მინ არი, ეს ყმაწილი ექა, მირბის — მოძბის?“. თქო, რო: „ჩემ ნავა არი. ჩემ ბიქის ბიქია, ნავა“. თქო, რო: „ქაქიქუნული მა რაქთენის წლისარი?“ თქო, რო: „უნდა ექსის წლისა იყოს წელიწადი?“. თქო, „მადყვა ესეცა, მადყვა მადრესანი, მე დარსი ვასწავლო“. იმ დღესა მე წამიყვანეს მადრესანი.

რო წამიყვანეს მადრესანი, არ დამამიწყებდა ის ესე, რო ერთ ღამით, რო დავწევ, ღამით სიზმარები ვნახე. ვნახე, რო გზაზე რო მიდიოდი მე მადრესანი, ვნახე, რო ემ გზაზე ფული ეყარა, ჰაა, ააღე და ჯიბჭეჩი ჩააყარე, აასე, ქიძიც აეავსე და ვთქი, რო: „მე რა ექნა, ალაგი აღარა მაქ, — მე ვთქი, — ეს ფულები რა ექნა!“ ის იყო, რო როგორც გამამივიდა, კალთანი და ჯიბეჩი და ქიძი და ქეთაფჩი ესები ჩაყარე, ეს ფულები შავაქუჩე, და წაველ მადრესანი.

შე ერთ წელსა ქარსული არ ვიცოდი და სუს ცარიალ ქართულს ვამბობდიყე. მე ქარსული არ ვიცოდი.

იმ სამ წელს რო მე ერთ ქელასჩი დავვარდი, ძალიან დახატულად დაასწავლე, დარსები ნამა ვიცოდი-ყე. მევორე წელს-და რო შაქნა, რო ჩონ ვიტყით-ყე „ქელასე დოვომიო“, იმაშინ-და იგრე იყო, რო მე მოსწავლებელის³ მაგერ ერთველა ყმაწილებს ვასწავლი-ყე დარსი.

ეხლა კი, ელ ეგრე ვკითხობდი და მივიდოდი თა ეგრე შაქნა, რო მე, ბაატა რო ვიყავ, იმაში ძრიალ ქუზული ვიყავ, ძრიალ გავრბოდი, გამოვრბოდი-ყე და ვალონებდი-ყე ყმაწილებსა. ერ დღესა, ელ ეგრე, ერთი მოალემი იყო, რო ისი ერთი ემ ქართველ ყორფესა ათორიალებდა და მე რო ბატატა ვიყავ, ბაატა ვიყავ, უკრეტდი ემა-სა, აბა, რაასთი ემ ყორფეს ათორიალებეს და ელ ეგრე, რო დამიცი-ხა, თქო: „გააქე იქითა, გააქე, დააქარგე!“

მე ავდექ და გააქე. ეგრე მივრბოდი. იქ ყინულები იყო, ყინულები იყო, ყინულებზე დევეცი და გაატეხე ეგრე შუბლი. აა, აღან ატყოფს აა ექა, რო შუბლი გამტეხია იმაში ყმაწილობითა. ბევრ სისხლი მედინა. ამიყვანეს და წამიყვანეს ექიმთან და დამიკერა ეს გატეხული, დაკერა და ერთ თე შინ ვიწევ. ის იყო, რო განიკეთდა და გამიშთელდა და მიველ კიდემ მადრესანი. მიველ მადრესანი და ექაცა ერთი ქარაში⁴ ყუანდა, ესეც ელა ქართველი იყო, ეს ქარაში — ბერკაცი იყო. მეც რო დალიავობდი-ყე და დავრბოდი-ყე, გემემედვენის-ყე და თქის-ყე, რო... გამაგინის-ყე: „აა, შე „ქელან, ქელან შოდა“⁵ რაასთი ეგრე დარბი და ქუზულობ! მოალემი რო მუაო, ვეტყი, რო შენა დალიავობი!“

ეხლა კი, გემემედვენის-ყე, ერთ ბაატა წკებლა ჯოხი ექირის-ყე — დამცხოს. მე ემ მისსა-ყე ამ მისზე ვადავბტი-ყე და ამ მის-

სა-ყე ემ მისზე გადავბტი-ყე. დამდევდის-ყე და ვერ დამოვირის-ყე. ის იყო, რო ემამ მოადღის-ყე და ჩემ მამასა და ჩემ პაპასა უთხროს-ყე, რო: „ეს შენ ნავა ძრიალ მე მალონფეს ანქა, დარბის ფეჩქე მუქე-ქი ლეფს ალონფეს და ჰცემს-ყე“. და ჩონაცა ჰარ წელზექი მუქე-ქი მუქე-ქი ხორბალი მივციტ-ყე ემასა, რო მუშელით-ყე, ჩემ მამამ მიპცის-ყე, ერთ საპანე ხორბალი, მუშელის-ყე, რო ემ ემემა, ძარაშმა, მე არ მალონოს, არ დამცხოს ერთველ ჯოხითა. (ძარაში ვინ არის?)—იმის მოსთახლემი, რო დაგვეის იმ მადრესას და ემეფსა.

ის იყო, რო გააარნა ეგრე და დოვომი ვიკითხე და მევორე და მესამე და მეოთხე და მეოთხეჩინაც რო ვიყავ, ქუნთორუშა დადპირე. ერთ თეს შინ ვიწვევ და იმ მო'ალემი... მოსწავლეებელს³ რო ძრიალ ჩემ თავი უყორღის-ყე, ერთი ის ბიჭები, დარსი მიპცის-ყე და თქის-ყე: „წოდე, ესე რეზამ დაწეროს და გააჯითხოს და მაპიტანე!“

მოადღიან-ყე იგრე, ძრიალ ჩემ თავი უყორღა. მე მოფსერი ვიყავ, სუსა-ყე დიდი ვიყავ, მოფსერი ქელასჩი, სუსა-ყე დიდი ვიყავ ყმაწილეფჩი. ის იყო, რო თა ექსი ქელასი რო ვიკითხე, უნდა ვიკითხო-ლა, ექსჩი, ბესთელა, სუსაყე ნამაა შაგირდი ვიყავ, ნამაა მოპასელი ვიყავ. და იმაშინაც-ლა ჩონ ქართველები თითოროლა, ერთი რო მელიქა არი, იმ მელიქამ პირველად ემე შაქნა, მოსწავლეებელი³ შაქნილიყო. იმამ მოადა და ხობ, იმასაცა ძალიან³ ეგრე ქართველები უყორღა და იმაში, ჰაა, ქართველების ლაპარაკი იყვის-ყე, რო ჩონ ქართველები ვართ და რა ვართ და მე იმაში-ლა ვიკითხე, მისაც რო მივადგი-ყე ბერკაცეფსა, ჩემ პაპასა, ჩემ მამასა. თა ერთ დღეს ჩემ მამა ამბობდა, რო: „შენ რას აქნევე, რო ემას იკითხავ, რო ქართველები და ქართველები,—იკითხევა, რო,—შენ რა საქმე გაქ, თა ემ ქართველის, და ქართველის იკითხავ!“ ვთქი, რო: „მამა, მე მიყორს, მე ქართველი მაგარ არ ვარ!“

თქო: „ჰა, ჩემ ბიჭო, შენა... ხო, მეც მიყორს შენ თავი!“

და გააციანა. ეგრე კი მეზნებოდა, რას აქნევე, იკითხა, ვალი, ვნახე იგეთი, იცინის გულითა და უხარია, მე რო ქართველის, სუ ქართველის ფიქრჩი ვარ და ვამბობ: „ქართველი და ქართველი“. მინა ვართ და როგო ყოფილვართ და ამ ბერ-კაცს ვეტყი და ემ ბერ-კაცს ვეტყი და ემასა ეგრე თავი ჩაეხარა და იცინის-ყე და უხაროდის-ყე, ვალი, ეგრე, არც რა მითხრის-ყე.

ის იყო, ექსი ქელასი რო ვიკითხე, იმაშინა შიდი⁶ ჯერ სოფელჩი არ მოსულიყო. შაქუჩდეს ქართველებმა, ემ სხილებმა და თქეს, რო თაყაზა ვქნათ, რო შიდი ქელასი მაატანონ ექა. ის იყო, რო შიდი ქელასი თაყაზა ქნეს და მაატანეს. თორმეტნი ვიყნევიტ. ის იყო, რო დოვლათმაცა იყაბულა და შიდი ქელასი მიპცა. იმაში მე ვიყავ, ერთ

იყო ქართველეთსა-ყუ, ერთი ჰოსენ-ალი რაპიმი, ერთი იყო მანუჩერა ხუციანი, ერთი იყო ჰუმანგი ხუციანი, რო უბნია, ლაპარაკი უქნია. და ბევრები ესებილა, რომ მაგონდების, და თითოროლაც, რო პარსელები, რო შომოგრევიყენს, ისებიცა იყენს. რაჰმათოლა ერთი თი, თავის დედა ქართველია, და ერთი რეზა ერქო, იმასაცა, ვის დედა ქართველია და ბევრები ვიყენვით. ის იყო, რო თა ცხრა ქელასიცა სოფელჩი ვიკითხე. შიდი და რუა და ცხრა. ექაცა.

ექაცა ემამას ვკითხობდი-ყუ, თა ერთ დღესა, იმაშინა ჯოხი... ზამთრის რო აცივდის-ყუ და თოვლი მოადის-ყუ, ჯოხი შავაქუჩით-ყუ ყმაწილებმა და ჩონ მამებმა, ჯოხი მაატანიან და ერდგან შაქუჩიან-ყუ და ზამთრისა ბოხარჩი დაეწით-ყუ ესები, რო ქელასი გავათბოთ. ერთ დღესა ერთ ნამაჰ რეასი ყუანდა, რეასი ყუანდა, დიდი. დიდი რეასი ყუანდა ექა, რო ეს პარსელ იყო და ჩონ რეასე დაბირესტანი, მადრესას რეასი—ქართველ იყო, მელიქა იყო. ემ მელიქამ თქო, რო: „რეზა, ადე, ორ-სამ ეს ჩონ ბიჭები აყუყანე და ადე ნაყრი ჯოხი ჩამაატათ, რო არ შაქცივდეს-ყუ, ავანთოთ!“

მე ავდექ და წაველ და ერთ ამბარი იყო, ჯოხები დამტრეველი იყო, უთხარ-ყუ, რო: „ბიჭებო, შადით, ეს ჯოხები ადღეთ და გამაატათ და ჩაატანოთ მადრესაჩი, ავანთოთ. მელიქამ თქო“.

გამაატანეთ ელა ეს ჯოხები და კარჩი რო გამუელით, ამ რეასმა გადმაახედა კარსა-ყუ: „ეჲ, მინა ხარ შენაო?“

მე ვთქი, რო: „მე მოპასელი ვარ. დარსა ვკითხოზ, რეზა მქიან“.

თქო: — „მინ გითხრა, რო ემაჰ ჯოხები წაალო?“

ვთქი, რო: „მელიქამ—თქო“. თქო, რო: „მელიქამ ყალათი ქნა, ამამ ბიხოდ გითხრა!“ ვთქი, რო: „შენა ჰქენ ყალათი, ამამ ყალათი არა ქნა!“

თქო: „აბა, აბა, ექ რას უმბობ!“

და მე გამოაქე, გამოაქე და ბიჭებიც შემედევნეს და ჩამუელით. ჩამუელ და მელიქას უთხარ, რო ეგრე—თქო.

თქო: „ხო, გრშით, ეხლა გავაკეთეთ“.

ის იყო, რო ამამ მოადა და თქო:

„აბა, ეს მინ იყო, მე თოჭპინი მიყო? იმამ რაასთი მე თოჭპინი მიყო, მე დიდი ვარ ექაურჩი!“ „აალო და თილიძუნი დაპცხო თავის-ყუ დიდთანა დარაჩი და ისპანსა. თილიძუნი დაპცხო, რო ერთი მოპასელმა მე თოჭპინი მიყო, პირი დამიბრუნა. და ეს გავდეთ მადრესასა-ყუ. (თოჭპინი რა არის? — თოჭპინი, ძანი, პირი დამიბრუნა, ძანი, ის, რო მე უთხარ, ემამაც მითხრა). ეს გავდეთ მადრესასა-ყუ. ექითა მოადადეს და თილიძუნით ანქით დაპცხეს, მელიქასთან, რომ შენ ექაურ რეასე დაბირესტანი ხარ, ემაჰ მოპასელი გავდე!“

ჩონ სოფელში რო შეველ, იმ დღეს, რო ყენი დაბადებულყო, ჩონ ყენი, ხობ, ჩონთი ხო ვიცით, თელ დუნიაში, თელ დედამიწაზე, დედამიწას ზურგზე, სუ ყენებში იციან, იმ ჯომბურებში, რო პეჩენი ყენი ძრიალ ნამაჲ ყენია. ძრიალ აბადი შოქნია ირანი და ძრიალ მიჰყავ. სუ რამეს აკეთფეს, მადრესას აკეთფეს, ბიმარესტანს აკეთფეს, ხიბანეფს აკეთფეს, სუ რამეს და სუ რამეს აკეთფეს.

ეხლა კი, იმაშინ მე, იმ დღეს, რო ყენი დაბადებულყო და ჯამნი დაჯირით-ყე, და ვიშუშპრით და უკრით და გუხაროდის-ყე, იმ დღესაც მე მოადი-ყე, ვილაპარაკი-ყე, რო ეს ჩონ ყენი, ემ დღეს დაბადებულა და ემ სხო ქართველეფსა, ემ ჩონ ბიჭეფსა, უამბი-ყე, ეგეთ კარგი ყენი ყოჲ და ნამაჲა და რა არის და რა უქნია და რა გრკეთებია და ჩონ უნდა გუყორდეს იმის თავი და ჩონ იმის-ყე წინა, არცრა არ ვიცოდით და არც მადრესა გოქონდა, არც მარიზხანა გოქონდა, არც გზა გოქონდა, არც რა არ გოქონდა, გოლონებდიან-ყე. ესლა, რო ყენი შაქნილა, უკრეტავთ-ლა ჩონ, სუ რამეს პატრონი შაქნილვართ. მადრესა გოქ და ვსწავლოფთ და მარიზხანა. ერთი მარიზის დაჯეკრს, მარიზი შაქნების, წავა, გამთელდების. და გზა ივეთ ნამაჲა გოქ, მაშინი რო ამუა, რაც ვინდა შუმუგუტანს. და დანეშგა და სუ რამე. ეხლა. ჩონ რამე აღარ გუკლია-ლა. თა ის იყო, რო მე რაქთენ წელს ანქ ვიყავ. ბევრი ემ ემებზე... ის იყო, რო, იმაში-ლა იყო, რო ყენმა შიშუმე ბაჰმანზე²² ის ნამა ემები-ლა, დასტურები უთხრა ხალსა. ის დღე იყო, ისები რო, ის ვაფები და ის საქმები „ბარაჲე ფიშრაქთი“, ფიშრაქთისათინ იყო (წინ წასლასათინ იყო), თავის ხალს უთხრა. ხალმაცა სუმა, ირანის ხალმა თქო, რო, ჩონ თოლზედ არი ეს შენი ვაფები და ჩონ გულითა ჰაზირი, რო მოადეთ და როგორაც გოტყი, იგრე ვქნათ, ძრიალ ნამარი.

ის იყო, რო სეფაჰედანეში, რო ყენარაზ მოსწავლებელი³, რო ქარპანგს დაჰძახიან, გამაგზავნიან. ექ რაქთენი „ბარაჲე ხეთმათე სარბაზი“²³ მოვლენ და სეფაჰედანეშები შაქნებიან და ის არი, რო წავლენ, „დარდურ ოქთადე“... მანი, ის სოფლები, რო ძრიალ შორს არიან და იქ-ლა გორას უკან არიან, თას უკან არიან, დელეჩიგ არიან. იქეფი სეფაჰე დანეშები წავლენ და... (დელე რა არის?)—დელე ერთ ჩუყურერი, რო ორ გორას შუაზე არი, ორ თას შუაზე. იქ წავლენ და ასწავლიან-ყე, ჰამ ასწავლიან-ყე, დარს ასწავლიან-ყე ემ თავის შვილეფსა, ჰამ გზას უკეთებენ-ყე, ჰამ ქეშავარზობას ასწავლიან-ყე, ჰამ ასწავლიან-ყე. ბეჰდაშთი როგო ჰქონდეს-ყე, როგო თავის თავი შამანხონ, პირი დაჰბანონ, დახატულად, ნამაჲ ტანისამოსიც ჩადკონ, ერთმანერთს მუშელონ, ერთმანერთს დოყურონ, დიდ—ბაჰტა ეტყობოდეს, ძალიან³ სუ რამე, რაჰდა რო იცის-ლა და მოფიქრებაჩი აქ, იმეფს ასწავლის-

ყე. ისებიც ბევრს წინ მიყავთ, ის სოფლის ხალხი, ის დიდი და მცირე
ორ წელი და ორ წელიც ექ დაეცლებიან და კიდემ ასაღო წავა, სო
წავა.

ერთი ესე, რო, ხობ, სუნივენთ (ყოლა ყოლამ) ვიქნენ მისი
ექა მამულები, ბევრ მამული ერთის კელჩიგ არი, პარ სოფელნი ერთის
არი, ეს ძრიალ ყრალ იყო. ყენმაცა ბევრ წელს იყო, რო ემას ფიქ-
რევედა, აბა, რა ქნას, რო ეს გარდანქოლოძტები, ეს მამულის პატრო-
ნები, რო ხალღს აღონებენ, ესები რა ჯურადა ქნას, რო ესები დწლო-
ნოს-ყე. ის იყო, რო მოადა და ესლაპათე არზი ემე ქნა, გწკეთა რო...
თქო, რო მამულები უნდა დააყოსო, სუ ხალღს უნდა ჰქონდესო. და
ესეც, ხობ, ვიციით, რო ძრიალ ნამა შაქენა. ეს მალეკები იგეთები იყნი-
ან-ყე, იგრე აღონებდიან-ყე ემ ხალღსა, რო უთხრიან-ყე ამასა:—„შენ
დედაკაცი უნდა მოქცე ჩონაო. შენ დედაკაცი, — ემეფსა, ზარეფსა, იმ
ბაბტა, ქომოთ ხალღეფსა, უთხრიან-ყე, რო.—შენ დედაკაცი უნდა
მოქცე ჩონაო. უნდაო შენაო დღესაო თავი დაადო მიწაზე, ფეკები
ააზიდო ჰავაზეო!“ ერთ ეგეთები იყნეს, დამლონებულეები იყნეს ესები.
ვერ მისაც ვერც რა ვერ ემ ექნა.

ის იყო, რო ყენმა... აბ ესები სუ ესმოდა ყენსა. ძალიან დიდ
კაცია. სუ რამ იცოდა, ელოდებოდა იმ ვახტსა, რო ერთ დღეს ესები
სუ დაკოცოს და დწლონოს-ყე და მამული გამწართოს-ყე. ის დღეც მოა-
და. მოადა და გწკეთა.

ბევრი არი. ერთიცა, რო ხანეაენსაძეს დავძახით, რო რაქთენი იმ
წერთეთრეფსა-ყე, იმ სხილ ხალღეფსა-ყე პარ სოფელჩი, ისები, რო
ქციანებია, ხუთი, ექსი ენთეხაბები შაქენებიან და იმამ უნდა, თუ ერთ,
ორი შუაზე გაფი ამოადა ეხთელაძი ამოადა, ჯავრი ამოადა, წა-
აკიდნეს, ემათ გწგეთონ-ყე, დწლაგონ საქმე. ბევრ რამერი, რო უქრე-
ტავთ-ლა ემ ჩონ მამლექათსა, არც რა არ უკლია-ლა, სუ რამე, სუ რამე
გწკეთებია. და წასლა-მოსლა, მაშინი, დანეშგა, მადრესა, ბიმარესტანი,
რა საძდა რო ადამიანი გავფიქრავს-ლა, გოქ-ლა ჩონ ექა. არც რა არ
გუკლია-ლა. ერთ იგეთ ყენი ჯერ არ მოსულა ირანჩი და არა მგონია,
მოადეს-ლა. ერთ იგეთ ქციანი და არ ვიცი ესე ღმერთმა ეს იგეთ კაცი
როგო გწჩინა და ეს ჩონთი გწჩინა. ჩონ თავი უყორდა ღმერთსა, რო
გწჩინა.

ესლა კი იმის უქანაცა რო მეღა ემე შაქენ, მოსწავლებელი,
მანი, მოწალეში, ცხრამეტის წლისა ვიყავ. მუეღ ემეჩი, ახირასა. ახი-
რასაცა აველანთა-ყე ემები ყოფილან, ქართველები ყოფილან და ენა
გომწკლია-ყე და ესლა ქარსულადა უმბობენ. ახირა ქომოთ სოფე-
ლია, ქარსულად—ახორე ფაინ. ესლა კი ერთ წელსაც მე იქ ვიყავ. იქ
რო ვიყავ, ძრიალ ველონებოდი. მადრესა არა ჰქონდის-ყე. ერთი წინან-

დელი, ყადიმანდელი, ემე იყო, ოთალ იყო, თავსახლ იყო, შაჰქერი
 ჰქონდის-ყე და, ეხლა კი, კედლებიცა დათხრული და მიწა, ემე
 დაც მიწა იყო, მიწა ეყარის-ყე და ძრიალ ყრალ იყო. თა ერთ
 იქ ვიყავ და მაგონდების, იმ წელს რო მინდოდა, რო ემე შაჰქნე, მოს-
 წავლუბელი შაჰქნე, ჩონ დიდმა თქო, რო: „უნდა წახიდე. ერთ სოფე-
 ლია, სარდოვი არი ექა, წახიდე იმ ქურთეფჩი, წახიდე სარდოვსო-
 ქურთებია ექა. და მე ვთქი: „არ წავალ ექა-თქო!“ თქო: „როგო არ
 წახვალ?“

ვთქი: „არ წავალ, ელეგრე, არ წავალ. მე ანქ არ მინდა წაადე. მე
 სოფლელი ვარ, ქართველი ვარ, მე უნდა მოადე, რო ემ ქართველებს
 ვასწავლო-ყე, რო ამათ ჩემ ენა ესმოდეს-ყე. იმას რო ქარსულად არ
 გააგებენ, მე ქართულად ვასწავლო-ყე, რო რა არი“.

ის იყო, რო იმამ თქო, რო: „არა, მე არ ემეს ვიქ, უნდა წახიდე
 ანქ“.

მე ვთქი, რო, იმაში:—„არა, მე არ მინდა ემ ძერეადანჩი დავდგე“.
 თქო, რო: „მა, რა გინდა ქნა?“ მე ვთქი: „მე მინდა წაადე ექითა,
 წავალ ისპანსა და წავალ ანქ, შენ დიდთანა, თელ ისპანის დიდთანა, და
 მე ვეტყვი, რო მე ქართველი ვარ და ეს არ მიშეფს, მე ემეჩი დავდგე,
 სოფელჩი“.

თქო, რო: „წა, რაც გინდა, ქე“.

გამუართი ჩემ ქალაზები, რო დწწერათ, რო ჩემთი მწეა-ყე,
 ჩემ დიდლოში, ისები გამუართი და აველ, ჩამუელ ისპანსა.

ჩამუელ ისპანსა და ხუთშაბათ დღე იყო, მაგონდების, წაველ
 იქავრ დიდიც, მასუმ-ხანი ერქო. (აბა, დამარცვლით თქვი!)—ჩა-მუ-ელ
 ის-პან-სა. და ეხლა კი, დილობა რო შაჰქნა, ავდექი და წაველ ემ მო-
 დირქოლთან. წაველ და ვთქი, რო: „ალაღე მოდირქოლ, მე ქართველი
 ვარ და მოსწავლებელი ვარ და ახლა მინდა მოსწავლებელი შაჰქნე.
 წასულვარ სოფელჩი, ემეჩი ძერეადანჩი, და ჩონ დიდი მეზნების,
 რო შენ უნდა წახიდე ქურთეფჩი. არა, უთხარი, მე ქართველი ვარ,
 მე რო წაადე ანქა, რა ვთქო“.

თქო რო: „არა, არა შენ ქართველი ხარ, ჩონაც ქართველეფჩი
 გოჭირვების ერთ ქართველი მოსწავლებელი, ქართული რო ესმის იმ
 ხურდა, ბაატა შვილეფსა, ბაატა ბიჭეფსა, ასწავლოს-ყე, იმას, რო
 ქარსულად არ გააგებენ. არა, შენ კარგია, წახიდე სოფელჩი. მე თი-
 ლიძუნის დაცხებ, რო, შენ გააგზავნოს სოფელჩი“.

და ილ იმაში თილიძუნე ადლო და დაპცხო, უთხრა, რო: „შე-
 ნაო, ემ კაცსაო. ემ მიქელანისა, რა გითქომო?“ თქო, რო: „ალაღემო-
 დირქოლ, მე მითქომო, რო წაადეს ამ ქურთეფჩი“ თქო. „არა, არა,
 ემამ უნდა მოადეს სოფელჩიო. სოფელჩი, შენ იცი, რო ქართველე-“

ზიარ და ქართულად ამბობენო, და იმ ბაბტა ყმაწილებმაც ქართული
არ იციანო. მაშ, შენ რათ ეს გინდა გააგზავნო ქურთუფნი? ეს ელა
გააგზავნე ანქა, ანქ ნამადაო, რო გაგებინოს-ყე ქარსულუნი ქუნულნი
თქო: „კარგიაო“.

დილობა რო... სადილობა რო გადაადალა და სალონისა სიხანისი
დაადლოდი, ჩარბალჩი, ისპანის ჩარბალჩი დაადლოდი, და ჩემ ოლტაშეფ-
თან ვიყავ და ერთველ' ვნახე, ერთმა უკნით-ყე ქარზე
პელი დამადლა და მითხრა, რო: „სალამ ალექუმ!“ რო მიბრუნდი
ვნახე, ჩონ რეასია, ძერეადანისა. თქო რო... ვთქი, რო: „სალამ აზ
ბანდას“²¹, სად ყოფილხარ, როს მოსულხარ?“ „მე კი, მე გააგე, ეს სა-
უბრებიო, რო მოდირქოლ მიბნაო, ჩონთან... (რა გაიგე?). მე გააგე,
ეს საუბრები. მოდირქოლმა მითხრაო, რო... რეზა უნდა წაადღეს ელა
სოფელჩიო. შენ წადი ძერეადანჩიო და მე გააგზავნი სოფელჩიო
ამუა რეზა ემ სოფელჩიო“. ვთქი: „კარგია“.

აველა და მევორე დღეს აველ ძერეადანს. დავდექი და ხუთ
დღეს უკან, რო მოადა, დადგა კივილზე: „ბიჭო!...“

დადგა კივილზე, რო: მე არ გააგზავნი. მე ილ იქ, რო მითქომ,
უნდა წახიდო. მაგარ მე მეშინია მოდირქოლსა-ყეო, შენ გინდაო,
რო... მე შენ ჰელისძირზე არა ვარ, ხო. შენ ჩემ ჰელის ძირზე ხარ. მე
ვარ შენ დიდიო. მე შენ დიდი ვარ, მე შენ რეასი ვარო და სადაც
გებნებიო, გეტყი, უნდა წახიდო“.

შეცლა, ხო, დაღალული ვიყავ, ბევრი წასულიყავ, მოსულიყავ და
ჰამაცა ფული გამთავებიყო და ხო მეც-ლა ჩარე აღარ მქონდა. ავდე-
ლა და ვთქი, რო „მაშ, ალაგ გამამიცვალე. მე ამ ქურთუფნი არ წავალ.
თუ სოფელჩინაც არ გამიშებ, ქომოთ წავალ, ქომოთ სოფელჩი, ახი-
რასა“.

ის იყო, რო მიველ ახირასა, იგრე იყო, ჩემ მოსლა და ესე ჩემ-
თან ელა ყრალა იყვის-ყე. თა ერ წელი გამოადა და მე-ლა გამგზავნა,
ჩემთა რო ყრალა იყო, გამგზავნა ბოანსა. ბოანსაც ქართველებია,
ბოანსა და დომბუქამარს. იქ წაველ, იქაც ელა ქართველები იყნეს და
ერთი სამ თეს იქ ვიყავ, ექს თესა და იქა და მარიზი შაქენ. მარიზი
რო შაქენ...

ჰა, ჯერ იქ რო წაველ, ერთ თე იყო, რო წასულიყავ და ჩემი ძმა-
მა, რო ეხლა თხუთმეტ ჰელას კითხოფს, დანეშსარაჲე ალიჩივ არი,
ემამა ცხრა ჰელასი ეკითხა და უნდოდა, რო მოადღეს ისპანსა ილ იქ,
რო მე ემთეპანი მემეცა, დანეშსარაჲე ქეშავარზიჩი, ემამაც უნდა შა-
იდეს, მოსულიყო და ემთეპანი მწეცა და ძრიალ ნამაჲ ნომრები
მწტანა. ენგელსიზე ჰიჯდა მწტანა და... რო ცხრამეტი იყოს, და ემლა-
ზე ფუნზდა მწტანა, რო თხუთმეტი იყოს და ელ ეგრე. ცმლა რა

არის?)—ემლა? ეს ჩონ ენა, ძარსულ ენასა, რო ქეთბეფსა-ყე ზუპირად დაეწერავთ, ქეთაფს შავკრავთ და დაეწერთ, გოტყიან და დაეწერათ დიქთათ ვიქთ. ეხლა კი, ესეგი სუ კარგი, ნამაჲ ნომრები მენტყრეთ უნდა დეწერა-ყე, რო, ხობ, ყაბული ხარ, რო წახიდე ისპანსა და დარსი.

ამოჲდა, ჩემ ძმამა და თქო, რო: „ძმავ, მე ემერი, მე ყაბული შაქნივარ, უნდა წაადღე“.

ავდექ და ჩამუელით და თავის შომარა, იქ რო, ემთეჰანს აძლე-და, თერთმეტი იყო, მანი იქ უნდა გაჲკითხონ, რო, სახელად არ გაჲკითხონ-ყე, ეს შომარებით დაჰწერონ-ყე, რო თითან არ იცოდენ-ყე, რო ის შომარა რომელის არი. იმისთი არ იცოდენ, რო რომელს რა სახელი ჰქიან, ის შომარა ჰქიან-ყე. შომარა, მაზდა, დუაზდა, ფუნზ-და და ელ ეგრე. ჩემ ძმას შომარა მაზდა იყო და ეწერა-ყე, რო შომარა მაზდა ყაბულია. ავდექით, ეს აძღეთ და ჩამუელით ისპანსა დაბირეს-ტანჩი. რო ჩამუელით, შაჲარეთ იქაც, რო წინაც მე ყოფილიყავ, ექა, სამ წელს, ოთხ წელს იმის-ყე წინ, იქ ყოფილიყავ მე. შაჲარეთ იმ იმასთან, ის მე მიცნობდა. თქო: „ჰა, რას იქ ექა, ჰა, ექ რად მოსულ-ხარ?“

ვთქი: „ეს ჩემ ძმა, ეს ყაბულ შაქნილა ანქ“. თქო: „რა ჰქია?“ ვთქი რო: „აჰმადყოლია ჰქიან“. და თქო, რო: „ემერი, ეს არა. თავის შომარე ქართი რა არი?“ ვთქი, რო: „თერთმეტი“. თქო: „არა, თერთმეტი ყაბული არ შაქნილა“. ვთქი: „ე, რას უმბობ, ანქ ეს, — ვთქი — ყაბულ შაქნილა, მქკრა და ქალაზზე დაწერილი იყო, მქკრა კედელზე ძირხენაცა ანქაურ დიდსა ემზა ექნა“. „არა, არ არი“.

ავდექ და გამუელ და ერთი დავფიქრე და ვთქი: აბა, რა ვქნა და როგო ვქნა? და ჩემი ძმას უთხარ, რო, — ჩემი ძმა ჯერ ისპანს არ ჩამოსულიყო, პირველა ჩამოსლა იყო, — ვთქი, რო: „ძმავ, ე, ემ სას-ტუმროჩი შენ დაჲდგები“, — და ეხლა კი ფულიც მივე და ვთქი: „ამა-ლამ შენ ექ იყავ და დილობას მე მუალ“. (სასტუმროს ეძახით?)—სას-ტუმრო? ემე, მოსაძერხანაჩი. ჩონ სასტუმროს არ ვამბოფთ, ჩონ მო-საძერხანას ვამბოფთ.—(მამ, რატომ თქვი?)—მე ქართულად მინდა ვიბნა, ვალი, სტუმრადაცა გასტუმრება, ჩონ ერთ ლაპარაკი გოქ ელა, ჩონ ლაპარაკეფჩი, ვიბნეფთ-ყე „გამსტუმრო“, მანი, „გავგზავ-ნეო“. მოსაძერხანას „სასტუმროს“ არ დავძახით. ეხლა კი ეს დავაგდე ექა და თქო: „სად მიხვალო?“ და ვთქი, რო: „...რა ჯელი გაქ! შენ ექ დადექი და ფულიც ხო გაქ და შაქმა-დაღევა და ესეგი, მე წავალ“.

ავდექ და გამუელ და მიველ ერთ მაშინჩი. ეს მაშინები, რო ნაძ-თი მიაქ-მაყე. ჩავეე ისპანსა-ყე და ამუელ დაჰანსა. ამუელ დარანსა და სწთი შაქნილიყო თორმეტი. თორმეტი სადილსაყე გადასულიყო, შუ-

აღმობა იყო და არმინა-ლა ხიბაბანი ანქით-ექით აღარ იყო და მუველ და წაველ იქ, რო ეს ესეები მიეკრა-ყე — ნათიჯა, ნათიჯეღემთეჰანი, რო ის შომარაზდი იქ ჩაწერილიყო. მიველ და კედელსაყე გადველ, კედელსაყე გადველ და წაველ და შუშა გავტეხე, კარის წინა ნაწილსა ზე და შაველ და ის ქალაზი, რო იქ მიკრულიყო და ეწინააღმდეგებოდა მეტი ყაბულ შაქნილა, თხუთმეტი, მა, რომელ და რომელ ემ შომარებზე ყაბულ შაქნილა, იქ ეწერა და ძირხენაც იმ დიდს ემზა ექნა, ჩეწერა. მუელ, მე ეს ავხივე, ექით ადღე და ჭიბეჩი ჩაადღე და გამუელ და შაქნილიყო სწითი, ნახევარი სწითი თორმეტსა-ყე გადასულიყო დამითა. მუელ და კიდემ ერთ მაშინი, ემესა-ყე მოადლოდა, ზუზესტანსა-ყე. ჩაეჯე და ჩამუელ ისპანსა.

ისპანს რო ჩამუელ, სწითი შაქნილიყო სამი და ნახევარი, სამი და ნახევარი. და შამუელ, შაველ ემ მოსაძერხანაჩი. ილ იმ ოთახჩი, რო ჩემ ძმა იწვა, შაველ, იქ დავწევე.

დილობასა რო ადგა: „ე, ძმავე, დაშიმა, როს მოხველო!“ ვთქი, რო: „მე წუხელის მუელ“. — „მა სად წახველ?“ ვთქი, რო: „მე წუხელის წაველ დარანსა და მიველ ძერეადანს“, — მე ვთქი. თქო: „როგო წახველ და მოხველ?“ ვთქი, რო: „წაველ, — მე ვთქი, — და!“

დილობის ავდექ და შაველ, წაველ მოდირქოლთანა. ვთქი, რო: „ალაღე მოდირქოლ, აბა, ემ ჩონ დიდს უთხარ, რო ექ ჩემ ძმა, რო სუ დარსებზე ნამაჲ ნომრები მოტანია, რასთი უნდა ეხლა რადი შექნას, მანი, არ ეყაბულნოს, „ყაბულ ნაქერღე ბუშად“.

თქო, რო: „აბა, აბა, ბეგსთ!“²⁵.

თავის ნომრები, მადხოზვა, თავის ნომრები ნახა, რო ძრიალ ნამაჲ ნომრებია, თქო: „რა ყრალ საქმე უქნია, ყრალ საქმე! ეს უნდა ყაბულ იყოს, რადი არ უნდა იყოს“.

ის იყო, რო ანქით და ექით-ლა და ემ დიდმა ჩამოადღა. თქო, რო: „ალაღე მოდირქოლ, თუ მე, ჩემ სიტყო გამტყუნოო და ემ მიქელანის ჭიტყო გამართლოო, იმაში სირცხილია ჩემთინ. მა ჩემ ალაგი ანქაო, მა იმის ალაგიო. მე აღარ გავდივარო“.

ის იყო, რო ჩემ ძმამა ექით აღარ მოადღა-ლა და სხოვან-ლა იკითხა დარსი-ლა და ნამა შაქნა თავისთი და ნამა შაქნა თავისთი. ეხლა კი, იმის უკან ემამა ჩემთან ყრალა მოადღა, ემ დიდმა, ვთქო, რო... იმაში ვთქო, რო, დარსები რო ემთეჰანი მიეცა, ვთქო, რო: „შენ სახელი რა ჰქიან?“

ვთქო, რო, მე, ეს ჩემ სახელია. ვთქო: „შენ გვარი რა არი, შენ ქამილი?“ ვთქო, რო—ეს ჩემ გვარი. ვთქო, რო: „ანს ერთი გუქმარა, ანს ერთი მიქელანი რო ყოლია და გუქმარა. ამას ელა უკრავ ექაურობა ერთმანერჩი და შენ თავი აღარ გუნდა-ლა“.

იმაზე, ესე რო ჩემთანა ყრალ იყო, ჩემ ძმაცა ემე შექნა, რადი
შექნა. ესეცა ჩონ ემე იყო. რო ჩამუფლთ ანქა.

ეხლა კი, იმის უკანაც ელა მე რო მოსწავლელებელი ვიყავი **საქართველო**
ჩი, იმის უკან გაედონტიოთ-ლა ძრიალ-ლა, დავეცონალეთ-ლა, **საქართველო**
სოფელჩი ჩონსა და, მიადის-ყე ჩონსა და ჩემ თავი ძრიალ უყორდა.

თქო: „ბიჭო, მე შენ ოლტაში, ვარ, მე შენი ნამააობა მინდა. შენ
ეგეთი ემე რო ხარ, გარდანქოლოქტი რო ხარ, მანი, ყოჩალი რო ხარ,
და სუს ლაპარაკს ეტყვი, სუ ლაპარაკს ხალღს ებნები, ერთველ ერთი
დავადონეფს შენა. შენ ჯეალი ხარ და შენ ნამაა კაცი შაქნები, ნა-
მაა კაცი შაქნები. არ მინდა, შენ დააღონდე. ემის უკან-ლა მე შენ
თავი მიყორს. იცოდე შენ, ნამაა ბიჭი ხარ, ექითაც რო მე წავალ, შენ
უნდა მოხიდე ჩემთან“.

იმის უკან, მე ჩემ მამასაც ვეშელეობდი-ლა თა, ხობ, იმაში-ლა,
რო მე მუფელ-ლა თეაჩანსა და ჩემ მამაც მოკდალა და ეხლა ჩემ ძმაც
ექაურ ემე რადათობას იქს-ლა. და ერთიც ბიძა მყავ, ბაბტა ბიძარი,
ისიცა ჩემ პაპას ერთ მეგორე დედაკაცი რო შორთავ, იმის-ყე ყოჭ ის
ბიძა. ისიცა ჩემ ძმას ტოლია და ეს ორნი ერდგან ანქა ქეშავაზრობას
იქმენ. ჩონაც ერთს მიგებდავო-ყე თაუსთანჩი, წავალთ იქა მე და ჩემ
ძმა, მევეშელეებით-ყე კიდემაცა. გათავდა.

3. გათბობა. ზამთრის რო თოვლი მუა და ძრიალ ცივა, იმისთი,
რო არ მოქციედეს და გავათბოთ ოთალი, სახლი, მუალთ, თორნები
რო გუგუყეთებია და ჩუგუდგამ მიწანი და ზედ ქურს მუარქომთ-ყე
და ერთს საბანსა გადვადარეფთ და შოხბდებით-ყე შიგა. ემასა გაზა-
ფხულზე მუალთ და ნეხსა წყალს დავასხამთ და ავრევეთ ერთმანერჩი
და დავლახავთ, ნამა მამაზილოს, გამაგრდეს. ეხლა კი, გუნდულა-გუნ-
დულას გავაკეთეფთ და გომზე მზეჩი დნგდებენ ემასა და დნბრტყელე-
ბენ. და ეხლა კი, რო გავმა ხუთი დღესა, ოთხი დღეს, შექუჩებენ, ჩაპ-
ყრიან ერდგანა ამბარჩი და იმაში რო ჩაყარეს, ეს და დავარდების
ზამთარსათი.

ზამთრისა, დილობის რო ძილისაყე ავდგებით, კაცები წავლენ პი-
რიტყს დოყარონ, პირიტყსა: ცხორსა, ჭარსა, ფურსა ემეფს პირიტყს
დაეძახით, დოყარონ. დედაკაცებიცა ადგებიან და საბანს აჰკდიან და
ქურს ადღებენ და ყალიჩეფს აჰკეკვენ, დოლულავებენ და ფალარს
მაატანენ და წივასაც მაატანენ და შეშასაც მაატანენ. შეშას ჩა-
დღებენ ძირზე, სამ წივასა სამ ჭარაზე ამაწყობენ, ერთმანერთზე დნ-
დებენ და ეგრე მალა, შუაზე ცარიალია, ემ შეშაზე და შეშას... შე-
შა,—ძირზე შეშარი,—და შეშას მოდებენ, ანთებენ და ფალარსაც ერ
ცოტას ჩაპყრიან, პაა ელ ეგრე ენთების, ეს ფალარები დააწების, კი-
დემ ჩოყრიან, კიდემ და კიდემ, თა ემ ნაყრი ფალარსა, ორ ცხავსა, სამ

ცხავსა ფლარს ჩოყრიან და ნამა გაცხელდების, ბევრ ცეცხლი შიქნე-
ნების. იმაში-ღა, რო სუ დაწო-ღა და ბოლი გათავდა-ღა და ბოლო
ალარ ექნების, მოვლენ და მუქუჩებენ ემას ერთ ჭარაზეყ ქქქქქქქქქქქქ
ცარსა, რო წინა დღესი, წინა დღესი, დავარდნილია, ეზქქქქქქქქქქქ
ეს დამალების.

და ერთ თორნესა... სათოლეს დავძახით, რო ბოლსა ამ სათოლესა-
ყე დობერეფს, რო უნთოს ემ თორნეჩი, ქარი დობერავს და თორ-
ნეჩი, იმის-ყე უნთების, ჩუნ ჩუყურეჩი არი. იმაში მუალთ და კოკო-
ბასა, კოკობაჩი წყალს ჩავასხამთ და ერთ ზარა ჭორცსა და დუმასა
ჩავდებენ შიგ და ნუხუდოსა და ბალალასა და ოსპსაც ჩოყრიან და
ემეფსა ჩაადგმენ, ემ ემეს, კოკობას შიგ ცეცხჩი. ცეცხს ერთ ზარას
ჩაჩუყურავებენ და ჩაადებენ შიგა და ზედა საბურავსა დუფარებენ.
დუფარებენ და, ეხლა კი, სადილსათი ეს მამხარშების. (ბალალა რა
არის?)—ბალალა, ჩონ ქარსულად დავძახით — „ბალალა“. ეხლა კი,
ანს გძელები არი, რო ნუხუდოსავეით არი, ემას დავძახით—ბალალა.

ეხლა კი, ეს მამხარშების სადილსათი. რო მამხარშა, იმაშინ ამ-
ალებენ და მარილს ჩოყრიან და პილპილსა ჩოყრიან და, ეხლა
კი, ათი დაყიყას კიდე მამალებენ თორნეჩი და ამამალებენ. ამამალებენ
და, ეხლა კი, პურს მამატანენ სუფრაზე და დო და ყათულსა, და წენს
დუხხმენ და ემ წყალსა და ბადიეფჩი. და ორი და ორი, მა სამი და
სამი დედაკაციები ცალკე ანქითა, კაციებიც ექითა და დავსხდებით და
შავქამთ.

ქენი ალაგი ცარილია. მანი, ემ პურს რო ვჭამთო, ქენაც იყნეთო.
(შემას სად შოულობთ?). პირველად რო თორნეს აყურით ქურსა,
ერთ ნაყრი ნაცარსა, რო წინა დღესია, ამოაღეფთ გარეთა. გარეთ დავ-
ყრით და იმაში წივას, შემას ჩორევეთ ამ ძირზე. (შემა საიდან მო-
გაქვთ?)—შემა? ანს ბუთებია, რო შინდორსა-ყე, შინდორსა-ყე და-
ბთხრიან და შამამატანენ. შემას ჩონ ჯოხს დავძახით.

ავანთეფთ. ესები-ღა იქნების თა მევორე დღემდი. ცხელ თორნე
იქნების. იმაში, რო გაცივდების, შუალამ, ფამშამზე, ერთჯელ რო ვნა-
ხავთ, ქურსი გაცივდა, შოქცივდა, ერთი ის დედაკაცი და კაცი ადგე-
ბის და მაყაშითა, მაყაში იცი, ხო, რა არი? მაყაშს ჩავყოფთ და მრ-
რევეთ. ამ ნაცრეფს გადააზიდავეთ და ცეცხლი გამოჩდების. (კოკობას
სად სდებთ?) თორნეჩიგ არი, ქურს ზედ მოარქომთ-ყე. ქურსი ოთხი
ფეჩია, ეგრე დუგულებია ჩარგუშად, კედელსამთა და ზედაც თახტები
დუგუკრია. (კოკობას რაში დებთ?) კოკობასაც თორნეჩი ჩავდევთ-ყე.

ფლარსაც რო გავაკეთეფთ-ყე, ჭარის ნებსა გამომატანთ თავლა-
სა-ყე. (ძროხის ნებსი არ შეიძლება?) ზროხის? არა! (ფურის ნებსი?)
ფურისა? კი, კი! ერთი-ღა არი და, ქარყი არა ა-ყე! გამომატანთ და

ნებსაცა, გამოატანთ და აატანთ გომზე, გავშლით. გავშლით და ორ დღეს... და დღეს რა გავშლით, ერთ სწათის უკან ავალთ და ერთს მორევთ ემეათა, ნიჩაფითა, მორევით. ნამა გავშლით, შუა და შუა გადსხნას, რა მზე დიდგეს. გაჭმების ცოტა და კიდემ მორევით კიდემ ვორედ და მესამედ და საღომოს შავაჭუჩეფთ. მევორე დღეს კიდემ დილობის ჩონ გოშინია, ღამით თოვლი მოადგეს, ემას შავაჭუჩეფთ ეგრე და დილობის რა კიდემ ავალთ, და თუ ღრუბელი არ არი და თოვლი წინა არ მოსულა, კიდემ გავშლით და ეს ნამა გაჭმების. ნამა რა გაჭმა, შავაჭუჩეფთ, ჩამოატანთ და დავეყრით ემეფჩი...

4. პუ რ ი ს ც ხ ო ბ ა. ცოშს რა მოვზელთ-ყე და გუნდა, პური დაეკრაოთ, პირველადა, ემ აველანთა-ყე, მუალთ და ერ ცოტასა, თა თორნე ნამა გაცხელდეს და გაცივდეს, მუალთ და თხელ პურს დაეკრაეთ. მანი, ემას დაეძახით—ბალიში.

ეხლა კი, ემას მუალთ, ერთი სამი თახტა რა ერთმანერთზე მიკერებულია და საძია, ემაზე ცოშს დიდებენ გუნდულასა და ერთ ჯოხია, რა გორაოფს ორ ქარაზე, ჭელის მოკიდვასი აქ, მაჰკიდებენ და ეგრე წინ დავორებენ წინით-ყე, პირდაპირ და ეხლა უყნით-ყე გამავორებენ და ესე ემას გათხელებენ ემ ბალიშსა, გათხელებენ-ყე. (იმ ჯოხს რა ჰქვია?). ჯოხსა ვარდანა ჰქიან. ჰა, ემ ვარდანას გავგორებენ, გამავგორებენ და სამქელ. ოთქელ და ეს გამტყელდების ნამა. გამტყელდების და ააღებენ და ჩაყრენ.

ეხლა კი, იმაშინა, რა ქმარი შამუა და ცოლი³ ოფლიჩი მორეულა და ილაღების პურის იმაჩი, დაღლილა, იმისთი, რა გაცინოს და ემე ქნას, იტყის: „რას იქ, ბებერ დედაკაცო, რას იქ?“ იტყის: „ბალიშ ვაკრაე“. იტყის: „შატანა და ბალიში, შა...ე და გაგიში“. იმისთი, ამამ დაღსენოს და გააცინოს და, ხობ, გუხუმრების თავის ემე, ქმარი. და ჭალიან იციენფს. იტყის: „ნუ უმბობ ემეფსა, ქმარო! რას უმბობ შენა!“ იტყის: „დედაკაცო, ჩონთი ხო ვიცით, ღამით რა დაეწებით-ყე, ზო ეს არი. ეს ღამე არ არის, დამალვის არ არი, ხო! ეს ერთ რამე, ჰამ მე ვიცო და ჰამ შენ იცი, რა არი“.

5. კ ა რ ა ქ ი ს დ ღ ვ ე ბ ა. ე რ ბ ო. ნეჰრა რა გუნდა შავდლიბოთ, ზე რა მუგუწულია ცხორსა-ყე და ფურსა-ყე, შავადედეფთ ქოთნეფჩი, კოკობაჩი, სალთჩი. თალარჩი. დაეღვამთ და ეხლა კი, ათი დღეს, აა ოცი დღესა, ერთის სახჩი ოლტაშეზი შამაატანენ აა ამას. შაჭუჩეფების ბევრი. რა შაჭუჩეფადა, ათი დღე გააარა, ხუთი დღე, მიჰხედავს და რაქთენ ცხორი ჰყავ. რაქთენზე ექნების, ილ იმის ვარაუდზე ზეს გამართომს ხალღსა. იმაშილა რა ზე... ..წაადა თავის მოზობელის სახჩი, ემ ემამ უნდა შადლიბოს ეს ყათულები. თუ არ შადლიბოს, გაჭამრდების. მუა და ნეჰრას ჩამაბამს კერჩი. ამჰარაზე და ემჰარაზე რი-

გაფი რო ათავლებს-ყე, ემას იტყვიან-ყე: „ხილი შენ კალთაში იყოს, წილი—თაში“.

6. აზმანდრობას თამაშობა მინდა ვიბნა, რო როგო ბენ-ყე ჩონ ყმაწილები და ბიჭები და ყორები.

მე ბაატა რო ვიყავ, და ჩემ ოლტაშეფთანა, ჩემ ბიძას ბიჭებთან, ოლტაშეფთან, მოზობლუფთან გაადეთ, ვითამაშოთ, ერთ ჯურა აზმანდრობა გოჭონდა ჩონ ბიჭეფსა, რო ერთმა დავთოლით-ყე, მინაც უკან დაეარდის-ყე, იმამ უნდოდის-ყე, რო დამპალოს და თოლებიც მააკრას, რო ჩონ წაადეთ, დამპალნეთ. იმამ ერდგან მუჭარის-ყე, დამპალის-ყე, თა ჩონ სუნივენი წაადით, დამპალით-ყე და ეხლა კი ერთმა დააკეღლის-ყე, რო: „გამოდელა!“ ეხლა კი, ემამ გამოადის-ლა, ანკ რო დამალულ იყვის-ყე, და ირბინის, თა უნდა მონახოს ერთი. თა ერთი არ მონახის-ყე, რო უნდოდეს-ყე იაროს, თა ერთი მაანახოს. ერთი რო მონახის-ყე, იმაში, ის, რო მონახის-ყე, ეხლა უნდოდის იმამ დაყუროს და ამ სხოებმა დამპალონ და ეხლა ამამ გემუღევნის-ყე. და ყორესაც ეგრე იყო, რო, მასალან, აზმანდრობა იყო, რო ძუჭთი, იანი, ორა უნდოდა იყოს, მა ოთხი უნდოდა იყოს, მა ექსი უნდოდა იყოს, ელეგრე, რაქთენდა იყოს თა ოცი, ოზღაითი, იქთენ. ეხლა კი, ესენი ორად დაყოფიან-ყე. თუ რუანი იყნიან-ყე, ოთხნი და ოთხნი, ემ ოთხმა უნდოდა დამპალნენ და ამ ოთხმაც უნდოდა მონახონ. იარიან და მონახიან და ეხლა, რო მონახიან-ყე ემ სხოებმა დამპალნიან-ყე და ამათ იარიან, მონახიან-ყე. ეს აზმანდრობა ეგეთ ჯურა იყო.

7. ერთიც იყო, რო დაკენწვა იყო. იანი, იკანკლიან-ყე, რაქთენმა გააქცის-ყე და ერთი, რო იკანკლის და ერთი, რო დაკენწის-ყე, ფეჟს რო ამაადვის-ყე, ეხლა უნდოდის-ყე, ამა ირბინოს და ამ სხომ იკანკლოს და ემე ქნას, დაკენწოს. ელეგრე, რო არიან-ყე. ერთ ეს თამაშობარი, რო ვითამაშით-ყე.

ეხლა სხო რამელა არ ვიცი, რალა ვთქო?

8. ჩობან-გაწყეტინობას თამაშობა ეგრენ არი, რო მოვლენ და ოთხნი, მა ექსნი, ესენიც უნდა ჯუქთად იყნენ. იანი, ორი და ორი და ორი ჯუქთი შაქნებნის. ორი ოთხი, ექსი, რუა, ათი, თორმეტი, თოთხმეტი, ესეფს დამახიან—ჯუქთი, ჯუქთნი. ოთხი რო არიან, მა ექსნი, ალბათა, ექსნი, მეტიც იყნენ, იფო ნამააა. ესენი მოვლენ და ორი დასხლებიან. ფევეფს ეგრე შიადებენ; ანს ერთი მუა, ერთ ფეჟს ძირზე დაადეფს, ერთ ფეჟსაც ზედ დადეფს. ეხლა ანს მეეორე, რო ამქარა ჯუქსაყენ არი, ამ ქომოთ ფეჟზე და ჭელუფსაც ეგრე მაკიიდებენ ერთმანერთსა. და ერთი მუა, ემ ერთსა ჯარებზე მაკიიდეფს და გრპირეფს. ერთიც ამ ერთსა, მესამეც ამას, ელეგრე. და გრპირებენ იმა-

ში, თა გაწყდეს ესე. იმამი, რო გაწყდების შუაზე, ეს იტყვიან. გაწყვეტინობა, ემ თამაშობას დაძახიან.

9. კოკაობა, კოქეფს რო დარჩევენ-ყე ყმაწილები. მითამაშნია. იმამინ, რო ყმაწილი ვიყავ, მე მივიდოდინე დარსა ვკითხოვდი და ჩონ მოალემებმა თქიან-ყე, რო ყომაშია. ეს საქმე ნამა ყმაწილესათი არა ჰშენის. ეს არ უნდა. ის ყმაწილი, რო დარს კითხოფს და ნამა რამე უნდა დაძს წავლოს. არ უნდა იკოქაოს. ვალი .ის ყმაწილები, რო ბეგარ იყნიან-ყე და არა კითხოვდიან-ყე დარსა, ბეგრები იყნიან-ყე, აადიან-ყე გომზე და კოქე-ბით იკოქავიან-ყე. („ბეგარ“ რა არი? — ბუქარ).

ესე ერთ ცოტა მე მაგონდების, ეგრე აპყრიან-ყე და ერთ ჯარა-ზე რო მოდის-ყე, თქიან-ყე „ეს ჯარ“. და ერთ ჯარაზე მოდის-ყე, თქიან-ყე: „ასპ“. მანიც, ვირიო და ცხენიო. და ერთ იგეთ სახელებე დერქო-ყე. ეხლა მე არ ვიცი-ლა, რომელ ჯარას ვირი იყო და რომელ ჯარას ცხენი იყო და ის სახელები არ ვიცი, ვალი იკოქავიან-ყე. შინა-ხავ მე ისი.

10. ტუზობაცა. მოვლენ და ერთ ჯოხითა, მა ერთ წეტი ქუა-თა, გომზე, მა ერთ კალოზე, მა ერთი ალაგზე, რო საჭიზემინი იყოს, მოვლენ და დაძხაზვენ. დაძხაზვენ, ეგეთ სახლეს გვეთებენ და ეხლა კი, ზედა ეს ორ რო ტუზობენ უნდა ორ იყნენ. ემეფს ერთ გზე-ბი აქ, ემ ტუზობას, რო ანს ერთი ქუას დაწყოფს. ეს ერთიცა ჯოხსა. უნდა, რო ტოლებ იყნენ, მანი უნდა, თუ ზუთი ქუა ამამ დაწყოს. ამ ერთმაცა ზუთი ჯოხი დაწყოს. ექ მოვლენ ითამაშებენ ემ თამაშობას ერთ გზა აქ, ალბათა, მანი, როგო ფილაქანი. ფილაქანზე, რო უნდა ერთმა აადეს, აველანთაყე ამ ერთ, აველაზედა, მეგორეზედა, მესამე-ზედა, მეოთხეზედა, ამასაც ერთ ყაედა აქ. ერთ ჰასაბი აქ, მანი, რო უნდა ის გზა, რო თავისთი გოკეთებია-ყე, იგრე ითამაშონ, თა იმამ. რო სუსაყე მალე არჩივა, თუ ქუას პატრონმა არჩივა, იმ ქუას პატრონს წრგია³⁹ და თუ ჯოხის პატრონმა მალე არჩივა, იმას წრგია. ეხლა კი, იმამ, რო მალე არჩივა, ისი წაადეფს. ესეც ტუზობას ემერი, თამაშო-ბარი.

11. პარანგ-პარანგობა ერთ თამაშობარი, რო ესებიც ერთმანერთს ეგრე უვლიან, უვლიან და ეგრე დაქუჩიდებიან, ერთი დაძ-რასა პკრვენ და ეხლა კი, ერთმანერთს ეგრე უვლიან. ემას დაძახიან: პარანგ-პარანგობა.

ეხლა მე მამთხოვა, რო ერცოტა ქორწილის ემე უამბო. მინდა, რო აბაბახი ვიბნა.

ემ აბაბახი ეგრენ არი, რო შა იკივლეს კაცი, დედაცო და
ქელს პირზე აა ეგრე დააცხეთს. დააცხეთს. დაადეთს, დააცხეთს,
დაადეთს. (გამოსცემს აბაბახის ხმას, პირზე ხელის დაკვრით).

და ემასა ჩონ ქორწილეთი, ემ საქმესა ვიქთ-ყე. და იმაჟინებო
გუნდა ერთ ძალი სხო ძალს გომრტივით, ვაშუღლოთ-ყე, ელგე
აბაბახს დაეცხეთ-ყე. და ემ აბაბახი და ტაში დაცხება და კივილი და
სალთიც. სალთსაც ერთი ააღეთს, ის, რო დახატულად უკრავს სალ-
თსა, ააღეთს და სალთს დააქერს ქელჩი და ეხლა კი, უკრავს იმასა.
ყორი, ბიჭი, მინაძლა, რო მოშუშპრერი, რო დახატულად შუშპროფს,
ისებიცა აა დასმლებით იშუშპრებენ და აა ერთ ჯოხეთს ააღებენ და
ჯოხებით იშუშპრებენ. ეხლა კი, აბაბახსაც დააქცხებენ, რო კივილი
იყოს, რო ხალღი შაქუჩადეს. ეს ტაშის დაცხება და აბაბახის დაცხება
და ესები იმისთინარი, რო სუ ხალღმა გააგოს, რო იცოდეს, ეს ქორწი-
ლია. და გამოადენ სეაღი ქნან, ათორიალონ. ეს იმისთინ არი აბაბახი.

ერთი სოფელჩი ერთი დიდ ხანი ყუანდა, რო ასლი ქართველი
იყო და ემე ერქო, მატყოლი-ხანი ერქო იმასა. და ძრიალ ჰკიან კაცი
იყო, და ხალღს ასწავლიდის-ყე და დიდ იყო სოფელისა. და ეშუღე-
ბოდა ხალღსა და ხალღის თავი უყორდა და ქართველების თავი ძრია-
ლ უყორდა.

ერთ დღესა ქომოთ სოფლეთსა-ყე პარსელები ამოვლენ, რო ახან-
ძალი ჩაყვანონ სოფელსა-ყე. ეხლა კი, რო მოვლენ ემ ქუჩაზე და
ეგრე უკრვენ და კივიან და ანსენ უმბობენ, რო ორ დასტა შაქნი-
ლან ესები, პარსელები. ერთ დასტა აა ტაშს დოკრავს და უმბოფს რო:
„ბეშქან, ბეშქან!“ მანი, „გატეხეო, გატეხეო“. ანს დასტა ებნების, რო:
„ნემიშქანამ“—არ გატეხაო,—„ნემიშქანამ“.

ეს ხანი მუა, დიდ კაცი, და დადგების ამ კარას და ელოდების,
რო გზა მიპყენ, რო ექით გაააროს და გზას აღარ აძლევენ. ანს დასტა
უმბოფს, რო: „ბეშქან“, და ანს სხო დასტა უმბოფს: „ნემიშქანამ“, და
შოკრავთ ეს გზა!

ეს ხანი მუა და იტყის-ლა, რო: „თოხოდა ბეშქანი“²⁶ და გამიშით,
მე გააღე ექითა“. ეხლა კი, ხალღი ძრიალ იცინეთს. იგრელა, რო დწიფყ-
დების ეს „ბეშქან, ნემიშქანამ“ და ხალღი, აა ახლა ეს უამბოფს ემასა
და ხანმა რა თქო და იცინებენ-ლა. ეს იმის უკან დავარდა და ეხლა
უამბობენ-ყე და იცინებენ-ყე, რო ერთ ეგეთ საუბარი უბნია ხანსა.
ეს ძრიალ ემერი.

12. ქორწილი. და, აბა, ეს, რო ბატონო მაგალი რო მამთხოვა
ჩემ ქორწილი და ნათხოვნი რო მითხოვნია, ესეც უნდა უამბო მე.

მე, იმაში, რო სოფელჩი მოსწავლებელი ვიყავ და ჩემ დედა და
მამაცა მეზნებოდეს ჰარ დღეთ, რო უნდა დაგაქორწილოთ, უნდა დე-

დაკაცი შავრთოთ. ვთქი; რო: „მე არ მინდა ჯერა. მე მინდა წაადე...
დემ ვისწავლო დარსი, მინდა წაადე დიდ სოფელში, თეარანში. და
იქა მოსწავლებელი ვიყო და ჰამაცა სალომოს წაადე...
დარს ვისწავლო“.

ბიზლირთქ

მითხრეს: „ალარ გინდა, გიკმარა-ლა. თორმეტ ქელას გიკითხავ და
გიკმარა-ლა. არ გინდა-ლა, რას აქნევ-ლა. ეხლა ჩონთანა ხარ და სო-
ფელში არ გინდა“. ვთქი: „არა. უნდა კაცმა, რაც რო გომოუდაწინ წა-
ადეს. უნდა გაავოს სუ რამე, ის-ლა, რო ხალღ გუჯია, უნდა ადამიან-
მა გავოს, ესმოდეს, ჭკიანი იყოს. არა, მე არ მიკმარა, არა!“.

ემათ ძალზე დამადგეს და ის იყო, ჰათა იგრე იყო, ჩემ დედამ და-
მაფიცის-ყე, რო უნდა შენ დედაკაცი ითხოო, ნათხოვნი ითხოო.

ვთქი: „არ არი. ის ყორ, რო მე მინდა, ექ არ არი“. თქო: „არა,
არი. ბევრი არი. აბა, თქი, მინ გინდა?“

თა ის იყო, რო ერთი ისპნელი იქ იყნეს, იქა. ის ბიჭი ჩემ ოლტა-
ში იყო და ერდგან დარსა ვკითხოვდით-ყე, იმაში ისპანს დარსა ვკი-
თხოვდით-ყე, ერდგან ვიყნევით. იმას ერთი და ჰყვანდა. (ისპანში
სწავლობდი?). ისპანსა ემე დანეშარაჩი ვიყავ. ათსა და თერთმეტსა და
ემეფსა ანქა ვკითხოვდი მე. ისპანსა ვკითხოვდი. სოფელში თა ცხრა
მიკითხავ. ცხრა-სა-ყე მეტი ალარ იყო სოფელში, იმაში.

ეხლა კი ჩემ მამასა ძრიალ იმის თავი უყორდა, რო თქის, რო:
„უნდა შენ ოლტაშის და შავრთო. ძალიან დიდ ყორია და დიდ ყორი-
ცა დიდ ყმაწილს მაყვანს. და რო დიდ ყმაწილები ჰყვანდეს, ეს ყორი
შავრთე დიდი“. და ეხლა კი, მე ვთქი, რო: „არა, მე არ მინდა“. და
იგრე იყო, რო ერთ დღესა ის ბიჭი ჩონს ყონალი იყო.

(შენ იცნობდი იმ ქალს?). იმ ქალს ვიცნობდი. ძალიან ემე დახა-
ტულიც იყო. ლამაზი იყო ძრიალა და წითელ ლოყები და დიდი და...

ეხლა კი, იმასაც ძალიან ჩემ თავი უყორდა. იმ დასა უყორდა ჩემ
თავი. და როს საძლა დავსხდით-ყე, მათორიალებდის-ყე, მიჭრე-
ტდის-ყე, იცინოდის-ყე და უხაროდის-ყე. და ვალი მე ამის თავი რო
გნახე-ყე, რო სუ ბიჭთან გააციინის-ყე, მა სხო ბიჭიც რო ნახის და გა-
აციინის-ყე და მე გავხედი-ყე, ერთველ დამახე და იმისთი არ მიყორ-
და იმის თავი. და ის იყო, რო მე ის არ ვიყაბულე.

ილ იგრე, ილ ბიჭი, რო იმ ღამეს ჩონს იყო, ჩემ მამამ თქო, რო:
„ხობ, შენ რო ჩონთან ერთადა ხარ და ძრიალ შენ თავი გუყორს და
ქენაც ჩონ თავი გიყორს-ყე და თუ ეს ჩონ ბიჭიც გიყორს-ყე, ქენ ყო-
რი უნდა მიჰყეთ ემასა, შენ და“.

ემას ძალიან გოხარდა, ემ ბიჭსა. ემ ბიჭსაც უყორდა ჩემ თავი
და თავის დედასა და ემ ძმეფსა და სუს უყორდა. ისპნელი იყო თავის

ემე. ვთქი: „არა, არ მინდა. მე მინდა, რო ერთ ქართველ ყორი შაბრ-
თო“.

ის იყო, რო გადარა... (ის ქალი ქართველი არ იყო?). ის ქართველი არ იყო, არა, ისპნელი იყო ისი.

ეხლა კი, იმამ რო გადგო, იმ ბიჭმა, ღამითა მე მუელ ჩემ დედას უთხარი, რო: „ჩემ მამასა ის ყორი თავისთი უნდა, თუ ჩემთი უნდა“. ჩემ დედამ თქო, რო: „არ ვიცი“. ხობ. ადგა და ჩემ მამას ეშულლა: „შენ რა ჯელი გაქ, კაცო! შენ ბიჭსათი გინდა დედაკაცი, თუ შენთი გინდა? თუ შენთი გინდა და შენთი შაბრთე. და თუ შენ ბიჭსათი გინდა, შენ ბიჭი უმბოფს, რო, მე არ მინდა ესე, მე მინდა ქართველის ყორი შაბრთო“.

გადარალა ესე, გადარალა. და ეხლა კი, ერთ დღესა, ურთი, რო ჩონ ბიძაშვილები, ჩონს იყო. ისი ნაჯარია, ნაჯარი, მანი, კარს აკეთეფს, ჯოხის კარეფსა და იმას აკეთეფს. ის ჩონს იყო და ექა ჩემ დედამ თქო, რო: „ბიძაშვილო, ჩონ ბიჭი არ ვიცი, რასა ფიქრავს. ეს უმბოფს, რო მე დედაკაცი არ მინდა. და, აბა, ემას ერთ რამე გავგებინე. ემას არც რა ესმის“. და ამამ გედმეკიდა და თქო, რო: „ბიჭო, ჰო, შენ-ლა დიდი ხარ, თზღასამი წლისა ხარ. ეხლა უნდა დედაკაცი ყუანდეს“.

ვთქი: „მე არ მინდა, ბიძა, მე არ მინდა. მე ეხლა დედაკაცი არ მინდა. მე მინდა წადდე თეგრანჩი, დანეშგაჩი, ვიკითხო დარსი ჯერა. მე თერთმეტი-თორმეტი ქელასი არ მიკმარა. მე მინდა ვიკითხო. ექამ-დი, ხო, ემ გორების შუაზე ვიყნევეთ და არც რა არ გოქონდა და ეხლა რალა, რო ნამაა მამლეჭათი შუქნია და სულა წინ მიდის-ლა და მოჰანდესი კეთდების და დოქტორი კეთდების, ჩონ არ უნდა უკან დაეცივდეთ, არ უნდა უკან დავვარდეთ“.

თქო: „არა, ის დედაკაციცა ყუანდეს, ჰამაც გამოგივა, რო მოჰანდესი შაქნები, დოქტორი შაქნები. დედაკაცი აყუვა და წადი!“

ვთქი: „ხოზ, აბა, ის ყორი!“. ადგა და წამიყვანა და მითხრა, რო ის ყორია. მაჩენა (ვინ იყო ის ყორი?). ისი, ერთი მირზა მაჰამადი ჰქიან, იმის ყორი იყო. (თქვენ სოფელში?). ჩონ სოფელჩი.

მიველ და ეს ყორიც მე ჯერ არ მენახა. მე სუ ყელგან შნლოდი, მოდლიოდი, ეს ყორი არ მენახა. მივხედე, ბაბტა იყო ჯერა, ცამეტი წლისა იყო. მივხედე და ძრიალ მე დახატულად მამივიდა და ძრიალ ხოშად მამივიდა და ის იყო, რო ვთქი, რო: „ხო, მინდა მე ემის თავი“.

მიველ და ჩემ დედასა უთხარ, რო: „მე იმით ყორი მინდა“. და იმამ თქო, რო: „ხო, გითხოვთ“. მანი, წავალთ, დავნიშნავთ. და მე ვთქი, რო: „მალე, ძალიან მალე წათ, დანიშნეთ“. თქო: „შენ, ხო უმბობდი, რო მე არ მინდა ანსი“. ვთქი: „ხო, ანსი, ის დედაკაცი, მე არ მინდოდა და ეხლაც, თუ დემესხნებით და არ მეტყით, მე არ მინ-

და ელა. და თუ გინდა-ყე მითხრათ, მე ანს მინდა და თუ ანატიც გაა-
დალა და სხომ დანიშნა და აღარ მინდა“.

ის იყო, რო ემათა, ადგეს და ჩემ აღადია, თავის ძმა, ჩემ ღვინა, თავის ძმა, — დედას ძმას დაეძახით: აღადია, — თავის ძმა მიგზავნა იქა, რომის მამასთანა, რომ უთხრეს ემასა. იქაც წაადა. იმათ ძალიან გრხარდა-ყე. იმისთი, რომ ჩონ ჯერ სოფელჩი ჩონ პირველად თორმეტ ქელასებ გოკითხა და ძალიან უყორდა ჩონ თავი ამ ემ ჩონ შვილეთსა, ჩონ ბიჭეთსა, ემ ჩონ ჯეაღეთს. ეხლა ესეები პირველად არიან, რომ თორმეტ ქელასი უკითხავ-ყე და ჰქიანები შაქნილან და ყორს ჩონა. კარგად, მისთანაც მიწით-ყე, ყორს მოქცემდეს ჩონა.

ის იყო, რომ ამათ ყორი იყაბულეს და დავნიშნე. დავნიშნე-ლა და ის იყო, ერთ წელ ნახევარ ეს დანიშნულ იყო, ჩემ ნათხოვნი იყო. (თქვენ განა „დანიშნულს“ ამბობთ?— „დანიშნულს“ არ ვიტყით-ყე ჩონა).

ერთ წელ ნახევარს ჩემ ნათხოვნი იყო. მე ძრიალ მიყორდა. პარ ლამეთ იქ ვიყვი-ყე, მანი, სუ ლამეს წაადი-ყე იმით სახჩი. და ერთ, ელეგრე, გაზი, ერთი შირინი, ერთ რამე ადლი და ვიყიდი-ყე დუქანსა-ყე და ადლი და წაადი-ყე ექა, რომ დავსხდეთ ერთმანერთის გერდითა და შავკამოთ და ვიცინოთ და ვიბნათ.

ეხლა კი, იმაშილა ბაატა იყვის-ყე და იმას ელა არც რა არ ესმოდა. მიპრეტდის და იცინოდის-ყე და ილიგრე ის არ იყო, რომ იმამა გემეხუმროს და მა იცოდეს რამე და მეც ელა ეგრე არ იყვის-ყე, რომ ძრიალ გახუმრებად, ისეები. მეც პირზე არ მამდიოდის-ყე, პირზე არ მამივიდის-ყე.

ეხლა კი, ჩემ დედამ მითხრის-ყე, რომ: „ის აღარ... იმ დღეს უმბობდი, მე ასლან დედაკაცი არ მინდა. ეხლა პარ ლამეთ იქა აგდისხარ, შენ ნათხოვნიანთასა“. ვთქი: „ხოზ, მე უნდა გააღე, უნდა ვიცოდე, აბა, ის რას იქს. იმამ იცოდეს, აბა, მე რას ვიქ. ელ ეგრე უნდა იყოს: ნათხოვნი ნათხოვნიბა ეს უნდა იყოს“.

დედაც არა ჰყვანდა იმ ჩემ ნათხოვნსა, ძმები ჰყვანდა. და თავის ძმებიცა ექ არ იყნეს.

და ეხლა კი, თავის მამას ერთ მეგორე დედაკაცი შერთო. ის მეგორე დედაკაციცა ელა ქართველ იყო, ის აველაცა დედასაყე ქართველ იყო. იმ ჩემ ნათხოვნის დედა დედასაყე ქართველ იყო, თავის მამაც ელა დედასაყე, ემე იყო, ქართველი იყო. და იმაში არ ვიცოდი მე ეს, რომ ცარილა ქართველი არ არი. მე მეგონა, რომ ქართველნი. იმაში-ლა, რომ ვიკითხე, იმაში თქეს: „არა, ესენი ას წელი, ას ორმოც წელია, რომ მოსულან ჩონ ქართველეთჩი და ექა თავის დედა და დიდ-დიდა და ესეები ამ ქართველებია. იმაში მე გააგე, იმის უკანდა, რომ

ქორწილი ვქენი-ლა და ჩემ დედაკაცი-ლა რო შაქნა, ჩემ ცოლი-ლა
რო შაქნა, იმაში მე მიამბეს, რო ესენი დედით ქართველნია და ასოც
წელს ემისყე წინა ესენი შამოსულან ექა, სოფელი. ეხლა ისპანელნია,
მა ქურთნია თავით ემე, თავით ბოლოს და ბოლოს, თავით რომეცა
თია, მა ისპნელი. ეხლა კი, იმის უკან-ლა, ხობ, ერთი ყმაწილს მცხადს, მცხადს

ბაატა იყო ჩემ დედაკაცი. ცამეტი წლისა იყო, რო მოაყვანე
ჩონსა. ცამეტი წლისა და ნახევრისა იყო, ის რო მოაყვანე. იმაში ჩემ
მამამ თქო, რო: „ქორწილი არ გუნდა-ლა დაჰქიროთ-ლა, რა არი ქორ-
წილი“. ვთქი: „როგორაც შენც გინდა“. და ჩემ აღადიებმა და იმებმა
თქეს: „არა, ესე მოსწავლებელია და უნდა ემასა... ეს დიდი კაცია და
ემას არ უნდა ეგეთი, არმინ არ გააგოს და ახანძალი მააყვანოს. უნ-
და მენაღარე მააყვანოს და მესტირე და ეხლა კი სამ-ოთხი ღამეს,
ოთხ-ხუთი ღამეს უნდა სადილი და ვახშამი ქართველები დავყონა-
ლოთ-ყე, მოზობლები და ბიძაშვილები დავყონალოთ-ყე“.

და, ეხლა კი, ილ იგრე ქნეს. ჩემ მამასაც იმაში ერთი მარიზობა
ქონდა, სარათანი, და ხობ იმაში ეგრე უხაროდა, რო ჩემ ქორწილია,
ვალი, გულჩი, ხობ, გუნება იგეთ აღარა ქონდა, ელა ნარაპათ იყო,
მარიზით იყო და იცოდა, რო არ გომოუყვა, მოკდების. ჩუნ სარათა-
ნი, ხობ, ის მარიზობარი, რომ მაკლავს აღამიანსა³.

ეხლა კი, მე ჩემთი... იმ ღამეჩი, ოთახჩი სუ ჩონ ბიძაშვილები
იყნეს და მოზობლები იყნეს და სუ ქართველები მეტობ იყნეს. სამ
ღღე და ღამესა ჩემ ქორწილ იყო: მენაღარე და მესტირე, ესები იყ-
ნეს ბევრები.

იმაშინა, რო ქორწილი-ლა მქონდა, დავპატიყეთ-ყე³ ხალღი,
მანი, დავყონაღეთ-ყე, ჩონ ვიტყით: დავყონაღეთ-ყე. ბიძაშვილები,
მოზობლები, აღადიები, მინაძ-ლა, რო იყო ჩონ ქართველები, იმეფ-
თან წასლა-მოსლა გოქონდა და იმებმაც, რო ჩონ დოგყონალიან-ყე.
ახირ იქა ეგრენ არი, სოფელიც გადიდებულა, ბევრ ხალღია შიგა.
ათიათასილა შაქნილა სოფელიჩი ხალღი და არა ქნდების ათი ათას ხალ-
ღი ერთ სახჩი, ორ სახჩი, სამ სახჩი დაჰსო. ის არი, რო, ის რო, მასა-
ლან, მე მაწევს და დამყონაღავს, მეც იმას დავყონაღავ.

ეხლა კი, სამასი, ოთხასი ხალღი ჩონა ყუანდა, ჩონ ოთაღეფჩი,
სახლეფჩი.

ეხლა კი, ჩემ მამასა, რო მარიზ იყო ისი, ხობ, მწოდოდა-მოადო-
და, უხაროდა, ძრიალ უხაროდა ჩემ ქორწილი. იცინოდა და ეხლა კი, მე-
ცა ღამით იგრე იყვის-ყე, წაადლი-ყე თორენესთანა, ჯორცს რო ვხარშე-
ღით-ყე, ბრინჯს რო ვხარშეღვით-ყე, ხორემტს რო ვხარშეღვით-ყე,
ჩაძლა რა, რაძლა რო იყო, და გუნდოდა, მე დავადგი-ყე თავთა-ყე და

ვემელებოდი-ყე ღამითა. შაქნის-ყე, რო იმ ღამის არ დადინი-ყე მე, თა ის იყო, რო ყონაღები გააღდინეთ.

ეხლა კი, სამ დღე და ღამესა ჩემ ქორწილ იყო. მენათარე და მესტირე უკრევდეს და იშუშრობდეს და ნამ მაგონდების, ჩემს მამა და მამა ჩონ რეასეძარპანვი სოფლისა და მო'ალემები, რო მოსწავთქვენი იქნენ, სუნივენი, ჩემ ოლტაშები იქ იყნეს. სუნივენ დადგენ, იშუშრეს. რეასეძარპანვმა იშუშრა, იმ სხოებმაც იშუშრეს. ეხლა კი ქორწილი-ღა რო გათავდა, ახანძალი უნდა მაყყვანონ, ახანძალი, წაადგენ, მაყყვანონ...

ჰა, ესეც მაგონდების, იმაშინა, რო მიველით, უნდოდა, რო ქები-ნი გაჭრან, აანი, იქდა, რო უნდა ჩაპწერონ-ღა ამის სახელი, ჩემ დედაკაცის სახელი და ჩემ დედას სახელი და ჩემ სახელი, იმ დაქთარჩი, იქ, რო მიველით, ყორის ბიძაშვილები და ყორის გვარები და ჩემი სუ იყნეს ერდგან, დასხდომილ იყნეს და ბერ-კაცები, დიდრონ კაცები, სუ, ბაატა, დიდცი, სუ. კაცები ცალკე, დედაკაცები ცალკე. მოადა, ის, ილ ბიძაშვილმა, რო მითხრა, რო უნდა ნათხოვენი ითხოვო, დედაკაცი უნდა შაართო. ილ იმამ მოადა, ჩემთან თქო: „რეზა, ადე, მოდი-ღა, ახლა უნდა შენ სახელი და იმ შენ დედაკაცის სახელი ჩაპწერონ იქავთქი: „კი, მუალ“.

ერთ განიარ ნიფხავი, მაგონდების,—ჩონ ექა განიარ ნიფხვები ჩააღმთ-ყე,—განიარ ნიფხავი ჩემეცო და ძრიალ ჩემ თავი გემეკეთა და თმები და აბონეჩი წასულოყავ და გაკეთებულოყავ, გადახატულეზულოყავ და ავდექ და მევედევენ და წაველ. წაველ და, ხობ, მეც იქა, იმ წინ, მაგონდების, რო ბიჭები, რო წაყყვანიან-ყე, რო თავის სახელი ჩაპწერონ იქა, იმალებოდის-ყე, იგრე კაცის უკან დადგის-ყე, იმალებოდის-ყე, რო ხალღმა არ დაანახოს. (ვინ იმალებოდა?). ის სიძე, ის ბიჭი, რო უნდოდა ქორწილი ჰქონიყო. ის მევორე, ის სხო. სხოს გაფი მაქ მე, ჩემი არა. იმამა, რო წაადის-ყე იქა, წაადის, ერთ კაცის უკან დაჯიდის-ყე, რო არ დაანახონ. პირზე არ მაადიოდა, „ხეჯალათ მიქაშიღ“²⁷. ეხლა კი, იქა მოადიან და უთხრიან-ყე: „თუ ემზა იცი, ემზა ქენ, თუ არ იცი, თითი დნსი“. და იმალებოდენღა და პირზე არ მაადის-ყე. იმისთი, თა იმ დედაკაცის მამაც იქ იჯიდის-ყე და იმასთან პირზე არ მაადიოდის-ყე და თავის მამასთანაც პირზე არ მაადიოდის-ყე. და მე ეგრე აღარ იყო. მე, ახირ, დარსი მეკითხა, და ის არ იყო, რო, ის დაამალო. ანქ იგეთ რამე არ იყო, რო, სუმ იცოდა და დამალვა არ უნდოდა. მე მიველ და წაველ, სუსაყე ზემოთ დავჯე, ბერიკაცეფთან ზემოთ დავჯე. იმ კაცმა, იმ მოლას ემამ, რო ელა ქართველ იყო, ყურჩი მითხრა, რო: „ბიჭო, რასათი იგეთ ფორრუ ხარ, პირადიანი ხარ შენა? იქა, შენ მამა ანქა ზის, შენ დედაკაცის მამა ანქა ზის, დიდრონი კაცები,

ქართველები ანჭა სხედან, შენ ბიძაშვილები“. ვთქი: „იყოს! მაგარი მე მოკობრობაზე მოსულვარ, ძანი, მე კაცი მამიკლავ? მე მოსულვარ ქორწილი უნდა ვქნა. მე მინდა ექ დაეჯდე, სუმა მნახოს, მე დიდი კაცი ვარ“.

ივინა და ამ სხოებმაც ივინეს. ეხლა კი ამ ყორის ემეფსა ვთქო-ყე, რო.—ყორის მამასა და ემეფს, ეთქო-ყე ამ მოლასათი,—რო ჩონ რეზას მამას უთხარით, რო ერთ დანგი სახლი, თავის სახლები და სამი ათას თუმანი თავის ქებინჩი ჩავდოს. და ჩონ რეზასათინაც მალვით გუთქომ, რო ხუთი ათას თუმანი ჩაჰწეროს, რო თავის მამამ არ გადგოს. იმ მოლამ მე მითხრა, რო, ეგრენ არი, ყურჩი. ვთქი მე, დააკილე მალლა, ვთქი: „არა, მე ჩემ მამას მალვით არც რას არ ვიქ. მე რაც, რო ჩემ მამას უთქომ, იმის კარგია. მე, ჩემ მამამ თუ თქოს, რო არც რა, არც რა არი და თუ თქოს, რო ათი ათასი, ჩავწერავ“.

თქო, რო: „ახირ, ნამაძ არ არი, კარგიძ არ არი ეგრე. აბერუ დეგ-ელრების-ყე, ნამაძ არ არი, ხალღმა გადგოს“.

სუნივენთ გადგეს. ემ ჩემ ბიძაშვილებმა, ქართველებმა,—ეს სხილ ხალღები, ქართველები იქ ისხდეს, ანქ სუ ქართველები იყნეს, იქ ისხდეს,—სუნივენთ გადგეს. ამამ თქო, რო: „რა არი?“ და ემამ თქო, რო: „რა არი?“ და „ეს რა იყო?“ და „ყურჩი საუბარი რა იყო?“ და ვთქი, რო: „ეგრე უმბოფს ესე. აბა, რას უმბოფს ესე, ეს ქენ ჰქუოსთან ახლორი“. თქეს: „ხო, აბი არა აქ, რამე არ არი. ეხლა მიაწერე ხუთი ათასი, რამე არ შაქნების. შენ მაგის დედაკაცი რო მოგყაუ. გინდა გამაგლო? რო გეშინია, რო ცოტა იყოს“. ვთქი, რო: „არა, ჩონ ქართველები, ხო ივით ქენთი, დედაკაცს რო მოყვანთ, გამოგდება შუაზე არ არი. მაგარ როგო უნდა შაქნეს“. და თქო, რო: „ხოძ. მიჰწერე“. ვთქი: „არა, აბა, მე მითხარით, რითი ეგ საქმე უბნია-ყე. მე ჩემ მამას მალვით არც რას არ ვიქ“. თქეს: „აბიია. შენ მამაცა არც რას არ იტყის. შენ მამაც, ხო, აძ ექა ზის“. ის იყო, რო ვთქი: „ხო, ეხლა, რო ქენ ქართველები მე მეზნებით, ჩემ ბიძაშვილები ხართ და ჩემ გვარები ხართ და ესები, მე ქენ გაფს ორს არ შავიქ. ხუთი ათასი, ხო რამე არ არი. ას ათას მე მივწერავ, რო გადგოთ, რო მე ეს რამე არ არი, ვალი, მალვითა და ჩემ მამას მალვითა ეს გაფები არ უნდა სოჰბათები იყოს. რითი ეგრე!“

ეხლა კი, ემათა თქეს, რო : „მამუნ, ძანი, მადლობელნი ვართ. შენ ჰკიან ბიქი ხარ და გუყორს შენ თავი და ჩონ, ჩონი ხარ და იმისთი მიჰწერე“. მე ვთქი: „ხოძ, მივწერავ“. ის იყო, მივწერე და თქეს, რო: „თითი დწი“.—ამ მოლამ მითხრა. ვთქი: „შე ვირო, მე თორმეტ ქელასი მიკითხავ. თითი როგო დავასო!“ და გადცინეს სუნივენთა. ბევრი ვი-

ხუმრეთ, იქ ძრიალ ისი, ემე შაქნა, ბური შაქნა, „მანი ხით შოღ“
(„ბური“ ქართულია?) — არა, „ბური შოდ“ — ქარსულია.

ეხლა კი, მელა მიეწერე, ეშხა ვქენ-ლა და ავდე-ლე უნდა გამოდდე, ემ ემემ მითხრა, რო, იმ ჩემ დედაკაცი მითხრა, რო, თქო, რო: „კაცი ხო ხარ, სიბილეები ხო დაგიგდია, ესე-ბი!“ ქართულად რას დააძახიან? (ულვაში). ხო. „ულვაშიც ხო დავიგდია და კაციც ხო ხარ?“ ვთქი, რო: „თოლები დაგიდგეს შენა, დაპქორდე ჩემ ულვაშეფსა-ყე, ჩემ სიბილეფსა-ყე. შენ კაცი არა ხარ, რო დაბერებულხარ და ერთ ეგეთ სიტყოები და ეგეთ ლაპარაკები გა-ყე, რო ხალღმა დაქცინოს-ყე“.

ეხლა კი, ავდექ და გამუელ. გამუელ-ლა საღამოსა, იმ საღამოს-ლა ჩემ ახანძალი მაყვანეს, ნათხოვნი, ჩემ დედაკაცი—მაყვანეს. და სენალარე და მესტიარე ანქ უკრევედეს და იმ წინასა ჩემ დღები შუშპრობდეს და... დღები ხო იცი, რა არი? ჩემ დედია,—„დედია“—დედას ემე იყოს, „დედია“ ჩემ დედას და შაქნების,—ესები. და ეხლა კი, ჩემ მაშიდები და ესები, სუ, ჩემ მაშიდას ყორები და ესები კითხობდეს და შუშპრობდეს და ბევრ იყო.

მაყვანეს, შამაყვანეს და მეცა შუშას უკანა, ერთ კარის უკანა დადგომილიყავ და გავქრეტდი, დამალულიყავ. გავქრეტდი, ჩემ ნათხოვნი რო შამაყვანეს. ეხლა კი, რო შამაყვანეს, ერთ რამე გედეფარა-ყე და ერთ ტანისამოსი, ახალ ტანისამოსი ჩუცო და ერთ რამე ზედ თავზე გედეფარა-ყე თხელი, რო ხედევედეს მითმე გარეთობასა. ერთსა თავის ძმას ანქით ჳელზე მუქიდნა თავის დასათი და ექითაცა ემ ჩონ სიძესა, ჩემ დას ქმარსა ჳელზე მუქიდნა. და ემ წინას ერთ სარკე ექირა-ყე ახანძალის წინა და ერთი ჩირალიცა. (ვის ექირა?) — ერთი დედაკაცსა. ერთი დედაკაცი ემ ჩონ გვარეფსა-ყე. ჩონ ჭამილსა-ყე. ერთ სარკე და ერთ ჩირალი წინა.

ახლო რო მოდდენ კართან, ჩემ დიდიდამა გაადა და, ეხლა კი ერთ ნაყრი ფული,—ფული იცი, რა არი, ხო?—ხურდა ფული: ერთრიალა, ორრიალა, ხუთრიალა ეგეზადები თავზე დაყარა და ეგრე თავზე დაყარა და ჩაყვანა და ხალღმა არჩივა, ერთ ნაყრი ხორბალი ვადაყარა და ერთ ნაყრი შირინი თავზე და არა ესე ფორტუზ იყოს, რო შამუა. მანი, ჩონ ეგრე გუყორს ესე. ეს ახანძალი ეგრე გუყორს, რო ჩონ ფულს ვაყრით თავზენა და შირინს ვაყრით.

ეხლა კი, შამაყვანეს და იქ რო მოადა, კართანაც რო მოადა, ჩემ მამამ ერთი ყურანი მიპცა და თქო: „ეს ჩაადე ჳიბეჩი, გაქონდეს“.

ეხლა კი, შამაყვანეს და იმაში კაცებმა რო გაადეს-ლა, კაცებმა გაადეს, ცოტა ჩონ სიძემ-ლა და ჩემ ძმამ და ჩონ ახლო გვარები-ლა

ფამილები, ისები-ლა დაცივდეს და დედაკაცები იუნეს ბევრები. (და-
ცივდეს“ რას ნიშნავს?)—დაცივდეს, მანი, დადგეს ჩონსა.

ღამე რო შაქნა, ავდექ, შაველი იმაჩი, სახჩი. სახჩი ეხლა კი, დედაკაცი, რო მაპყოლიყო ამ ჩემ ახანძალსა, თქო, რო: „ადე ფეკზე, შენ ქმარი შამოდა, ადე ფეკზე!“

წამოდა და გააციუნეს. ვთქი: „რამსთი უთხარ. დაჯიდეს, დაჯიდეს“. და დედაკაცებმა გააციუნეს, თქეს :...ა. ნახე როგო ფორური“. ვთქი: „მე არ მიცნოფთ და ემას არ იცნოფთ? ახირ რად უნდა ფეკზე ადგეს! დალონდების“. და გააციუნეს სუნივენთა.

ათი სათი-ლა რო შაქნა, გაადა სუნივენი- გაადა. სად ვიყავ? (აი, რო შემოიყვანეს პატარძალი).

პა. შამაყვანეს და ეხლა კი, ღამე-ლა რო გაადეს, ამებმა... ხობ, იმაში-ლა შემევეყარენით ერთ ოთაღჩიკა და ვიბენით ბაატახან მე და ჩემ ახანძალმა. (მარტო?) მარტო. მარტო შემევეყარეთ და ეხლა კი, დავსხედით და ვიბენით და ვიციენთ და გუხაროდა-ლა, რო შამოყრილი ვიყენევით, ერღვან ვიყენევით. ის იყო, რო, იმის უკან-ლა, ხობ, ძრიალ უყორდა ჩონთავი და ყმაწილი იყვის-ყე, ბაატა იყვის-ყე. იგეთი არ იყო, რო სუ რამ იცოდეს და ხობ, წყნარ-წყნარად ჩემ დედამ ასწავლა და ჩემ დიდიდამ ასწავლა და. (რამდენი წლის იყო?). ცამეტის და ნახევარი, თოთხმეტი რო შაქნილიყო.

ეხლა კი, იმის უკან, აღან, იმის უკან, რო შიდი წელი მიდის, მე სამ ყმაწილი მყოლია. ერთი, ის პირველა ყმაწილი, რო ძრიალ ჩემ დედაკაცი ბაატა იყო, ის, ხო, შიდის თისა იყო და ის მოკდა. დააბადა და ძრიალ კარგი ყმაწილიც იყო და მოკდა ისი. და მევორეც, რო აღანა მყაჟ და ქურუშა ჰქიან, ისიც ელა იმაში, რო დააბადა, ძრიალ ბაატა იყო, იქსიდე იყო, რო ძუძუს არ იჭერდა პირჩი. ის იყო, რო იმის უკან დაპკირა ძუძუ და წყნარ-წყნარად გააზლო და ხობ...

ეხლა მესამეცა, რო თეარანსა მყუანდა, შარშა მყუანდა. თეარანს დააბადა ისი. და ის თეპრანელი, ეს ყმაწილი. ანს არა, ანს პირველა, პირველი ის ერთი ხო მოკდა. ის მევორე, რომ მყაჟ, ისიც სოფლე-ლია, მევორეც ემწრი. ეს ჩემ ქორწილის ემე იყო.

და მევორესაც ქუშანა ჰქიან. ბიჭია. ორნივენი ბიჭნია.

ქუროში, ეს სახელი, წინა, იმისყე წინა ჩონ ირანჩი ერთი ყვანი ყოლია, ქუროში პრქმევი. ძალიან დიდ ყვანი ყოფილა და ჰქიანი და მამლეჭათი ძრიალ გოკეთებია და ხალღი ჰყორვებია და ნამაჟ ყოფილა. ეს იმისთი, რო გუყორს, სახელი დამირქომ—ქუროშა.

[13. ს ა მ ქ ე დ ლ ო]. ჩონ ანქა აპენგარი რო ყოჟ, სოფელჩი ლაფაქი გააზიდინან... (მკუდეღს არ ეძახით?). არა, კედელი არა. აპენგარს დაეძახით.

ეხლა კი, ისინი ლაფაქი, გუთანი რო უნდა ოღვას და გუთანს უნდა შამუაცოთ და, მანი, გუთანს უნდა შამუაცოთ... (იკრისის -ყრალ სიტყო ვთქი?)“. ეხლა კი, ესე—წეტია. თავის ერუქრე წაღწეტია, ერთ კარაზე წეტი არ არი. ის, ლაფაქს რო შეგეჯეჯეჯეჯეჯეჯე კარაზე —წეტია. წეტი, მანი, ნოქთის. „წეტი“ გურჯიე²⁹ წეტია, რო, ესე მიწაჩი ნამა წაეა, მიწას ნამა გაპჭრის და წაეა, ეს იმისთი.

და ყაზმა რო უნდა გავაკეთოთ,—ყაზმა, მანი, ქოლნგ,—ყაზმა-საც ილ იქ გავაკეთეთ, ქულუნგსასაც და ბარსაც. ქოლნგ—ჩონ ვიტყით, რო „ქულუნგი“³⁰. ქულუნგი — ერთ ყაზმარი, რო ორივე კარაზე აქ, ჰამ ანქით აქ, ჰამ ექითა.

ეხლა კი, ბარსაც ილ იქ გუგუკეთებენ-ყე, ილ ის აპენგარი. ფიწალი, ფიწალი იცი რა არი, ხო? ფიწალსა ელემეფსაც ისეგი გუგუკეთებენ-ყე. აპენგარი. (რა არის ფიწალი, თქვი!)—ფიწალი ის არი, რო ჩონ ყანასა კალოზე რო მოატანთ, იმითა გადაეყრით-გადმოეყრით, შორეეთ ყანაჩი ბზესა. ფიწალს ორთითი აქ, სამთითი აქ, ოთხთითი აქ, ხუთთითი აქ. ეგრე. იმას ფიწალს დაეძახით. კინასა-ყე გაკეთებენ. ჭოხის ემეც გოქ, ფიწალიც გოქ, ჭოხისაც გოქ, რო ჭოხისა სუბუქია.

ეხლა კი, ნიჩაფი. ნიჩაფი ხო იცი? ნიჩაფი ჭოხისა გოქ, რო იმით კალოზე ჭენქსა, ხორბალი რო არი, და გუნდა შავებოთ. თოვლი, შამთრის რო თოვლი მუა გომებზე, იმ ნიჩაფით გადმოეყრით. ემე გოქ, რა ჰქიან, ერთიც გოქ, რო ერთ სხო ნიჩაფია, რო იმას დაეძახით,—არნადი. ესეცა ვძელია. იმითაცა ცოტა თოვლი რო მუა, ფირფ-ლი თოვლი რო მუა, ცოტა თხელი, იმით გადმოეყრით და ბევრ თოვ-ლი რო იყოს, ემ ნიჩაფითა ჰამ მოეჭრით და მოატანთ და გადაევა-დეფთ ქუჩეფზე.

(სამშედლოში კიდევ რას აკეთებთ?). აპენგარი, მასალან, ერთი ღინას რამე გატეხილი იყოს, ერთ ზინჯირი რამე გატეხილი იყოს. მიხ-საც გაკეთებენ იქა. (ქართულად ილაპარაკე!)—ქართულად, ელა დიდ მიხეფსა, მიხია და მიხს დაეძახით! დიდ მიხეფსაც გაკეთებენ-ყე, რო ერთველ, რო უნდა, რო ერდგან განიარ კედელი რამერი, დონაყონ, ემ მიხეფს ისეგი გაკეთებენ. სხო რამე აღარ ვიცი, რაღას გაკეთებენ. მე აპინგარიჩი ცოტა ჩასულვარ. ცოტა მინახავ, რო, რას აკეთებენ.

(ცხენებს არ ჰედენ?) — ის არ მინახავ. (ვირებს არ ჰედენ?). ისი — ნალია. ჰა. ის აპენგარები, იმეფს დაეძახით—ნალბანდ. ნალბანდ, ისე-ბია, რო ვირის ფეჭეფსა, ჰელს და ფეჭს, რო ამაკენ-ყე,—თხელ კი-ნებია,—იმ თხელ კინეფსა და გაკეთებენ და ჰრეღეფს დოგდებენ. და ეხლა კი, ვირი, რო უნდა, მუშაოფს, იმეფს ამაკრვენ ძირზე და მიხს დონაყვენ იმ ნალეფჩი და გოკეთებენ იმ ნალეფსა ვირეფსა, რო ვირეფსა ჰელ-ფეჭი არ დოშარავდეს-ყე, არ გოშახმდეს, არ შექენს,

სისხლი არ გომრდეს-ყე და ნამაც გომრდეს-ყე, მარა, არ უნდა ვომრდეს-ყე. სავანეს რო აპკიდვენ ანჭით-ეჭითა.

ეხლა კი, ის ნაღბანდები ემეფსაც აკეთებენ, ლამგლეფსაც ლამგალი—რო ჩონ ყანას მოვითბაეთ. ლამგლეფსაც ისეები აკეთებენ და ნამა ლამგლეფსაც აკეთებენ ისეები. ისეებიც ემეზია, იმეფსაც აქენგარს დავძახით და ნაღბანდსაც დავძახით.

ეხლა კი, სხო რამე-ლა, აღარ ვიცი იმეზისა.

(თქვენ სოფელში მოლები ქართველები არიან, თუ სპარსელები?). მოლები არიან, კი, ქართველებია. მოლას ჩონ ახუნდს დავძახით. ერთ ორ-სამ მოლა ყოფ. ესეები ქართველებია და ესეები, ხობ გარეთ გამოსულან და სხო სოფელში დონწავლია-ყე მოლობა და იქა ქართველეთს ასწავლიან, მოლობას იქმენ. მოსულან, ყუმჩი დონწავლია-ყე. (ყუმში რა სკოლაა?) — ყუმჩი — ოლუმედინი. ძრიალ ნამაჩონ მიმლექაჩი. ყუმჩი სუნევენთ ნამა ემეს ასწავლიან, ოლუმედინსა. და მოლები, დიდ მოლები ყუმჩიგ არიან, ყუმჩი ცოცხლობენ. სოფელში ნამაჩს ასწავლიან, რო ღმერთსათი თავს დაძხრიან და, ადგებიან და დაძხრიან, ეხლა კი, იმას ასწავლიან ურუჯის დაქერასა. ოლაგეფს რა უთქომ-ყე, ფეღამბარს რა უთქომ. ურუჯი-ესე, რო დილობისა-ყე და სალომომღე არც რას არ შავქამთ და სალომოს პურს შავქამთ, ემას დავძახით — ურუჯი. (მეჩეთი გაქეთ?). მასჩედი? სამ-ოთხ მასჩედი გოქ და ოთხი მასჩედი გოქ. და ერთი მასჩედი, რო ეხლა ერთ ხიაბანქეშობა ქნეს. ხიაბანი გაკეთეს სოფელში; ერთ მასჩედი მოადღე ხიაბანის შუაზე, ის ადღეს, დაშალეს, დაფუშეს და ეხლა ერთი ძრიალ ნამაჩ მასჩედი, რო ბევრ ფული დონხარჯავ-ყე, გოკეთებია-ყე. რო კინას ქერი აქ, აჭურითა და სიმანით და რამით გოკეთებია-ყე, იმეზით გოკეთებია-ყე. დიდიც არი ხიაბანის პირზე. ეხლა აკეთებენ. არ ათავებულა, მე რო მუელ სოფელსა-ყე, ჯერ არ ათავებულიყო, ქერს აკეთებენ, თავის ქერსა. და არი. სამ-ოთხი არი. მოლებიცა ელა — ქართველები, ჩონ მოლები. ხო, რაზე-ლა, რა ვიბნა-ლა?

14. თ ე ბ ი. თები ჩონ ერთი გოქ ამოღლობაზე, ამოღლობას თავზე, რო ქალების (-ქალაზი) ქოფს დავძახით, იქ ერთი დიდ თარი, რო იმ თავზე ქამა და ალაფა და ბალახი... და ჩონ ცხორები ავლენ და იქ ძოვენ. სხო თები, ერთი სიხერი. სიხეც ხო უნდა იცოდე. დიდწერიც ხო იცი? ერთიცა გოქ, რო თათაშვილის გორა უნდა იყოს. ჩომ დავძახით „თათაშვილის გორა“. ესე. — ერთ-ორ ემ ქართველების სახელზედა, — ეს გორა.

ერთი — აღუნის გორა. აღუნის გორა წინაც მე მიბნა, როცა იქა-
ნები რო მოსულან და ქართველეს დროცავეყუ. მრავალ
დრწყეტია-ყე და იქ სანგარები გოქ, აღილები გრკეთებია-ყე იქა.
(„აღილი“ რა არის?). აღილს რა ჰქიან? ოზო. ჰა, ოზისაქქქქქქქქქქქ
ლა. იმას დაძახიან: აღუნის გორა. გორა ბევრი გოქ ქქქქქქქქქქქქ
გორა გოქ შავი, მანი, ის თავის მიწა და ის ქულები რო ყრია იქა, შავე-
ბია. იმას დაძახით—შავგორა. ერთს დაძახით—ნამაზის გორა. ეს ნა-
მაზის გორაზე ეხლა ბალები გოქ ზედა. ბალებია, ქართველის ბალები.
ერთი ბაბტა გორარი და არ ვიცი ეხლა, ნამაზის გორა რათ დორქომ-
ყე. წინა იქა, რო ჩონ მამულწყალი არი, იმის ანქით-ექითა, იმ გორას
ანქით-ექითა, უკანა და წინა გერდებზე და ეს ემები, რო რაათები და
ჰაბ, სალომოს, რო მოსულან, მევორე სოფელჩი რო შამოადენ და მზე
მოსულა-და, რო ჩაადეს და ნამაზი უნდოდა ქნას, სადილის ნამაზი და
ის, რო გზაჩი არი, და იმაში ნამაზი უქნია-ყე და იმისთი დორქომ-ყე
ნამაზის გორა. და სხო გორა მე აღარ მაგონდების.

15. წყალი. წყალი ჩონ სოფელჩი რაქთენ წყარო გოქ, რო ერთს
დაძახით—ქაპრიზი, მანი, ორ წყაროს დაძახით—ქაპრიზი. ერთს
დაძახით —თაჯილია, თაჯილია წყალი. იქაც ორ წყარორი. „თაჯ აღი
ესმე“³¹. ერთდგან არი, რო ცივ წყაროს დაძახით, ცივ წყარო, თავის
წყალი ძრიალ ცივია. და ჩონ წყარო ბევრი გოქ სოფელჩი. ხუციანთ
წყარო. ერთ წყაროც გოქ, რო იქ არი, რო ხუციანთ გვარების სახლე-
ბი არი და ეს წყალი იმით სახლებთან გამოდის. იმას დაძახით — ხუ-
ციანთ წყარო. ეს წყარო შიგ სოფელჩიგ არი. ერდგანაც გოქ. გელაზი
დაძახით. გელ აზი. დიდ წყარორი, რო ექ ბევრ წყალი გამოდის.
გელაზ დაძახიან. არ ვიცი, რაითი დაძახიან გელაზსა. ეხლა კი,
ერთ წყალი გოქ, ლაჩინანთ წყაროს დაძახით. ლაჩინანიც ერთ გვა-
რია, ელა, ემერი ქართველებია, რომ სოფლის ქომოთ არიან ერთ ცო-
ტლა, სოფლის ძირზეგ არიან. იქაცა ლაჩინანთ წყარო გოქ. და შიგ
სოფელჩი წყარო გოქ, ჰევ-ჰევ რო წამუა, ბევრ წყარორი. ბაბტა წყა-
როები, რო წყალები გამოდის. ახლა კი, სოფლის ანქით-ექითა და თა-
ვის მამული და ანქეთჩიგაც ხო წყალი ბევრი გოქ, წყალი ბევრი არი.
ანქით-ექითა სოფლის ქენარებზე და გავა ერდგანაცა, რო ლანგეჩემ-
მა — ერთი ბაბტა გორა არი; ბაბტა არ არი და ერთ გორა არი, რო
იმის ძირზე ბევრ წყალი გამოდის. არ ეტყობის, რო ეს წყალი საათ
გამოდის. რაც რო ქართველეს უთხრია-ყე თავის ზემოთა, იქ, რო
მიწები არი, იქ, რო გომოუვათ, იქა ყანა, რამე მოჭნან, ქეშაეარზობა
ქნან, რაც, რო ანქით-ექით უთხრია-ყე, რო მონახონ-ყე, აბა, ეს წყა-

ლი საბოლოო გამოდის, რო, იქ. ის ყანები დაჯნან და ქეშავარზობა ქნან ვერ მონახავ-ყე ის წყალი. და ექით უმბობენ-ყე, რო ესე დირსა-ნი გამოდის-ყე. დიდი წყალია. ივეთ დიდ წყალია, რო ვახაფხულ-ნა ფხულზე ივეთია, რო კაცი ვერ გრლის ემ წყალნი ზაფხულსუ. თაუს-ტანჩიაც არი. ვახაფხული—თაუსტანი შაქნების. ილ იმაში, ეს წყალი ერ ცოტა დაცოტავდების და, მე მგონია, რო ისი, თოვლი რო ზამთრის ბევრი მუა-ყე და წიმა ჩავა მიწას ძირზე და მიწას ძირზე წყალი რო დაქუჩდების, იქა, შაქუჩდების, ესეც, რო გამოდის და იმაში, რო დაცოტავდების, თაუსტანი შაქნების, ეს წყალიც ანქ დაცოტავდების, თოვლი რო დაცოტავდების, წყალიც დაცოტავდების. ბალი. დაემარი, თორმეტ თესაც წყალი გამოდის. ძრიალა ცივ წყალია.

[16. ს ხ ვ ა დ ა ს ხ ვ ა]. სონებმა გადაგდო უღელი, მოკდა კურდ-ღელი. ერთი ფერეადნელი კაცი მოგზავრი ერთ სოფელსა-ყე მიდიო-და მევორე სოფელს. გზანი ნახა ერთი ბახტიარელ ხანი. ბევრი ხალ-ღიც თავისთან იყო. ემ ქართველ კაცმა სალამი უთხრა და იმამ ჭავაბი მიპცა და მევორედ ერთი გვანა. ხანმა უთხრა: — „ეს შენ სალამი რა იყო და გავინება რა?“ უთხრა ქართველმა:—„სლამი იმისთი ვითხარი, რო არა ჰქო, ქართველმა არც რა არ იცის და გავავინე იმისთი, რო არა ჰქო, ქართველს ეშინიან“.

[17. ნ ა ვ რ უ ზ ი]. ჩონ ქართველები ირანჩი ერთ ნავრუზი გოქ, რო აველ ვახაფხულის ღამე შაქნების, ემ ღამეს ჩონ რას ვიქთ-ყე, სად მივალთ, სად მუვალთ, რას ვიტყით, რას ვიქთ, ეს არი:

საღომო რო შაქნების, მუვალთ, ბრინჯს გავაყეთფეთ და შემე-ვეყრებით სუნჩენი: მამა, დედა, ბიჭი, ყორი, სუ და სუ, მინაძლა რო ერთ სახჩი არი და ერთ სწო, იმ სათზე, რო სამოზდა ხუთი დღე რო ერთ წელი შაქნების, შამობრუნდების, იმაში ვიტყით, რო თავილი დაბრუნდა, მანი გადააყვალა წელი.

ეხლა კი ბატბატა მუა და კერცხს დაადეფს ერთ ემეზე, ერთ სინზე, მაქმაზე და იტყის, რო... ეს ეხლა იმაში, რო თავილი დაბ-რუნდების, წელი გადააყვლების, იმაში ეს ვაჩუჩუნდების. ერთი იტ-ყის, რო... არა, იცი, როგო არი ეს თელ დუნია ერთ ჭარის თავზე ძეგ, თავის ქების შუა, იმაში, რო წელი გამააყვლების, ემ ქასაყე აადეფს და გადაგდეფს ამ ქაზე. წელი გამააყვლების.

ყმაწილები, სხილი, ბაატა ანქ ერთ რამეს იტყის და ღამით ვახ-შანს რო შავქამთ, შომოზხდებით ერთმანერთს და შავქამთ. იმაში ყორები რო გუგუთხოვებია. ყორი, მამიდა, ესები, სადაძლა რო გუ-

გუთხოვებია და ბიძას ბიჭედსა, მოზობლედს ემას, ამას წრეყანია, წრეყანია ჩონ სოფელი, ავდგებით და ჭეღლი რი იმ სახნი ათი, ბიჭი, ადგების და ერთ მაქმასა, პრინქსა და ხორცმტა და უკრეყანია და სამოსს და ემედს დავადედთ და რუა სნთი რი ღამეს უკრეყანია და ცხრა, წრლედთ იმასა, წავალთ და ვიტყვიო, რი: „შენ ხავრუნი მო-ბარეტი იყოს!“ და დაესხდებით და იმას დუგუცლიან მაქმასა და იმა-ში ადგებიან და ერთ ნაყრი სიტკბოსა, შირინს, ჩუგუყრიან და ერთი ხუთ თუმანსაც დანდებენ, რი იტყვიან: „ეს პალა ქი დაღონებულხარ და ზაპმათი გავიზინია-ყე, მოგიტანია ჩემთი, ყაბი მოგიტანია, ესეც შენ შირინი“.

ადგების და მუა, ეხლა ამასა და ამას რაქთენ ყორიცი-ლა რი გა-თხოვილი იყო, წრლედთ-ყე იმ ყაბედსა.

დილობას, რი... ღამელა, მუალთლა და დაეწებითლა და... პა, ესე-ცა ვთქო, რი ემ ჩონ თავსახლედჩი,—დიდ სახლებია, რი ექსი მეთრი და ექსი მეთრი არი, რი თორმეტ მეთრი შაქნების, თავის მიწა და ბოძებიც მიცემული აქ და საკომიც აქ, ემ საკომსა-ყე ბიჭები, ჭეღლი ბიჭები, მოვლენ და... ათ წელსა-ყე ზემოთლა თა ოც წლამდე-ლა და მეტი, მოვლენ და ამ საკომსა-ყე ერთ ბაატა ყუთი ა-ყე, კარი აქ იმ ყუთსა და ბაწარი მობმული აქ. ჩამაჰკიდებენ, ჩამაჰკიდებენ და იტყვიან, რი: „შირინი ჩუგუყარეთ!“.

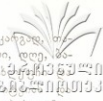
ჩონაც ავდგებით და კაკალი ჩრყართ-ყე, მა ნუხულო ჩრყართ-ყე, მა ნუში ჩრყართ-ყე, მა რაბლა რი არილა შინალა, მა ხურმა ჩრყართ-ყე ემ ყუთჩი. ბაატა ყუთები არი, რი ჩამაჰკიდებენ-ყე და ეხლა ააზიდვენ. ემას ვეტყვიო — კალათა. კალათას ჩამაჰკიდებენ-ყე და ააზიდვენ, ააზიდვენ და ეხლა კი სხო მუა, ეხლა სხო მუა, ეხლა სხო მუა.

ესე, ერთმა მე მიამბო, ვამიგია, რი ერთი სიბე წავა და კალათას ჩაჰკიდედს სიმამრიანთასა. ჩაჰკიდედს და ანს სიმამრი ადგების და მუა, ემ კალათას ჩრკედედს და ესე ვეტყვის, რი: „ააზიდე!“

ეს ამააზიდავს და ეტყვის, რი... ვადანჰოტედს და ესეცა ერთს ჩრკედედს და ეტყვის: „დაჰკი, ჩამუაგდებ, შენ დაჰკი!“.

და ბელახარა ჩომოგლო, ეხლა ადგების, წავა. ეს ერთ იგეთ საქმეს იქს. (რასა იქს?) ჩომოგდედს და იტყვის, რი: „ჩამოგიგდე-ყე, ქენი იყოს. ეს, რი ჩამიდევით ემ კალათაჩი, ჩამოგიგდე და ქენთი ააღეთ, ქენთი მოზავთეთ!“.

ესეცა სიცილსათი ვთქი. ეხლა კი ღამით მოვლენდა და ათი, თერთმეტი, თორმეტილა რი შაქნების სნთი, დაწვებიანლა და დილობის ადგებიანლა და კარგად დაგვიან ოთალედსა და ოზოსა და ჩამს გავეთებენ და კაკალს და

ნუშს და შირინსა და რაძლა, რო არი, დაადებენ სინზე, კარგად, თამიზად დაადებენ, და ეხლა კი, რუა რო შაქნების სწოთი, დღე, ბაბატა ბიჭები გავლენ. გავლენ და წავლენ მოზობლების სახტყეხტყეხტყეხ იტყვიან, რო: „ქენ ნავრუზი მობარეკი იყოს!“. ერთს ემას ბატატა იტყვის, რო: „ბაპარეთ მობარეკი“³². და პარ თითო ერჯურად იტყვის: ერთი იტყვის, რო: „აბაშეკუმ საადა“³³, აანი „ შენ ვახტო, შენ დღეო მობარეკი იყოსო!“.

ეს რო შავა ემ სახჩი, ამას იტყვის, ანს იტყვის: „შენიც იყოსო!“. ანიც იტყვის: „შენიც იყოსო!“.

ერთმანერთს დაპკოცნიან. თუ ბაბატა ყმაწილი შასულა, ბაბატა არი, რო დიდს ჭვლზე აკოცეფს. დიდიც ლოყაზე დაპკოცნის.

ეხლა კი ელეგრე, შირინს ჩოყრიან. იტყვიან: „შენ ჯიბე ვაბი“. ჯიბეს გრზიდვენ და თუ ბატატა ყმაწილებია, ხო, კაკალს და ნუშს ჩოყრიან და თუ დიდი, იტყვიან: „მოდი, დაჯე. მოდი, ბეჭარმა 'იდ, დაჯე!“. დაპსმენ და და ჩაბს დოსხმენ და იტყვიან, რო: „სიგარი ბეჭარმა“³⁴, მაბი“ და „შირინი შექამე“ და სინს მოზიდვენ და დაჯიდების ერთი ათი დაყიყას, ხუთმეტი დაყიყას და ადგების, გამუა, ხოდაპაძეფს იქს და ვამუა.

გამუა და ეხლა კი სხო და იმ დღესა ბაბატები, ბიძაშვილები წავლენ, პირველად ბიძეფს ნახვენ, დიდ ბიძეფსა. პაპასა, პირველად პაპას ნახვენ. სუ ნავა პაპას ნახავს. იმის უკან დიდ ბიძეფს ნახვენ, იმის უკან ბაბატა ბიძეფსა, მოადეს იმ ბაბატამდი.

ელეგრე თა ცამეტი დღემდი, თორმეტი დღემდი ეს თავით საქმერი და მიდიან ერთმანერთის სანახველადა.

ეხლა კი თორმეტ დღე რო გავა, მეცამეტე დღეს დავძახით სინზდა. ემ სანზღაზელა აქ უნდა ეს წასლა-მოსლა, ეს ნავრუზ-მობარეკი, ესებილა, ათავდესლა და ხალღმა წაადესლა საქმეზე და იმ დღესაცა კიდემ წავლენ და მაპკრეფენ და ოლტაშები ერდგან, ბიძაშვილები ერდგანა, ყორები ერდგანა, ბიძები ერდგანა, დედაკაცები ერდგანა ხუთი და ხუთი, ათი, ექსი, რუა ელეგრე ხუთი ამის სახჩი, ხუთი ამის სახჩი, ხუთი ამის სახჩი ელეგრე მაპკრეფენ, სადილობა რო შაქნების, პურს შაქამენ და გამოვლენ და ეხლაკი წავლენ ერთი თა გოქ, იმას დავძახით: ქალების ქობი.

ესე პირველად რო ქართველები გამოსულან და ექ ეს ემ ქობი ყოფილა და ქალები ასულან ექა, დორქომ-ყე ქალების ქობი.

იქ ავალთ და დაავლით და ვივლით და ამულთ, წავალთ. ერდგანაც არის, სარავს დავძახით, იქითა. იმას სარავს დავძახით. ჩონ ენაზე სარავს დავძახით და ქარსულად შაქნების „სარაბ“. ექ ემ სარავის

მანი, მანი, ესე, რო, ექითა გაზაფხული რო შაქნების, პირველი გა-
ფხული, დიდ წყალი გამუა. ესლა რასათი დიდ წყალი გამუა?

ხამთარჩი რო თოვლი ბევრი მუა და წიმა ბევრი ლები ჩავა მიწას ძირზე შაქუნდების და პირველა გაზაფხულზე ექ-
დიდ წყალი გამუა, გამუა და შუა თაუსტანამდი. ერთ თე თაუსტანი
რო გავა, ის წყალი ელა მოდის. (თაუსტანი რა არის?) გაზაფხულის
უკან რა შაქნების? ქარსულად იტყიან: თაბესთანი.

ესლა კი ავლენ იქეფჩი, დაავლიან და იტყიან, რო: „უნდა სინ-
ზდა გადავადოთ!“

სინზდა ყრალ დღერი, ნაჰსი დღერი, ჩონ მეცამეტე დღერი, ჯუფ-
თი არა ჰყავ. ეს ყრალ დღერი. მოვლენ და ქუეფს აალებენ, შიდ, რუა
ქუას და ყორი და ბიჭი ელეგრე დაჭიდებიან და იტყის, რო: „სინზდა
ბორო!“ მანი „წადიო“. ქუას გადავდეფს წინით-ყე, წყალჩი ჩავდეფს
და იტყის: „ჩარდა ბია!“³⁵. ერთ ქუას ეგრე თავის ჯარაზე დავდეფს. იტ-
ყის, რო: „ყამ ბორო!“ მანი „ყუსამ წაადესო!“ მანი, ყრალ დღეები
გაადენო და ერთ ქუას გადავდეფს. ყუსა, მანი, ადამიანი³⁶ რო ნამა არ
არი და ელონების და გული, გული შაკრული აქ ესე, ყუსა, და ფიქ-
როფს ერთ ყრალ რამებზე და ელონების. და იტყის, რო: „შადი ბია!“
მანი „ნამაა დღეები მოდიო!“ და ელეგრე თავის საქმერი, თა ოთხი სწ-
თი რო გავა, ხუთი, შამოვლენდა სახლეფჩი და და ჩარდაზედა ხალდი
წავა საქმეზე, მისაც რა საქმელა აქ, წავა თავის საქმეზე.

ესლა კი ეგრე რო გამიგია, ეს ნავრუზი, ეს ეადი, მის დრდებია,
მის გოკეთებია ჩონთინა, როს დავარდნილა ეს ეადი, ეგრე მე გამიგია
და ქეთბეფჩინაც, წიგნეფჩინაც, ეგრე ჰწერია.

ამბობენ, რო, ყადიმადა ერთ ყეანი ყოლია ირანჩი — ჯამშიდი
ჰრქმეფია. ემ ჯამშიდსა იმისთი, რო ხალღს ერთ დღე ატყობდეს, რო
ერთმანერთი ნახონ და მინაც ანსი ამასთან გუვის, ყრალად არის, და
ანს ამასთან წაკიდებულია და ანს ამასთან ყრალ არი, გადოსტდენ
და ერთმანერთს ნამა შობრაზონ და ერთმანერთს დაჰკოცნონ და გუ-
ლები გეწმინდოს-ყე, ეს დღე დრდებია იმისთი, რო ესეები შემოეყარ-
ნენ და ერთმანერთთან ლაპარაკი ქნან და ერთმანერთი დაჰკოცნონ და
ერთმანერთან იბნან.

ეს ჩონ ნავრუზია, რო შემევეყრებით-ყე და ემეს ვიქთ-ყე ქართ-
ველები. და სუ ყელგან ელა ეგრენ არი, ესლა, ჰარ სოფელჩი ქარყი აქ,
ნამა გაფიქრებულია დანჯარგი ემერი, რო დრდებია ემ კაცსა, ემ ყე-
მანსა.

[18. ფერეიდანი. ქართველთა მეზობლები. ალბათი და სხვ.]. ჩონ ქერედიანი ვიტყვით, ერთ შარესტანს დაეძახით, სამას ორმოზდა ათი ბატატა სოფელი და დიდ სოფელი და არიან. სუსა-ყე დიდ სოფელი ჩონ სოფელია ელა, რო საქართველო ქერედიანი.

ეხლა კი ექა ჰყავ... შივ სოფელი ათიათასი ქართველი არი, ჩონ მოზობლები ქომოთ სოფელი.

შიდ, რუა ბატატა სოფელი არი, რო ექა ემეზია, სომხებია. ეს სომხები სუ ქეშავარზობას იქმენ, მუშაობენ, მიწასა ვნვენ. ჭარი ჰყავ-ყე, ცხორი ჰყავ-ყე, ყალიჩასა ქსოვენ. ბალები ა-ყე, ღინოს აკეთებენ.

ეხლა კი ჩონ ქართველები ღინოს ცოტა დავლევთ, იმისთი, რო უთქომ-ყე, რო ღინო არ უნდა დავლიოთ. და ეხლა და ეხლა ჩონ ჭე-დღეები და ესები, რო გამოსულვართ და გუჯითხავ დარსი დამივალთ და მუალთ, ჩონ ცოტად ღინოსა მალვით დავლევთ-ყე, მამების მალვითა და დედების მალვითა და თუ იმათა გნახონ, გამუაგდებენ სახლსა-ყე, იტყიან: „ღინოს ნუ ძლევთ!“.

და ეს ღინო, რო ვამბობდი, შარშა მე, მანი, ორ წელს იმის-ყე წინ, მავონდების, რო მიველ და ერთ ნაყრი ღინო სომხეთსა-ყე ვიყიდე და აძლე და აძტანე სოფელი და აძტანე და ჩემ დედამ თქო: „ეს რა არი! რა მაძტანე ექა!“.

ვთქი: „მე მარიზობა მაქ და ეს მამიტანია, ექიმს უთქომ ჩემთი-ეს იყიდე და დალივე“.

და თქო: „ხო, ნამაძა, შენ დალივე, რო ვაკეთდე, გამთელდე“.

და ჩემ ცოლმა იცოდა, რა არი. მოძდა აზხადა და ეს სული რო ჰქონდა, ერთ რაქთენ დღეს უკან მითხრა, რო: „მე დედას ვეტყი“. და ვთქი: „არა, არ უთხრა“.

ერთ დღეს ეთქო დედასათი. დედამ მოძდა, თქო, რო: „ეს შენ მარიზობა რა არი. ეს აღარ ათავდების, ეს წამალი!“

ვთქი, რო: „ხოვ, ეს უნდა ცოტა, ცოტა დავლიო“. თქო: „მა დალივე, მა გადავღრი სუსა, ეს აღარ იყოს ემ ოთახჩი, ოთალს გავპარამეტს“.

და ეს დავლივეთლა მე და ჩემ ბიძაშვილები.

ესეც ჩონ მოზობლების ემერი.

წინასწინა ემ სომხებსა... ამ სომხების ანქითასა თურქები არიან. თურქები სომხეთს აღონებდიან-ყე, აღონებდიან-ყე, ცემდიან-ყე. ჩამოძდიან-ყე, დწლონიან-ყე სომხები.

ეხლა კი ჩონ, ქართველებმა, შავატყევით სომხებსა, ერთველ რო ემებმა, თურქებმა, დწლონიან-ყე, ჩონ წადით-ყე და მევეშელით-ყე

სომხეთსა და არ გრძობთ-ყე თურქეთსა, თურქეთსა არ გრძობთ-ყე. თურქეთსა ჩონყე ეშინოდა-ყე, ჰამ თურქეთს ეშინოდა-ყე, ჰამ სომხეთს ეშინოდა-ყე ჩონყე.

და ის იყო, რო სომხეთს მევეშელით-ყე. სომხეთს ქართველეთსა თავი უყორდა-ყე, ჩონ — ქართველები.

გარდა ემისა, ემები არიან ქურთები.

ქურთები სოფლის ანქით ბევრი არი და ჩონ ქართველეთთან წასლა-მოსლა ა-ყე, ნამა ლაპარაკი, დაყონაღვა, წავალთ-წამულთ და ერთმანერთან ამხანაგები ვართ. და გუყორს ერთმანერთი.

ეხლა კი სოფლის გარდა ემისაცა ერთი ბოძნია, ექაცა ელა ქურთებია. ვრდგანაცა აქუსია. ემ აქუსელთა, ეს აქუსელებიც ქართველებია და ენა დოკარგავ-ყე. პარსულად უმბოზენლა. ახჩარი, ისები, რო მე ვიცი, მოადეს, ჩულურეთია, სიბაქია, ჯაყჯაყია.

ამბოზენ, რო... ეგრე მე რო ვიკითხე, ალიგუდარზის კარაზენაცა ერთ-ორ სოფელი არი, რო იქა ჰქიან ქართველი სოფელი. იქაცა, ხობ, ქართველებია. ჰამ ქართველები, ჰამ სომხები. მე კი არ წასულვარ. და ვწყობ, რო ერთველ რო მეც გამამივიდა, ერთი წაადე, აბა, ვნახო, იქა ქართველები არიან, თუ არა.

და ესები ქომოთ ძერეადანსა-ყე სხო პარსელები არიან და ემეფთან წასლა-მოსლა ვოქ და ერთად ვართ და ძალიან ერთმანერთი გუყორს და ერთადა ვართ და ამხანაგები ვართ. ოლტაშები ვართ. (ესენი ბახტიარები არიან, თუ სხვა სპარსელები არიან?! სხო სპარსელებიც არიან. ბახტიარებიც არიან. კი, ბახტიარები არიან ბევრი. (თქვენ რას ეძახით ბახტიარებს?! ბახტიარი — ქურთს დავძახით ჩონა. ქურთსა, ქურთეთსა. ჩონებურადა, ქართულად ჩონ დავძახით ქურთეთსა და რო ჩონ პაპეთსა დოძახნია-ყე, უთქომ-ყე და იმით ენაზე ჩონ ვეტყით: ქურთები. ჩონ პარსელებსა ქურთებს არ დავძახით-ყე. ანს ბახტიარებს დავძახით-ყე ქურთეთსა. კი.

ეხლა კი ესები იზნებენ-ყე. ჩემ პაპა, იმაში, რო ჩემ პაპა იყო და თავის ჯეალობაჩი, ამბობდა, რო იმაში, რო ეს ჩონ ყეანის მამა. ეს ჩონ ყეანი ჯერ ყეანი არ შაქნილიყენეს, იმაში ქურთები ძრიალ აღონებდეს-ყე ემ ქომოთ ძერეადანის ხალსა, სომხეთსა, თურქეთსა და ქართველეთთანაცა დამე შულლობდეს.

ქართველეთს კი ვერ აღონებდეს-ყე და ვალი კიდემ შულლობდიან-ყე თოფებით. ვერ აღონებდეს და ვალი შულლობდიან-ყე, ყრალად იყნიან-ყე.

ეხლა კი იმაშილა, რო ჩონ ყეანის მამა დიდ ალაზრათი ყეანი შაქნა, იმაში ემ დამაღონებლეთსა, სუს, დაქოცა და ის თავის სხი-

„ქენ ისეები ხართ, რო მოსთარაპჩი. ერთ მოსთარაპჩი ერთ დღეზე ხუთნი, ექსნი შახოლთ-ყე, ვალი ჩონ ისინი ვართ, რო წაველო ბიჭანზე, პარ თითო ერთ ჭარაზე წაველო-ყე“.

ერქონულნი
განუხილეთუქ

და ისინი იგრე ყოფილან იმამი, ჯერ ემე არა ჰქონდა-ყე ემათა, ემათ დწყედრებენ ქართველესა, მანი ქართველეს იტყიან, რო ქენ იგეთები ხართ, რო ეგეთ საქმეები გა-ყე, მოსთარაპი გა-ყე ქენა.

ქართველებმა იცინეს. ძალიან ვიცინეთ-ყე ჩონაცა, რო იმეფს იმაში იგრე უკან ყოფილან იმ წინა და არცა რა სმია-ყე და გაფიქრება არა ჰქონია-ყე, რო ერთ იგეთ რამე ადბი გონია-ყე, ყრალ საქმე გონია-ყე.

(ქურთები სპარსულად ლაპარაკობენ თქვენთან?). კი, ქურთები პარსულად ლაპარაკობენ ჩონთან. პარსულადა და ქურთულადა. ჩონ ქურთული ვიცით, ვიბნათ.

ქურთულს იქთენ პარსულთან ემე არა აქ, ქარყი არა აქ. ბევრ ქარყი არა აქ. ერთად არი, ანსენ, რო ცოტა ქარყი აქ. ეგრე, რო... (თქვი რაიმე ქურთულად და მერე სპარსულად!).

მასალან, იტყის, რო, უნდა თქოს, რო, „სად ყოფილხარ?“ ქურთი იტყის: „ქოჯე ბიდი“ — ქურთი იტყის. პარსელი იტყის, რო „ქოჯაბუდი“.

უნდა უთხრას, რო: „აღადი, შამო ჩონსა, მოდი ჩონსა“. იტყის, რო: „ბოჲ, ბეჭარმო, ბეჭუნემო“. მანი „მოდი ჩონ სახჩი“. პარსულად იტყიან, რო: „ბეჭარმაჲ ბემანზელემჲ“.

იგეთ ქარყი, რო ატყობდეს, არა აქ. ერთად არი.

(ქურთული ლექსი არ იცი?)

ქურთულის ლექსი არ ვიცი, არ ვიცი, არა. გამიგია, ძრიალ ბევრი გამიგია და არ დამისწავლია, ესეები არ დამისწავლია.

ბ. ემეფს რო ქურთეფსა-ყე იბნებენ-ყე, იტყიან-ყე, რო ერგელა ერთი ქართველი სარტყელი რო შამოკრული ჰქონია, სარტყელი იცი, რა არი, ხო! შამთარი ყოფილა. სიცივე და ჩამოსულა ისპანს, რო ექა ბრინჯი იყიდოს და ყანდი იყიდოს და ჩაჲ იყიდოს და ტანისამოსი იყიდოს, ოტანოს, ამატანოს სოფელჩი თავის ყმაწილესათი, თავის შვილესათი და დედაკაცათი და ემეფსათი. და ეს სარტყელი რო შამოკრული ყოფილა, დწხნების ერთჯარა და, ერთწერი დწხნების და ემ უკნით-ყე ემე ქნდების, ჩამუა უკნით-ყე და მიწაზე გჳორეფს სარტყელს, ემ სარტყელი რო ერტყა, მიწაზე გჳორეფს. და ერთი ეს ისპნელი ყმაწილები, ისპანის ყმაწილები, რო ძრიალ ბადჯენსებია, ძუზუ-

ლებია, მშდგებიან, იტყიან, რო: „ე, ბაბა, ე, ალა, ე, ბატონო! ეს კურტუმი გაკიდავ, ემე აჟსარა გიქნია შენ. კურტუმები, მანი, აჟსარა, გიქნია ცხენი... ცხენები ერთ რამე არი, რო ცხენს პირჩი ამადღებენ-ყე, დაეძახით: აჟსარა, დაჰნა აჟსარა.“

„აჟსარა გიქნია“. (რა უქნია?) — ემ კურტუმი, რო გაკიდავ, ეტყის, რო: „ყრალ საქმე უქნია“.

„აბა, თქი!“

იტყის, რო: „არა, ვერ ვიტყი ყრალსა!“

„აბა, თქი!“

იტყის, რო: „ქენ მამასათი დოჯომ“.

გააქცევიან სუნივენი და დამაღლებიან ემ ლაპარაკსაყე, რო ერთ ეგეთია, პასუხს მიჰცემს, ესე დაემალეზიან, იტყიან, ქართველმა ეგეთ სიტყო თქო.

გ. ერთველაცა ერთ ქართველი ჩამუა ისპანსა, წავა ბაზარჩი და ეს ჰაჯიები და ეს სხილ, დიდრონი ბაზარიები შემეყრებიან და ეტყიან, რო: „ბიძაყოლი, ამყოლი, ჩონ ერთ საქმეს გამოკითხავთ. თუ პასუხი ნამა მოგე, ხო ჩონ ორმოცნი ვართ, ორმოცდღეს ექ შაგინხავთ და სადილსა და რამესა გაჰმევეთ და ჩონ ყონალად, ჩონ სტუმრად იყავ“.

(„ბიძაყოლი“ რა არი?). ბიძაყოლი, ამყოლი, მანი, ეგრე ჩონ ერთს რო გუნდა მოაკითხოთ და ერთრამე დავდვათ, ვიტყით, რო „ამუ“, ან „ალადი“, ერთ ეგეთ რამე.

ესლა კი ეტყის, რო: „თქით, მე ქენთანა ვარ, თქით“.

„და თითონი ათას თუმანს მოქცემთ!“

იტყის, რო: „კარგია, თქით. აბა, რა არი!“

„და თუ შენ არა ჰთქი რა!“

იტყის, რო: „ქენა თქით, აბა, მე რა ვქნა!“

იტყიან, რო: „თუ შენ ვერა ჰთქი, უნდა ეს, ემე რო ჩამოგიტანია, ფული და ხორბალი და ქერი და ოსპი და ნუხუდო, ესეგი რო ჩამოგიტანია, უნდა სუ მოქცე ჩონა და ერთ სადილი დოყონალო“.

იტყის, რო: „კარგია, თქით“.

იტყიან, რო: „აბა, თქი, ის რა არი, რო ჩონ წელჩი, ერთ წელჩი ქარ ლამეთ იმას შავკამთ-ყე და ქენ, ქართველები, ერთ წელჩი ერთ ლამეს შავკამთ-ყე?“

(„ქარ ლამეს“ რას ნიშნავს?) ყოლა ლამესა, ყოლა ლამეს შავკამთ-ყე და ქენ წელჩი ერთ ლამეს შავკამთ-ყე.

იტყის, რო: „რა არი, ასანდი რამე არ არი“.

იტყიან: „თქი“. და იტყის, რო: ტრაწიო. ძღენი მანი. ეს ყოლი ეტყის, ქართველი. ეტყის ესე, ეს ტრაწია, რო ქენ ყოლა ლამეს შავკამთ და ჩონ ერთველ შავკამთ-ყე.

ესები სუ დაამალეზიან და მაკიდებენ და შეაყვანენ ოთასობით იტყიან, რო: „ეს აღარსად აღარა ჰქო და რაც გინდა, მტკიცე უნდა იყო ათას თუმანს მოქცემთ და ას დღეს ექა, სამ თეს, და კიდემ ერთ ათასეფსაც დავადეფთ და აღარსად არა ჰქო ეს ლაპარაკი“.

ემამ ისპნელეფს უთხრა-ყე: „არა, აღარ ვიტყი“.

ეხლა კი ეს ბიძაყოლია, ეს ბიძაყოლია დაყონადღეს და სამ თეს შაანახეს ისპანსა და აჭამეს და ალევინეს და ეხლა იციან-ყე, რო ეს არა თქოლა სადმეო. და ბიძაყოლიაცა კარგი, ნამაა მოლაპარაკე იყო და უამბობდის-ყე და უთხრიან-ყე, რო გაფი გამზე და ამას გაფი უამბის-ყე და დაპცინოდის-ყე ამ ისპნელეფსა და ემეზსაც სუს ეშინოდა-ყე ემის ყე და ფულებიც მიპცეს ბევრი და ბევრი საპანე დრჭირეს, და ეხლა კი ადგა და ამოადა სოფელჩი. საპანე დრჭირეს, ყანდი და ჩაა და ტანისამოსი და ესები ელეგრე მიპცეს მუჭთადა.

(„საპანე“ რა არის?) საპანე, ხორბალი რო შაპკრა და აპკიდო ვირზე, იმას დააძახიან: საპანე.

ეხლა კი ემემლა ამოადა. ეხლა რა ყოფილა! ამ ისპნელეფს ეს რო გომრკითხავ-ყე, რა ჰქონია-ყე გულჩი? ეს ყოფილა, რო ისპნელები და სხო და სხო ხალღიდა ყოლა ღამესა ბრინჯს შაპკამენ და ჩონ, ქართველები, რო ქონება იგეთ ნამაა არ გოქონდა, ნავრუზ ღამეს, რო ვიბენ, რო ეს ერთ ეადია და ჯამშიდს ჩონთინ გრკეთებია, ემ ღამეს გავაკეთეფთ და შევკამთ.

და ერთველაც, რო ყონალი მოადღეს და ძრიალ ნამაა ყონალი იყოს და უნდოდღეს, გრკეთოთ.

და ემათ ემისთი გამაპკითხეს: ის რა არი, რო ჩონ ყოლა ღამეს შავკამთ-ყე და ქენ ერთ ღამეს წელჩი და ამამაც ანგეთ ნამაა პასუხი მიპცა.

ესე იმისთი ვთქი, რო ქართველები ერთ ეგეთ კარგი გაფიქრება ჰქონია-ყე და ა-ყე და ეგეთ მალე ჯავაბი მიპციათ-ყე, პასუხს მიპციათ-ყე ერთ რამესა.

(სხვა რა ეადები იცი?).

სხო, ესე, რო ქურთები და ჩონ ქართველები ამხანაგები რო არიან, და შომოსხდებით ერთმანერთსა, ერთ ოთაღჩი დავსხდებით ერთველ ხუთი, ოთხი ამხანაგი, რო ოლტამ დავძახით ჩონა, ჩონ ვიტყით: ოლტაში.

შომოსხდებით ერთმანერთს, ჩონ ქართველები, ვიტყით, რო: „ა, ნახე, ამ ქურთმა რა ქნა!“ ანს იტყის: „ნახე, ამ ქართველმა რა ქნა!“.

ეხლა რას ვიტყვით ჩონა. ჩონ ვიტყვით, რო: „ნახე, ამ ქურთმა რო წააღა, შააღა ემეჩი, ერთ ხაათთან. ხაათი — ანს, რო ტანისამოსს კერავს. შააღა, უთხრა: „ზოლალი გაქ!“

ის, რო ტანისამოსს კერავს, ხო ზოლალი არ უნდა პქონდეს. ამ ქურთმა არ იცოდა, ექ ეს რა ქარარი და რას იქს და: „შენ ზოლალი გაქ?“.

ამამ თქო, რო: „კაცო, ექ ხო ტანისამოსსა ვკერავთ, ზოლალი რად გუნდა გოქონდეს!“ და დაპცინეს ხალღმა. ჩონ ეს უთხარით.

ეხლა ამამ თქო:

დ. ნახე, ამ ქართველმა, რო რუა ვირი ჰყუანდა და ერთ ვირზე იჯიდა და მწოდოდა, ქამა მაატანოს, ბზე მაატანოს და ერთს იჯიდა და ნამძინარე იყო და ეხლა კი დათოლის-ყე, ღამე იყო, რო მწოდოდა ღამითა იქ, თორიან ღამე იყო და გაახედა და ნახა, რო შიდი ვირი წინ მიდის და დათოლა და თქო, რო შიდია და ემამ თქო, რო: „ვაა, ერთი დავკარგე, მამპარეს, რა შააქნა!“... და რო ჩამოადის-ყე ამის-ყე, რუა არი და შაჟიდის-ყე ამის-ყე და შიდია.

ეხლა ეს ქართველს არ უქნია-ყე ეს საქმე. ეს ელა ქურთს ექნა და მიაბრაღიან-ყე ქართველეფსა. ეს ემე არი, რო ერთმანერთს დაპცინიან-ყე.

ბევრი ერთ ეგეთ რამეები გააღის-ყე ჩონ შუაზე, ბევრი.

ე. ერთიც, ამბობენ, რო ერთ ქართველს ერთი სომეხის დედაკაცი მწწონა. უყორდა და არ იქმოდა, რო ესე იმასთან დაჯიდეს და ლაპარაკი ქნას და გააცინოს და არ იქმოდის-ყე.

და ერთ დღესა ესენი ორნი იყნეს. ეს ორნი ძალიან² ყოჩაღები იყნეს ეს ქართველები და ერთს ერქო ჯაქარ, მამჯაქარა და ერთსაც ერქო მამაქბარა. ესები ჰამ მოკობრები იყნეს და ქართველეფს კი არ მამპარიანა-ყე და წაადიან, ანქით მამპარიან-ყე და მაატანიან და ქამენ. ერთი თავით საქმე ქამა და ლევა იყო. დღესით იწუეს და ღამ-ღამითა სუს დადიოდიან-ყე. დღესით დაწუიან-ყე, იძინიან-ყე და ღამ-ღამით გაადიან-ყე.

ერთ ღამესა ჯაქარა ამ ერთს ეტყის, რო: „ძმაგ, მე ანს სომეხის დედაკაცი ძრიალ მიყორს, ძრიალ მინდა ამის თავი და მე არ ვიცი, რა ექნა, როგო გავაცალკევო სომეხსა-ყე და ექით გამოაყვანო, შაართო“.

იტყის, რო: „რას აქნევ, კაცო, რათ უნდა შაართო შენა? ანსი სომეხი დედაკაცია, სომეხია. მუსულმანი ხარ შენა!“

იტყის, რო: „ეს რა არი, კაცო, იმას რა უშავ, რო მუსულმანი არ არი. მე მიყორს იმის თავი და სომეხი იყოს“.

იტყის, რო: „ხო, რა ექნათ, როგო ექნათ!“

და დასხდებიან და კარვად გაჰფიქრვენ და ადგებიან და სპაომხეთსასა, მოვლენ ერთ გორას უკანა, იციან, რომ ესაა მისი თავის ზალი (ის ზალი ყოფილა კარგი ემე — დედაკაცი და დახატული დედაკაცი).

ესები ანქა დემსა გლეჯენ, დემი ზორბალსა. ჩონ ზორბალს რო არ მოვრწყავთ, იმას დაეძახით: დემი — დემი ყანა.

და იმასა გლეჯედეს გორაზე და ამ ერთმა მოადა ექა და ჩადრი წააღო-ყე. ჩადრი — ერთი ემერი, რომ გაღმარებენ-ყე ექა.

(რითი გლეჯენ დემს?) ჭელითა. (ხელით, თუ ნამგლით?). არა, ჭელითა. იმეფს ჭელითა და ემეფს, რომ მოვრწყავთ და მაგარია თავის ვე, — ლამგლითა.

ესლა კი მოვლენ ექა და ესე ჩადრს გადაფარეფს, ეს ერთი ჯაძარა, და ამ დელეჩი, ერთ ჩუყურეთჩიგა დაჯიდების და ბენას იქს, რომ იქნესის, ესლა იქნესის.

ეტყის: „ეა, ვაა, მუცელი, მუცელი მალონეფს. ეა, ვაა, როგო მალონეფს მუცელი!“.

ეგრე და ჰაა იგრე იწნიხების და იქმუნების. ესლა კი ანს ერთი ადგების და წავა და ამ სომეხთანა, იტყის, რომ: „ალაყოთერ სუნით“, მანი „ღმერთმა მეგეშელესო“. ჭარსულად იტყიან: „ხოდა ყოვან ბედად“. ჩონ ჭართველებიც ერთმანერთს ვეტყით: „ალა ყოთვერ სუნით“. ესე თურქულია, ასე მგონია, მანი, „ალა ყოთვერ სუნით“.

ესლა კი ესე წავა და იტყის, რომ: „ოლტაშო, მუსიო!“ იტყის, რომ: „რა გინდა, ჰა, ძელანი, სად ყოფილხარ!“.

იტყის, რომ: „ჰა, რა გინდა, შენ, აქბარ!“ იტყის, რომ: „არც რა, ჩემ ცოლზე მამყუანდა, წააყვანო ემეჩი, ისპანსა და გზაზე ექა მუცედა აქტივდა, უნდა ყმაწილი დაბადოს. მუცელი ჰტიკვის და უნდა ყმაწილი დედადოს“.

და ეტყის: „მა აბა!“ თქო: „ამ დელეჩი დავაგდე და ანქ უნდა ყმაწილი ეყოლოს და აბა, ეს შენი ზალი გაგზავნე ანქა. ამას უნდა ყმაწილი ეყოლოს და ანქ მუშელოს, ამამ არ ელონოს“.

და ესეც იტყის, სომხურად ეტყის: „ჰა, ზალო, ადე, გადი, აა, ემ ჩემ ოლტაშის დედაკაცია ანქა, უნდა ყმაწილი ჰყუანდეს და გადი ანქა, ერთჯელ არ ელონოს“.

ესე ადგების და ორნივენი ადგებიან და გადვა ანქა. გადვა ანქა და ჭართველი ემას მააზავთავს, შადრთავს. მანი, ჭელს გადაჰზოვს და ესლა კი ეს დადგების კივილზე, რომ: „ესე ბიჭია, ბიჭია, ბიჭია!“ — ეს სომეხის ზალი. ჰა, სომეხი ამ ემეს ყურზე მაკიდეფს და ამ აქბარას ეტყის, რომ: „ბიჭი ყავ, ბიჭი ყავ, შირინი მამე“. და ესე ჰაა ამას ეტყის: „ბიჭი ყავ, შირინი მამე!“ ეგრე ამამ მოზაძთა.

ეხლა კი ემამა ადგალა და მოადლა და აღარც რა, ეს საქმე გავლილ იყოლა და, საქმე გავლილ იყო.

[20. უ რ უ ჯ ი]. (სხვა რა იცი?) სხო! ბევრი რამე არი. ვიამზობ ელეგრე. (რა ეადღები იცი კიდევ!) ჩონ ეადღებიც. ერთი ურუჯი ვმტულებ ჩონ მუსულმანების ერთ ესა, ფადშობა რო შაქნების. შაქნების მისი მანი საპარ.

ფადშობა რო შაქნების, ავდგებით და დაადიდეთ სუნევენი და პურს შავჭამთ და ეხლა კი დავწებით, დავწებითლა და პურს აღარ შავჭამთ. მევორე დღესლა თა შაქნეს სალომო, მევორე დღეს სალომო. სალომოსა კიდემ პურს შავჭამთ და ემას ვიტყით: ექტარი, ექტარის დრო. ბუნგეფს რო დააკვილუფთ, იმაშინ ექტარის დრო მუა. ბუნქსა, მანი, ღმერთის დიდობას ვიბნებთ და ფელამბარისა და ემამისა და ემებისა დიდობას ვიბნეფთ და ემით სახელსა შად დააკვილუფთ, რო მანი, ეს ჩონა ურუჯი რო დუგუქერია, ნამა ურუჯი იყოს და ღმართმა იყაბულოს, (ურუჯი, მანი პურს არ შავჭამთ — რუხე).

ეხლა კი ერთ თეს, ეს ჩონ ემერი, ერთ თე რო ათაღდების, იმაში ვიტყით: „ურუჯ ბადრამი და ეადე რამაზან“ — ქარსულად იტყიან.

ეხლა კი ემ დღეჩინაცა, რო ერთ თესა პური არ გუჭამია და ურუჯნი ყოფილვართ, ძრიალ გუხარიან. და იმ დღესა ჩონა ეადს დააქვართ. ერთმანერთს თაბრიქს ვეტყით და ვეტყით, რო: „ეს შენ ეადე დინი ყაბულ იყოს, ღმერთმა გიყაბულოს, ეს შენი ურუჯები რო დაგიქვრია იმ ერთ თესა!“ და იმ დღესაც შემევეყრებით და ხუთი და ათი და ელეგრე ერთმანერთან და შაქმა-დალუვა და ილ იმ დღესლა მუსიყი, ვიკითხავთ და იმეფსაც სუ იმ დღესა ძრიალ ნამა გავატარეფთ და იმ დღესაც ერთ ეადია ჩონი.

[21. მ ე ქ ა ს მ ო ლ ო ც ვ ა]. ერთ ეადიც ეს არი, რო, იმაშინ არი, რო მაქაჩი არაბესტან, რო ვამბობთ, რო ღმერთის სახლი იქ არი, რო ჰაზრათ ებრაჰიმს გრქეთებია იქა, მუსულმანები ერთ თეჩი, რო დაეძახით ზიჰაჯე, იმ თესა, იმ თეჩი წავლენ-ყე იმ ზიადრათზე, რო იქა შომრვლიან და ნამაზს იკითხვენ და თავს მაახრიან და ერთ ქუები იქა „ჰაარ ოლ-ასვად“ — არაბულია ესე, მანი, „შავ ქუა“ ჩონებურად შაქნების. ჰაჯარი — ქუარი და ასვადიც — შავია. იქა დაკოცნიან ერთმანერთს. შომრვლიან და ყურბანს იქმენ. ყურბანსა, მანი, ცხორს დაკველენ იქა, ყოჩს დაკველენ ერთსა, და ეხლა კი იმ დღესა, იმ დღესაც ეადია ჩონი, იმ დღესაცა მუსულმანები ერთმანერთს კიდემ თაბრიქს ვეტყით, ვეტყით, რო: „შენ ეადი მობარექი იყოს და გიყაბულოს!“.

ერთ თეც გაღის და ჰაჯიები დაბრუნდებიან და ერთ თეცაც წასლა-მოსლა და იმით ნახვა და შაჰმა და დალევა და დაყო-
ნაღვა და ესეები არი.

[22. მუხსულმანთა დღესასწაულეები].
ბიძე, რო ჩონ გოქ იმ დღეფი, რო ემამები დაბადებულან: ჰაზრათე
ალი დაბადებულა, ემამ ჰასანი დაბადებულა, ემამ ჰუსეანი დაბადებუ-
ლა და სუ თორმეტ ემამი ყოჲ, რო დაბადებულა და ერთიეც ფეღალამ-
ბარი, ჰაზრათე მუჰამადი დაბადებულა, იმ დღეფინაცა, რო დაბადე-
ბულა, ჩონ ედღია. იმ დღეფინაც, რო გადაცლილან და მამეკარან,
იმ დღეფინაც ჩონ აზადრობა არი, მანი, იმ დღეფი არ გააციწეფთ
და არ ვიკითხავთ და ნამა არ ვილაპარაკეფთ. იმ დღესა ჩონ ყუსას
ვეზიდებით, რო ესეები, ეს ჩონ მამები, მამეკარან და ესეებიც გოქ.
და სხოც რო გოქ, ის არი, რო იმ დღეს, რო ყმაწილი დაბადე-
ბულა, იმ დღესაცა ედღს დაჰქერენ-ყე, ჩონ კი ცოტას დაჰქერთ.
იმეფს, რო ბევერ ჭონება ა-ყე და საქონელი ა-ყე, ისეები დაჰქერენ-ყე
იმეფსა და შაჰმა და დალევა და შირინი და დაკრვა და შუშპრობა და
ესეები ა-ყე: ჩონ ესეები არა გოქ.

[სეფიქოლა იოსელიანის ამბავი]. რეჰიმა ონიკაძე
ჩამოდლა ისპანსა და გამაჰკითხეს, რო: „მის ბიჭი ხარ?“

თქო: „რო: „მე სეფიქოლა-ხანის სიძე ვარ“.

„კაცო, რასთი არ უნბობ, რო: „მე მის შვილი ვარ“.

თქო: „კი, ხო, მე... ჩემ მამასაც ეს სახელი ჰქია და... ვალი მე
სეფიქოლა-ხანის ვემ სიძე ვარ“.

(რატომ ამბობდა ასე?) ხობ, სინჯევედა, ანს დიდი კაცია, თავის მა-
მაც დიდ კაც იყო და ანს იფიქრებენ, ანს დიდი კაცია და ანსი კარგია
თქოს, იმისთი უნბობდა და უთხრა: „არა, შენი მამაც დიდი კაცია,
ისიეც დიდი კაცია“.

იმაშილა გაავგო, რო ყრალ საქმე უქნია („კარგს“ რატომ ამბობ,
თქვენ ამ სიტყვას ხომ არ ხმარობთ?!) — ეს ლაპარაკი ვთქი.

(სეფიქოლა-ხანზე რა გაგიგონია?).

მე სეფიქოლა-ხანზეც რო გამიგონია: ჩონ ერთი ბიძა ყუანდა, ალა-
მაჰმადი ერქო. (რა ერქვა?) ალამაჰმადი. არ მავონდების მე. ამბობენ,
რო იმაში, რო ამ ზემოთ ხანმაო, მატყული-ხანი იყო, ელა ქართვე-
ლი იყო. ამბობენ, რო ისი ხალღს აღონებდაო. და ამ ზემოთ მაჰლას
ხალღსაო, ყალას ხალღსაო, იმეფს ეშელებოდაო და ქომოსაო —
არა, არ ეშელებოდაო, აღონებდაო.

სოფელჩი ერთ ალაგია, რო ყალას დაამახიან: ანს რო ზემოთ
არი, ზემოთ ჭარა ყალას დაამახიან და ქომოთ ჭარასა — ქომოთ მაჰ-
ლას დაამახიან. ეხლა კი ემ ხალღმა, რო ეღონებოდეს, ქომოთ მაჰლას

ხალმა, თქეს: „რა ვქნათ, როგო ვქნათ, ერთი დიდი ჩონთი ქართველი გავაკეთოთ, რო ზემოთს ცალკე ჰყვანდეს და ქომოთსაც ცალკე ჰყვანდეს“.

იმ ჩონ ბიძამა, აღამაჰმადა, მოადა და ჩემ ბიძები და თქო, რო: „მოდი, დავსხდეთ და ერთი დიდი მოვნახოთ ეს ქომოთ მაჰლასათი ანჭით-ექითა“.

ეხლა კი იმაშინაცა ერთი რაჟათი იყო, სეფაქოლა-ხანი მიდიოდის-ყე სარწყავზე, საწნავზე, თესევედის-ყე ანჭით-ექითა და სეფაქოლა ხანიც ემათან ამხანავი იყო, ღანი, ოლტაში იყო.

მაათხოვეს და დასხდეს ერდგანა და თქეს:

„სეფაქოლა-ხან, მადტა, შენ ჩონ ქომოთ მაჰლას დიდ იყავ და ერთ საქმეები, რო ძრიალ დიდ საქმეებირი, ისი შენ გჰკეთე და ჩონაც ემეგეშელეებით. ფულიჩი, ყონალი მოგვიდეს, მეგეშელეებით, ყონაღს წაყვანო ჩონ, ფული მოგინდეს, მეგეშელეებით და ჰამარანვად“.

ეხლა კი სეფაქოლა-ხანმაცა იყაბულა. პირველად, ღანი აველანთა-ყე, ჩონ ბიძამ და ჩემ ჰაჰამაც, რო აღიმაჰმადა ერქო, ემებმა ყონალი სუ მოუდის-ყე სეფაქოლა-ხანსა, გარეთყე ემათ ჩამაყვანენ ღამითა, ღა ჩონს დაწვის-ყე, ღა იმ ჩემ ბიძას სახლი დაწვის-ყე, ღა ამ სხო ბიძანთი, ელეგრე. ილივრე სეფაქოლა-ხანს ეშელეს, თა სეფაქოლა-ხანმა ნამა წინ წაადა და ყოდრათი გამაღჩინა. ყოდრათი რო გამაღჩინა, იმაში ძრიალ ნამა უმბობდის-ყე, დახატულად უმბობდის-ყე და ჰკიანი კაციც იყო. მწხუა ხალმა, მწხუა და შოყორდა-ყე. რო შოყორდა-ყე, იმაშინ მოადა და ის მამულეები, რო ქართველებისა იყო და ჰტურთეფსა, ღა სხო და სხოს გეტანა და დეჰირა, ემამა ქართველები სუ შამაჰყარა და თქო, რო:

„ძმებო, ჩონ ქართველები არ უნდა გოშოთ, რო მინემ ძალი გუთხრას. ჰტურთი იყოს ნამა, პარსელ იყოს ნამა, სომეხ იყოს ნამა, არმისა, არმის არ უნდა გოშოთ, თა ცოცხალნი ვართ, ჩონ უნდა ერთმანერთან ვიყნეთ და ჰელი ჰელი გოქონდეს და არ გოშათ, რო მინემ გომოვდეს, რო ჩონ დოგოლონოს და თუ ცალ-ცალკე ვიყნეთ, დავლონდებით“.

ეხლა კი იმისუჟანა ეს იყო, რო გამოადა, იბნებენ-ყე, მე კი არ მაგონდების, თქეს, რო გამოადა, საქართველოჩიო და საქართველოჩინაცო მრდა ყუანთანო და საქართველოს ყუანთანო.

ის იყო, რო ანჭითლა რო გამოადა ეჰა და რაქთენ დღესაც იყო და იმაში ამბობენ, რო ერთი ღარა გამრდაო და იმაზედა იქ ექიმები არ იყნეს სოფელჩი, ნამაღ ექიმები და ის იყო, რო მოკდა ილ იმაზე.

[24. ს ო ფ ლ ი ს ს ა მ უ შ ა ო ე ბ ი]. მე ყმაწილობითა შიდის წლისა რო შაჰქენ, იმაში რო წაველ მადრესაჩი დარსი ვიკითხო, ცხრა თეს

წაველ მე მადრესაჲი, ფაიზე და ამთრის და გაზაფხულზენა, თაზაფხულ-
ლი გათავდის-ყელა თათილი შაქნებისდა, მანი დააკეთი-ყე მადრესა-
იმის უკანლა მოადი-ყე და ჩემ მამასა მევეშელი-ყე. როგო მევე-
შელი-ყე? ჩონ რაათობა გოქონდა, ქეშავარზობას ვიქმინებოდა. მადრესა-
რი ყუანდა და ქარი და ფური და ვირი და სუ რამე. მუჩუბ ლეჩუჩუ მუჩუბ
ყავ, ჩონ ერთი გომელზოდის-ყე, ერთი ბაატა ყმაწილი. ფურები გა-
რეკის, აძოვის-ყე. მეც გავყვი-ყე იმასა. გავყვი-ყე და გაადით-ყე მინ-
დორჩი და ვაძოვით-ყე და სალომო დროსა შამოადით-ყე შინა.

(ფულს აძლევდით?) არა, ხორბალი მივციით-ყე. ხუთი გირი, ექსი
გირი. აველანთაყე იმ წლეფჩი ცოტა ემე მივციით-ყე. იმაში ხორბალს
ბევრ ყემათი ჰქონდა. ცოტა მივციით-ყე. ეხლეფჩილა ბევრს გამართ-
მენ-ყე. ეხლა ერთმა რო უნდა წაადეს ნოქრადა, მუშად³ რო წაადეს,
ერთიცა ერთ წელზე ორმოზდა ოც გირსა, ორმოზდათ გირსა, სამოც
გირსა, ექთენს გამართომს-ყე. გირი, მანი, შიდ ლითრა ნახევარსა ერთ
გირს დავძახით. შიდ ლითრა ნახევარ ხორბალსა ერთ გირს დავძახით.

ეხლა კი იმაშინაც რო ბაატა მოვდიდდი და მოაზდე, იმაში წაა-
დი-ყე სამკალზე და ერთჯელ მაგონდების, რო ჩემ პაპამა თქო, რო:
„ბიჭებო, წადით, მკევიით!“

და მე დავფიქრე: „მკევიით“ რა არი! არ გემეგო მე „მკევიით“, რა
არი. და ვთქი: „რას უმბობ, პაპა!“.

თქო: „წა, დააკარგე. მა როგო ქართველი ხარ, არ იცი!“.

ვთქი: „ექამდე არ გითქომ-ყე ესე“.

„მანი, წადით, თიბეთ“. მკევიით, მანი, თიბეთ. ერთ სახელიცა აქ —
„მკევიით“.

ის იყო რო იმაშინა, რო ეს სიტყო გააგე, რო „მკევიით“, მანი
„თიბეთ“. წაველიდა და ბიჭები აყვანე და წაველით და იქა მკევიით.

მაგონდების, რო ყანები ჩამყმარ იყო და ჩონი ნოქარი, მანი ის
ჩონ მუშა³ გაგუებულიყო, არ მოსულიყო, მოგეშელოს. ჩონ საქმეზე
არ მოსულიყო, გაგუებულიყო. „გაგუებულიყო“ ქართულ ემერი —
ლაპარაკია.

ეხლა კი მე მაგონდების, ეს ყანები, რო ჩამყმარიყო, სალომოსა,
რო ჩამუელ ემ დიზეფჩი. დიზები — ერთ ბაატა სახლები გუკეთებია.
ხუთი კილუმეთრი, ექსი კილუმეთრი სოფელსა-ყე შორს იყო და ლა-
მითა იქ ჩონ ცხორები და ფურები და პირიტყი მოადიან-ყე. და ჩემ
დიდიდაცა და დედაც ამოადიან-ყე ლამით იქა, რო ცხორი მოწელონ.
ცხორი სალომოს მოწელიან-ყე და ბატყნები შოშიან, ბატყნებიც დაწო-
ვიან-ყე.

და ეხლა კი ფურიც მოწელიან და კბო გამაყვანიან, მოწო-
ვის კბომა და კილემ შაყვანიან, დზბიან და ეხლა კი დილობისაცა-

ადგიან, მევორედ მოწელიან-ყე და ჩობანმა მოადის, გარეკის-ყე, დი
ლასაცა მოადის, გარეკის-ყე ჩობანმა.

ის იყო, რო მე შამუელ და ვთქი: „დედა!“

თქო: „რა არი?“

ვთქი: „მე ლუკმა პური მამიჯა და ყათული და რადლა გეჭმე-
ქამო და მე ავდეგე მინდა, გაადე, თორიან ლამერი, ნათელა, ნამა ნათე-
ლა, გაადე მინდა სამკალზე.“

თქო: „ბიჭო, არ დაღალულხარ დღესითა!“

ვთქი: „არა, არა! მე მინდა გაადე, მოვთიბო, ჩონ ემები გამკმა-
რა.“

ავდექ და იმაშინაცა თექსმეტი წლისა ვიყავ, მა ჩიდმეტი, წო-
რეთ არ მაგონდების, მა თექსმეტი, მა ჩიდმეტი, ავდექ და ლამკლები
გავლესე და გაველ და თორიან ლამეც იყო და მწდექ და ერთ მიწაზე
და ესე ავთიბე თა თავამდი, დილობა რო შაქნა, რო ინათა, მე თელ
მიწა შემეთიბა.

დილობის რო ამოდეს, ენ ჩემ ბიძაშვილებმა და ემ ჩემ ამხანა-
გებმა, მანი მოზობლები, რო ჩონ გერდით ყანები ჰქონდა-ყე, თქეს:

„ეს მინ მოთიბა, გუშინ ხო არ იყო იგეთ რამე“.

ვთქი: „მე ლამით მტულ, მოვთიბე“.

ჩემ პაპამ თქო: „კარგი, კარგი საქმე გიქნია, როგო ეს, ბიჭო, არ
დააღალე!“

იმას ძრიალ უხაროდის-ყე, ბევრ საქმე რო ვაეკეთით-ყე, იმას
ძრიალ გზხარდის-ყე.

ეხლა კი მიველ იქ, ისეხი რო შავკარით, თხუთმეტ ხარაქი შაქნა,
თხუთმეტ ხარაქი, მანი ის საბანები, რო შავკარით-ყე, რო ვირს დავკი-
დით-ყე, თხუთმეტი, ეს ყანა, იყო, ხორბალ იყო.

ეხლა კი ეს მაგონდების, რო ერთ ლამეს მე იქთენი ვიმუშავე, იმის
უკანაცა, ჩემ მამასა დავსილი ემე იყო, თავი დლონის-ყე, თავი ავად-
ლოფობა ჰქონდის-ყე, შიდ დღე, ექსი დღე გამოადის-ყე და თავი ძრი-
ალ აღონის-ყე და იგრე იყვის-ყე, რო დაწვის-ყე და გადავარდის-ყე.

და ლამით სარწყავი გოქონდის-ყე, ლამითა წყალები ბევრი იყვის-
ყე, იმ წელს, რო წყალი ბევრი იყვის-ყე და ერთ რუები იყვის-ყე, რო
წყალი ბევრი ჰქონდის-ყე, ეს არ ქნდების-ყე, რო შავკრათ, გოლში
შავაქუჩოთ და დილობის წადდეთ, გომრშოთ და ვრწყათ. უხდოდის-ყე
ლამითა, ჩირალები ადლოთ და ჩირალებიც ეგრე განათებეს-ყე, ადლოთ
და გაატანოთ და ბარი და ეხლა კი ერთი ფათუც გაატანოთ, მანი, სა-
ბახი, ბაეტა საბანიც გაატანოთ, რო ერთქელ რომელსაცა ჰკიცვა, გა-
დადვაროს.

ეხლა კი ღამითა პური და ჭაბი რო ავანთოთ და ჩაა და ვერც
რამეზიც გაატანით-ყე და პური, რო აა იქ წაადღეთ და ერთმანეთს
მევეშელით-ყე ბიძაშვილები, მოზობლები. ესეზი მევეშელით-ყე, იქ
ვრწყევით-ყე.

მე მაგონდების, იმ წელს უკან, დანი თხუტმეტი წლის უკან, მე
მე ცხრამეტი წლისა რო შაქენ, თა იქამდი ძრიალ ნამა ვეშელებოდი.
XIV. მარზია მოვაპედი*, ოცი წლისა. რეზაყული მიქელა-
ნის შეუღლე.

[1. ჩობან-გაწყეტინობა]. ვამბობ, მოლით, ჩობან-გაწყ-
ეტინობა.

იტყიან: „ხო, მუალთ!“ მე ვეტყვი, რო: „მე დავჯიდები ქუნდათ“.
ანსები იტყიან: „ხო, შენ დაჯე ქუნდათ!“

იმაში დავათორიალებ, სამი ნამაა დიდს გამუარჩევ, იმაში დაა-
სომ ერთს ემ გერდითა, ერთსაცა ჩაასომ კათლაჩი, რო შამამზუს
წელზე და ემ სამთა მემეშელონ მე, რო ამებმა მე არ გამათრიონ.
იმაში თერთმეტნი იქნებიან, ოცნიც იქნებიან.

იმასა, რო კალთაჩი მყავ, მაჰკიდებენ წელზე. ემ თერთმეტსა-ყე
ერთი დიდი, რეშიდი, გადგების ქენარზე.

ეს ათნი, ეს რო კალთაჩი მყავ, მაჰკიდებენ წელზე და გაწყროვ-
დებიან ერთ ყათარზე. და ეს ორნი, რო რეშიდი, ქენარზე არი, მუა
და მაჰკიდებს იმ მეათესა, რო ახირ ჯალაზე არი. და გრჰირფეს, რო
ანს ქუნდა გათრივონ. იმაში, რო გრჰირებენ და ემ ქუნდას ვერ გე-
თრევენ, იმაში ერთი ემ შუაზე გაჰწყეტს და იმაში მოვლენ, ემას
რო გრწყეტია, იმას მაჰკიდებენ და ტრ...ეფს აკრევიებენ. (ამ სიტ-
ყვას რო მიადგა, ადგა, ქმარს უთხრა: „შენ თქვიო!“ და გარეთ გას-
ვლა დააპირა).

XV. ებრაჰიმ მიქელანი. მამით ქართველი. დედა სპარსე-
ლი ჰყავს. დედასთან ქართულად ლაპარაკობს. ოჯახში სალაპარაკო ენა
ქართულია.

[1. ჰერანგ-ჰერანგობა]. დაქუჩდებიან, ორი დიდი შაქენ-
ბის. ცხენი რამეს დადანიშნიან. მასალან, ერთის ცხენს დადანიშნიან. ეს,
რო თამაშოფს, იმ ორის გარდაას. დიდს შომოსხნია ქამარბანდი. ერთი
მუა, მაჰკიდებს პალყაზე ქამარბანდს. ერთი დიდი იტყის: „ჰერანგ,
ჰერანგ!“

ემას, რომ მოკიდნია ქამარბანდზე, ეს იტყის: „ასპე ჩერანგ!“³⁶ ანს
ორი დიდი იტყიან: „ასპ უნ დარე მაჰლე“³⁷.

* აქლან ხელით გვაქვს ჩაწერილი.

თუ ემამ, რო ქამარბანდზე მოკიდნია, გამაეტანა (შეაცნო), ვმ სხოეფს გემუდევენების-ყე, თა დაპცხოს-ყე.

ანს დიდი იტყის: „განდომ, განდომ!“, თა დაპცხოს-ყე. იმაში, რო ნამა ჰცა-ყე, ეს ორი იტყის: „ჯოჟ, ჯოჟ!“.

ანსები მობრუნდებიან და გემუდევენებიან იმას, რო მიადევდა-ყე, გემუდევენებიან, თა მოადენ ემ ორ დიდთან და გათავდების.

2. ქუა და კაკალი. ერთი კაკალი იყო. ემას ერთ დედა ჰყუნადა. ერთი ქუა იყო. ემ კაკალმა გაგორდა და ემ ქუას თავი ჰკრა. ემ კაკალმა უთხრა:

„ქუა თავი რათ გამოიტეხე!“

ემ ქუამ უთხრა: „მა ბალახმა ჩემ ძირზე რათ გამწონდა!“

„ბალახო, ემის ძირზე რათ გამწონდი!“

„მა ცხორმა რათ მამძოვა!“

„ცხორო, რათ მამძოვე!“

„მა, გელმა დუმა რათ მამგლიჯა!“

„გელო, დუმა რათ მამგლიჯე!“

„მა, ციცამ რათ გამფხლანჭა!“

„ციცა, რათ დაფხლანჭე!“

„მა, რაითი ღამით დანი არ დამიგდეს!“

გათავდა.

3. იმაში, რო ორ საათ დარსი ვეკითხით-ყე, ორ საათსაც ვითამა- შით-ყე. ეგეთ ჰალყა ვკრით-ყე. (ვეკითხები: „ეს წინადადება სპარსუ- ლად როგორ იქნება-მეთქი?“ დაიბნა, თურმე სპარსული არ სცოდნია).

და მოღირებმა მოადიან-ყე და ხუთ-ექსი, რომელიც რო ნამაჲ იყო და დარბოდა, ისი შავდიან-ყე დაძრაჩი და იმაში გუნდაათა ეს- როლიან-ყე, თა მწთინიან-ყე, ერთ-ერთს მწთინიან, იმას, რო მწთინიან, შამოადის-ყე საძჩი, დაძრაჩი და ეხლა იმ სხოეფს ესრო- ლიან-ყე, თა ერთიცა შამოადის-ყე საძჩი, ელეგრე ფასძტი, ფასძტა- ფასტა.

შამაყვანიან საძჩი და იმაში გათავდის-ყე და წაადით-ყე შინა.

[4. ქამარბანდბაზობა]. ქამარბანდბაზობა რო უნდო- დის-ყე ვითამაშოთ, ათნი, მა თორმეტნი ვიყვით-ყე და ხატი ეგრე შა- მოუხაზით-ყე, მასალან, თორმეტი ვიყვით-ყე, ექსნი შიგ ხატიჩ დავდ- გით-ყე, ქამარბანდები შამოაძსხნით-ყე, ექსი ქამარბანდი შამოაძსხნით- ყე და ექსნი დოღვით-ყე, რო ქამარბანდი, ისები, რო გარეთ იყნეს. მოგპარიან-ყე და ერთჲელ შოგოქცივიან-ყე და ქამარბანდი გაეტანი- ან-ყე და ის ექსი, რო გარეთ იყო, იმებმა ჰართითომ ერთი ქამარბან- დები აძლეს, აძლიან-ყე და ისები, რო შიგ იყნეს, იმეფს დაპცხიან-ყე.

თა პალა ქნიან-ყე. ემებმა გამოადიან-ყე და ანებმა შადიან-ყე და კავადის-ყე.

XIV. ა შ რ ა ძ ა რ ა პ ი მ ი, 44 წლისა. რეზა მიქელანის დედა.

[მ ო ხ რ ა-გ ა რ დ ა ხ ტ ო მ ა]. ყადიმად ერთ ქორწინებას ქარი დაქუჩდის. თქიან-ყე: „მოდით, მოხრა-გარდახტოქსა ერთი მოჰხარინ-ყე, მაჟუნტის. ამ ბის ნაქარშალა გარდაფლიან და გარდმოფრინდიან, ჰამ გარდვიდიან, ჰამ გარდმოდიან. ევრე ერთ ესე, რო მოჰხარინ, ორნივე ჯელი დადვიან და გარდახტიან-ყე. ბალი, დაჰწერე?

რომელმაც ვერ გარდავიდის-ყე. დრშინიან, ერთ თავი სუმ დრშინიან-ყე. იმაში ახლა ის მოჰხარინ-ყე. დავარდის-ყე, იმის ფასტა მოადის-ყე.

შ ე ნ ი შ ე ნ ე ბ ი

1. ტექსტის ჩაწერა ყველა ფონეტიკური (ე. ი. ფონოლოგიის თვალსაზრისით ქარბი, ავტომატური) თვისებების აღნუსხვით არ მოხერხდა, რამდენადაც ფონეტიკურ-ექსპერიმენტული კვლევა ვერ ჩავატარეთ და არც მითქმელებთან უშუალო მუშაობის საშუალება გვქონია, გარდა რეზა მიქელანისა.

მაგრამ იქ, სადაც მაგნიტურ ფირზე ჩანაწერი მკაფიოდ ისმოდა და ფონეტიკური თავისებურებები სმენით კარგად აღიქმებოდა. შეძლებისდაგვარად აღვანუსხეთ ისინი. ამდენად ჩაწერა არც წმინდა ფონოლოგიურია.

ჩვენი დაკვირვებით, სიტყვის აბსოლუტურ ბოლოში მკლეჩის დაყრუება არ იწვევს მის ავტომატურ ასპირაციას. ასპირირებული ყრუ თანხმოვანი ან მომდევნო ფშვინვიერი, ან სისინა ბგერის გავლენით არის მიღებული, ანდა პარადიგმატული გასწორების შედეგია. მახვილიანი ხმოვნის მომდევნო მკლეჩი თანხმოვანი კი სიტყვის აბსოლუტურ ბოლოში ინარჩუნებს მკლეჩობას. ამ წესებიდან გამონაკლისია „დეგ“ ძირის შემცველი ზმნის ფორმები: ავდექი და ა. შ. რაც შეიძლება აიხსნას გ და ქ ფონემების ფუნქციონალური წონით. ი. მელქიშვილის დაკვირვებით, ველარულ რიგში უფრო ხშირია ქ, ამდენად არამარკირებულია ყრუ-ფშვინვიერი.

2. ეს სიტყვა რამდენიმე ვარიანტით გვხვდება: ქბილი|ქველი|ფქილი.

3. ეს სიტყვა ფერეიდნულისათვის დამახასიათებელი არ არის. შეთვისებულია ან წიგნური გზით, ანდა ქართველებთან ურთიერთობის შედეგად. საილუსტრაციოდ მივუთითებთ მხოლოდ მისი ხმარების რამდენიმე შემთხვევას.

4. S_2O_3 და პირდაპირი ობიექტი ზმნის I სერის ზმნისწინა ფორმებში გამოიხატება შემდეგი ფონეტიკურად შეპირობებული ფორმებით:

ა. მქლერი თანხმოვნების წინ შუაენისმიერი მქლერი (პალატალიზებული) სპირანტი, რომელიც აღვნიშნეთ — [ა]. ამავე გრაფემით აღინიშნა, შესაბამისი სასტამბო ნიშნის უქონლობის გამო, მახვილიანი ხმოვნის შემდეგ პოზიციაში და ხმოვნის წინა პოზიციაში დასუსტებული ი — ხმოვანიც.

ბ. ყრუ თანხმოვნების წინ გვხვდება ორი ალომორფი: [პ] და [პ']. ზმნისწინისეული ან წინა სიტყვის ხმოვნის შემდეგ ალომორფი [პ'] — ყრუ (პალატალიზებული) შუაენისმიერი ასპირირებული სპირანტი (გერმანული ich — laut-ის მსგავსი). ალომორფი [პ] — ყრუ უკანაენისმიერი ასპირირებული სპირანტი (გერმანული ach — laut-ის მსგავსი) შეგვხვდა სიტყვაში „ჰყავს“ პაუზის შემდეგ. ამ მორფემის [ს] და [ო] ალომორფები ჩვენ ვერ დავადასტურეთ.

5. ეს სიტყვა მოქმედის მიერ შექმნილი ნეოლოგიზმია.

6. ორ ხმოვანს შორის, თუ პირველი მათგანი მახვილიანია, თანხმოვნები განსაკუთრებით ინტენსიურად წარმოითქმის. საილუსტრაციოდ მივუთითეთ მხოლოდ რამდენიმე შემთხვევაზე.

7. ბოლოხმოვანი სახელის ფუძეზე „არის“ მეშველი ზმნის დართვისას იკარგება ა ხმოვანი. მაგალითად, ოზო არი — ოზორი, რუ არი — რური და ა. შ. რაც სპარსულის გავლენით უნდა აიხსნას. ბოლოხმოვანი და ანლაუტხმოვანი სიტყვების შეხვედრისას კი, როგორც წესი, სუსტდება წინამავალი სიტყვის ბოლო ხმოვანი. მაგალითად, „უნდა იყოს“ — დასუსტებულია წინამავალი სიტყვის აუსლაუტისეული ა. „ეგრე იქნება“ — დასუსტებულია ე. „მუცელი ატკივდა უნდა...“ — დასუსტებულია წინამავალი სიტყვების ი და ა ბოლო ხმოვნები და ა. შ.

8. ქალების მეტყველებაში ორ სიტყვაში დავადასტურეთ ხმოვნის ფშვინვიერი დამართვა: „ღგაპ“ და „ზეპ“.

9. III პირის ნაცვალსახელის დეიქტური ხმოვნითი ელემენტები ფუნქციურად ქართულისგან განსხვავდებიან.

დაპირისპირებულია სამი ხმოვანი: ა: ე: ი. ეს ხმოვნები მიჰყვებიან ნაცვალსახელთა ბრუნების მთელ პარადიგმას. ისინი გვაქვს როგორც სახელობით ბრუნვაში (ანსი, ესე, ისი), ისე ირიბ ბრუნვებშიც შესაბამისად (ამამ, ამას... ემამ, ემას..., იმამ, იმას...), მხოლოდ ფერეიდნულისათვის დამახასიათებელი III პირის ნაცვალსახელი „ანსი“, ჩვენი აზრით, კონტამინირებული ფორმაა: სპარსული III პირის ნაცვალსახელი ან N ('ის') + ისი. სპარსულ ენაში ან ('ის') უპირის-

პირდება ონ ('ეს') ნაცვალსახელს და მისგან განსხვავებით აღნიშნავს შორს მყოფ საგანს.

ფერეიდნულის სამი დეიქტური ხმოვანი ფუნქციონირებს ირად ნაწილდება:

• ხმოვანი აღნიშნავს მოლაპარაკე პირებისაგან შორს მყოფ საგანს, ანუ ისეთ საგანს, რომელიც მოლაპარაკეთა თვალთახედვის არეში არ ხვდება.

ა და ე ხმოვნები აღნიშნავენ მოლაპარაკე პირების თვალთახედვის არეში მოქცეულ საგანს. ა — მოლაპარაკე პირებისაგან დაშორებულს, ხოლო ე — მათთან უშუალო მეზობლობაში მყოფს.

იგივე ოპოზიცია მეორდება ჩვენებით ნაცვალსახელებში და იმ ზნისსართებში, რომელნიც შეიცავენ შესაბამის ხმოვნებს. მაგალითად, ანგეთი: ეგეთი; იგეთი; ამკარა — ემკარა; ანქით-ექით და სხვ.

ფერეიდნულის ნიადაგზე დაუპირისპირდა ერთმანეთს იგივე დეიქტური ელემენტები თურქულიდან ნასესხებ ნაწილაკში „ელა“ (— მნიშვნელობით ქართ. „აი“) მაგალითად, ალა: ელა; ალ ამ: ელ ემ; ილ იმ; ელ ეგრე: ილ იგრე და სხვ.

10. بطور کلی ბე თოტრ-ე ქოლღრ. — „მთლიანად, სავსებით“.
11. حتی تیر آهن ჭათთა თირ-ე აჰენ — „თვით რკინის თავზეც“.
12. خیلی واضح ხელღრ ვაჰეჰ — მეტად აშკარა.
13. მთქმელი მეტი ხნის გამოდის, — ხსენებულ პირთ საქართველოში იმოგზაურეს 1896 წ.
14. هر زاد و حقوق ჰოყუყ-ო ჰარზად — „ხელფასი და ყველაფერი“.
15. تمام سراسری باصطلاح ბე ხედმათ-ე სარბაზრ, ბე ესთელჰ — „ე. წ. (სიღყვაზე) ჯარში სამსახური“.
16. بانک کشاورزی ბანკ-ე ქეშავარზრ — „სასოფლო-სამეურნეო ბანკი“.
17. شرکت میکنند შერქათ მრქონანდ — „მონაწილეობას ლებულო-ბენ“.
18. رئیس پیرستان რა'ის-ე დაბრრესთან — „სკოლის დირექტორი“.
19. تمام هر راد თამამ-ე ჰარზად — „ყველაფრის სრულგზნა“.
20. گذشته بود გოზაშთე ბუდ — „წარსული იყო“, „რაც მოხდა, მოხდა“.
21. فلان فلان شده ჭელან-ე ჭელან შოდე — „შე ასეთო და ისეთო“.
22. ششم بهمن შეშომ-ე ბაჰმან — ირანის მზის კალენდრის მეტორ-მეტე თვე, დეკემბერი.

23. برای خدمت سرسازى بآرزو-მე ხედმეთ-ე სარბზზ-ქარში სამსახურისათვის“.
24. سلام ازبنده است—‘სალამი გონისგან არის’ „გამარჯობა“.
25. به ایست ბე ისთ—„შეჩერდი!“
26. تراخدا თორა ხოდა—„ღვთის გულისათვის, გაფიცებ“.
27. میکشید خجالت ხეჯალათ ზეჯაშედ—„რცხვენოდა“.
28. خیت شد ხით შოდ—„შერცხვა“,
29. گرجیه გორჯიე—„ქართულია“.
30. რ. მიქელანი სპარსულ სიტყვებს სპარსულ ფრაზაში ლიტერატურული ფორმით გამოთქვამს, ხოლო ფერეიდნულ ქართულში შემოსულ იმავე სიტყვებს კი — დიალექტურით.
31. تا علی اسمه თაჯ-ე’ალე ესმე — „თაჯ-ე ’ალე სახელია“.
32. ببارت مبارک ბაპარეთ მობარაქ — „ბედნიერი გაზაფხული გქონდეს“.
33. ایامکم سعیدا იამმექუმ სა’იდა — „ბედნიერ დღეებს გისურვებ“ (არაბ.)
34. سبهار بفرما სბვარ ბეფარმა — „სიგარეტი ინებეთ“.
35. چاره بیا ჩაპარდაპ ბნაშ — „თოთხმეტო [რიცხვო], მოდი“.
36. چهرنگ اسب ასბ-ე ჩე რანგ — „რა ფერის ცხენი“.
37. در ان محل ასბ-ე დარ ან მაჰალლ — „იმ უბნის ცხენი“.
38. سی و پنج سال სნ-აო ფანჯ სალ — „ოცდათხუთმეტი წელი“.
39. „წოგია“ ნიშნავს „მოუგია“.

- ამზად-ი همزاد ჰამზად—ტოლი, კბილა.
 ამალ-ი عمل 'ამალ—საქმიანობა, პრაქტიკა.
 ანნაბ-ი عناب 'ონნაბ—უნაბი.
 ანსიდეს—ანსი (ის) და ეს.
 არნადი—„ბზის გასახვეტელი“ (საბა).
 არიშტა ارشته არიშთა—გამხმარი ცომი; მაკარონი.
 ასანდ-ი آسان 'ასან—იოლი.
 ასლან اصلا ასლან—1) საცხებიით. 2) იმთავითვე.
 ასლ-ი صل ასლ—ძირი, მოღვმა.
 ასუდა اسودا 'ასუდა—მოსვენებული.
 აქსარიათ-ი اكثريت აქსარიათ—უმეტესობა.
 აქს-ი عكس 'აქს—სურათი.
 ალა قا 'აყა—1) ბატონი. 2) მამა.
 ალაღია ბიღა (დედის ძმა).
 აღდ-ი عقد 'აყდ—ჯვარისწერა.
 აღილ-ი اغيل (თურქ.)—ფარეხი.
 ახირ-ი آخر 'ახერ—ბოლო; ბოლოს.
 აჯურ-ი اجر 'აჯორ—აჯური.
 აქენგარ-ი آهنگر 'აქენგარ—მჭედელი.
 აქენგარი آهنگری 'აქენგარე—სამჭედლო.
 აჰვალ-ი احوال აჰვალ—მდგომარეობა, ვითარება.
 აჰვალის არევა—ცუდად გახდომა.
 აფჰან-ი افغان 'აფღან—ავღანელი.
 ბად بعد 'ბა'დ—შემდეგ.
 ბა'დან بعداً 'შემდეგ.
 ბადან-• بدن ბადან—სხეული.
 ბადჯანს-• بدجنس ბადჯენს—ავი, ცუდი ბუნებისა.
 ბაზარი بازاری ბაზარე—ბაზრის კაცი, ვაჭარი.
 ბაჯტა—პატარა.
 ბალი بلی 'ბალე—ღიას.
 ბალიშ-• پاش 'ბალეშ—თხელი პური.
 ბანდ-• بند ბანდ—თოკი.
 ბარყ-• برق 'ბარყ—დენი.
 ბალაღა باغلا 'ბაყლღა—პარკოსანი მარცვლეული.

- ბეგარ-ი بيكار ბეკარ—უსაქმური.
- ბელბაქ-ი بيل پاك ბილ ფეკ(?)—პატარა, კოვზის ხელა ნიბი.
- ბელახარا بالاخره ბე ალ-ახერა—ბოლოს.
- ბენა بنا ბენა—საფუძველი.
- ბერეშტა برشته ბერეშტა—დამწვარი პური.
- ბესთელა باصطلاح ბე ესთელაჰ—როგორც იტყვიან, ასე ვთქვათ.
- ბეჩაგანა بهجگاه ბაჩეგანე—საბავშვო.
- ბეჰლაშთი بهداشتى ბეჰლაშთი—სანიტარია, ჰიგიენა.
- ბიბან-ი بيابان ბიბან—უღაბნო.
- ბიმარესტან-ი بيمارستان ბიმარესტან—საავადმყოფო.
- ბის بست ბისთ—ოცი.
- ბიხოდ بيخود ბიხოდ—ტყუილა.
- ბუთა بوتა ბუთა—ბუჩქი (←ბუთქ←ბუთაქ); ძეძვი.
- ბუნგ-ი بنگ ბუნგ—ხმა; ძახილი.
- ბურ-ი بور ბურ—ელალი; ქერა.
- გავრან-ი گاوران გაურან—('ხარის სადენი') სახრე.
- გაზ-ი گاز გაზ—ტყბილეული, რომელსაც მანანისგან ამზადებენ ის-პანში.
- განდომ گندم — ხორბალი.
- გარდანქოლოძტ-ი گردن کلفت გარდან ქოლოძთ—თაფხედი; დაუ-დეგარი.
- გართ-ი گرد گარდ—მტვერი.
- გარმესირ-ი گرمسير გარმსირ—თბილი ადგილი; მომთაბარეთა სა-ზამთრო სადგომი.
- გაფ-ი گف გაფ—სიტყვა; ამბავი.
- გაჰამრება გაარმება—გაფუჭება (حرم ჰარამ—აღკვეთილი).
- გერუვათ-ი گراوات ქრავეთ—პალსტუხი.
- გერიმ ისეე.
- გოზაშტა گزشته გოზაშთა—წარსული.
- გოლ-ი گول გულ—ტბა; აუზი.
- გოლაბი گلابي გოლაბი—მსხალი.
- გოლაფტაბ-ი گلافتاب გოლაფთაბ—მზესუმზირა.
- გოლბანდ-ი گلبند გოლბანდ—წყლის გასასვლელი არხში, რომელიც იკეტება.
- გოლგავზაბან گلاوزبان გოლ-ე გავზაბან—პატარაძალა, ძროხიენა.

გოტჯა گوجہ გოტჯე—ჰამიდორი.

დაბირ-ი دایر დაბირ—1) მდივანი 3) მასწავლებელი.

დაბირესტან-ი دایرستان დაბირესთან—საშუალო სკოლა.

დაემ-ი دایم დაემ—მუდამ; მუდმივი.

დავაზდა دوازده დავაზდაჰ—თორმეტი.

დაჰრა دایره დჰერე—წრე.

დამ-ი دم დამ—ჰაერი.

დამფეზეშქ-ი دامزشک დამფეზეშქ—ბეითალი.

დან-ი دان დან—მარცვალი; ნატეხი.

დანგ-ი دنگ დანგ—უძრავი ქონების მეცვლელი.

დანეშსარაჰ ქეშავარზი دانهسرای کشاورزی დანეშსარაჰ-ე ქეშავარ-
ზი—სასოფლო-სამეურნეო სასწავლებელი.

დანეშგა دانگاه დანეშგაჰ—უნივერსიტეტი.

დარამად-ი در آمد დარამად—შემოსავალი.

დარბარ-ი دربار დარბარ—სასახლე.

დარს-ი درس დარს—გაკვეთილი.

დასგა دستگاه დასთგაჰ—1) აპარატი. 2) ხელისუფლება.

დასმალ-ი دستمال დასთმალ—ხელსახოცი.

დასტან-ი داستان დსთან—ამბავი.

დარუჰონუნ-ი دارافزون დარ ალ-ფონუნ—'მეცნიერებათა სასახლე'
პირველი ევროპული ტიპის სასწავლებელი ირანში.

დაქორვა დაბრმავება (کور کردن—ბრმა).

დაჟა دقایق დაჟა (იხ.).

დაჟიჟა دقایق დაჟიჟა—წუთი.

დაშ-ი دایم დამ—ძმა. დაშიმ 'ჩემო ძმაო'.

დახატული—ლამაზი, კარგი.

დაჰანა-აჰსარა دانه‌افساره დაჰანე-აჰსარა—აეშარა.

დაჰათან دایم‌اتان დაჰ'ათან—მოულოდნელად; შემთხვევით.

დელავარ-ი دلاور დელავარ—გულადი.

დერელი دایری დერელე—ბურღი.

დიდანი دایمی დიდანი—მონახულება.

დიდი—უფროსი, ხელმძღვანელი.

დიზ-ი دایم დეზ—ციხე; კოშკი.

დო'ა دا დო'ან—შელოცვა.

დოვლათ-ი دولت დავლათ—სახელმწიფო; მთავრობა.

დოვომ-ი دؤم დოვომ—მეორე.

დოღულა دولولا დულულა—ორლულიანი.

დოშაქ-ი دوشك დუშაქ—ლები.

დურდასტ-ი دوردست დურდასთ—დამორებული.

ედა دا 'ედად—რიცხვი, რაოდენობა.

ეაღბანი عايديني 'ეაღბნინ—ზეიმზე, დღესასწაულზე მოსვლა.

ეაღ-ი عيد 'ეაღ—დღესასწაული.

ელათი اعك 'ელათ—მიზეზი.

ემზა امضا ემზნ—ხელმოწერა.

ემლა املا 'ემლა—ორთოგრაფია, სასკოლო წერა.

ემთეჰან-ი امتحان ემთეჰან—გამოცდა.

ემთეჰანათ-ი امتحانات ემთეჰანათ—გამოცდები.

ენტეზაბი انتخاب ენთეზაბ—რჩევა; რჩეული.

ესთეჰადა استفادე ესთეჰადა—სარგებლობა.

ესლაჰათე არზი اصلاحات არზნ-ე არზნ—მიწის რეფორმა.

ესთელაჰ-ი اختلاف ესთელაჰ—უთანხმოება.

ესთიარ-ი اختيار ესთიარ—არჩევანი.

ესლეფი-ი ამ ბოლო ხა:ებში.

ეჯაზა اجازه ეჯზე—ნებართვა.

ეჰთაჯ-ი احتياج ეჰთნაჯ—საჭიროება.

ეჰრამ-ი احرام ეჰრამ—1) ჰაჯის (პილიგრიმის) მოსახური ქსოვილი.

2) იმავე თხელი ქსოვილის ფარდაგი.

ეჰტარ-ი اعطار ეჰტარ—ხსნილი.

ვაზ'-ი وضع ვაზე'—საფუძველი; ქონება.

ვაზ'იათ-ი وضعت ვაზ'ნიათ—მდგომარეობა.

ვალ-ი ولي ვალნ—მავრამ.

ვასაელ-ი وسائل ვასაელ—ხელსაწყობები.

ვასილა وسيله ვასილა—ხელსაწყო.

ვახტ-ი وقت ვაყთ—დრო.

ზარა ذرة 'ზარე—წვრილი; მცირე რამ.

ზარე زارع 'ზარე'—მიწის მუშა.

ზარჰ-ი ظرف 'ზარჰ—ჭურჭელი.

ზახმ-ი زخم 'ზახმ—ჭრილობა, იარა.

ზაჰმათ-ი زحمت ზაჰმათ—გაჭირვება.

ზემინ-ი زمین ზამინ—მიწა.

ზემბასტე რ. მიქელანმა განგვიმარცა: زبان بسته ზაბან ბასთე (ენა დაკეცილი) უნდა იყოსო, მაგრამ ჩვენ دم و دست (ზემბასტე) ან ზემმ-ფასთ—'ჯანდაკი და დავარდნილი') გვეგონია.

ზენდეგი زندگی ზენდეგი—სიცოცხლე, ცხოვრება.

ზენდან-ი زندان ზენდან—საპატიმრო.

ზიარათ-ი زیارت ზიარათ—მონახულება წმინდა ადგილებსა.

ზინბარგ-ი زینبرگ ზინ-ბარგ—უნაგირი, კურტანი.

ზინჯირ-ი زنجیر ზენჯირ—ჯაჭვი.

ზირფირჰანი زیرافرهانی ზირ ფირჰანი—მაისური.

ზილჰაჯე ذی الحجه ზი ალ-ჰეჯეჟე—მუსულმანთა მთვარის კალენდრის მეთორმეტე თვე.

ზორათ-ი ذرت ზორათ—სიმინდი.

ზოღალ-ი ذغال ზოღალ—ნახშირი.

თა ს თა—სანამ;—მდის; რათა.

თა ახერ آخر თა თა ახერ—ბოლომდის.

თა'არუჭ-ი تعارف თა'აროჭ—ძღვენი.

თაბრიქ-ი تبریک თაბრიქ—მილოცვა.

თაბუთ-ი تبوت თაბუთ—კუბო.

თავლილ-ი تب. თა ღვილ-ი.

თაზა تازة თაზა—ქორფა; ახალი.

თათილ-ი تعطيل თა'თილ—დასვენება, არდაღეგები.

თა'ინ-ი تعین თა'ინ—განსაზღვრული.

თაღაჭა تلافی თაღაჭი—საზღაური.

თამამ-ი تمام თამამ—მთლიანად.

თამიზ-ი تعین თამიზ—სუფთა.

თარაყი ترقی თარაყე—პროგრესი.

თარვიჯ-ი ترویج თარვიჯ—გავრცელება.

თას ფეჭი—მთის ძირი.

თაუსტან-ი تاستان თაბესთან—ზაფხული.

თაღარ-ი تغار თაღარ—თიხის გობი.

თაყაზა تقاضا თაყაზა—მოთხოვნა.

თაყრიზან تفریباً თაყრიზან—დაახლოებით.

თახტა تختة თახტა—ფიცარი.

თახტახონ-ი تخت-خوان თახთახონ—გობი.

თახტ-ი تخت თახთ—ტახტი.

თაჰვილ-ი تحويل თაჰველ (حول ჰოლულ)—დროის ახალი წლის დადგომა.

თეჰრანი تهران—თეირანი.

თიჟა تاج თეჟე—ნაჰერი.

თონაგუ تونگو თონაგუ—თურმე ნუ იტყვი.

თოურ-ი طور თაურ—გვარი, რიგი.

თოუჰინ-ი توهين თოუჰინ—შეურაცხყოფა.

იჰანი ايمنى იჰანი—იგუდი; უშიშროება.

ინშალა الله انشاء ენშა'ალ-ლაჰ—'ღმერთმა ქნას!'

მა სი მა—ან.

მაზდა دادا მაზდაჰ—თერთმეტი.

მანი معنى მა'ნი—ანუ.

მაღი ياغي მაღი—გეგმობი.

კითხვა—1) ჩვ. მნიშვნ. 2) მღერა.

ლაბას-ი لباس ლაბას—ტანსაცმელი.

ლანგეჩეშმა لنگچه لანგ-ჩაშმე.

მაგარ مگر მაგარ—განა.

მაგარი აჰ: კლდე, გორა (მღრ. „წიგნი სიბრძნე-სიკრუისა“, გ. ლეონიძის გამოცემა, გვ. 93).

მა'დან-ი معدن მა'დან—მადანი.

მადრესა مدرسه — სკოლა, საშუალო სასწავლებელი.

მაზრა مزرعه მაზრა'ე—ნათესი მიწდევები.

მათლაბ-ი مطلب მათლაბ—საკითხი.

მაჰა ماهე მაჰა—კვეთი.

მაღა ماهე მაღა—ჭაფჩა.

მაღეჟ-ი ملكე მაღეჟ—მეზატრონე.

მაღიათ-ი ماليات მაღიჯათ—გადასახადი.

მამლეჟათ-ი مملکت მამლაჟათ—სახელმწიფო.

მამუნ-ი ممنون მამუნ—მადლობელი.

მა'ნი معنى—მნიშვნელობა.

მარიზ-ი مريض მარიზ—ავადმყოფი.

მარიზხანა مريضخانه მარიზ-ხანა—საავადმყოფო.

მარსუმ-ი مرسوم მარსუმ—დასახელებული; ჩვეულებრივი.

მას-ი ماس მას—ფლოსტები,

მასალან ماسالان მასალან—მავალითად.

მასჩედი ماسچدي მასჯედ—მეჩეთი.

მაქს-ი ماکس მაქს—დაყოვნება.

მაყაშ-ი ماقاش მანყაშ—პინცეტი.

მაშთა—სქელი ფარდაგი.

მაჯლეს-ი ماسجلس მაჯლეს—შეკრებილობა, წვეულება.

მაჯმა ماسچما მაჯმა—ლანგარი, ტაბაკი.

მაპლა (მაპალა) ماسچلا მაპალლე—უბანი.

მევი موي მოჲ—ვაზი.

მეჯირი مچري მეჯარ—პატარა ზანდუკი.

მიზან-ი ميزان მიზან—თანასწორი.

მისი مسي მესნ—სპილენძის კურკელი.

მიხ-ი مبخ მხ—ლურსმანი.

მო'ალემ-ი (მუალემ-ი) ماسچلم მო'ალლემ—მასწავლებელი.

მო'არეჭი ماسچري მო'არეჭბ—რეკომენდაცია.

მობარეჟ-ი ماسچرك მობარაჟ—ბედნიერი.

მოდირ-ი ماسچير მოდირ—შმართველი, გამგე.

მოდირქოლ-ი ماسچيركل მოდირ-ე ქოლლ—მმართველი, უფროსი.

მოსაჭერხანა ماسچرخانه მოსაჭერ-ხანა—სასტუმრო.

მოსთარაჰ-ი ماسچراح მოსთარაჰ—ფეხისალაგი.

მოსთახდემ-ი ماسچخادم მოსთახდემ—მსახური.

მოჰანდეს-ი ماسچندس მოჰანდეს—ინჟინერი.

მოჰასელ-ი ماسچاصل მოჰასსელ—1) გადასახადის ამკრეფი. 2) მოს-

მლუ.

მუზდ-ი مازد მოზდ—მინდი.

მუვაჭყუ-ი ماسچوق მოვაჭყაყ—შესაბამისი.

მურდშურხანა ماسچورخانه მორდე შურ-ხანა—მკვდრის განსაბანი.

მუსიყი ماسچيقي მუსინყ—მუსიკა.

მუჭთ-ი ماسچفت მოჭთ—მუჭთი.

ნავა ماسچوا ნავა—შვილიშვილი.

ნავრუშ-ი ماسچوروش ნავრუშ—'ახალი დღე', ახალი წელი (21 მარტს

დღის).

- ნათირალი—დაჭრილი (نير თირ—ისარი).
 ნათიჯა ნათიჯა ნათიჯა—შედევნი.
 ნათიჯე-ამეთეჰანათ-ი ნათიჯე-დე ემეთეჰანათ-ი
 ცლების შედეგები. ناتاجه امتهاناث
 ნალბანდ-ი نعلبنდ ნა'ლ-ბანდ—ნალის ამბმელი.
 ნამა نعم ნე'მა—კარგი.
 ნამაზ-ი نماز ნამაზ—მუსულმანთა ლოცვა.
 ნარაჰათ-ი ناراحت ნარაჰათ—შეწუხებული.
 ნარმ-ი نرم—რბილი.
 ნაყრი—ცოტა.
 ნახოშ-ი خاش ნახოშ—უგუნებო, ავადმყოფი.
 ნაჯარ-ი ناجو ნეჯარ—დურგალი.
 ნაჯაჭაბად-ი نجف آباج ნაჯაჭ-აბაჯ — ქალაქია ისპაანს ახლოს
 (30 კმ), ნაქართველარია.
 ნაჭ-ი نجف ნაჭ'—შემოსავალი.
 ნაჭარ-ი نجار ნაჭარ—სული.
 ნეჰრა نهرا ნეჰრა—სადღვებული.
 ნოქთე نجته ნოქთე—წერტილი.
 ნოხუდო نخود ნოხუდ—მუხუდო; ცერცვი.
 ოლამებ-ი علمه 'ოლამე—სწავლულები, ისლამის სჯულის მოძღვარნი.
 ომრ-ი عمر 'ომრ—სიცოცხლე.
 რადი رادي რადიდ—უარყოფილი, დაწუნებული.
 რაჰათ-ი رحمت რა'რჰათ—გლეხი.
 რანგ-ი رنگ —ფერი; საღებავი.
 რაყამ-ი رقم რაყამ—სახეობა.
 რეზა رضا რეზა—დაკმაყოფილება.
 რენდა رنده რანდა—შალაშინი.
 რეჰს-ი رئيس რა'რჰს—მეთაური, უფროსი.
 რეშტა رسته რეშტა—დარგი.
 რეშიდ-ი رشيد რა'რშიდ—ძლიერი; გამორჩეული.
 რიალ-ი ريال რიჰალ—ფულის უმცირესი ერთეული ირანში.
 რისალ-ი رسال რისმალ—თოკი.
 რიშა ريشه რიშა—ძირი, მოდგმა.
 როდანი روغن როდანი—ზეთი.
 რუზე روزه რუზე—მარხვა.

სათლელი — (სათლელი) — ფული.

სალავათ-ი صلوات სალავათ — ლოცვა. სალავათს გაგზავნა ეგვიპტეში წარმოთქმა ასეთი ლოცვისა: محمد آلى و محمد آلى على محمد آلى. აქურთზე მოჭამმადი და მოჭამმადის საგვარეულო“.

სალამათ-ი سلامت სალამათ — სიკეთე, ჯანმრთელობა.

სალთი — სათლი.

სარათან-ი سرطان სარათან — კიბო.

სარავ-ი سر آى სარავ — წყაროს თვალი.

სარვაზ-ი سر باز სარბავ — ჯარისკაცი.

საწერი — ქალაქი; განცხადება.

სახტემან-ი ساختمان სხთემან — შენობა.

საჭი-ი صف საქ — რიგი, მწკრივი.

საჭი صفى საქი — სუფთა.

საჭემინ-ი صف زمين საქ ზამინ — სწორი ადგილი.

სეაღი — სეირი.

სეფაქებეჭდაშთ-ი سپاه پداشت სეფაქ-ე ბეჭდაშთ — ‘ჯანმრთელობის სპა’ შღრ. სეფაქედანეში).

სეფაქედანეში-ი سپاه دااشت სეფაქ-ე დანეში — ‘ცოდნის სპა’, წერაკითხვის (და ჩაბორჩენილობის სალიკვიდაციო) ჯარი.

სეჯელ-ი سجل სეჯელ — მოწმობა.

სიბეზემინ-ი سب زمين სიბ-ე ზამინ — ‘შიწის ვაშლი’, კარტოფილი.

სიბილ-ი سبيل სებილ — უღვაღი.

სიმან-ი سيمان სიმან — ცემენტი.

სინაბანდ-ი بند سينه სინაბანდ — აზღუღი.

სინზდა سزده სინზდაპ — ცაღეტი.

სიხ-ი سخ სიხ — შამფური.

სიხე — ციხე.

სომახთაღურ-ი سما غ سلا სომაღ-ე ფაღან — ცხრილი.

სორაღ-ი سراغ სორაღ — კვალი.

სოპბათ-ي صحبت სოპბათ — საუბარი.

უღუმედინ-ي علم دینی უღუმ-ე დინი — სასულიერო გეცნიერებანი.

ფათირ-ي فطير ფათირ — ერთგვარი ნამცხვარი.

ფათუ فو ფათუ — საბანი.

ფაშამ-ي شام ფა-ე შამ — საღამო.

ფაიზ-ი فايز ფაიზ—შემოდგომა.

ფაშა-ი پاشا ფაშა—გარიერა.

ფარა فر فاრა—შვერილი. فر ფარ—ფრთა.

ფასტა پستა ფასთა—რივი.

ფაქიზა فاكيزه ფაქიზა—სუფთა.

ფაშიმან-ი فاشيمان ფაშიმან—მომხანე.

ფაქლავი فاخولوي ფაქლავი—არანის დღევანდელი სამეფო დინასტია
(1925 წლიდან).

ფედარსაგ-ი فدراساغ ფედარ-საგ—მამაძალი.

ფეაღამბარ-ი فعاغامبار ფეაღამბარ—მოკიქული მოჭამმადი.

ფეთაქ-ი petek (თურქ.)—ბელელი.

ფელეშტ-ი فلهشت ფელეშთ—ქუქუციანი.

ფიშბანდ-ი فیشبند ფიშბანდ—წინსაფარი.

ფიშრაქტ-ი فیشراخت ფიშრაქტ—წინსვლა.

ფორარუ فرورو ფორარუ—თაეხედი.

ფორუზ-ი فروروز ფორუზ—ბედნიერი.

ფუნზდა فونزدا ფუნზდა—თუთხმეტი.

ფუსთინდუზ-ი فوستيندوز ფუსთინდუზ—ქურჭი (ქურჭის მკერავი).

ჭაგილ-ი چاغل چაგელ 'ბზე-თიხა',—ბზეს დაეკვავენ და თიხა-
ში აურევენ შენობის შესაღესად.

ჭალაშა—ნაქსოვი ფეხსაცმელი.

ჭამარბანდბაზოზა چاماربانده بازي چამარბანდ-ბაზნ—ჭამართ თამაში, ლახ-
ტობა.

ჭამ-ჭამ كم كم چამ-ჭამ—ცოტ-ცოტა.

ჭარ-ი چار ჭარ—საქმე.

ჭაღაზ-ი چاغ چაღაზ—ჭაღალდი.

ჭარმანდ-ი چارمند ჭარმანდ—დაწესებულების მუშაკი.

ჭახა چاخ چახე—ჯამი, დიდი ფილა.

ჭახიჭ-ი چاخچ چახიჭ—ქუქუციანი.

ჭახ-ი چاخ چახ—სასახლე; სახლი.

ჭაპრიზ-ი چاپريز ჭაპრიზ—მიწისქვეშა არხი.

ჭე(ჭი) چه—რომ.

ჭებინ-ი چين چებინ—თანხა, რომელსაც სიქე ცოლოურს უხდის.

ჭეთაბ-ი چتاب ჭეთაბ—წიგნი.

ქელას-ი کلاس ქალას—კლასი.

ქენ—თქვენ.

ქენარ-ი کنار ქენარ—ნაპირი.

ქეშავარზობა کشاورزی ქეშეგარზე—მიწათმოქმედება.

ქიჭი-ი کيف ქიჭი—ჩანთა.

ქოთ-ი کت—პიჯაქი.

ქოლლ-ი کل ქოლლ—მთლიანი.

ქუმბუზა—کنبزه ქონბზე—მოუწყველი ნესვი.

ქულუნგ-ი کنگ ქოლანგ— 1) წერაქვი. 2) თოხი.

ქურსი کرسی ქორსნ—დაბალი მაგიდა, რომლის ქვეშ ცეცხლი

უნთიათ, ზედ საბანს გადაადარებენ და მიუსხდებიან.

ყაბ-ი قاب ყაბ—კერძის ჭურჭელი.

ყაბლამა قابلاما ყაბლამა—ტაფა.

ყაბულ-ი قابول ყაბულ—თანხმობა.

ყადიმ-ი قديم ყადიმ—ძველი.

ყადიჭა قديمچا ყათიჭა—აბანოს ზეწარი.

ყაედა اءءا ყა'ედა—წესი, რიგი, ყაიდა.

ყაზმა kazma (თურქ.)—წერაქვი.

ყათარ-ი قاتار ყათარ—მწკრივი.

ყათულ-ი قاتق ყათოყ—მაწონი.

ყალა قالا ყალ'ა—ციხე; უბანი ფერეიდნის მარტყოფში.

ყალათ-ი قاطال ლალათ—შეცდომა.

ყალიჩა قاطيچا ყალჩიჩა—ხალიჩა.

ყალასალბაღია قاطالسا لباغيا ყალ'ე-აე სარბალბაღი—ციხის გორა.

ყარაჩორაქ-ი karacörek (თურქ.)—'შავი პური'.

ყარაყულ-ი قرقه ყარა-გოლ—კრაველი.

ყეიზან قيا لეიზან—მალულად.

ყეირაზ قيراز ლეიზ აზ—გარდა.

ყეიმათ-ი قيمت ყეიმათ—ფასი.

ყესმათ-ი قسمت ყესმათ—ნაწილი.

ყიშლალ-ი قشلاق ყეშლაყ—სოფელი.

ყოდრათ-ი قدرت ყოდრათ—ძალი.

ყოლამ-ი قلام ლოლამ—მონა, მსახური.

ყოლბაღ-ი kolbađi (თურქ.)—სამაჭური.

- ყონალ-ი konak (თურქ.) — სტუმარი.
- ყრალი — ცუდი.
- ყურბან-ი قربان ყორბან — მსხვერპლი; ზეარაყი.
- ყური قوری ყურბ — ჩაიდანი.
- ყურუთ-ი kurut (თურქ.) — ერთგვარი გამხმარი მაწონი.
- ყუსა عصفა ლოსხა — მწუხარება.
- შაბო شادباش შად ბაშ — 'მხიარულად იყავ'.
- შათრანჯ-ი شطرنج შათრანჯ — ჭადრაკი.
- შალაფ-ი ბურღი.
- შალაღა شلاق შალაყ — მათრახი.
- შახ-ი شخ შახ — რქა. ხის ტოტი.
- შაჰედ-ი شاهد შაჰედ — მოწმე.
- შაჰრესტან-ი شهرستان შაჰრესტან — ოლქი. მხარე.
- შეჟარჩი شكارچي შეჟარჩი — მონადირე.
- შიმშა شمشე შემშა — ხის ლარტყა.
- შირა شيره შირა — ტყბილი, მაჭარი.
- შირინ-ი شيرين შირინ — ტყბილეული.
- შიქალ-ი شكار შექარ — ნადირობა.
- შომარა شماره შომარე — ნომერი.
- შოღლ-ი شغل შოღლ — საქმიანობა.
- ჩადრ-ი چادر ჩადორ — 1) ყარავი. 2) სახის ჩადრი.
- ჩათა. تاجه თაჟე — პატარა ტომარა.
- ჩარა چاره ჩარე — ჩარა, ღონე.
- ჩარბ-ი چرب ჩარბ — ჭონი.
- ჩარბად-ი چارده ჩაპარ ბად — 'ოთხი ბადი', მთავარი გამზირი ისპაანში.
- ჩარგუშა چارگوشتე ჩაპარ გუშე — ოთხკუთხა.
- ჩარდევარ-ი چارديوار ჩაპარ დევარ — ოთხი კედელი; ოთხი მხარე.
- ჩაფ-ი چاپ ჩაფ — ბეჭდვა.
- ჩაღ-ი چاق ჩაყ — მსუქანი.
- ჩინა چيني ჩინი — ფაიფური.
- ჩუნ (ჩონ) چون ჩუნ — რადგან.
- ხაჰათ-ი خياط ხაჰათ — თერძი.
- ხანე-ჟე ენსაჰ-ი خانانصاف ხანე-ჟე ენსაჰ — 'მართლმსაჯულების სახლი', სასამართლო.

ხათ-ი خات ხათ—ხაზი.

ხარაქ-ი خراک —ერთი ვირის საპალნე.

ხაქანდაზ-ი خاك انداز ხაქ-ანდაზ—აქანდაზი.

ხეთმათ-ი خدمت ხედმათ—სამსახური.

ხეარ خير ხეარ—არა.

ხელა خا ხალა—განმარტოებული ადგილი; ფეხისლაგი.

ხიაბან-ი خيابان ხიბაბან—გამზირი.

ხიაბანქეშობა خيابانكشي ხიბაბან ქაშე—ქუჩის გაყვანა.

ხიარჩაბარ-ი خيارچنبر ხივარ-ე ჩანბარ — ერთგვარი წვრილი და დაგრებილი კიტრი. მთვმელი ბოსტნეულს რომ ჩამოთვლიდა, ხელი პირზე ჰქონდა მიფარებული. რომ უთხრეს, „ხელი ჩამოიღეო“, ამ ფრაზამ ეს სიტყვა მოაგონა.

ხიშტ-ი خشت ხეშთ — ალიზი.

ხობ خوب ხუბ—ყარგი.

ხოდაჰაძეზ-ი خداحافظ ხოდან ჰაძეზ—ნახვამდის.

ხოდთარაშ-ი خودتراش ხუდ-თარაშ—პირსაპარსი.

ხოლასა خالص ხოლასა—მოკლედ.

ხონ-ი خوان ხონ—ტაბაკი.

ხორეშტ-ი خورش ხურეშ—წენიანი კერძი.

ხომ-ი خوش ხუმ—ყარგი.

ხურდა خرد ხორდა—წვრილი; ბავშვი.

ჯა — جا ჯა—ადგილი

ჯადიდ-ი جديد ჯადიდ—ახალი.

ჯავაბ-ი جواب ჯავაბ—პასუხი.

ჯაშნ-ი جشن ჯაშნ—ზეიმი.

ჯირიუآ جلقه ჯელეყე—ტილეტი.

ჯომშურ-ი جمشور ჯომშურ—ხალხი.

ჯოტ جو—ქერი.

ჰაზირ-ი حاضر ჰაზერ—ადგილზე მყოფი, მზად მყოფი, თანახმა.

ჰათა حتى ჰათთა—იქამდის, რომ.

ჰათმან حتما ჰათმან—უსათუოდ.

ჰაძე-ი حيف ჰაძე—საბრალო, აფსუსი.

ჰალა هاله ჰალა—თავდასხმა, „დაკენწეა“.

ჰალაქ-ი هالاك ჰალაქ—მოკვლა; დაღუპვა.

- მალაქი **حالا** მალაქე—ახლა რომ.
 მალუა **حلمة** მალუა—რგოლი; მარყუევი.
 მამ **م** მამ—თან.
 მამარანგ-ი **همه رنگ** მამე რანგ—ყოველმხრივი.
 მამლა **حمله** მამლა—შეტევა.
 მარ **مر** მარ—ყოველი.
 მარზად-ი **مرزار** მარზად—ყოველგვარი.
 მასაბ-ი **حساب** მესაბ—ანგარიში.
 მასილ-ი **حاصل** მსსელ—მოსავალი.
 მაჯი **حاجی** მჯე—ვინც მეჭა მოილოცა; პატივცემული პირი.
 მიჯდა **مجدد** მეჯდაპ—თვრამეტი
 მიჩ **مچ** მიჩ—რამე; ოდნავ; არავითარი.
 მოვლა **حوه** მოტლა—პირსახოცი.
 მანდოხ-ი **مندق** მონდოყ—თხილი.
 მარაშ-ი **مراش** მარრშ—მსახური.
 მარყ-ი **مرق** მარყ—განსხვავება.
 მარჰანგ-ი **مهرنگ** მარჰანგ—კულტურა; მეცნიერება.
 მელან-ი **ملان** მელან—მავანი.
 მაყათ **مق** მაყათ—მხოლოდ.
 მესარ-ი **مشار** მესარ—დაწოლა; შეტევა.
 მუზულ-ი **مضول** მოზულ—თავხედი.

ორი სპარსული გადმოცემა

1

ირანელი მეკლევარისა და პოეტის ახთარ გორჯენი¹ (გარდ. 1816 წ.) ძმა ბაყერ-ბეგ ნეშთი გორჯენი (გარდ. 1819 წ.) ჩინებული პოეტი იყო, მაგრამ, სამწუხაროდ, მისი ლექსები გაფანტულია², დრენანი—დაკარგული³. ნეშთიმ დაახლოებით სამი წელიწადი იტხოვრა თეირანში, სადაც ისპაანიდან ჩამოიტანა და ფათმა-ალ-შაჰს (1797—1834) მიართვა თავის ძმის თაზქერე, როგორც უკვე ვიცით ეს თაზქერე საბოლოოდ ფაზელ-ხანმა გადააკეთა და „ანჯომან-ე ხაყანი“ უწოდა⁴. ჩანს ამ ორი თუ სამი წლის მანძილზე ნეშთიმ უკვე მიიქცია საზოგადოების ყურადღება სატახტო ქალაქში. ყოველშემთხვევაში, მას მიაწერეს აღმოსავლეთში დღეს ფართოდ ცნობილი ანექლოტი. ერთ-ერთი სპარსული წყარო გადმოგვცემს:

¹ მის შესახებ იხ. მ. თოდუა, ქართულ-სპარსული ეტიუდები. [I]. თბილისი, 1971, გვ. 107—139.

² გარდა ჩვენს, ზემოთ დასახელებულ, „ეტრუდებში“ მითითებული წყაროებისა, როგორც ირკვევა, მისი ლირიკის ნიმუშები იკითხება შემდეგში დაცულ ერთ-ერთ კრებულში (№ 256). احمد گلچين معانی، فهرست کتب خطی آستان قدس رضوی.

جلد پنجم، ۱۳۴۶، ص ۲۹۰

³ رضاقلی خان هدايت، مجمع الفصحاء، تهران، ۱۳۳۹، ص ۱۴۱

⁴ ჩვენ თავის დროზე გვჭონდა შესაძლებლობა ამაზე უფრო დეტალურებით გველაპარაკა (ქართულ-სპარსული ეტიუდები, [I] გვ. 138—139) და მოგვტანა ირანელი მეკლევარის გოლჩინ მა'ნენს სამართლიანი მოსაზრება ახთარის პრიორიტეტის დასაცავად. აქ დამატებით გვინდა ამავე მეცნიერის კიდევ ერთი გამოთქვაში მოვიშველიოთ. „ანჯომან-ე ხაყანის“ შემდეგურ ნუსხას რომ აღწერს, მა'ნენი აღნიშნავს: „მაგრამ მის საქმეს საფუძვლად დადებია აჰმად-ბეგ ახთარ გორჯენს თაზქერე „ანჯომან-ე ხაყ““. ახთარ გორჯენი 1222 (1807) წლადან 1232 (1816) წლამდე „ანჯომან-ე ხაყზე“ მუშაობდა. 1232 (1816) წ. გარდაიცვალა. მისმა ძმამ მოამზად ბაყერ-ბეგ ნეშთიმ ხსენებული თაზქერე ფათმა-ალ-შაჰს მიართვა და მისი შესრულებისა და დამთავრების ბრძანება მიიღო. 1234 (1818/19) წ. ისიც გარდაიცვალა და ფათმა-ალ-შაჰმა მისი დამთავრება ფაზელ-ხან გარჯისს მიანდო. მან ზოგი ბოგრაფია დაუმატა და სახელი შეუცვალა, „ანჯომან-ე ხაყანი“ დაარქვა. უკიდრისი და უმადური საქციელი ჩაიღინა და [წიგნის] შესავალსა და მასში ჩართულ ახთარისა და ნეშთის ბიოგრაფიებში ორივე ძმა აუვად მოიხსენია, სულ ზეპრე და უშეცარი უძახა და უღირსობა და უნიჭობა დასწამა. სინამდვილეში კი ახთარი და ნეშთი თაზქერეს წერის საქმეში მას ბევრად სჯობდნენ, მაგრამ მათ სიყვედილმა არ დააცალა“ (გვ. 15, معانی). ჩვენი რჩევით ახალგაზრდა ირანისტი ლ. აჰმედზიანოვა საგანგებოდ სწავლობს ამ საკითხს. რამდენადაც ვიცით, მან უკვე მოიძია როგორც ახთარის, ასევე ფაზელ-ხანის თაზქერეთა ყველა საჭირო ნუსხა და შეაჯერა ისინი ერთმანეთს.

ერთხელ ქათმ-ალნ-შაჰმა ნეშათის თავისი ლექსები გააყენა და ბოლოს კითხვა: როგორიაო? ნეშათის ლექსები არ მოეწონა. ტყულის თქმა არ იკადრა და ირანის შაჰს პირში უთხრა: არ ვარგაო, მატი განრისხდა და ნეშათი თავლაში დაამწყვდეინა. გავიდა ისევ იხმო ნეშათი და ისევ წაუკითხა ერთი თავისი საყვედურ-ლექსი. კითხვა რომ დაამთავრა, გამარჯვებულის სახით გადახედა ლექსის შემფასებელს. ნეშათი წამოდგა და უხმოდ კარებისაკენ გაემართა.— სად მიდიხარო?—მიამახა შაჰმა,—თავლაშიო!—მიუგო ნეშათიმ⁵.

2

შეორე გადმოცემა უფრო ძველია და შაჰ-აბბასის ხანას (XVI—XVII სს.) მიეკუთვნება. XVI საუკუნის მეორე ნახევრისა და XVII ს. დასაწყისის ირანელი სწავლულის მოლან მოჰამმად ხანლექსი ყაზვინის თხზულებაში „ქეთაბ ალ-ნავაღერ“ (ჩვენს ხელთაა ავტორის დროინდელი ნუსხა ამ ძეგლისა). ერთი ასეთი ამბავი იკითხება:

[حكایت] در این زمان شاعری معمر یکی ملک زادگان گرجستان را مسمی بام میرزا مدح کرد اورا دو درهم داد باز گردانید چیزی نداد قطعه در اقتضا بگفت و هم موثر نیافت روزی در مجلس مستغرق بحاس بوده است ناگاه سر بر داشته با میرزا خطاب کرده میگوید خدا شاهجنت مکان شاه عباس ماضی را بیامرزد اگر شمارا آدم نام نمی نهاد چه کس چه میدانست شما آید میرزا بخندد و اورا صلہ میببخشد

„ამ ხანებში ერთმა მოხუცმა პოეტმა ერთ ქართველ უფლისწულს, სახელად ადამ-მირზას, ხოტბა შეასხა. ორი ღირჰემი გადაუგდო. კვლავ მოაბრუნა. არაფერი მისცა. მუნასიბად ყეთა უთხრა, მაგრამ თავი მაინც ვერ შეაცოდა. ერთხელ წვეულებაზე ჯამში ჩაეყო ცხვირი. თავი რომ ასწია, უფლისწულს მიესალმა და უთხრა:

—ღმერთმა შეუწოდოს სამოთხეში განსვენებულ შაჰ-აბბასს! მას რომ თქვენთვის ადამი არ დაერქმია, ვინ მიუხედებოდა, რომ თქვენ ადამიანი ხართო.

უფლისწულს გაცინა და პოეტი დააჯილდოვა“⁶.

თუ ვინ არის ეს ადამი, ამისი თქმა ძნელია. შეიძლება, ეს იყოს როსტომ მეფის (1632—1658) დისწული ადამ ენდრონიკაშვილი. ხომ არ იყო ეს ადამი იმ ქაახოსროვ-ხანის ძმა, რომელსაც ნახარაზმანდ იხსენიებს, როგორც ირანში შაჰის კარზე მოღვაწე მოლექსე ქართველს, რადგან ეს უკანასკნელიც როსტომის დისწული იყო.

⁵ مهدی بهداد ، شرح حال رجال ایران، جلد سوم، ص ۷۳

⁶ كتاب التوادیر، تألیف عالم الفاضل الكامل ملا محمد صالح قزوینی. თეირანის უნივერსიტეტის ცენტრ. ბიბლიოთეკის ხელნაწერი, № 4503, ۴.۲ ص

ახთარი — ქართველი თავადიშვილი

ჩვენს გამოკვლევაში „ქართული წარმოშობის სპარსელი პოეტები“ ახთარს რომ განვიხილავდით, მოგიტანეთ მისი მოკლე ავტობიოგრაფია, რომელიც მან თავის „ანჯომან-ე არას“ დაურთო. მაგრამ რადგანაც მის ნუსხაზე ხელი არ მიგვიწვდებოდა, ახთარის თაზქერეს გამომცემლის, ცნობილი ირანელი მეცნიერის ხაჯაჰმფურის პუბლიკაცია გამოვიყენეთ. ავტობიოგრაფიის დასაწყისი ასეთი იყო:

بنده مولف را نام احمد است و تحلی اختر والد فقیر از اقا داد زادگان
تقلیس که بشرف اسلام مشرف شده

ამ ცნობაში ჩვენთვის ნათელი არ იყო სიტყვა ადაცა აჰ ა დ ა დ, რის გამოც ეს გამოთქმა (ანჯადან ნათელია, შვილებს ნიშნავს) კითხვის ნიშნის ქვეშ ასევე ვადავიტანეთ ზემოთმოტანილი ადგილის ქართულ თარგმანში: „ამ წიგნის თქვენს მონა-მორჩილ ავტორს სახელად აჰმადი მქვია და ფსევდონიმად ახთარი მაქვს. მამაჩემი თბილისელ აღნაღდათა (?) ჩამომავალი გახლდათ, რომელიც ისლამით განდიდებულიყო“¹.

ახთარის ავტობიოგრაფიის ხელნაწერში ჩახედვის შესაძლებლობა ჯერაც არ მოგვეცემია, მაგრამ ამჟამად ჩვენთვის უკვე ნათელია, რომ აქ უნდა გვეკონდეს „انواعادگان“ „თავადიშვილს“ ნიშნავს. ახთარი გვაუწყებს: ჩემი წინაპრები თბილისელი თავადიშვილები იყვნენო. სწავითხული იქნა, როგორც ს, ვწვი ადვილად ირევა დღეს (ა — ა), ხოლო ალექსის დასაძატებლად უკვე უბიძგებდა მკვლევარს ასეთი წაკითხვა. ქართული თავადი სპარსულ წყაროებში უთარგმნელად შევიდა. ასე, მაგ., შაჰ სოლთან-შო-

¹ მ. თოდუა, ქართულ-სპარსული ეტიუდები, [1], გვ. 137. დ. კობიძემ არ დააყოვნა განოთქვა მოსაზრება: ალაღადის ჩამომავალი რადგანაც იყო, საეჭვოა იგი ქართველი ყოფილიყო. (იხ. „მაცნე“, 1972 წ., № 1, გვ. 186). მას საქმე ისე აქვს წარმოდგენილი, თითქოს ცნობილი იყოს ბუნებაში არარსებული ამ აღადად სიტყვის მნიშვნელობა.

სემანის ერთ-ერთ ბრძანებაში ვკითხულობთ: **سوادان و گرجیان** „თავადებმა, აზნაურებმა და ქართველებმა“². თავადი, როგორც ტერმინი, თვით XIX საუკუნემდე შემორჩა სპარსულ ენაში **سوادان** ნონია ჯანდიერის შვილის სოპრანოს საბუთი, გვ. 163.

ჩანს, დოქტორ ხაჯაშფურს როგორღაც არ გაახსენდა ეს იშვიათი ტერმინი და იძულებული გახდა, ტექსტის **سوادان** „თავად-ზნდგან“ არარსებული (თუმცა სპარსული ელერადობის) სიტყვით შეეცვალა.

² იხ.: სპარსული ისტორიული საბუთები საქართველოს წიგნთსაცავებში. წიგნი 1, ნაკვეთი 3, გამოსცა ვლ. ფუთურაძემ, თბილისი, 1965, გვ. 1—2. ვლ. ფუთურაძე თავადთა და აზნაურთა გვერდით ქართველების მოხსენიებაში ერთგვარ უზერხულებას ზედაც და თარგმნის: „თავადებმა, აზნაურებმა და [სხვა] ქართველებმა“. ეფიქრობთ, ქართველი აქ ნახშირია როგორც სოციალური ტერმინი და გლუხს ნიშნავს (შდრ. მეგრული გამოთქმა: ეინოსქუა რე დოვარი შარგალი. „აზნაურია თუ მეგრელი“ — გ. ი. აზნაურია თუ გლეხი).

(ეს შენიშვნა უკვე აწუობილი იყო, როდესაც გამოქვეყნდა დ. კაცატაძის მონოგრაფია: „საქართველო XIV—XV საუკუნეთა მიჯნაზე“, სადაც მკლევარს ასეთივე მოსაზრება ეწინააღმდეგებოდა. გვ. 216—217).

ნეშად-გედვ ბორჯღის კიდევ ერთი ბაითი

XVIII ს. ცნობილი ირანელი სახელმწიფო მოღვაწის მოჰამმად 'ალ-ხან ნეჟედ გორჯღის თავის დროზე გახმაურებული ლექსებიდან სხვადასხვა თაზქერეებში მხოლოდ სამი ბაითია შემორჩენილი¹.

თეირანის უნივერსიტეტის ცენტრალური ბიბლიოთეკის ერთ-ერთ ხელნაწერ კრებულში, რომელიც XVIII ს. პირველ ნახევარშია შედგენილი, სხვა პოეტთა ლექსებს შორის მისი კიდევ ერთი ასეთი ბაითიც იკითხება:

بصحرای لاله در محفل چراغ

به صورت که هستم بی تو داغ

„მინდორში ტიტა ვარ, საზოგადოებაში — ჩირალი,
სადაც არ უნდა ვიყო. უშენოდ ვიწვები“².

¹ მ. თოდუა, ქართულ-სპარსული ეტიუდები, [I]. გვ. 172.

² ხელნაწერი № 4530, გვ. 55. მის შესახებ იხ.: محمد تقی دانش پور، فهرست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، جلد ۱۳، تهران، ۱۳۴۰، ص ۳۴۸.

„ბარამგულიჯანიანის“ ავტორის სადაუროგისათვის

„ბარამგულიჯანიანის“ ავტორი ონანა მდივანი (გარდ. 1628 წ.) თავისივე პოემის ბოლოსიტყვაობაში იუწყება: ეს ამბავი სპარსულია, იგი ქართულად პროზით ეთარგმნათ, მე მოვიძიე და გავლექსეო¹. თითქოს ყველაფერი ნათელი უნდა იყოს. მაგრამ საკითხს ერთი გარემოება ართულებს,—ასეთი შინაარსის შემცველ სპარსულ ამბავს არავინ იცნობს, მის ავტორად დასახელებული ჩუბინ ქირმანელი უმედვოდ ეძებეს სპარსულ ლიტერატურაში 'სპარსული დედნიდან მომდინარე ქართული პროზაული ვერსიის კვალიც არსად ჩანს. კ. კეკელიძეს შესაძლებლად მიაჩნდა, არსებულიყო სპარსული ამბავი და იგი გადაეკეთებინა ონანას². კ. კეკელიძის ამ აზრს იზიარებს „ბარამგულიჯანიანის“ და მისი ავტორის შესახებ დაწერილ თავის საფუძვლიან გამოკვლევაში დ. ბრეგაძე, რომელიც ქართულ პროზაულ ვერსიაზე, რომელზედაც ონანა გვაუწყებს, გავლექსეო, აღნიშნავს: ვინ იცის, საერთოდ არსებობდა კი პროზაული ვერსიაო³. თუ დ. ბრეგაძემ სავარაუდოდ ცნო სპარსული დედანი, მაგრამ იქვის ქვეშ დააყენა მის პროზაული ქართული თარგმანის არსებობა (აქედან გამომდინარე, უნდა დავასკვნათ: ონანას უშუალოდ სპარსულ დედანთან ჰქონდა საქმე), მ. გუგუშვილმა არც სპარსული დედნის არსებობა პიიქნია სარწმუნოდ. მან გამოთქვა მოსაზრება, რომ „ბარამგულიჯანიანი“ ვეფხისტყაოსნის გავლენით შექმნილი ნაწარმოებია, მით უმეტეს, რომ მინი სპარსული დედნისა და პროზაული ვერსიის კვალი არსად ჩანს⁴.

¹ ონანა მდივანი ქობულაშვილი, ბარამგულიჯანიანი. იხ. წიგნი: დავით ბრეგაძე, ქართული მწერლები რუსეთში. თბილისი—ქუთაისი, 1958, გვ. 205. შემდეგში: დ. ბრეგაძე.

² კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, თბილისი, 1958, გვ. 415. შემდეგში: კ. კეკელიძე, II.

³ დ. ბრეგაძე, გვ. 46.

⁴ მერი გუგუშვილი, პოლემიკა რუსთველის გარშემო. თბილისი, 1966 გვ. 180. შემდეგში: მ. გუგუშვილი.

პოემის სადაურობისა და მისი სპარსული დედნის ავტორის ენობის შესახებ ყველაზე საინტერესო მოსაზრება იუსტინე აბულაძემ გამოთქვა. სჯეროდა რა ონანას ცნობებისა, იგი წერდა: „ქრისტეანული ცნობები ფრიად სარწმუნოდ მიგვაჩნია, ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ შეუძლებელია, მელექსეს შეეთხზას ამბავი „ვეფხისტყაოსნის“ მიბადებით და თანაც დაბეჯითებით გვარწმუნებდეს, რომ მისი მთქმელი არის „ჩუბინ ბრძენი, რომელიც იყო თემისაგან ქირმანელთასა“; მეორეც, იმიტომ, რომ ბევრი ამისი მსგავსი ამბავი მოიპოვება დღესაც სპარსულში ასეთი, რომლებიც ცნობილ სამეცნიერო კატალოგებში არ არის შეტანილი. მაგ., ხშირად შეხვდებით ისეთ ჰიქაიეთებს, სადაც პირდაპირ არის დასახელებული ორი ძმობილი, რომელთაგან ერთი, მეფის შვილი, რასაკვირველია, მიჯნურია მზეთუნახავის, რომელიც მოტაცებული ჰყავთ ჯინებს; რაინდი, რასაკვირველია, ტარიელივით, ძმობილის დახმარებით იხსნის თავის სატრფოს ჯინთაგან“⁵.

რაც შეეხება მის ავტორს, მკვლევარმა აქ წარმოადგინა მეტად გონებამახვილური ვარაუდი: ჩუბინ ქირმანელი სპარსულ მწერლობაში არ იხსენიება და იგი ხედავს ბენ 'ალნი ქერმანელის (1277—1351) დამახინჯებული ფორმა ზომ არ არისო⁶. მეცნიერის ასეთ მსჯელობას კ. კეკელიძემ რატომღაც „მეტად ხელოვნური და თვითნებური“ უწოდა⁷. ჩვენ შორსა ვართ იმ აზრისაგან, რომ ვამტყიცოთ იუსტინე აბულაძის ამ შეხედულების შეუვალობა, მაგრამ სანამ ამ მიზნით სპარსული ლიტერატურა (როგორც მწიგნობრული, ისე ხალხური) არ შეგვიჩვენებია, იუსტ. აბულაძის ვარაუდს ვერ მოვხსნით. ხოლო ამ თვალსაზრისით იქნება საინტერესო იყოს ერთი ამბავი, რომელიც უხბეკურ ფოლკლორშია ფიქსირებული. ჯერ გავიხსენოთ ქართული პოემის შინაარსი:

„ბ ა რ ა მ გ უ ლ ი ჯ ა ნ ი ა ნ ი. იყო ჩინეთის ხელმწიფე ჯონშერი, განდიდებული, უხვი, სიმდაბლით მაღალი, მდიდარი, თვითმოსამართლე წყალობით, ძალგულიანი.

მეფეს სხვა ძე არ ესვა, გარდა ერთი ასულისა, რომელსაც სახელად გულიჯანი ერქვა და თავისი მშვენიერებით შეიღსავე მნათობს აბნელებდა.

ჯონშერს შეიღად აეყვანა და გაეზარდა ვინმე ბარამი, ჩინელთა მეფის საგვარეულოს წევრი, მოხდენილი ვაჟკაცი და სწორუპოვარი გოლიათი. მას მეფემ სპასალარობა მისცა.

⁵ იუსტინე აბულაძე, რუსთველოლოგიური ნაშრომები, 1967, გვ. 57.
⁶ იქვე.
⁷ კ. კეკელიძე, II, გვ. 414.

ზაფხულის დამდევს მეფის ოჯახი ქალაქიდან საზაფხულო და-
გის გადადიოდა, ბარამიც მას მიჰყვებოდა. უცხად ამოვიარდა ქარი
და კუბოს, რომელშიაც გულიჯანი იჯდა, თავსახურავი ანუ მინდორი
ბარამმა და ქალმა ერთმანეთი დაინახეს და შეიყვარეს. მინდორი
დესაც მოწყენილი ბარამი თავის საწოლში იყო, შემოვიდა გულაჯა-
ნის ქალი და მოართვა ბარამს მისი წერილი, რომელშიაც ის მას სიყ-
ვარულს უცხადებდა. ბარამმაც გრძნობებით აღსავსე საპასუხო წერი-
ლი მიწერა. ბოლოს ისიც მოხერხდა, რომ ბარამი ჩუმად შევიდა ქა-
ლის საწოლ ოთახში, სადაც გულიჯანმა და მან ერთმანეთს შეპტიცეს
მუდმივი, განუყრელი სიყვარული.

განშორებას ვეღარ იტანდა ბარამი, ის გაყვითლდა, ჩამოხმა და
ლოგინად ჩავარდა. მეფე-დედოფალი მეტად შეწუხებული იყვნენ,
მოიწვიეს მკურნალი, მაგრამ ვერა არგეს რა, ბოლოს გამოჩნდა ერ-
თი მესტროლაბე. რომელიც მიხვდა, რომ ბარამს სწვავდა გულიჯანის
მიჯნურობის ცეცხლი. მან მეფეს გამოაცემინა ბრძანება, რომ ბარამ-
თან მივიდნენ ყველანი, ვინც კი არის სასახლეში. სხვებთან ერთად ის
ინახულა გულიჯანმაც. მისი მოსვლა და ნახვა განმკურნებელ წამლად
შექმნა ბარამს. მაგრამ მესტროლაბემ შესახედავად მაინც დააღვეინა
მას რაღაც წამალი.

ბარამის განკურნების შემდეგ გახარებულმა ჯონშერმა დიდი ზეი-
მი მოაწყო, რომელზედაც ბარამი და გულიჯანი პირისპირ ისხდნენ
და ერთმანეთის ცქერით ტკებობდნენ. მათი სიყვარული, სხვებთან
ერთად, მეფემაც შენიშნა, ის მეტად შეწუხდა, არ უნდოდა, რომ
შვილსავით გაზრდილ ბარამს მისი ქალი ცოლად შეერთო. მეფემ მო-
იწვია ვეზირთა თათბირი, რომელზედაც გადაწყდა ბარამის შეპყრო-
ბა. მეფემ საშინლად სცემა თავის ქალს და შეუდგა მზადებას ბარა-
მის დასაქვრად.

ბარამმა რომ გაიგო ეს, დატოვა ჩინეთი და გაიჭრა უდაბნოდ
და ველად. მთელი წელიწადი დახეტიალობს ის ადგილიდან ადგილს,
ტირის, მოთქვამს, საჩივრით მიმართავს ხოლმე შვიდ მნათობს, ბო-
ლოს შედის ერთ მშვენიერ ბაღში, სადაც ის თვალს ვერ აშორებს
მშვენიერ ყვავილებს, განსაკუთრებით ვარდს, რომელიც მას სატრ-
ფოს, გულიჯანს აგონებს. ის აქ ისმენს ვარდისა და ბულბულის სა-
მიჯნურო საუბარს, გამოელაპარაკება ბულბულს, რომელიც მას ვარ-
დისადმი ტრფობას დასწამებს და საყვედურს ეუბნება—რად მეცილე-
ზიო! ბარამი ანუგეშებს მას, რომ უსაფუძვლოა მისი ეჭვები. მას სა-
კუთარი სატრფო პყავს, რომელიც განგებამ მოაშორა მას. როდესაც
ყვავილები დაქვია, ბარამმა დატოვა წალკოტი და სხვა გზას გაუდგა.
მივიდა ზღვის პირას, სადაც მას შეხვდნენ შეშინებული ვაჭრები, რო-

მელთაც არ იცოდნენ რა ექნათ, ვინაიდან ზღვაზე მეკობრეები მგსავრებს ძარცვავდნენ. ბარამი გაუძლვა მათ წინ და მეკობრეები ერთიანად ამოწყვიტა. ვაჭართა მეთაური, სედრაქი, მას ქებებს ხამს და საკუთრულსაც შეაძლევს, მაგრამ ბარამი არ აიღებს და შილის თავისი გზით.

ბალხეთის ქვეყანაში ის შეხვდა აქაური მეფის ნარიმანის სპასალარს მილადს და უამბო მას თავისი თავგადასავალი. მათ ერთმანეთი მოეწონათ, დამეგობრდნენ, დამობილდნენ, და, ბოლოს, ნარიმანთანაც გამოცხადდნენ. ნარიმანმა ბარამის ვინაობა რომ გაიგო, დიდი თანაგრძნობა გამოუცხადა და ბოლოს თავისი ჯარით მასთან ერთად ჩინეთისაკენ გაილაშქრა ბარამის საშველად.

გზაზე მათ შემოეგებათ ჯონშერის ვეზირი ბარზამი, რომლისაგანაც გაიგეს, რომ ჯონშერი გარდაცვლილა და ტახტი უპატრონოდაა, ვინაიდან გულიჯანი უარს ამბობს გამეფებაზე, სანამ ბარამი მოძებნილი არ იქნება. მეც იმის, ბარამის, საქებრად ვარ წამოსულიო, —ათავეებს ბარზამი თავის მოთხოვნას. ბარამს კიდევაც ეწყინა ეს ამბავი, კიდევაც გაუხარდა, ვინაიდან მას შესაძლებლობა ეძლეოდა სისხლის დაუღვრელად მიეღწია მიზნისათვის. ბარზამის საშუალებით ბარამმა შეატყობინა ჩინეთსა და გულიჯანს თავისი დაბრუნება, ჩინელები დიდი ამბით მიეგებნენ მას და ნარიმანს. ბარამმა შეერთო გულიჯანი და გახდა ჩინეთის მეფე, ბრძნულად და ბედნიერად იმეფა 150 წელიწადი და მერე გარდაიცვალა*.

უზბეკური ეპოსი ასეთი შინაარსისაა:

„ბ ა თ ი რ - ა რ ს ლ ა ნ ი. ეგვიპტეში ცხოვრობდა ერთი მეფე. იგი ფრიად მდიდარი იყო. ოთხმოცდაათი წელი იმეფესრულდა, რომ შვილები არა ჰყვანდა. ამის გამო დიდი დოვლათი და ქონება მეფეს ნამდვილ ბედნიერებას არ ანიჭებდა. მას ჰყავდა ერთი ვეზირი, ბრძენი, როგორც პლატონი. მაგრამ ვეზირიც უშვილო იყო. ვარსკვლავთმრიცხველებმა ურჩიეს მეფეს ფრაკეის (ფრანგების) მეფის ასულის შერთვა, ხოლო ვეზირს — სომხეთის მეფის ასულისა. დაქორწინების შემდეგ მეფეს შეეძინა ქალი, ვეზირს კი ქალ-ვაჟი. მეფემ და ვეზირმა დანიშნეს თავიანთი ბავშვები: მეფემ აღუთქვა ვეზირს, რომ თავის ქალს მის ვაჟს მიათხოვებდა, როდესაც ისინი სრულწლოვანი გახდებოდნენ.

ბავშვები ერთ წრეში იზრდებოდნენ. ისინი ყოველგვარ ნიქსა და სიკეთეს იჩენენ.

* კ. ჯეჯელიძე, II, გვ. 413.

როდესაც ვეზირის ვაჟი ბახრამი⁹ თექვსმეტი წლის შესრულდა, იგი უკვე სამხედრო ხელოვნებას კარგად იცნობდა. ასპარეზზე გამოჩენილ მეომრებთან შეჯიბრების დროს, იგი ყოველთვის გამარჯვებული გამოდის და მალე სახელგანთქმული გმირი ხდება კარზე.

ბახრამის მამა ადრე მოკვდა. ის ვერ მოესწრო შვილის ღვაწლმოსილებასა და მის მიერ ცოლის შერთვას. მეფემ გატეხა პირობა და გადასწყვიტა, თავისი ქალი აფრიკის მეფის ძისათვის მიეთხოვებინა. ამ განზრახვით ის იწვევს აფრიკის მეფის ვაჟს თავის კარზე.

ბახრამი გაბრაზდა, შეუთანხმდა თავის დანიშნულს (მეფის ასულს) და დას, შეიერთა ოთხმოცდაათი ერთგული მეომარი, და ყველანი ერთად ეგვიპტიდან გაიქცნენ.

რამდენიმე დღეს შეუსვენებლივ იმგზავრეს, ბოლოს მიადგნენ ერთ უდაბნოს და იქ ღრმად დაიძინეს.

გაქცევის ამბავი მოახსენეს მეფეს, რომელიც გააფთრდა და მოითხოვა გაქცეულთა აღმოჩენა. მაშინ ერთმა ჯაღოსანმა აღუთქვა მეფეს, რომ იხმარს ყოველგვარ საშუალებას და აღმოაჩენს ბახრამს, მის მეომრებს და მეფის ასულს.

ჯაღოსანმა მიაღწია უდაბნომდე, შევიდა მეფის ასულის კარავში და აყნოსებინა მას ისეთი წამალი, რომელმაც იგი ხანგრძლივად დააძინა. რის შემდეგაც ჯაღოსანმა მოახერხა მისი მიყვანა მეფის დარბაზში. მეფემ უბრძანა თავის ქალს, გაჰყოლოდა ცოლად აფრიკელ მეფისწულს, მაგრამ ქალმა გადაჭრით იუარა.

მეფემ ვერ აიტანა თავისი ქალის ამგვარი ქცევა და უბრძანა მოახლეებს—ჩაეკეტათ იგი სკივრში და მდინარეში ჩაეშვათ.

ამის შემდეგ გადაწყვიტეს, აფრიკელ მეფისწულს ბახრამის და მიათხოვონ, მაგრამ ისიც უარს აცხადებს: მაშინ მას საპყრობილეში ათავსებენ.

ბახრამმა მხოლოდ მეორე დღეს შეიტყო მისი დანიშნულისა და დის გატაცება და მიხვდა, რომ ეს თვით მეფის მიერ მოწყობილი საქმე იყო.

დისა და სატრფოს უკან დაბრუნების მიზნით იგი გაილაშქრებს თავის ოთხმოცდაათი მეომრითურთ ეგვიპტის მეფის წინააღმდეგ. ბრძოლის ველზე ბახრამმა სასტიკად დაამარცხა მეფის ჯარი. ბევრი მათგანი გასწყდა. სრული გამარჯვება თითქმის ბახრამის მხარეზე იყო. მაგრამ ამ დროს აცნობეს, რომ მისი სატრფო სკივრში მოათავსეს და მდინარეში ჩაუშვესო. ამ საშინელი ამბის გამგონე ბახრამმა მიანება ბრძოლას თავი და გაიქრა საყვარლის საქებნელად.

⁹ კ. კვინიძის ტექსტს უცვლელად ვიმეორებთ.

ეძიეს თვეობით, წლობით, მოიმოქმედეს მრავალი გმირობა, მაგრამ დაკარგული მეფის ასული ვერსად აღმოაჩინეს. ბახრამს სვერი მეომარი დაედუბა მძიმე მოგზაურობის დროს. დანარჩენები უკვე მონღოლთა ვისუფლა და მარტომ განაგრძო საყვარლის ძებნა.

დიდი ხნის შემდეგ, როდესაც გადალახა მან მთები, მდინარეები და ველები, იგი ერთი ზღვის კიდეს მიაღწა. არ იცოდა, თუ როგორ გადასულიყო ზღვის მეორე მხარეს. მწარედ ჩაფიქრდა, ამ დროს შემოეყარა სავაქრო ხომალდი ვაჭრებითურთ. ბახრამმა არ აგრძნობინა ვაჭრებს, თუ ის წარჩინებული პირია. გაეცნო როგორც მგზავრი და გაემგზავრა მათთან ერთად. ხომალდზე ბახრამი დაწვრილებით ტყობილობს ვაჭრების ნამბობიდან. თუ რა მოხდა როგორ ჩასვეს მისი საყვარელი სკივრში და როგორ ჩაუშვეს მდინარეში, როგორ სტანჯავენ საპყრობილეში და აიძულებენ მის დას, გაპყვეს ცოლად აფრიკელ მეფისწულს. ვაჭრებმა დაუმატეს, რომ ბახრამის სატრფო ჩაუვარდა საბერძნეთის მეფისწულს, მაგრამ დევებმა, რომლებიც კავკასიის მთებში ცხოვრობენ, მოჰკლეს საბერძნეთის მეფისწული და გაიტაცეს მეფის ასული.

გზაზე ხომალდს უბედურება შეემთხვა: წინ შეეყარა ვეშაპი, რომელმაც კინალამ გადააბრუნა იგი. მაშინ ბახრამმა ვაქცაურად გაუგმირა ვეშაპს თვალები იარით და შემდეგ ხმლით აჰკეპა. ვაჭრები ეხვეწებოდნენ ბახრამს, დარჩეს ბოლომდის ხომალდზე და იყოს მათი მეგობარი, მაგრამ ის უარს აცხადებს და ერთ ნავსადგურში შორდება მათ, რათა განაგრძოს დაკარგული საყვარლის ძებნა.

იგი დიდხანს დაეძებს დევებს, მაგრამ ვერ უპოვნია. ებრძვის მხეცებს, ურჩხულებს. გააძრო მან ტყავი ვეფხს და მოიხურა იგი. მაშინ ხალხმა უწოდა მას ბატირ-არსლანი (ვეფხ-გმირი).

ბატირ-არსლანი ცხოვრობს მთებსა და გამოქვაბულებში. ზოგჯერ ცხენზე მჯდარი ველებს მოივლის. მისი დანახვა აკრთობს სავაქრო ქარავენებს, მაგრამ ბახრამს არავისთან არაფერი ესაქმება.

ლაშქარი, რომელიც ხვარაზმიდან საფრანგეთს მიემგზავრება, გზაზე შეეყრება ვეფხის ტყავით შემოსილ გმირს. ხვარაზმი უბრძანებს თავის მეგობრებს—მიჰკვარონ მას გმირი ცოცხლად, მაგრამ ბატირ-არსლანი შეებრძოლება მეომრებს და თავს დააღწევს ხვარაზმელებს.

უშიშარი გმირის ამბავი ყველგან გავრცელდება. ეს ამბავი მიაღწევს ირანის მეფისწულის ყურამდე. ირანელი მეფისწულიც სახელგანთქმული გმირია. იგი დითანხმებს მამას, რათა მონახოს და ცოცხალი მიიყვანოს გმირი. ხანგრძლივი ძებნის შემდეგ ის წააწყდება გმირის კვალს. კვალი უჩვენებს, რომ იგი ცხოვრობს მხეცების თავ-

შესაფარ გამოქვაბულში. ირანელ მეფისწულს თავს დაესხმის ურჩულ-
 ლი აჯარი. იგი შეებრძოლება და მოკლავს აჯარს.

ამ ბრძოლას შორიდან თვალს ადევნებს ბატირ-არსლანი და მოისურვებს მას-
 ტაცებაში მოიყვანს უცნობი გმირის ვაჟკაცობა და მოისურვებს მას-
 თან დამეგობრებას. ისინი დამეგობრდებიან.

ბატირ-არსლანი და ირანელი მეფისწული მოუთხობენ ერთმან-
 ნეთს თავიანთ ამბავს.

მეფისწული სთხოვს ბატირ-არსლანს წავიდეს მასთან ერთად
 ირანს. ბახრამი არ დათანხმდება. მაშინ მეფისწული შეჰპირდება მეფის
 ასულისა და დევების სამყოფელის მონახვას და გამოეთხოვება.

ირანელი მეფისწული ბრუნდება თავის სამშობლოში და უამ-
 ბობს მამას თავის თავგადასავალს, თანაც ეუბნება, რომ საჭიროა და-
 ეხმაროს იგი მეგობარს დაკარგული დანიშნულის მოძებნაში. მეფე
 იწონებს და მხარს უჭერს მეფისწულის ნათქვამს.

მეფე ამ საქმეში დახმარების აღმოსაჩენად ასახელებს თავის დას
 დილჯან-ნარს. მეფისწული გაემართება დილჯან-ნართან. გზაში იგი
 მოხვდება ქაჩების (ეშმაკების) წრეში. ქაჩებს უნდათ შერთონ მას
 ცოლად ძაღლისთავიანი ქალწული და ამის შემდეგ თავიანთი ქვეყნის
 მეფედ გახადონ.

მეფისწული არწივის დახმარებით დაიძვრენ თავს ქაჩების ხე-
 ლიდან და გაეშურება დილჯან-ნარისკენ. იგი უამბობს დილჯან-ნარს
 თავის მისვლის მიზეზს. დილჯან-ნარი ჰგზავნის მონას იმის გასაგებად,
 თუ სად იმყოფებიან მეფის ასული და დევები. მონა მიდის კავკასიის
 მთებში, პოულობს დევების რკინის ციხე-სიმაგრეს, ნახულობს იქ მე-
 ფის ასულს და უამბობს მას თავის მისვლის მიზეზს.

ქალმა რომ შეიტყო, ბახრამი ცოცხალიაო. უგზავნის ბეჰედს და
 წერილს. მონა ამ ნივთებს დილჯან-ნარის მიუტანს, დილჯან-ნარი კი
 მეფისწულს გადასცემს, მოუთხოვს დაკარგული ქალის მდგომარეო-
 ბას და მისცემს სულეიმან-სურმას. მეფისწული გაემგზავრება ბახ-
 რამთან და აძლევს მას წერილს და ბეჰედს.

როდესაც ბახრამი შეიტყობს, რომ მისი საყვარელი ცოცხალია,
 გამხნევდება და საჩქაროდ გაემართება მის გამოსახსნელად. მეფისწუ-
 ლი სთხოვს მას ჯერ ირანს გამგზავრებას და იქიდან ჯარით დევების
 ციხეზე გალაშქრებას, მაგრამ იგი არ თანხმდება და ეტყვის:

„გმირის ლაშქარი მისი ძალაა. თვითონ კი სარდალია“.

ბახრამი და მეფისწული გაემართებიან დევების ციხისაკენ, მაგ-
 რამ ვერაფერს ხედავენ. მაშინ ისინი წაისმენ თვალეზზე სულეიმან-
 სურმას, რის შემდეგაც შეამჩნევენ დევთა ციხეს. ციხის კარს ათასი
 მეომარი იცავს.

კვირები თათბირობენ, შემდეგ ესვრიან ისრებს თვალბში დევებს და ადვილად დაამარცხებენ დაბრმავებულებს. შეველაჩქინებულნი ციხეში. იქ ისინი ეომებიან დევების მეფეს და მის ძმას მამაკაცი მამაკაცი მამაკაცი მათ. ნახავენ მეფის ასულს და გაანთავისუფლებენ.

კვირები წაიყვანენ ქალს. გზაში შეიტყობენ, რომ ეგვიპტე აფრიკელებს დაუპყრიათ, ეგვიპტის მეფე მოუკლავთ და აფრიკის მეფისწული გამეფებულა მის მაგიერ. მთელი ეგვიპტე გაპარტახებულა.

ბახრამი და ირანელი მეფისწული წაიყვანენ ლაშქარს ირანიდან, მივლენ ეგვიპტეში და დაამარცხებენ აფრიკელებს. ბახრამის დას საპყრობილიდან გაანთავისუფლებენ. ბახრამი დაიკერს ეგვიპტის ტახტს. მთელი ქვეყანა იხდის არაჩვეულებრივ ქორწილს. ბახრამი თავის დას ირანელ მეფისწულს მიათხოვებს ცოლად და გაისტუმრებს ირანს.

ბახრამი და მისი საყვარელი ცოლი მთელი ხალხის საკეთილდღეოდ მეფობენ და ბედნიერად დაასრულებენ თავიანთ სიცოცხლეს¹⁰.

ამ ორი ამბავის ქარგა ერთნაირია. არ უნდა დაევიწყოთ, რომ „ბათორ-არსლანი“ ხალხური ეპოსია და ამდენად—მოდმივ ცვალებადი. მისი ვარიანტი ალბათ სულ სხვა სურათს წარმოადგენდა. მაგრამ ის, რაც ძირითადია მასში და „ბარამგულიჯანიანში“, საერთო ჩანს. აქ ისაა განსაკუთრებით საინტერესო, რომ ავთანდილის ორეულის სახე ორივეში ერთნაირია, ბევრ რამეს, რაც ავთანდილისშიერია „ვეფხისტყაოსანში“, ამ ორ ეპოსში ტარიელის ორეული ჩადის. რა თქმა უნდა, „ბარამგულიჯანიანს“ რუსთველის პოემის აშკარა გავლენა ეტყობა, მაგრამ ეს მოვლენა ამბის გენეზისის გარკვევისათვის შეიძლება არ გამოგვადგეს. მართალია, მას ემჩნევა „ვეფხისტყაოსანთან“ უდავო მსგავსება შინარსობლივად, მაგრამ განსხვავებაც მეტად თავისებურია. ხოლო ის დეტალები, რითაც „ბარამგულიჯანიანი“ განსხვავდება „ვეფხისტყაოსანიდან“, ჩვენი აზრით, აღმოსავლური წარმოშობისაა, მეტად ნიშანდობრივია და ონანას მოგონილი არ ჩანს.

¹⁰ ვეფხისტყაოსნის უზბეკური ვერსიები. კ. კიკინაძის პუბლიკაცია. „მნათობა“, 1938, № 10, გვ. 135.

„ვეფხისტყაოსანში“ ორი გმირის ამბავია ერთმანეთს გატანილი: ტარიელისა და ავთანდილის. „ბარამგულიჯანიანი“ კი მხოლოდ ტარიელის ორეულის, ბარამის, ამბავია მოთხრობილი. მხოლოდ ტარიელის ხაზით რატომ დაკმაყოფილდა შეიტანა მან თავის პოემაში ავთანდილის სახე უფრო ვრცლად. ე. ი. ისე, როგორც ეს „ვეფხისტყაოსანშია“, რატომ გადმოგვცა იგი ისე მკრთალად და მოკლედ, როგორც „ბატირ-არსლანში“ გვაქვს? ამავდროს, სწორედ იმ თავისებურებით, რითაც ის „ვეფხისტყაოსანისაგან“ განსხვავდება, რატომ დაემგვანა „ბარამგულიჯანიანი“ უზბეკურ ეპოსს, რომელიც თავისთავად ჰგავს „ვეფხისტყაოსანს“? ამის პასუხად ვერ ვიტყვით, ონანა უფროსოდა, ამით ძალიან არ დამგვანებოდა მისი პოემა რუსთველის „შედევრსო, რადგან თუ მგვანებასა ან ნასესხობის უარის თქმაზე მიდგებოდა საქმე, ონანას ისედაც არ ექნებოდა „გამამართლებელი“ საბუთი, რადგანაც ის ერთი ხაზიც, რაც მის პოემას ამოძრავებს, ისედაც ძალიან ჰგავს „ვეფხისტყაოსანს“. მაშ, რატომ არ დაესესხა მას უფრო გულუხვად, რატომ ვერ ვხედავთ მის პოემაში „ვეფხისტყაოსანის“ ზოგ სხვა მთავარ ნიშანსა და მოვლენას? ჩვენი აზრით, იმიტომ, რომ მისი ამბის წყარო „ვეფხისტყაოსანი“ არაა. განვიხილოთ „ვეფხისტყაოსანისაგან“ განსხვავებული ადგილები „ბარამგულიჯანიანისა“, რომლებიც ამ იქვს გვიღრმავებს:

1. ბარამი თითქოს ტარიელის მსგავსადაა ველად გაჭრილი, მაგრამ ეს მხოლოდ მოჩვენებითი მსგავსებაა. როგორც შემჩნეულია¹¹, ტარიელი ნესტანის საძებნად გაიჭრა, ეს გაჭრა პრაქტიკული ღონისძიება ნესტანის მისაღწევად. რაც შეეხება ბარამს, ის სატრფოს კი არ ეძებს (მან კარგად იცის, სადაცაა იგი), არამედ მისი სიყვარულით გამოწვეული სიშმაგის საასპარეზოდაა ველად გაჭრილი. ამით კი, ტარიელისაგან განსხვავებით, ბარამის სახე იმეორებს მაჯნუნის ტიპის შეყვარებულებს, რომელთაც ჩვენ ანე ხშირად ვხვდებით აღმოსავლურ ლიტერატურაში.

2. „ვეფხისტყაოსანი“ მთავრდება ტარიელ-ნესტანისა და ავთანდილ-თინათინის ქორწილით. არსებობს მისი გაგრძელება, სადაც პოემის გმირები ბერდებიან და აღესრულებიან კიდევ. „ბარამგულიჯანიანი“ აქაც არ ჰგავს არც „ვეფხისტყაოსანსა“ და არც მის გაგრძელებას. ბარამსა და გულიჯანს მიეცემათ შვილები, რომელთა ზეობითაც ისინი ხარობენ.

3. მსგავსად აღმოსავლური რომანების გმირებისა: რამინის, ხოსროვის, ბაჰრამ-გურის, ესქანდარის (ალექსანდრეს) და მრავალ სხვათა, ბარამს მარტო ერთი სატრფო არა ჰყავს. იგი „დღე ხუთი მნათო“

¹¹ მ. გ. ხ. შ. შ. ვ. ი. ლ. ვ. 158.

ბებშიგან განისვენებდა მზერითა“, „ნადიმი ვთქუა პირმთვარეთა, რე უკვრეტდა ლამაზ პირებს“ (ონანა მდივანი, „ბარამგულიჯანიანი“, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის ინსტიტუტი, ნაწერთა ინსტიტუტი, S—1613, 98v).

4. „ბარამგულიჯანიანიში“ რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ამბავია მოთხრობილი, ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ პოემა წარმოშობით ქართულია და, მასმასადამე, ამ მხრივაც ქართულ ტრადიციებს აგრძელებს. პირიქით, თუ ასეთი ექსკურსები ვენეზისის გასარკვევად გამოიყენება, მაშინ უპირველესად ის უნდა ვიფიქროთ, რომ „ბარამგულიჯანიანი“ სპარსული ლიტერატურულ ტრადიციებს უკავშირდება, რადგან აქ, „ვეფხისტყაოსნის“ გარდა, მოთხრობილია სპარსული რომანებიც. ჩვენი აზრით, აქ ონანა მდივანი უნდა ბაძვდეს თეიმურაზ პირველს, რომლის სპარსულიდან გადმოკეთებულ პოემაში „მიჯნურთ ამბავი იოსებისა და ზილიხანისა“ თეიმურაზი სხვა სპარსულ რომანების მოკლე შინაარსების გვერდით გადმოგვცემს „ვეფხისტყაოსნის“ ამბავსაც¹².

5. ონანა არსად არ შენიშნავს: ამ პოემას „ვეფხისტყაოსნის“ მიბაძვით ვწერო (აქ ლაპარაკი გვაქვს მიბაძვაზე, რაც ძირითადად შინაარსის განმეორებას გულისხმობს, და არა გავლენაზე, რაც პოეტური ხელოვნების სფეროსაც ეხება. ონანა „ვეფხისტყაოსნის“ დიდ გავლენას განიცდის, მაგრამ გავლენა განუცდია მას „ვისრამიანისაც“: S—1613, 10r). სამაგიეროდ ის ასახელებს სპარსულ წყაროს, საიდანაც მან გადმოიღო ქართულად თავისი პოემა. თუ „ვეფხისტყაოსნის“ მიბაძვით შექმნა მან თავისი პოემა, რატომ არ განაცხადა ეს, ხოლო თუ ასეთი მოქმედება, ე. ი. სხვისი მიბაძვით თხზულების წერა, საერთოდ ეჩოთიბებოდა მას, განა „ვეფხისტყაოსნის“ გამოყენება უფრო საჩოთირო იყო, ვიდრე სპარსული ამბისა? შეიძლება ამ კითხვაზე დადებითად გვიპასუხოვნ. მაგრამ მაშინ რა ვუყოთ იმ ფაქტს, რომ ზოგ შესაბამის ადგილას ონანა თვითონ ახსენებს „ვეფხისტყაოსნის“, სადაც მისი პოემა ძალიან ჰგავს მას. ასე, მაგალითად, როდესაც ჯონშერმა სცემა თავის ქალიშვილს, ონანა ჩაუერთავს: „ვახსენოთ ნესტან-დარეჯან, ვითა მას უყო დავარ და“-ო. 25 v).

6. ველად მოხეტიალე ბარამი წააწყდება ერთ წალკოტს, სადაც მოესიყვარულება ვარდს, რომელიც მას თავის სატრფოს აგონებს. ვარდის მიჯნური ბუღბული ბარამზე ეკვიანობს, მაგრამ ეს უკანასკნელი მას დაამშვიდებს, ნუ გეშინია, მე სატრფო მყავს და მხოლოდ ის მიყვარსო. ეს ეპიზოდი, რომელსაც მეტად ვრცელი ადგილი უკავია

¹² თეიმურაზ პირველი, აღ. ბარამიძისა და გ. ჯაყობიას რედაქციით თბილისი, 1934, გვ. 61.

პოემაში (130-მდე სტროფი) მართლაც გვაგონებს „ვარდბუდე“-
ანს“, როგორც ეს კ. კეკელიძემ შენიშნა¹³, მაგრამ ასე ვრცელი
წიაღსვლის შეტანა პოემაში, ისიც ასეთი პირობითი, ლირიკული
მხატვრული ხერხებით, მხოლოდ სპარსული ლიტერატურის
ბით ან წახედვით თუ შეიძლება¹⁴.

ს. ბ. ლ. ი. თ. ე. კ.

¹³ კ. კეკელიძე, II, გვ. 418.

¹⁴ აღენიშნაეთ რა ამას, მაინც ვერ გაეზიარებთ მ. გუგუშვილის მოსაზრებას, თით-
ქოს ამ ეპიზოდს „ვეფხისტყაოსანთან“ არაფერი ჰქონდეს საერთო (მ. გ. უ. გ. უ. შ. ი-
ლი, გვ. 165). ეს სცეხა რუსთველის პოემაშიაც გვაქვს, მაგრამ არა ასეთი, სპარსული
პოემაებისათვის დამახასიათებელი, მანერითა და მოცულობით. გავიხსენოთ, როგორ
წააწყდა ახალ გაზაფხულზე მიჯნური ავთანდილი ვარდებს:

„მიწურვილ იყო ზაფხული, ქვევნით ამოსლვა მწვანისა,
ვარდის ფურცლობის ნიშანი, დრო შათის პეშმანისა,
ეტლის ცვალება მზისაგან, შეჯდომა სარატანისა.
და ს უ ლ თ ქ ნ ა, რ ა ნ ა ხ ა ყ ვ ა ე ი ლ ი მ ა ნ,
უ ნ ა ხ ა ე მ ა ნ ხ ა ნ ი ს ა.

აგრვეინდა ცა და ღრუბელნი ცროდეს ბრძოლისა ცვართა;
ვარდსა აკოცა ბაგითა, მითვე ვარდისა დარითა
უბრძანა: „გიჰკრებთ თვალთა, გულ-ტკბილად შემხედვართა,
და მისად სანაცვლოდ მოვილხენ თქვენთანასა უ-
ბართა“ (1328—29).

„ვეფხისტყაოსნის“ ერთი სტროფის გაგვიხსნათვის

„ვეფხისტყაოსნის“ შესავალში ასეთი ცნობილი სტროფი იკითხება:

„მიბრძანეს მათად საქებრად თქმა ლექსებისა ტყბილისა,
ქება წარბთა და წამწამთა, თმათა და ბაგეკბილისა,
ბროლ-ბადახშისა თლილისა, მით მიჯრით მიწყობილისა,
გასტეხს ქვასაცა მაგარსა გრდემლი ტყვიისა ლბილისა“.

ამ სტროფზე მთელი ლიტერატურა შეიქმნა. იმათ, რომელთაც აქ ბრძანების მიმცემად თამარი მიაჩნიათ, ეწოთირებოდათ,—როგორ მოხდა, რომ თამარმა პოეტს უბრძანა: ჩემი ლოყები და კბილები მიქეო¹. იყო ცდა, შეერბილებინათ ეს ბრძანება: იქნება, „მიბრძანეს“ აქ წინადადების მიცემას ნიშნავდესო². ზოგი იმასაც ფიქრობდა, აქ მარტო თამარის ქება კი არ ებრძანა რუსთველს, არამედ სხვისაც (რადგან „მათად“ იკითხება), ეს სხვა კი დავით სოსლანი უნდა იყოსო³.

ნ. მარი ასე თარგმნიდა ამ სტროფს:

«Написал же я их по приказанию самой царицы, повелевшей мне
воспеть ее брови, ресницы, волосы и ряд хрустальных зубов⁴.»

მისი აზრით, აქ „ვეფხისტყაოსანი“ კი არ იგულისხმება, არამედ რუსთველის სხვა ნაწერები, შეთხზული თამარის საქებად⁵. მაგრამ,

¹ ალ. სარაჯიშვილი, ვეფხისტყაოსნის ყალბი ადგილები, „მომხე“, XI, 1895, გვ. 9—12.

² მ. ჯანაშვილი, „ივერია“, 1899, 4 მარტი.

³ ს. ქვარიაძე, შოთა რუსთაველი და მისი პოემა, თბილისი, 1914, გვ. 20-ტ. კეკელიძე („რადაც არაბუნებრივია, ვინმეს ებრძანებინა პოეტისათვის, მით უმეტეს, თვით თამარს, შეეჭო მას მისი, თამარის, წარბი, წამწამი, თმა და ბაგეკბილები“), II, თბ., 1958, გვ. 109.

⁴ Н. Я. Марр, Об истоках творчества Руставели и его поэме, Тб., 1964, стр. 71.

⁵ იქვე.

თუ ასეა, გამოდის, რომ თამარი თავისი საქმეები ლექსების წერის თავად უკვეთავდა პოეტს.

ჩვენ ეპი გვებადება: ამ სტროფში თამარის ქებაზე უკვე ვხვდებით პარაკი? რა თქმა უნდა, აქ თამარის ქება არაფრით არაა სტროფით, თუ დაეუშვებთ, რომ პოეტს არა თამარმა, არამედ სხვებმა უბრძანეს ეთქვა ეს ქება (ბოლოსდაბოლოს, უხერხულობას ის კი არ ქმნის, რომ თამარმა უბრძანა პოეტს, შემაქეო, არამედ ის, რომ პოეტი აცხადებს ამას, თამარმა თავისი ქება დამიკვეთაო). ხომ შეიძლებოდა რომელიმე ჯგუფს ან პირს მიეცა რუსთველისათვის ასეთი დავალება. მაგრამ ასეთ გამოსავალს არ უშვებენ. ასეთი ვარაუდი თითქოს ანგარიშგასაწევი იქნებოდა. მაგრამ, ჩვენი აზრით, ტექსტის ასე გაგება ლოგიკური არაა, რადგან ამ შემთხვევაში რუსთველის გენიალური მეტაფორა, — ალმასის ქვას ტყვიის გრდემლი გასტეხსო, — შეუფერებელი გამოდის. გავიხსენოთ, რომ ტყვიას თამარი უნდა იყოს შედარებული და არა მისი მამაკაცი დიდებულები (თამარი ქალია და ტყვიისა, რუსთველი მამაკაცი და ალმასია, მაგრამ ტყვიას აქვს თვისება — სძლიოს ალმასს).

მსგავსად იმდროინდელი სპარსული ეპიკისა (ხოლო „ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგის თემათა მსგავსება სპარსულ პოემებთან ცხადყვეს ნ. მარმა, იუსტინე აბულაძემ და ალ. ბარამიძემ), პოემის შესავალში უსათუოდ ნაქმები უნდა იყოს პოეტის პატრონი, აქ — თამარი. ეს ქება შესავალში მართლაც იკითხება:

„ვის ჰშვენის, — ლომსა — ხმარება შუბისა, ფარ-შიშვრისა,
— შეფისა, მზის თამარისა, ლაწე-ზაღაზშ, თმა-ვიშვრისა, —
მას არა ვიცი შევჰყადრო შესხმა ზოტბისა, შე, რისა,
და მისთა მჭვრეტელთა ყანდისა მირთმა ხაჰს მართ, მი, შერისა.

თამარს ვაქებდეთ მეფესა სისხლისა ცრემლდათხეული,
ვთქვენო ქებანი ვისნი მე არ ავად გამოჩეული,
მელნად ვიხმარე გვირის ტბა და კალმად მე ნარხეული,
და ვინცა ისმინოს, დაესებას ლახვარი გულსა ზეული“.

თამარის ქება აქ თავდება და იწყება აღმოსავლური პოემის შესავლისათვის ასევე აუცილებელი კომპონენტი: წიგნის დაწერის მიზეზი. და აი რუსთველი პოემის დაწერის მიზეზს გავცავთ: „მიბრძანეს მათად საქებრად თქმა ლექსებისა“ და ა. შ. ვინ არის ის, ვინც ბრძანება გასცა და ის, ვინც უნდა შეაქონ? რადგან ამ ნაწილში წიგნის დაწერის მიზეზზეა ლაპარაკი, ბუნებრივია ვიფიქროთ, რომ ბრძანების გამცემი პოეტის პატრონია, ე. ი. თამარია, ხოლო ის, ვინც უნდა აქონ, შეკვეთილი ამბის პერსონაჟი (თუ პერსონაჟები) უნდა იყვნენ.

ჩვენს ყურადღებას იქცევს თეიმურაზ პირველის ერთი ცნობა, რომელსაც დღემდე სათანადოდ არავენ დაჰყვირებია.

თავის პოემაში „მიჯნურთ ამბავი იოსებისა და ზილიხანისა“ სწორედ დაც პოეტი მოკლედ გადმოგვცემს „ვეფხისტყაოსნის“ შინაარსს, პოემის დაწერის მიზეზს, თეიმურაზ პირველი გვაცნობებს:

„მეფეს ენება სპარსული თქმათ ქართულისა ენითა,
„ლექსად თქმა მწადსო“, უბრძანა ლაღმან ბრძნად შექთა ფენითა,
ნიჭი აღუთქვა უზომო, მოაქე ვარ მოქენითა,
მიჯნური მიჯნურთ საქებრად დაჟდა, გლახ, ცრემლთა
ღენითა“⁶.

როგორც ვხედავთ, თეიმურაზის განმარტებით, თამარი რუსთველს ავალებს აქოს მიჯნურები: ტარიელ-ნესტანი და ავთანდილ-თინათინი (მეფის მრავლ. რიცხვში მოხსენიება ჩვეულებრივი მოვლენა იყო. შდრ. იაკობ შემოქმედელი: „მაქვნდა ცხებულთ ნაბრძანები“. S-342, გვ. 325). ე. ი. თამარს, რომელსაც სხვაგან ასე აქებს პოემის ავტორი, პოეტისათვის უბრძანებია შეექო სილამაზე, მაგრამ არა თავისი, თამარისა, არამედ „ვეფხისტყაოსნის“ გმირებისა.

⁶ თეიმურაზ I, თხულებათა სრული კრებული. ტექსტი, გამოცემა, ლექსიკონი ალ. ბარამიძისა და გ. ჯაფარიას რედაქციით. თბილისი, 1934, გვ. 62. შემდეგში: თეიმურაზ I.

„ამირანდარეჯანიანის“ ზოგი საკითხი

I

„ვეფხისტყაოსანში“ ტრადიციულად იკითხება ერთი სტროფი, რომელიც ზოგს ფსევდორუსთველურად მიაჩნია:

„ამირან დარეჯანისძე მოსეს უქია ზომელსა¹,
აზღულშესია — შავთელსა, ლექსი მას უქეს რომელსა,
დილარგეთ—სარჯის თმოგველსა, მას ენა დაუშრომელსა,
ტარიელ — მისსა რუსთველსა, მისთვის ცრემ-შეუშრომელსა“.

რატომ მაინცდამაინც ეს ოთხი ნაწარმოებია ჩამოთვლილი ამ სტროფში, ვისიც არ უნდა იყოს იგი, პოემის ავტორის თუ ყალბის-მქნელისა? ნუთუ საშუალო საუკუნეების ქართულ ლიტერატურაში ამ ოთხ ძეგლზე მეტი არაფერი შექმნილა? ამავე დროს, თუ მართლაც ასეა, რა მოსაზრებით ჩამოთვალა მისმა ავტორმა ეს ოთხი ნაწარმოები? ლიტერატურა მიმოიხილა? მაგრამ ჩვენ ხომ ვიცით, რომ ამ დროისათვის ქართულად არსებობდა, მაგალითად, „ვისრამიანი“, შეიძლება, „თამარიანიც“. რატომ მათ არ ასახელებს ამ სტროფის ავტორი? მაგრამ დავუშვათ, რომ სხვადასხვა მიზეზების გამო ისინი დასახელებული არაა. დავაკვირდეთ აქ ჩამოთვლილ ძეგლებს, რა აქვთ მათ საერთო?

ქვეყელიძემ სავსებით დამაჯერებლად ცხადჰყო, რომ აქ საქმე გვაქვს ერთი თანრის, კერძოდ, ეპიკურ ძეგლებთან. მან, როგორც ქვემოთ საგანგებოდ დავინახავთ, წარმატებით უარჰყო ნ. მარის მეტად ეფექტური, მაგრამ დამაჯერებლობას მოკლებული მოსაზრება.

¹ ჩვენ ვითხვლობთ ფორმას **ხომელსა** ნაცვლად ფორმისა **ხონელსა**. ამით რითმა არ დაირღვევა, როგორც ტრადიციულ სტროფში, — რითმა: — **ომელსა**. ჩვენს ვარაუდს კვერს უკრავს ერთი ქართული ხელნაწერი პოემისა H—54. ზომი, როგორც ტომონიმი, ცნობილია საქართველოში. ასეთი სახელი დღესაც ეწოდება ერთ სოფელს ზემო იმერეთში (მდრ. ხალხური ლექსი, ჩაწერილი ვაყას მიერ: „**ხომს სასახლებს უქებენ, ქარვასლებსა სჯობია**“. ვ ა ე ა - ფ შ ა ვ ე ლ ა, VII, გვ. 176).

ქვეყნული
ბიბლიოთეკა

ვითომ შავთელის ჩვენამდე შემორჩენილი ხოტბა „აბდულმესიანი“
იყოს, რითაც განიმეორა აკაკი წერეთლის შენიშვნა: „აბდულმესიანი“
სხვა, საგმირო ნაწარმოები უნდა ყოფილიყო.

მაგრამ იქნება აქ ჩამოთვლილ ოთხ ნაწარმოებს უფრო მეტი
აქვთ საერთო, ვიდრე ქანრის ერთიანობაა. უპირველეს ყოვლისა ვნა-
ხთ, რა აქვთ საერთო „ამირანდარეჯანიანსა“ და „ვეფხისტყაოსანს“,
ჩვენამდე შემონახულ ორ ქართულ კლასიკურ ქმნილებას.

ა) ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში ზ. ჭიჭინაძე „ამირანდარეჯანიანის“
შესახებ წერდა: „ვინც ამ რომანს წაიკითხავს, იმას ცხადად გაახსენ-
დება „ვეფხისტყაოსნის“ შინაარსი. „ამირანდარეჯანიანის“ შინაარსს
ერთობ დიდი გავლენა უნდა ჰქონდეს „ვეფხისტყაოსნის“ შინაარს-
ზეო“². ცოტათი გვიან, 1895 წ., მ. ჯანაშვილმა გამოაქვეყნა პატარა
წიგნაკი „მოსე ხონელი და მისი „ამირანდარეჯანიანი“, სადაც ბევრ,
სწორ თუ არასწორ დებულებასა და ეჭსკურსს შორის გადაგვიშალა
„ვეფხისტყაოსნისა“ და „ამირანდარეჯანიანის“ საოცარი შინაარსობ-
ლივი მსგავსების სურათი. მან პარალელურად მოიტანა ორივე ძეგ-
ლის სათანადო ადგილების შინაარსი, რომელიც დაახლოებით ასეთია
(მოგვაქვს მხოლოდ „ამირანდარეჯანიანის“ სათანადო ადგილები, მი-
ნიშნებული მ. ჯანაშვილის მიერ):

„იყო ინდოეთს მეფე აბესალომ, მორკმული განგებიანი... მოიხ-
მო მეფემან დიდებულნი და დაჭდა. მიუგზავნა ასულსა თვისსა კაც-
ნი, ვითა: შვილო, მე დავებრტბულვარ და შენა ხარ მკვიდრი სამე-
ფოსა ჩემისა და არა მივის შენგან კიდე სხვა ძე... პირმზე ააული
მისი ვნახეთ და ვსთქვიით: თუცა არა არს ხორციელი, თუმცა მზე
არისო. ვფიცავ ღმერთსა ცხოველსა, მზე მას ვერა სჯობდა, შეუმკეს
ტახტი მნათობი... ნადირობის დროს აბესალომ მეფე შეხვდება სახლს,
რომელზედაც სწერია სახელი ამირანისა. სახლის გარშემო მინდორი
მოფენილია ამოწყვეტილი კაცებისა და ცხენების ლეშებით. მეფე შე-
იტყობს, რომ ეს კაც-ცხენები დაუხოცია გმირს ამირანს. მოისურვებს
მის ამბის შეტყობას, ვერ შეიტყობს, დანალვლიანდება... ნადირობი-
დან მეფე შემობრუნდა, უფროსსა შეჭირვებასა მიეცა. აღარცა გავი-
და სანადიროდ და აღარცა ვადიხადა ნადიმი. შევიდა ჯაზიარ ვეზირ-
თა უხუცესი და მოახსენა: გაგზავნეთ კაცი ქალაქთა სპარსეთისათა,
ნუთუ ვინმე ყრმა დარჩომილიყოს მისი და მით ვსცნათო. გაგზავნა
კაცი სპარსეთსა და ყოველსა ქვეყანასა შინა, წარმავალთა დაყვენს
ჟამნი მრავალნი. ...ხევესა წავადექით. მას ხევესა შიგან დგას ქარავანი
ურიცხვი. მოგვეგებნენ წინ ყოველნივე და თაყვანისცეს პატრონსა

² ზ. ჭიჭინაძე, ამირანდარეჯანიანი, გაზ. „დროება“, 1885, № 162.

ჩვენსა კითხვა: „ქმნით, ვინ ხართ?“ ზე ადგა აბრამ და ეგრე მოხსენა: „...ბაბრელნი ქარავეანნი ვართ, ინდოეთიდან ვართ მომავალი ურიცხვითა ლარითა. აქა იმიტომ ვყოვნით, რომე წინა გვიმწერიან, ესე არს მიზეზი აქა დგომისა შიშითა მათრისა მოვლენ ლაშქარნი ურიცხვნი. გვესროლეს, შეგვაპირვებდეს. მათნი ვეიფილა ბადრი იამანისქემან... ჩაიმაღენით ნავთა შიგანო. ჩაეიმაღენით. მოვიდა მეკობრეთა თავადი და ყიოდა, ვითა: გარდხვეწენითო. ეგრე მოგვეახლა. ახლტა ბადრი და მის ნავსა შიგან გარდახლტა. კერა სხალი და მოკლა, სხვანი ლაშქარნი უჩინო იქმნენ. გავიარეთ იგი ზღვა და მივედით იმიერ ზღვისა კუნძულსა, ზღვათა მეფისა ქვეყანასა... ვაქართა უფროსი კითხავს: საით მიდიხარო?—საეკოლისა ჩემისა ჭენტა მეფის ასულის გამოსახსნელად მივალო.—იქ სავალი გზა საგრძნეულო არისო. ერთი შაოსანი დიაცი არის და მან იცის ყველა მისი გზისა ამბავიო და იგი ვითხრობსო. მოქარავენნი შინ წავიდნენ. გაგზავნეთ შიკრიკი ჭენტა მეფის ასულისა თანა, სეფე დვალემ შაოსან დიაცსა გზის ჩვენება სთხოვა. შაოსანმა მოახსენა: ჯავრი ამომიყარე რაზიმან დევისა, რომელმაც შეიღებე დამიტყვევა. დევმა დიაცს უთხრა: როსკიპო! შემოუტია სეფე დვალს, რომელმაც დევა მოკლა. დიაცმა უთხრა: ჭენტა მეფისა ასული შთაკეტილია მადლალს კოშკში და კართა ზედან ხუთასი რჩეული არაბი უყენიანო. წაკიდნენ, შავიდნენ ჭენტა მეფის ქალაქში, რომლის შუაგულში კოშკი იღო და შაშნი იჭდა მეფის, ასული. მოიკვლიეს ციხეში შესასვლელი გზა, მეფის ასულმა ზემორე ხსენებულ შიკრიკის პირით შემოუთვალა: ხვალ არაბთა მეფის შეიღებდ მათხოვებნო. სეფე დვალემ აცნობა: მზად იყავი და ამაღამვე გამოგიყვანთო. ღამე მიუხდა მეტოქე სასიძოს. შემუსრა მისი ლაშქარი, ქალი გამოიყვანა და წავიდნენ. ჭენტა მეფე გამოეყიდა მათ. იბრძოლეს მრავალი. ჭენტა მეფემ უთხრა როსაბს (როსაბ შეადარე რუსთველის როსანს): თუცა სეფე დვალს აჯობო, იგი პირმზე ასული ჩემი მოგცე ცოლად შენდაო. შეიბნენ. სეფე დვალემ მოკლა... სეფე დვალი წავიდა ცოლითა და მეგობრებით, და თუმცა მოკლე გზა ჰქონდათ, მაგრამ შორეული არჩიეს, რათა მადლობა გადაეხადათ შაოსან დიაცისათვის. შაოსანი დიდის სიხარულით გამოეგება, უძღვნა მრავალი: მარგალიტი, გვირგვინი, ფარულნი და სხვ. სეფე დვალემ იგი დედობილად დაისვა, დაჭერილი ქვეყანა მას და მის შვილებს მისცა“³.

მ. ჯანაშვილი იქვე (გვ. 38) აღნიშნავდა: „ვინ იცის, „აქამდის ამბად ნათქვამი“, ან „დავჯე რუსთველმან, გავლექსე“ იმას მოასწავებ-

³ მ. ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი, მოსე ხონელი და მისი ამირანდარეჯანიანი, თბილისი, 1895, გვ. 17.

დეს, რომ მოსე ხონელის მიერ „ნაიტყვენი ამბავნი“ (პროზა) შეიქმნენ „აწ მარგალიტი წყობილი“ (პოემა).

ამ ორი ქართული ძეგლის ასეთმა მსგავსებამ კ. დონდუას დაინტერესებინა, მათ საერთო წყარო უნდა ჰქონოდათ⁴.

კ. კეკელიძემ, რომელმაც სავსებით გაიზიარა მეცნიერთა შეხედულება ზემომოტანილი პარალელების მნიშვნელობის შესახებ და განიმეორა კიდევაც ეს პარალელები („როგორც ვხედავთ, ზღაპრის მთავარი ჩონჩხი გასაოცარი თანხმობითა და მსგავსებითაა წარმოდგენილი ორსავე ნაწარმოებში“⁵), მიუთითა აგრეთვე სხვა ხასიათის პარალელებზე, თვით მსგავს დეტალებზე (აღნიშნა 12 ასეთი საგულისხმო დეტალი⁶) და აღნიშნა ფრაზეოლოგიური მსგავსებანიც⁷. მეცნიერი ასკვნიდა: „ერთი სიტყვით, რა მხრითაც არ უნდა მივუდგეთ ამ ორ ნაწარმოებს, მათ შორის დიდს მსგავსებას დაეინახავთ (ზოგადი აზრი, ჩონჩხი ზღაპრისა, ზოგიერთი დეტალი შინაარსისა, ფრაზეოლოგია, გარეგანი ფორმა)“⁸.

„ამირანდარეჯანიანზე“ მსჯელობის დროს ისიც უნდა მივიღოთ მხედველობაში, რომ ისე როგორც „ვეფხისტყაოსანი“, მისი სიუჟეტი შეიცვლებოდა სხვადასხვა დროს, სხვადასხვა გადაშუშავებლის ხელში. მაგრამ ეს ზოგადი მსჯელობა იქნებოდა, რომ არ ვეჭონდნენ ამისი უტყუარი ნიშნები, რომლებიც თავად ამბავთა დალაგებასაც ეტყობა—ჩანს, მას ვხადაგზა ცვლიდნენ და გადააკეთებდნენ. ჩვენი აზრით, ყველაზე მნიშვნელოვანი მაინც ისაა, რომ სავარსამიძე მეფე აბესალომს უყვება ამირანის ამბავს, როგორც უკვე წიგნად დაწერილს: „ათორმეტნი კარნი არიან პატრონისა ჩემისანიო“⁹. შემდეგაც ის რაღაც წიგნის მიხედვით აცნობს მეფეს ფალავანთა ამბებს, აქ ამის კარი იწყება, აქ თავდებაო. რა კარებზეა ლაპარაკი? ვფიქრობთ, აქ ისეთი სურათია, როგორც „ქილილა და დამანაში“, სადაც ბარზუ, წიგნის ავტორი, შემდგომ ვერსიებში თხზულების გმირად არის გამოყვანილი. ეტყობა, „ამირანდარეჯანიანის“ ჩვენთვის ცნობილ ვერსიას წინ უძღოდა სხვა ვერსია და ავტორიც სავარსამიძის სიტყვებით იმ ვერსიას გულისხმობს. შეიძლება, იგი უფრო ჰგავდა „ვეფხისტყაოსანს“.

⁴ К. Д о н д у а, Амирандареджаниани. «Памятники эпохи Руставели», Ленинград, 1938, стр. 94.

⁵ კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, II, გვ. 142.

⁶ ი ქ ვ ე, გვ. 143—145.

⁷ ი ქ ვ ე, გვ. 145.

⁸ ი ქ ვ ე.

⁹ მოსე ხონელი ამირანდარეჯანიანი, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვევა და ლექსიკონი დაურთო ლ. ათანელიძემილმა, თბილისი, 1967, გვ. 29. შემდეგში „ამირანდარეჯანიანი“.

ტყაოსნის“ ფაბულას და თავისი ხასიათით საგმირო-რომანტიკული იყო და არა საფალავნო. შემორჩენილი „ამირანდარეჯანის“ საუკუნო შედგენილობა, სტილი და ლექსიკა შეიძლება იმაზე უთიფებდეს, რომ იგი იმ ძველი, XI—XII საუკუნეებში უკვე არსებობდა (შეიქმნა) ლეხა ლექსით) ვერსიის გადმოკეთებაა. ჩვენთვის ცნობადია, რომ უფრო გვიანდელი ჩანს, რომელსაც ბევრი აღმოსავლური დასთან, მათ შორის „ყესაფთე ჰამზას“ ამბები გარევია.

ბ) „დიღარგეთი“ დაკარგულია და მასზე ვერაფერს ვერ ვიტყვით. მხოლოდ ერთი შეგვიძლია ვივარაუდოთ: აქ შესაძლებელია ქალის სახელი დიღარა(მ) ან დიღარკი არ იგულისხმებოდეს, არამედ მამაკაცისა—დიღარვერ (სპ. ვაჟაკი, გულადი). მაშინ იგი უფრო შესაფერისი სახელწოდება იქნებოდა ამირან დარეჯანისძის, ტარიელის და აბდულმესიას გვერდით, რომლებიც მამაკაცები არიან. დიღარვერ-ს გრაფიკულადაც ადვილად შეიძლებოდა მოეცა დიღარგეთ (გ<ვ, თ<რ).

გ) რა შეიძლება ითქვას „აბდულმესიანის“ შესახებ? „აბდულმესიანი“ დაკარგულად ითვლებოდა (თეიმურაზ ბაგრატიონის ცნობით, დაკარგული „აბდულმესიანი“ საგანგებოდ აძებნინა თურმე ერეკლე მეორემ) და მხოლოდ 1902 წ. მიიჩნია იგი ნ. მარმა „თამარისა და დავით სოსლანის შესხმად“¹⁰. ნ. მარის მოსაზრება თითქმის ყველამ გაიზიარა, მაგრამ აკაკი წერეთელმა მიუთითა ერთ მეტად მნიშვნელოვან მოვლენაზე. აი, რას წერდა აკაკი ამის თაობაზე: „განსვენებული ნიკოლოზ ტარიელის ძე დადიანი, ძველი მწერლობის დიდი მოტრფიალე, ხშირად ამბობდა ხოლმე, აბდულმესიანი შავთელისა ჩვენ საგვარეულო წიგნთსაცავში იყო, ჩემამდეც მოაღწია და როდესაც ნაქალაქევი სახლი გადამეწევა, სხვა წიგნებთან ერთად ის ევზემპლარიც დაიღუპაო. მთლად თავიდან ბოლომდის აღარ ახსოვდა ის თხზულება, მაგრამ ზოგ-ზოგი ადგილები კი მოჰყავდა ხოლმე ზეპირად. რამდენიმე ტაეპი მეც მაგონდება, მაგალითად, ერთი ნაწყვეტი:

აბდულმესია,
მტერთა მესია,
სარკინოზთ შეპყრა
ხელთა მესია.

მეორე კიდევ:

მტერთა მძლეველსა
ისრით მძლეველსა
თვით ჰყოფს შეხარკეთ
ხარკთა მძლეველსა“¹¹.

¹⁰ TP, IV, 1902, გვ. 8, 19.

¹¹ აკაკი, მეორე რამ პროფესორ მარის უკანასკნელის თხზულების გამო, „ივერია“, 1902, № 154.

(აკაკის აზრით, ჩახრუხაული გვარია ლექსისა, როგორც ფიქტიური, მუხამბაზი და სხვა ისეთი, რომელიც თავში ერთი და იმავე სიტყვებით იწყება).

ეროვნული
საბჭოთაო

ამ ფრაგმენტს ეტყობა, რომ იგი საბოტაჟო ნაწარმოებებს და იყოს, უფრო საგმირო-სამიჯნურო თხზულების ნაწილს ჰგავს. აღვილი შესაძლებელია, მის ავტორს, შავთელს „თამარისა და დავით სოსლანის შესხმაც“ ეკუთვნოდეს და ამიტომაც აღრეოდეთ ისინი ერთმანეთში. კ. კეკელიძეს, რომელმაც სათანადო საბუთები წარმოადგინა ნ. მარის შეხედულების საწინააღმდეგოდ, არ ავიწყდება ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტიც, „რომ ფსევდორუსთველურ სტროფში ოთხ, იქ დასახელებულ, თხზულებიდან სამი თხრობითი, ეპიკური ჟანრისაა—„ამირანდარეჯანიანი“, „დილარიანი“, „გეფხისტყაოსანი“, იგულისხმება, მეოთხეც („აბდულმესიაც“) ასეთივე და არა ლირიკული ჟანრისა იყო, წინააღმდეგ შემთხვევაში, რაღა ეს ხოტბა დასახელა ამ სტროფის ავტორმა, რა დააშვა „თამარიანმაო“. კ. კეკელიძეს აქ „დილარგეთიც“, რომელსაც იგი „დილარიანს“ უწოდებს, ეპიკურ თხზულებად მიაჩნია, ალბათ იქიდან გამომდინარე, რომ მისი სახელწოდება სიუჟეტს, ამბავს გულისხმობს.

როგორც თავში აღვნიშნეთ, ეს სტროფი ბევრს რუსთველის ნახელავად არ მიაჩნია, რითაც უგულვებელყოფილია საშუალო საუკუნეების როგორც აღმოსავლურ, ისე დასავლურ ლიტერატურაში მტკიცედ ფეხმოკიდებული ტრადიცია. სპარსულ პოემათა ავტორები, მაგალითად, ასახელებენ ძეგლებს, რომლებიც მათი პოემის თემებზე იყო დაწერილი. ხან დეტალურად გადმოგვცემენ ამ ფაბულის ისტორიას, ხან გაცრით იხსენიებენ ასეთ ნაწარმოებებს და მათ ავტორებს. ასე მიუთითებს „ვის-ო რამშინს“ ჩვენთვის ცნობილი სპარსელი ვერსიის ავტორი ჭახრ ალ-დინ გორგანი ექვს მის წინამორბედზე¹², ასე შეგვახსენებს ჭერდოუსი თავის წინამორბედს, ცნობილ პოეტს და-ყნუს და განსაკუთრებით ხშირად ვინმე დეჰყანს („მიწათმოქმედს, ფეოდალს“), რომლისგანაც მას მოაქვს ესა თუ ის ეპიზოდი თავისი ეპოპეისა¹³. „ქილილა და დამანას“ სპარსულ ვერსიას, როგორც ეს მის ქართულ თარგმანიდანაც ჩანს¹⁴, ახლავს შესავალი, სადაც დაწ-

¹² კ. კეკელიძე, II, გვ. 234.

¹³ ვის و رامین از فخر الدین اسعد گرگانی تصحیح ماگالی، 20. 23. تودوا و الکساندر گواخاریا، تهرآن، ۱۳۴۹، ص ۲۸

¹⁴ شاهنامه، جلد اول، ص ۷

¹⁵ სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, IV, აღ. პარამიძისა და ე. მეტრეველის რედაქციით, თბილისი, 1962, გვ. 29.

ვრილებით არის გადმოცემული ამ კრებულის ისტორია და დაახლოებულია მისი პირველი ავტორები და ა. შ. სპარსული ლიტერატურის ეს ტრადიცია გადმოჰყვა სპარსულიდან გადმოცემულ თარგმნილ ძეგლებს. ასე, მაგალითად, თეიმურაზ I გვიჩვენებს სულ ავტორებს, რომელთაც იგი ეჯიბრება ამა თუ იმ თემის („ამაი-ფარავანიანის“, „ლეილმაჯანუნიანის“, „ვარდბულბულიანის“) დამუშავების დროს¹⁶. ასევე, ნოდარ ციციშვილი თავის „შვიდ მთიებში“ ასახელებს ოთხ ავტორს, რომელთაც, პოეტის ცნობით, დაუმუშავებიათ მისი თემა: ნეჰმუნს, ხოსრო დეჰლევის, ნავაი-სა და ჯამინს¹⁷. აღმოსავლურ ძეგლებში პოეტებისა და მათი ნაწერების ზოგადი ჩამოთვლა კი არა გვაქვს, არამედ, ვიმეორებთ, დასახელებულია მხოლოდ ის პოეტები, რომელთაც წინამდებარე თემა დაუმუშავებიათ.

ყოველი ზემოთქმული გვაფიქრებინებს: ხომ არ იგულისხმება ამ სტროფში ერთი თემის ან ამბავის ოთხი სხვადასხვა ქართული დამუშავება?

II

„ამირანდარეჯანიანის“ მერვე კარის („ტილისმათა ამბავი“) დასაწყისში სავარსამისძე გვიყვება მისი პატრონის უცნაური სიზმრის ამბავს. ამირანმა

თქვა: „ძოღან სიზმრად დიაცი მეუბნა შემავგონებად,
მითხრა: „თუ მზეო ქუეყანად ჩამოსულიყოს რონებად,
და ვამს, რომ შენ გყუანდეს სალხენოდ, გულზედა დასაყონებად.

ღამე მრავალჯერ მოვიდის, მეტყოდის ქალის ქებასა,
ვით ცხადად მეუბნებოდა: „მზე ვერ იქს მისოდნებასა;
შონას ეცადე, თუ შესძლებ მიჯნურთა ცეცხლთა დებასა,
და მისსა სიყუარულს ნუ იქო გულიდამ გარდადებასა“.

გალექსილი „ამირანდარეჯანიანის“ გ. ჯაკობიასეულ გამოცემაში¹⁸ ამ ბოლო სტროფის (965) შემდეგ მოდის ასეთი სტროფი (966 ნომრით):

¹⁶ თეიმურაზ I, გვ. 17, 19; 22, 56; 24, 5.

¹⁷ ნოდარ ციციშვილი, „შვიდი მთიები, კ. კეკელიძის რედაქციით, გამოცემული და ლექსიკონით, თბილისი, 1930, გვ. 2.

¹⁸ სულხან თანიასეული, ამირანდარეჯანიანი, გ. ჯაკობიას რედაქციით, წინასიტყვაობით, ლექსიკონით და შენიშვნებით. თბილისი, 1941 წ. შემდეგში: „გალექსილი ამირანდარეჯანიანი“.

„ჰკადრა: „ვართ შვედრი ბასრელნი არ ახლა მისვლით ეული, ვაჭრობაშია ვაზრდილნი, აღებ-მიცემის ჩვეული, გვაქვს ლარნი სრულნი, მიმენი, არ დაჭრილ, არ დახეული, და თვალნი ძვირნი და ლარინნი უმკობედ გამორჩეულნი“.

ერთი შეხედვითაც, აშკარაა, რომ აქ რაღაც გაუგებრობასთან უნდა გვქონდეს საქმე.—სიზმრის მოყოლა დამთავრებული არაა, თბრობაში კი ვიღაც ბასრელები შემოიჭრნენ. ტექსტს რაღაც აკლია. ეს მოვლენა მხედველობიდან არ გამორჩენია ძეგლის გამომცემელს, რომელიც შენიშნავს: „965-ის შემდეგ ტექსტი ნაკლებუფანია: აკლია „თილისმათა ამბავი“-ს (ზ. კიჭინაძე, 99) დაახლოებით 3/4 და მომდევნო თავის—(გვ. 104) დასაწყისი. აკინძვისას ფურცლებიც არეულია ამ შემთხვევაში“¹⁹.

როგორც გ. ჯაკობიამ გაარკვია, გალექსილ ვერსიას პროზაული „ამირანდარეჯანიანის“ ე. წ. მოკლე რედაქცია უძვეეს საფუძვლად²⁰. მართლაც, ამ რედაქციის მერვე თავის დასაწყისში სავარსამიძე გვიამბობს:

ერთხელ, დილით, ამირანმა მას, სავარსამისძეს, კაცი გამოუგზავნა და თავისთან იხმო. წავიდა. მოწყენილი დახვდა კედელზე მიკრული ქალის სურათი აჩვენა და უთხრა: სიზმარში ერთი ქალი გამომეცხადა, ვიღაც მზეთუნახავი მიჭო და ეს სურათი დამიტოვა. ამ ქალის სიყვარული გულში ჩამვარდნია და ახლა სხვა გზა არა მაქვს, მის საძებნელად უნდა წავიდეთ. სავარსამიძემ დაუშალა, ეშმაური რამე არის, იმ ქალის სადაურობა არ ვიცი და როგორ უნდა ვეძებოთო. ამირანი თავისას არ იშლიდა. სევდის გასაქარვებლად ორივენი სანადიროდ მიდიან. გზად ვიღაც ცხენოსანი გამოეცხადება და გადმოსძახებს: ის ქალი ინდოეთში ცხოვრობსო. ამირანი ინდოეთის გზას დაადგება და თან მხოლოდ სამ ფალავანს იახლებს: სავარსამისძეს, აბან ქამანისძესა და ქაოზ ქოსისძეს. გზაში ფალავნები მრავალ ფათერაკს გადაეყრებიან, ჯერ მხეცებთან მოუხდებათ შებრძოლება, შემდეგ მეკობრეებს წააწყდებიან (მათ ქაოზ ქოსისძე გაელეტს). აბან ქამანისძე წინ წავა, გზას დავხვერაგო. ფალავანს სამი კაცი შემოხვდა, თურმე ქარავანს მეკობრეები დასხმოდნენ და მათ გარდა ყველა დაეხოცათ. აბან ქამანისძე მიეწია მეკობრეებს და ათასამდე კაცი ერთიანად ამოწყვიტა. იმ მექარავნებმა აქვე გამოვლილ ამირანს, სავარსამისძეს და ქაოზ ქოსისძეს უამბეს თუ როგორ გაეშურა აბან ქამანისძე, ერთი კაცი იმდენ მეკობრესთან შესაბამელად. ამირანი და მისი ამაღა ქამან ქამანისძის მისაშველებლად გაიქცე-

¹⁹ გალექსილი „ამირანდარეჯანიანი“, გვ. 322.

²⁰ იქვე, გვ. XIII—XVII.

ვიან. ველზე აურაცხელი დახოცილი ცხენი და კაცი ეყრია, აბან ქა-
მანისძე კი არა ჩანდა. ამირანი დალონდება, როგორ კაცს გავაგონებ-
ბინეთ ცუდად თავიო! მაგრამ ცოტა ხანში აბან ქამანისძეს ტყვე მძღვენი
და მრავალი ტყვე მოასხა. განაგრძეს გზა. ერთ ქარავანს უხუცესი
ამირანმა ჰკითხა: ვინა ხარო ან ეს ქარავანი ვისიაო? მათმა უფროსმა
მიუგო: „ჩუენ ბასრელი ქარავანი ვართ, ინდოეთს ვიყვებით და მუ-
ნით მომავალნი ვართო“²¹.

გალექსილი „ამირანდარეჯანიანის“ დღემდე ცნობილი ერთად-
ერთი ნუსხა²², როგორც ამას მისი გამომცემელი გ. ჯაკობიაც აღნიშ-
ნავს, ნაკლულია. ექვი არაა, მას ზემოთ მოტანილი შინაარსის შემცვე-
ლი სტროფებიც აკლია.

ასეთ ვითარებაში ინტერესს იწვევს XVII ს. ცნობილი კაპუცინი
მისიონერის ბერნარდოს არქივში აღმოჩენილი ქართული ლექსის რა-
მდენიმე სტროფი, რომელიც სწორედ ზემოთ მოყოლილი ამბის შემც-
ველია. იგი თანიაშვილის (თუ თანიაშვილების) პოემის სწორედ ჩვენ-
თვის საინტერესო ნაწილია, რასაც ადასტურებს ისიც, რომ გარდა
დღემდის უცნობი სტროფებისა, დასაწყისში მას შემოუნახავს ჩვენ-
თვის ცნობილი 17 ტაეპი პოემისა. აი ეს ტექსტიც*:

და იტყუი: „უარ კამს გავდომა, არ თუ მეტყოდე გმობასა“.

კულაცა მიბძანა: „მიხედე მარჯუენით კერძო კედელსა,
გასინჯე, შუქ-სხივ ციმციმი ცნობას უფანტავს მხედელსა.
გულმან ინება მთვარისა შეყრა, მად მისთვის მზედ ელსა.
და უმისოდ მყოფსა მიგონებ მე ნუ სიცოცხლის მბედელსა.

შევხედე, ვნახე კედელსა მიკრული ქალის სახია,
პირად ვამჯობე მზესა და ვთქუი: ტანი ედემს სახია.
და მიბძანა: „მაგან შემიქნა ეს ყოფა ოხრად სახია,
პირსა რას ვაქნევ, პირისად მისად არ იქნას სახია“.

80 r მიბძანა: „მოდი, დაჯეო! ვიქნა მის ამბვის მბობელი,
ვინ მოიტანა ეგ* ჩემი ტუინივით დამადნობელი.
როგორ შეიქნა საკუდავად ლახურის დამასობელი,
და მერმე გასინჯე, შენ იყავ მართლისა გამაბჰობელი“.

²¹ „ამირანდარეჯანიანი“, გვ. 264.

²² საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტი-
ტუტის ხელნაწერი S—357.

* ტექსტი ამოკაობული გვაქვს ა. ჭინჭარაულთან ერთად.

** ტექსტშია: ეს ეგ.

ოქროსა სელი დავიდეგი, დავჯეგ თქმის გასაგონებად,
 თქუა: „ძოღან სიზმარად დიაცი მეუბნა შემაგონებდად,
 მითხრა: „თუ მზეო ქუეყანად ჩამოსულიყოს რონდებდა,
 ჯამს, რომ შენ გყუანდეს სალხენოდ, გულზედა დასაკონ-
 ნებად“.

და

ღამე მრავალჯერ მოვიდის, მეტყოდის ქალის ქებასა,
 ვით ცხადათ მეუბნებოდა: „მზე ვერ იქს მისოდნებასა;
 შოვნას ეცადე, თუ შესძლებ მიჯნურთა ცეცხლთა დებასა,
 მისსა სიყუარულს ნუ იქო გულიდამ გარდადებასა!“

და

80 v

გამამელუიძის, ჩუენება, ვთქუი, იყოს ნეტერ თუ რისა!
 გავსინჯი, ვთქუი, თუ: იქნების საცდური ეშმაკურისა.
 დავიძინებდი, არა ვჰქნი მისი მიგდება ყურისა,
 მაგრამ სიტყუითა ტკბილითა* სიყუარულს მიმაწურისა.

და

წუხელის რაჟამ საძილოდ დავწევ, დრო იყო რულისა,
 მოვიდა, მითხრა: „მისმინე არ სიტყუა ჩემგან თხრუ-
 ლისა.

და

აჰა, მიქნია მოტანა სახე მის მზისა სრულისა,
 ადევ და ნახე შვენება კედელსა** ზედ მიკრულისა“.

გამამელვიძა, შუენება ენახე მის ურაცხვევლად,
 შუენოდა ნარგისთ ლახუარი მჭურეტელთ გულთ დასა-
 ხეველად,
 ჰგავს, იყოს ედემს ასული ალვა ტანითა მრხეველად,
 მამინდა იგი სინათლე შესაკონ-შესახვეველად“.

და

ვკადრე: „არ ჰკითხე, ვინა ხარ, სადით გაქუს მამავლო-
 ბანი?“

მიბძანა: რაცა სიტყუისა შენთან არა ვჰქენ მბობანი,
 სხუა არ მიკითხავს, სიზმარად არ მქონდა ეგზომ ცნობანი“.

61 r და

მეწყინა, ვთქუი თუ: საქმეა ეშმაკის ეშმაკობანი!

„[უ]ლაცაღა გკადრებ ქართულსა, თქუ[ე]ნგან მოველი
 ჟერასა.
 ეშმაკი კაცსა ცდუნებას აჩუენებს მრავალფერასა.“

* ტექსტშია: ტკბილითა.
 ** ტექსტშია: კლდესა.

- კირში ჩავსტვივით, სამდურავს დაუწყებთ ბედსა, წყნარად
 და მწუედ გავირჩებით, ბოლოს ეამს ჯელში ჩავიდნენ ვე-
 თქუა: „ინდოთ რაზმთათ ისარი გულსა საწყლულად მე-
 მასა,
 მით დამატყუევა უშუებლად. სუმბულთა ტევრი მემასა,
 წყენათა რიგი რიცხვია, ამათ გამირთო მე მასა.
 და ვეძებ, მოვკუდები ძებნაში ან ვჰპოვებ შექსა მე მასა“.
 მიბძანა: „საყუარლის სევდა ვის გულსა სწვევდეს. მე-
 რვედეს,
 გაყრას ვერ სთმობდეს, მოშორდეს, აღრე შეყრასა სუ-
 რვედეს,
 საყუარლისათვინ გარჯასა ბედს კაცი რად ემდურვედეს,
 და ფუ მას კაცს, მისთვინ გარჯისთვინ ვიცა თავს შეიშურვე-
 დეს!“
 კულაცა ვჰკადრე: „წესი არის, ვინ ჰატრონსა თვისსა
 ჰყმობდეს,
 მ[ო]ახსენოს, არ დარიდოს, რომელიც[ა] მისთვის სჯობ-
 დეს.
 81 v ავსა საქმეს დაუშლიდ[ე]ს, ყოვლსა კარგსა შეასწრობდეს,
 და მისი რჩევა გონიერთა მოუწონონ, არ დაგმობდეს.
 თვით თქუენვე იცით, არ ვიცით, ვიყაო სადით სადეთა (?),
 სიზმრად გეუბნა, ვით ეშმა გეჩუენა არსაცხადეთა.
 გზა არსით ვიცით, დავეხსნათ ამ ეშმაკისა ბადეთა.
 და არ მისმენ, არცა მე დავშლი, ვით ჰჰამდეს, ავემზადეთა“
 ცნა, არა ხამდა უცოდნად უცხოის გზის წავლა-წარება
 სევდა ემატა წყენისა, ლხინი მით გაემწარება.
 თქუა: „მინდორს მოველოთ ცხენითა“. შეჯდა, ძლივ მიე-
 წარება.
 და იტყუის: „უმისოდ სიცოცხლე მესუდ<უ>რის-მეზეწა-
 წარება“.
 კულაცა ვჰკადრე: „ვიტყუი რასმე მე სიტყუასა შესაცილ-
 სა,
 თუ გინახავს მოჩუენება სამაცდურო შიგან ძილსა,

და შევიმატა კაეშანი, მოგაშორვა ლხინთა წილსა,
[ნუ] მიპყუები მიუყოლსა, ნუ იქ საქმეს სათაქილსა“

82 r მიბძანა: „მწუროთ, ნუ გიმძიმსო, მისთუის ავტნი
ნით ნუ ხარ,
მით მასწავლი, საყუარლისას ბადეს არსად შეუპყრიხარ,
არც ლახუარსა ეშყისასა გულ-უწყალოდ დაუქრიხარ,
და მით ადული გჩანს დათმობანი, სოფელს ასე გაუზღიხარ.

შენ არ იცი, ვით ჩავ[ვ]არდი ცეცხლსა ცხელსა, დასადა-
ლებს,
სისხლი ცრემლსა გარეული თულთა ნაწუთი და-სადა-ლებს,
ამად, რომე შაესა მშუილდსა გიშრის ისრის დასად აღებს,
და დამიგულა ლხინთა კარი აქ, არ ვიცი და-სად-ალებს.

არა მმართებს მოლხინება მე პირმზისა მისსა მგონსა,
მაგრამ, რადგან ერთგულობით მეტყუი სიტყუას შე-
საგონსა,
და გაგისრულებ საწადელსა, არ ჩავაგდებ დასაგონსა,
ასპარეზით მოვიქცევი, მოვილხინებ მე აზღონსა“.

ითამაშა ასპარეზი კაეშნისა საქარეებლად,
თუცა ჭელსა იხმარებდა, გული ჰქონდა მეუენებლად,
შე-ლა-ექცა უნდომგუარა, მჭურეტნი მისნი იყუნეს მქებ-
ლად.

82 v და თქუა: „წავიდეთ სიგრილესა, ცეცხლი მლამის მოსა-
დებლად“.

წამოვედით, სრისა კერძო მოვედიოდით ნაბურთალით,
კაცი დაგუხუდა წითლით ცმული ბედაურის ცხენის მა-
ლით,
გუითხრა: „ვიცი, მის სურათის დამწუარი ხართ ცეცხლის
ალით.

და შოვნა მისი პირველ ჰკუით, მერმე უნდა დიდის ძალით.
მით (?) რომ ხამს, შეძლოს სარჯელი, ვისაც სწადიან
ცხონება,
არ შედრკეს ტანჯუის წყენითა, მისთუის არ ჰქონდეს ლო-
ნება,
და სიბძნით სრულ ძალით უკლებსა სულ თემი დაემონება,
ჰკუამოკლე, უსუსურისგან ღრმა არსად გაიფონება.

არ იცით, იგი სინათლე სად ზის შორს მყოფთ ^{საღებდა}
ინდოთა რაზმთა სამუდრად სად ხრის მისთუისვე ^{საღებდა},
და და მჭურეტელთა გულები, აღარ [ა]ვის აქუჩ ^{ქაღალდი}
და მზედ თუით თავს უხმობს, სინათლეს მთავრად ^{ქაღალდი}
საღებდა.

83 r და თუ არ იცით მისი გზანი, ამისთუის ხართ შეპირვებით,
და-ცა-მართეთ ინდოთ კერძო დაუყოვნად სწრაფად რეებით,
სადა იგი მინდორია, რომ ვერ გავლით დღისა რეებით,
მუნ გაიღებთ მისა კუალსა, ასეთს რასმე შეესწრებით“.

ესე თქუა და მან მათრახი იკრა ცხენსა, გარდიქაჯა,
ვერ მოვკვლიეთ კუალი მისი, თუცა კითხუის გუქონდა
აჯა.
და არ გუაცალა ჩუენცა სიტყ[უ]ა მასთან რამე დაგვეხარჯა,
ვით გვახარა, მი-რა-გვეცა, არ წაჯლოდა ცუდად გარჯა.

მიბრძანა: „სავარ, გესმისო, მის ყმისა ამბუის მბობანი?
ჰგავს, რომ უქნია მას მზესა გაზრახვით ჩემი ხმობანი.
შორით მის მეტად ვითა ქნას გულისა გამონდობანი.
და წავალ საძებლად, ნუ დაშლი, თუ გინდა ჩემი ძმობანი!“

ვკადრე თუ: „ას[ს]ა ვემოწმე სიტყუასა ბრძენთა თქმუ-
ლებსა:
მართლა ვერაგინ პატრონობს წესისა მგზავსად გულებსა.
და რა მოიწადა, მიიჩნევს ოხერთა მგზავსად გულებსა (?),
თუით გაიმრთელებს კოდილსა, თავს თვითვე დაიწყულ-
ლებსა“.

83 v და გულს უთხარ: გულო, ეკრძალე პატრონის გულთა წყენ-
სა,
ხედავ, არ ძალუც, ვერა იქს სურვილთა მისთა თმენასა,
აპირებს ცრემლთა ნაკადსა თუალთაგან გარდმოდენასა,
და სჯობს დაშლის სიტყუას, იქმოდეს მიმოწმობისა სმენასა.

ვთქუი: „ეგზომ ცეცხლმა წყენისამ მე თქუენმა დამწყუას,
დამალოს,
ბრძენი ლხინს კრძალუით შემართებს, ართუ ჰირებსა და-
მალოს,

ამად გწერთენ, წყენა მე თქუენმა გულმა შემინდოს და
მალოს.

და ვეძებოთ, პირმა მის მზისამ შუქი ქუე სადმცა დასაწყისსა მის
სიბრძნისა.

სრასა მოვიდა, გააგო ყოვლი სახლისა რიგება,
მონათ უბძანა: „საქმეები ჩემი წამავლად იგება,
კარგთა სანაცლოთ—კარგისა, ავთ ქენით ავის მიგება,
და თქუენი სარჯელი ჩემზედა არ ცულად გარდაიგება“.

84 r ალი, ასან და ყამარი პატრონის მა[ა?]მებელი
შინა არ იყუნეს, საქმენი ჰქონ[ო]და გასაგებელი.
და მე სავარ, აბან და ქაოზ მას წინ ვიყავით მზლებელი.
გვიბძანა: „აბა მირჩიეთ, თუცა ჰქუა გაქუთ მცნებელი:

ლაშქრითა გვიჯობს წასულა, თუ ჩუენ მარტო ჩუენის თა-
ვითა?“

და აბან თქუა: „ვიტყუი სიტყუასა არ გარზრახვითა ავითა,
თავათ დავეხსნათ, ცდუნება არის ეშმაკის ქნა ვითა,
და თუარა ულაშქროთ წავიდეთ ჩუენ ჩუენის ჭლმით და
მკლავითა.“

მოვილოდინოთ ალი და ასან და ყამარ ყამრელი,
თუარა ჩუენ ოთხნი პატრონ-ყმა ვიქნეთ ულაშქროთ მა-
რელი,

და ლ^თთი ვახსენოთ, იქნების იგივე ჩუენი მფარელი,
კეთილმა ძლიოს ბოროტსა, დღე მოგუზუდეს გასახა-
რელი“.

ამირან თქუა: „აკლე თურე, პირველ დაშლა რომე მკადრე“.

და აბან ჰკადრა: „თუცა მეკლოს, ანუ თავი სიჭდლეს ვადრე,
ამა გზასა გამოჩნდების სიჯაბანე ჩემი ადრე,
და თქუენცა ნახავთ, ამის მეტი რამცა ვითა დავიქადრე!“

84 v დავეკაზმენით, ვახსენეთ ლ^თთი ყოვლისა მპყრობელი,
იგი გამმარჯუე მოსაეთა, ყოველთა ჰელამპყრობელი,
და ბოროტის ლხინად შემცულელი, კეთილთა შემასწრობელი.
ცულად საქმობენ უმისოდ მოქმედი რისაც მპრობელი.

ცხენსა შევსხედით, არ ვქენით თანა წატანა ჯარისა,
დავაგდეთ არე-მიდამო კერძი ბალდადის ზღუარისა.

ამირანს ცრემლთა ნაკადი ჩაბრუნდა, დაწუხდა უმრავლად

და სურვილთა მისთა მის მეტის ნდომა აქუს მას აღარისა.

ერქონულნი

მივდივართ, ვითა წესია უცოდნთა მგზავნებისა და მტრებისა

ეშვი სურვილთა ამირანს, ვით ცეცხლი, მოეგზებინა, მით შუქი ღამით მთვარისა, ღღისით მზე არ ემზებინა.

და ვინ იცის რიცხვი წყენისა მისისა მიზეზებისა.

ვითა მან კაცმან გუასწავლა მინდორი ინდოთ ყურენით, მისკენ მივმართეთ, ვიარეთ, მისაველად მივეწურენით.

და კაცმან გუიყვილა: „ვინ მისლით თავისა გამაწირენით? მეკობრე დგანან, დაგვოცენ, სხუაგნითვე გაეშურენით!“

ქაოზ თქუა: „წაველ, ვნახაო, ვიქ მეკობრეთა ცნობასა, ლთით გაუცუდებ მე მათსა სხუაზედა აესაქმობასა!“

85 r წავიდა, ხუთას მეკობრეს შეჭდა, იქს თვალში მტრობასა.

და შეზახა: „აჰა, გიჩუენებ თქუენ ჩემსა მამაცობასა!“

შეება ეგრე გულოვნად, ვით მის სიკეთეს ხუდებოდა. გააქცივნა და დაჯოცა, არ ცუდად იქალიბოდა.

და ეგზომ სიფიცხით ებრძოდა, სიმარჯუე ომს ეცდებოდა, ხუთასანი—ერთათ, თუით ქაოზ ხუთასად ჩაიგდებოდა.

გააქცივნა, გააქარვნა, ვანამარჯუი გამობრუნდა.

ამირან ცნა მისგან ქნილი, გავხარა, არ დაჰმუნდა, უბძანა თუ: „კაცსა ყოფა, რა გასჭირდეს, აგრე უნდა.

და ერთი უნდა ორსა სჯობდეს, ორი ვინმეა შეაგუნდა!“

აქა აბანისაგან ყარაულები მავიერ წინ წაძლო-
მის რჩევა

აბან თქუა: „ვერცუდი რჩევასა, სხუათ სიტყუა ვერ ედრე-
ბოდეს.

კაცს მანამდე ხამს თავისა მოვლა, ვით ეჭირებოდეს;

და ვითა პეპელა საწუთავად ცეცხლში არ შეიქრებოდეს, დამსწურელს დაესწრას, დაასწროს, ვიდრემდის დაესწრებოდეს.

ქნამდი რჩევა სჯობს პირველად, ბრძენთაგან ასრე მასმია. უყოლთა(?) თქმისა ნალუელი მრავალ დაცდომით მასმია.

- 85 v მეკეთა მათგან თათბირი, ამად მივმოწმე მას მია.
 და თქმული სიტყუათა მათისა დალად ზე გულსა მასმე
 შენ ამიყი ხარ, ვერ ხედავ თუ საქმეს აშიყობითა,
 ჩუენ გუიჯამს, გლახ ვართ მონანი, არ შევიცუალოთ ცნობითა.
 დაზრდილვართ შენსა წინაშე უცხონი მგზავსად ძმობითა.
 და რასთვის წაგვიდებთ საქმესა, ცუდს რასმე შეუტყობითა.
 იცით, რომ კაცი უცოდნი შეჰგავს მას ღუინით მთურა-
 ლებსა,
 თუითან ვერ იტყუის, რაცა კამს, სხუათა თქმულს დამწ-
 წყრალებსა,
 ვითა ბრმა წაველის, ვერ ხედავს ლამსა, ტალახსა შმარებ-
 სა (?),
 და საქმეს წააქდენს, ბოლოყამს ფათერაკს დააბრალებსა.
 აწ, რადგან ამა თემისა ვართ გზისა უცოდნარები,
 სჯობს, რომ წავიდე წინა-წინ, ვსინჯო მიდამო-არები
 მით, რომ არ დაგუხდეს საქმენი უბადოდ ასაჩქარები,
 ზედ არ წავაწყდეთ, თავისა შევიქნათ არ დამგმარები“.
 ამირან ბჰანა: „თუ მონა პატრონს ერდგულად მონებდეს,
 კამს თავი დადვას, სამისოდ ჰკუთსა იასლონებდეს,
 86 r სიყუარულითა მისითა წურთას ვითა ჩუილი მონებდეს,
 და რაც მისთვის სჯობდეს, მის მეტსა არჩევდეს, არ იგონებ-
 დეს.
 აბა[ნ,] წადი და წინაწინ არეს თვალმოვლით წარბედი,
 თუ ვინმე დაგუხდეს მებრძოლი, გასინჯე, თუმცა სჩქარებ-
 დი,
 საშენო იყოს, ყოფასა შენ მათსა გაამწარებდი,
 და თუარა და ჩემად საცნობლად მსწრაფლ ჩემკენ მოიარებ-
 დი!“
 წინ წავიდა აბან ეგრე, ვით მართებდა ყარაულსა,
 სპათა შექდა მეომართა, უთუალავსა ჯარსა სრულსა.
 შეუტია, მედგრად ჰოცდა, დღეს იქს მათზე აღსასრულსა,
 და გააქცივნა, ვერ დაუდგენს კმალსა მისგან შემოკრულსა.

ამით ვსცანით, ომი მისი წინა იყო მეტად შორსა,
მიმავალნი წავადევით მომა[დ]ლოსა რასმე ვორსა,
ველი სულად დაეფარა ცხენის[ა] და კაცის[ა] და ვეფხურს[ა] და
და მუნ ვერ ვნახეთ აბან, მისთვის გულს მივსტყვევებ ვინა
ორსა.

„23

როგორც ვხედავთ, ეს ახლადმოპოვებული ნაწყვეტი მთლად ვერ ავსებს პოემის ტექსტის ზემოთ მითითებულ ხარვეზს, მას კიდევ აკლია ქარავანთან შეყრის ეპიზოდი, რომელიც პროზაულ ტექსტში დაახლოებით ორმოცამდე სტრიქონითაა გადმოცემული.

ბერნარდოსეულ ნუსხას შეეხო მ. ჩიქოვანი, რომელსაც რა თქმა უნდა, არ გამოპარვია მხედველობიდან ტექსტის იდენტურობა „ამირანდარეჯანიანთან“, მაგრამ მკვლევარი დაუბნევეია იმას, რომ იქ ამ პოემის სრული შესატყვისი არ ჩანს და რომ იგი „მთლიანად არ ემთხვევა ამირანდარეჯანიანის ცნობილ გალექსილ ვერსიას“²⁴. ამის გამო მ. ჩიქოვანი ასკვნის: „მოსალოდნელია, იგი ამავე თემაზე დაწერილი უცნობი ვერსიის ფრაგმენტი იყოს“ (ხაზი ჩვენია—მ. თ.)²⁵. სამწუხაროდ, რატომღაც მეცნიერს ანგარიში არ გაუწევია საკითხში გასარკვევად მნიშვნელოვანი და საკმარისი სწორედ ამ ორი მომენტისთვის: აღმოჩენილი ეპიზოდის 17 ტაეპი ზუსტად ემთხვევა გალექსილი „ამირანდარეჯანიანის“ ცნობილ ტექსტს და ამის გამო, არ შეიძლება იგი სხვა, უცნობი ვერსიის ფრაგმენტი იყოს. ამავე დროს მას ვერ შეუმჩნევეია ჩვენს მიერ ზემოთ მოხსენებული შინაარსობლივი შეუსაბამობა დაბეჭდილი ტექსტის 965-სა და 966 სტროფებს შორის, ე. ი. ფაქტი, რომ იქ ტექსტს სწორედ ეს ადგილი აკლია. ამგვარად, უკვე აღმოჩნდა გალექსილი „ამირანდარეჯანიანის“ ხარვეზის შემავსებელი დღემდე უცნობი ეპიზოდი, მისი დაკარგული ორგანული ნაწილი.

გალექსილ „ამირანდარეჯანიანს“ იხსენიებს არჩილი (1647—1713) 1681 წ. დაწერილ ლექსში, რამაც საშუალება მისცა კ. კეკელიძეს გამოეთქვა მოსაზრება, რომ ეს „ამირანდარეჯანიანი“ 1681 წლამ-

²³ ესარგებლობთ ბერნარდოს არქივში დაცული ქართული ხელნაწერის ფოტობირთით, რომელიც იხსნება საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ცენტრალურ ბიბლიოთეკაში (ფ-1).

²⁴ მის. ჩიქოვანი, მე-17 საუკუნეში ჩაწერილი ქართული ზღაპრები. იხ.: კრებული „მრავალთავი“, I, თბილისი, 1964, გვ. 120.

²⁵ იქვე. ასეთივე მოსაზრება აქვს გამოთქმული ა. გვახარიას (იხ. მისი: სპარსულ პროზის ისტორიიდან. თბ., 1973, გვ. 124).

დეა შექმნილი²⁶. ბერნარდო 1679 წლამდე მოღვაწეობდა საქართველოში. ის ფაქტი, რომ ვალექსილი „ამირანდარეჯანიანი“ მის არქივში აღმოჩნდა, ექვემდებარება ხდის კ. კეკელიძის ვარაუდს.

ბერნარდოსეულ ნუსხას აქვს ორი საგულისხმო მინაწერი: „როგორცა ჩანს, ეს არის ქართული პოემა-ზღაპარი, რომელიც ერთ დიდტანიან სპარსულ რვეულში იყო ძალიან ლამაზი ხელით ჩაწერილი. აკლია დასასრული“ (78 v). ბოლოში: „აქ თავდება დედნის რვეული“ (86 r).

დამოუკიდებლად იმისა, თუ ვის ეკუთვნის ეს მინაწერები, თავად ბერნარდოს თუ ვინმე სხვას, ცნობა ნათელი არაა. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ მინაწერის ავტორს შეუდარებია პოემის ამ ეპიზოდის ტექსტი რაღაც სპარსულ ტექსტთან და მათი იდენტურობა შეუნიშნავს. მაგრამ არაა გამორიცხული, რომ ქართული პოემის ტექსტი რომელიღაც სპარსულ ხელნაწერში ყოფილიყო ჩაწერილი და იქიდან გადმოენუსხოთ (ამას გვაფიქრებინებს ბოლოს მინაწერიც). რაც შეეხება თავად ნუსხას: იგი რაიმე წიგნის სრული ტექსტიდან მექანიკურად კი არაა ამოხეული, არამედ ასეთი ფურცლებიდანაა გადმოწერილი არცთუ ისე კარგი კალიგრაფის მიერ.

²⁶ კ. კეკელიძე, II, გვ. 360.

ქართველთა როლი სეფიანთა ირანის (1501—1732) სამხედრო საქმეებში ცნობილია როგორც ქართული, ისე სპარსული წყაროებით. წებით თუ უნებურად ბევრი ქართველი იქნედა ხმალს ირანის სასარგებლოდ. ზოგი მათგანი ირანელებს თავიანთ ეროვნულ გმირადაც კი ჰყავდათ მიჩნეული, თანაც მათი ქართველობაც აღნიშნული აქვთ. საამისოდ შეიძლება დაგვესახელებინა ქართლის მეფე გიორგი XI, ძმა არჩილ მეფისა და ვახტანგ VI-ის მამისა, რომლის საგმირო საქმეებს, ჩადენილს ირანის ინტერესების დასაცავად, სპარსულ სკოლებშიც კი ასწავლიან¹.

ქართველები ირანის სამხედრო ღირსებას იცავენ უფრო გვიანაც, XIX საუკუნის დასაწყისშიაც. ბედის ირონიით ირანის წინააღმდეგ დაძრულ ქართველი ციციანოვისგან გილანს იცავს ქართველი მირზა აქსეფ გორჯი. ამ დროს ირანის აღმინისტრაციაში თვალსაჩინო როლს ასრულებენ ქართული წარმოშობის სხვა სამხედრო და სახელმწიფო მოღვაწეებიც². ამჯერად ჩვენ გავეცნობით სამ საბუთს, დაკავშირებულს ირანის სამხედრო სამსახურში მყოფ სამ სხვადასხვა ბედის ქართველთან.

¹ تاریخ ایران برای سال پنجم ادبی، تهران، ۱۳۴۹، ص ۳۳۷

² შეიძლება აქ დაგვესახელებინა, მაგალითად, ჰაჯ ბიენ-ხან გორჯი. ფათა-ალ-შაჰის (1797—1834), მოჰამად-შაჰის (1834—1848) და ნახერ ალ-დინ-შაჰის (1848—1896) კარის კაცი. ეს ის ბიენ-ხანია, რომელიც ცნობილია 'აბზას-მირზამ 1827 წ. პასევიჩთან გააგზავნა. ასევე, ჯერ გილანის (1818 წ.), შემდეგ ისპაანის (1834 წ.), ბოლოს ქურთისტანის (1846წ.) მმართველი იყო ხოსროვ-ხან გორჯი, სამეფო კარის ერთგული მსახური. ცნობილი სარდალი აქსეფ-ხანი არაქელი ქართველი იყო, როცა 1824 წ. ფათა-ალ-შაჰმა 13 წლის უფლისწული სნაჰ ალ-დატლა ისპაანის მმართველად განაწესა, მრჩეველად აქსეფ-ხანი დაუნიშნა. უფრო დიდი ავტორიტეტო სამეფო კარზე ჰქონდა მის შვილს, ლოლამ-ოხსენ-ხან გორჯის, რომელიც ფათა-ალ-შაჰის სიძე იყო და 1824 წ. თავისი მამის სიკვდილის შემდეგ ისპაანის მმართველის ვაზირის ადგილი დაიჭირა. ნახერ ალ-დინ-შაჰის კარზე სხვათა შორის ორი ქართველი მსახურობდა: ზეზ-ალ-გორჯი და ჰოსენ-ან-ხან გორჯი. (شرح حال رجال ایران، ج ۴، ص ۲۷۰). თვალსაჩინო ირანელი სახელმწიფო მოღვაწე, მეფის შემდეგ პირველი კაცი სახელმწიფოში (1828 წ. ვახდა ე'თემად ალ-დატლა) იყო მანუჩერ-ხან გორჯი, რომელიც ელზ მოჰამად-ხანმა წაიყვანა თბილისიდან როგორც ტყვე და ბიჭად ჰყავდა სასახლეში. დასაფლავებულია ყუშში სან-ე ქოანეს ქვეშ ფათა-ალ-შაჰის გვერდით.

از جانب نواب اعتماد الدوله بطهمورث خان گرجی نوشته شده

مفاوضه نامی و ملاطفه سامی که از جانب نجیب بندگان ذیشان معلی مکان سلطنت و جلالت پناه ایالت و شوکت دستگاه آبت و نصف آنتباه حشمت و عظمت اکنتاه علی جاه عمده السلاطین العظام اسوة الخواقین الکرام جلالات السلطنة و العظمة و الایته و الشوکه و النصفه و المعدله و المکرمه و العز و الامتنان طهمورث خان ضاعف الله تعالی مدارج عزه و اقباله الی یوم الحشر و المیزان نامزد محب خیر خواه شده بود در اسعد زمان و ایمن اوان شرف ورود یافته چون مبنی بر صحت وجود کثیر التحمود بود انواع سرور و حبور دست داد مراتب جاه و جلال و مدارج عظمت و اجلال آن صاحب اقبال روز بروز در تزیید و تضاعف بوده میهن متعال امانی و آمال را بروفق مرام محبان در سلک حصول منتظم دارد بعدها بر ضمیر منیر خورشید نظیر مخفی و مستور نماند که عریضه که در اینولا بخدمت نواب کامیاب سپهر رکاب مالک رقاب اشرف اعلی ظل الهی که جان ما غلامان فدای نام مبارکش باد نوشته بودند مضمون آن خاطر نشان همایون گردید و شفقتهای بیگران فرموده حکم جهانمطاع از روی الطاف بی پایان در جواب آن عز اصدار یافته خاطر من کل الوجوه مطمئن دارند که شفقت نواب همایون در باره آن سلطنت و عظمت پناه عالیجاه نهایت ندارد پیوسته این شیوه مرضیه را مرعی و مسلوک داشته بارسال مکانات و ارجاع مهمات ممنون و مسرور سازند زیاده تصدیع نداد امام سلطنت و عظمت و ایالت و نصف و معدلت و اقبال بماناد^۳

„წერილი, რომელიც ეთემს და აღ-დაქლამ გაუგზავნა თაკმშუ რას-ხსენ გორგისს“

სახელოვანი გარჩევა... (ეპიტეტები) შემდეგ: მზის შესახებ დობიან მქონისთვის არ გვინდა დაფარული იყოს, რომ შინაარსი არზისა, რომელიც თქვენ გამოუგზავნეთ შაჰს... (ეპიტეტები),—რომლის სანაცვლოდ იყოს მისი მონების სიცოცხლე! — მის უდიდებულესობას მოხსენდა. ბევრი მოწყალება ბრძანა და უსაზღვრო კეთილგანწყობით გიპასუხათ. ყოველმხრივ დამშვიდებული ბრძანდებოდეთ, რადგან უზუნაესი მოწყალება იმ თქვენს სამეფოსა და თქვენს უდიდებულესობაზე უსაზღვროა. ყოველივე ამის გამო განაგრძეთ ასეთი თანამშ-

³ ირანის მეჯლისის ბიბლიოთეკის ხელნაწერი, გვ. 44.

რომლობა ჩვენთან წერილებითა და დიდ საქმეთა ჩადენით ჩვენთა სასიამოვნოდ.

მეტს თავს არ შეგაწყენთ.

მარადი იყოს თქვენი მეუღება და ა. შ.“ (იხ. ტ. 1, გვ. 101-102)

თეიმურაზ ბაგრატიონი (1782—1846) პირველად სპარსული ორიენტაციის მომხრე იყო. ის თავის ბიძასთან, ალექსანდრე ბატონიშვილთან ერთად გაიქცა ირანში და იქ აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა ირანის ღონისძიებებში რუსეთის წინააღმდეგ. როგორც მისი დღიურებიდან ირკვევა⁴, ახლოს იდგა ქათმ-ალნ-შაჰის კართან, განსაკუთრებით სარგებლობდა აბბას-მირზას კეთილგანწყობით.

მაგრამ, განსხვავებით ალექსანდრე ბატონიშვილისა, თეიმურაზმა სწორად შეაფასა მოვლენების მსვლელობა, მისი პირადი პერსპექტივები და 1806 წ. დატოვა რა ირანის ბანაკი, რუსეთის მხარეზე გადავიდა.

ამ წერილიდან, რომელსაც მას, როგორც ჩანს, მირზა აბდ ალვაპზ ნეშთ ესტაჰანნი (ამ დროს ეს, წარმოშობით სომეხი, დიდმოხელე იყო ამ თანამდებობაზე. მისი ძმა, აბრამი, ქრისტიანი იყო და კავკასიაში მსახურობდა. გარდაიცვალა 1846 წ. ისპაანში) უგზავნის, გამოსვლის თეიმურაზის პოლიტიკური მოღვაწეობის უპერსპექტივობა ირანში, მას, ეტყობა, არზა მიუერთმევეია ქათმ-ალნ-შაჰისთვის და ამჟამად უნდათ ის ასეთი ყრუ, არაფრის მაუწყებელი პასუხით შეიქციონ.

II. ნონის ჰანდიკაძე

ირანში მრავალი კერძო ხელნაწერთსაცავია ცნობილი. მათ შორის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს პროფესორ ასლარ მაჰდავენს ბიბლიოთეკას, რომლის ერთი ნაწილი აღწერილია კიდევაც⁵. ამ აღწერილობიდან ვიცოდით, რომ დ-რ მაჰდავენს კოლექციაში ინახებოდა ქართული სახარება არაბული თარგმანით. 1971 წ. შემოდგომაზე ვისარგებლეთ რა პროფესორ მაჰდავენს თავაზიანობით, ჩვენ შესაძლებლობა მოგვეცა გავცნობოდით ამ ხელნაწერს. პროფესორმა მაჰდავენს მისი მეუღლის წინაპრის ერთი სპარსული საბუთიც გვაჩვენა და გვი-

⁴ გ. შარაძე, თეიმურაზ ბაგრატიონი, თბ., 1972, გვ. 183.

⁵ نسخه های خطی، جلد دهم، زیر نظری محمد تقی دانش پژوه و ایرج افشار، تهران، ۱۳۴۱، ص ۵۹
درباره نسخه های خطی، زیر نظر محمد تقی دانش پژوه و ایرج افشار، تهران، ۱۳۴۲، ص ۴۸۱

თბრა: იგი, გვარად ჯანდიერი ყოფილა. თეირანის უხივერსიტეტის ცენტრალური ბიბლიოთეკის დირექტორის პროფესორ ირაჯ აქმარის დახმარებით ორივე ხელნაწერის მიკროფილმი გადავიღეთ. საბუთის ტექსტს სომხური პირიე ვრთვის. ტექსტი ასეთია:

6 პატარა ფორმატის ხელნაწერი. გადანუსხული ნასთ'აღწიის ხელით. შეიცავს 200 გვერდს. არაქართული ტექსტი შე-17 საუკუნეში ჩანს გადაწერა. ქართული ტექსტი ჩაწერილია შემდეგ, არაბული სტრიქონების შუა ღარჩენილ არეებში (ხშირად ქართული სიტყვები შუაზე წყდება და წინაგადაღობილ არაბულ ასოთა თავებსა და ბოლოებს „გადაახტება“ ხოლმე). ქართული ტექსტი სახარების შთაწმინდელთა რედაქციიდან გამოკრებილ ადგილებს წარმოადგენს, ასეთივე ჩანს არაქართული ტექსტი, რომელიც სირიული არაბულია. (ინახება აღმოს. ინსტ. F—226).

წიგნს შემდეგი მინაწერები აქვს:

- [1] كتاب زبور ازقرار تصديق جمعی که از جمله جناب قونسيو (?) وزير مختار فرانسه است اصل این خط آرامنه قدیم است که مشهور بکند اینین هستند ولفظ سریانی است بسیار گران بها و علق نفیس است
- [2] لكن بعقیده عالیجاه مسیو ریشارخان خط گرجی قدیم است
- [3] هو اله تعالی ترجمه زبور من خطوط خواجه اختیار بحط تعلق
- [4] تاکنون چنین تصور میشد که این بیاض زبور ترجمه شده بخط گرجی قدیم است ولی در این چند روز که آواخر شهر صفر العظفر سیچقان ٹیل ۱۲۹۴ است وقتی شده عالیجاه کورمینسکی (?)... سفارت دولت بیه روسیه این بیاض را برد نزد جناب وزیر مختار روس و دادند به کشیتپائی که این خط گرجی را میتوانستند و بلدیت در خواندن داشتند و خوانند معلوم شد از هر کدام اناجیل اربعه قدری نوشته شده است مہر فوف

1 „ფსალმუნის“ წიგნია, როგორც ამას აღსატურებს სხვათა შორის საფრანგეთის ელჩი ბატონი... ამ ხელნაწერის ორიგინალია ძველი დამწერლობა სომხებისა რომლებიც ქალკედონელეზად არიან ცნობილნი, სირიულ ენაზეა. ძალიან ღირებული და უნიკალური ხელნაწერია“.

2 „შაგრამ მაღალადგილოვან მოსაო რწმარ-ხსნის რწმენით ძველი ქართული ნაწერია“.

3 „ისაა (ღმერთთა) უზენაესი უფალი! „ფსალმუნის“ თარგმანია, გადაწერილი ზოჯ ეხთიშარის მიერ თ'ღწიის ხელით“.

4 „აქამდე ასე ჩანდა, რომ ესაა „ფსალმუნის“ კრებული, ძველი ქართული დამწერლობით, შაგრამ ამ რამოდენიმე დღის წინ, ახლა რომ დიდებული საქარის თვეა 1294 წლისა (1877 წ. თებერვალი) შემთხვევა დადგა რა, მაღალ ადგილოვანმა, ქერმიწყიმ(?) რუსეთის სახელმწიფოს საელჩოს... ეს კრებული ბატონ რუსეთის ელჩს წაუღო და მღელღებს, რომელთაც ეს ქართული დამწერლობა იცოიან... და წაკითხვა შეუძლიათ წაკითხეს. გაიჩკვა, რომ „ოთხთავის“ უოველი თავიდან არის გარკვეული ნაწილი ამოკრებილი“ (იხ. ტ ა ბ უ ღ ა ნ).

استعلام و استخراج میرود از جمیع اهالی محال سلماس و اذربایجان
 از اعلا و ادنا و بزرگ و کوچک بر اینکه هر کس میدانند و اطلاع
 دارند از این احوال که عالیشان و عزت ارکان نونیا یک گرجی که مردی
 بود از اهل گرجستان و از طایفه ناوادو در عزت
 و شرف درین اهالی گرجستان مشهور و ممتاز میبود و با اتفاق عالیجاه
 منتخبه الولايت العظام الکسندر میرزا والی گرجستان از مملکت خود مهاجرت
 کرده و باین دولت جاوید مدت رو آورده و آمده مادام العمرالی وقت فات
 بخدمات مرجوعه بخود قیام و اقدام میکرد و بعد از خودش عالیشان
 عزت نشان سهراب سلطان گرجی والد اکبر او که بجد رشد و کمال رسید
 نظربکمال قابلیت و کاردانی او که اهلیت و استحقاق مرتبه سلطانی عساکر
 فیروزی مآثر را داشت از طرف کارگزاران و دیوان اعلی به منصب سلطانی
 فایزه سربند گردید و در فوج طایفه ملت نصرانی ابواب الجمعی عالیجاه
 جبرئیل خان ولد سمسام خان میرینج سلطان و داخل نظام بود لهذا بعد
 از آنکه فوج و نظام نصرانی حسب الحکم گماشتگان دیوان اعلی از نظم
 در افتاد و رو به تفرقگی نهاد و موقف گردید و عالیشان مشارالیه از منصب
 سلطانی معزول شد و در ایام معزولی خود مبالغ کلی خسارت کشید و
 مضرر گردید و در نهایت مرتبه به مرارت افتاد و این گونه اشخاص را
 مراعات احوالشان لازم است البته باید زحمت قبول نموده طرف ورقه را مهور
 و مزین بفرماید

تحریرا فی شهر ربیع الثانی.... سنه ۱۲۷۹

„საღმასისა და აზერბაიჯანის მხარის საზოგადოებას, დიდსა და
 პატარას ამით მივმართავთ. ყველამ იცის და ცნობილია, რომ დიდე-
 ბული და წარჩინებული [ნონია]-ბეგ გორჯი*, რომელიც ქართველი
 დიდგვაროვანთაგანი და კეთილშობილთაგანი იყო, თავადთა მოდემას
 ეკუთვნოდა და ქართველ წარჩინებულთა შორის გამოირჩეოდა, დი-
 დებულ ვაწილსთან, ალექსანდრე ბატონიშვილთან ერთად, რომლის
 მოსაგრეც იყო, სამშობლოდან გარდაიხვეწა, ამ სვებედნიერ სახელმ-
 წიფროში ჩამოვიდა და მთელი მისი სიცოცხლე, სიკვდილამდე, გამწესე-
 ბულ ადგილზე მსახურობდა. მას შემდეგ მისმა უფროსმა ვაჟმა, დი-
 დებულმა და კეთილშობილმა სოპრან-სოლონ გორჯიმ, სიმწიფეში
 რომ შევიდა, საქმის ცოდნისა და უნარის სრულყოფის წადილი გამო-
 იჩინა, და როცა მისი დამსახურება ძლევა მოსილი არმიის კაპიტნის ზა-

* ნონია აქ ვარჯელ არ იყო, მაგრამ ვარჯევით ჩანს მინაწერებში, რომე-
 ლიც ამ საბუთს ერთის.

რისხს შეეფარდა, იგი დიდმოხელეთა და სენატის მიერ კაპიტნის წოდებაზე იქნა აღზევებული. ის ამ წოდებით მსახურობდა ქრისტიანთა პოლკში, რომელსაც ბრიგადის გენერალი მალაღდგილოვანი მუხომედიანოვი ხან სამსამ-ხანის ძე მეთაურობდა. ხოლო მას შემდეგ, რაც მალაღდგილოვანი გადაწყვეტილებისამებრ ქრისტიანთა პოლკი დაიშალა, ხსენებული მალაღდგილოვანი სოპრან გორჯე კაპიტნის თანამდებობიდან დათხოვნილ იქნა. თავისი დათხოვნილობის პერიოდში მან დიდი ზიანი ნახა და მატერიალური ზარალი განიცადა, ისე რომ უკიდურეს გაპირვებაში ჩავარდა. ხაშს, რომ მის მდგომარეობაში მყოფს, ვინც არ უნდა იყოს იგი, ყველანი თანაგრძნობით მოეცილოს. ამიტომ საჭიროდ ვცანით, ამ მიზნით გაისარჯოთ და თქვენი შემწეობა ამ ქალაღდზე სათანადო ბეჭდის დასმით დაგვიდასტუროთ.

დაიწერა 1279 წლის რაბენ ალ-სანნის თვეში (1862 წლის სექტემბერ-ოქტომბერი)“⁵ (იხ. ტ ა ბ უ ლ ა 5).

III. მოჭამმად-ხან

عليجاه رفيعجاياگه شہامت و نبال آتياه ارجمندی محمد خان ياور سلامت و عافيت بوده خوشوقت باشد بعدها چون منظور نظر است که ملازم فریدنی نظمی بگيرد علی الخصوص دستہ گرجی... بعضی چیزها ملازم آنها بی پا و بی اوضاع شده اند بانعالیجاه مقرر میشود که موازی دوست و پانزده نفر ملازم گرجی را ازقراریکه سابق براین بانعالیجاه ابواب الجمع بود بازهم جمع خود دانسته و امورات آنها را بالکلیه اهتمامی داده و هر چه عیب و نقص داشته باشد انضباطی داده از این بعد هر چه عیوباتی که در دستہ مزبور ملاحظه شود از آنعالیجاه مواخذہ خواهیم فرمود و عالیجاه محمد خان کچک را باید هیچ گونه تصرفی در میان دستہ نباشد عالیجاهان اخلاص نشان آن سلاطین و نایبان و دهباشیان دستہ گرجی کلا عالیجاه مشارالیه را سر کرده خود دانسته هر چه صلاح و صوابدید عالیجاه مشارالیه از عهده برآیند و بقرار سابق در انتظام امورات خود کوشند و جز مشارالیه کس را در دستہ گرجی تصرفی نیست از اینقرار معمولداشته تحلف جایز ندارد

تحریرا شهر ربیع الاولی ۱۲۴۴

„მალაღდგილოვანსა და გულადს, ქველსა და სახელოვან მიიორ მოჭამმად-ხანს ჩანმრთელობასა და სიკეთეს ვუსურვებთ. შემდეგ: რადგანაც გათვალისწინებულა, რომ ფერეიდნელმა მებრძოლებმა თაღარიგი დაიჭირონ, განსაკუთრებით ქართულმა რაზმმა, [ხოლო] მისი

⁵ საბუთს ერთის ოცამდე ეპიტრისა თუ მდიდრის ბეჭედი.

მდგომარეობა საბრძოლო ვერაა, მაღალადგილოვანს ამის ბრძანება რომ ორას თუთხმეტი ქართველი მებრძოლი, ისევე როგორც ეს წიხათ იყო თქვენს განკარგულებაში ასევე ძალაც მიყვანოთ. **ქვემოთ** საქმიანობაზე თქვენ იზრუნოთ და თუ რაიმე ნაკლი ან **გარდაცვალებები** მოაგვაროთ. ისე რომ ამის შემდგომ ყოველგვარ ნაკლსა და უწყობილობაზე, რომელიც თქვენს რაზმში აღმოჩნდება, პასუხს პირადად თქვენ, მაღალადგილოვანს, მოვთხოვთ. საჭიროა, რომ მოჰამმად-ხან უმცროს ამ რაზმზე რაიმე ხელი არ ჰქონდეს; ქართული რაზმის მაღალადგილოვანმა ნაიბებმა და ათისთავებმა ხსენებული მაღალადგილოვანი თავიანთ მეთაურად ცნონ და მისი ნება აღასრულონ; წინა ბრძანებისამებრ თავიანთ საქმეს ეცადონ,—გარდა ხსენებული პირისა ქართულ რაზმზე ხელი არავის არა აქვს. ამ ბრძანებას გადასვლა ნებადართული არაა.

დაიწერა 1244 წლის რაზმ⁶ აღ-ავეალის თვეში (1828 წლის სექტემბერი)“ (იხ. ტ ა ბ უ ლ ა 7).

როგორც ამ საბუთიდან ირკვევა, (1) ქართველებს მხოლოდ საქიროების შემთხვევაში გამოჰყავდათ ჯარი, (2) ამ რაზმის რაოდენობა დაახლოებით ორასი კაცი ყოფილა (ამ შემთხვევაში 215 კაცს ითხოვენ), (3) რაზმის ხელმძღვანელი ყოფილა მაიორის წოდების პირი, (4) რაზმს მეთაურობს ვინმე მოჰამმად-ხან გორჯი (რომლის სახლ-კარი დღესაც შემორჩენილია ქვემო მარტყოფში. მისი მემკვიდრეა ნოსრათ აღ-ლაპი)⁶, (5) ასეთ თანამდებობაზე, რადგანაც არმია რეგულიარული არ იყო, საერთოდ ცილობა ყოფილა (ადრესატს კერძოდ ეცილება მისი სენხია), (6) რაზმის მეთაურთა იერარქია ასეთია: ათისთავი, ნაიბი და მაიორი, (7) ქართული რაზმი ცალკე ერთეულად შედიოდა ფერეიდანის მხარის ჯარში.

⁶ მის შესახებ იხ.: მ. თოღუა, *გაბილები* [I], გვ. 187.

თამაზ გორჯის ოთხნოვანი ლექსიკონი

თეირანის ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში ინახება **فرهنگ انگلیسی و** ინგლისურ-ფრანგულ-გერმანულ-სპარსული — **فرانسه و نمسه و فارسی** — ლექსიკონი¹ (რ. ۴۵۲) გადაწერილი, როგორც ჩანს, ავტორის მიერ ლანაში ხელით, საუცხოო ნასხითა (სპარსული სიტყვები) და ლათინური ასოებით.

როგორც ხელნაწერს დართული წინასიტყვაობიდან ჩანს, ლექსიკონის ავტორია ეიმე თამაზს (თამაზ) გორჯი. სხვა წყარო მის შესახებ ჯერჯერობით არ მოგვეპოვება. ხელნაწერის ბოლოს ის თავისთავს ასე მოიხსენიებს: **خانزاده جاننشار کنیاز طہماست سربازگری** — შაჰის ერთგული მსახური კნიაზ თამაზ ჯარისკაცი, ქართველი“. სხვაგან ის თავს ჯაგვაცნობს, როგორც **کنیاز طہماسب آجودان وزارت جنگ** — კნიაზ თამაზი, სამხედრო საბინისტროს ადიუტანტი“.

მანამ, სანამ ირანში დაიდებდა ბინას, ამ ქართველ თავადიმვილს გარკვეული რუსული საზოგადოებრივი შრე უნდა გაეცლო, რადგან დაბეჯითებით ზმარობს ფორმას **کنیاز** კნიაზ (князь) და არა **آواد** თავადი (ეს ქართული ტერმინი ირანული წყაროებისა და საზოგადოებისთვის უცნობი არ იყო). ასე რომ თამაზ გორჯი ირანში გვიან ჩასული ჩანს². **سرباز** (სარბაზ) სამხედრო პირად უნდა იქნას გაგებული და არა მაინცდამაინც რიგით მეომრად. არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ თამაზ გორჯი ადიუტანტია. ამავე წინასიტყვაობიდან ვიგებთ, რომ მას

¹ მისი აღწერილობა იხ.: **فرهنگ**، جلد اول، کتابخانه مآی، اورنده سید عبد الله انوار، تهران، ۱۳۴۳، ص ۴۳۸

² განსხვავებით ამავე ნებსის მქონე მეორე ქართველი მეცნიერის ვ. ჯ. ი. ბ. ს. კ. ვ. გ. ო. რ. ჯ. ო. ს. ა., რომელიც თამაზ გორჯის თანამედროვე კი არის, მაგრამ ეტყობა, რომ ჯერ კიდევ მისი წინაპრები ჩასულან ირანში (ამ ვ. ჯ. ი. ბ. ს. კ. ვ. გ. ო. რ. ჯ. ო. ს. ა. ვ. კუთენის ფილოსოფიური შრომა: **رسالة پشت وادوخ** „ტრაქტატი სამოთხისა და ჯოჯოხეთის შესახებ“, რომლის ხელნაწერი აგრეთვე თეირანის ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში ინახება იხ.: **رف ۴۵۱**).

დაუმთავრებია თიერანის ცნობილი სასწავლებელი დარ ალ-ფონსი-
 12 წელი უსწავლია აქ, დაუფლებია უცხო ენებს. შემდეგ კი ავსტრიაში
 აში წასულა და იქ მიუღია სამხედრო განათლება. შრომა, რომელიც
 ის ნახერ ალ-დინ-შაჰისა და მისი სამხედრო მინისტრის
 წერს ჰიჯრის 1312 (1894) წლამდე დაუმთავრებია. ლექსიკონი
 გვერდს შეიცავს და დაახლოებით ხუთი ათას სიტყვას აერთიანებს.

თამაზ გორჯის ლექსიკონი ყურადღებას იქცევს თავისი დანიშნუ-
 ლებითა და ხასიათით. როგორც თავად ავტორი აცხადებს, იგი ევრო-
 პელებისა და სპარსელების მჭიდრო კონტაქტის გათვალისწინებით
 არის შედგენილი. ამოსავალი ევროპული ენებია, მაგრამ ბევრი სპეცი-
 ალური სპარსული ტერმინის მოხმობა გვაფიქრებინებს, რომ ეს ლექ-
 სიკონი ამავე დროს სპარსული ენის დასაუფლებლადაც უნდა ყოფი-
 ლიყო გათვალისწინებული.

საინტერესო იქნებოდა ამ ლექსიკონის ევროპული სიტყვანის შე-
 დარება მე-19 ს. ასეთი ტიპის ლექსიკონებთან,—მაშინ იქნება კაცს
 თამაზ გორჯის მიერ ქარვად გამოყენებული წყაროებისთვისაც მიეგ-
 ნო.

სიტყვები აქ ანბანზე კი არ არის დალაგებული, არამედ თემება-
 დაა გადარჩეული (სულ 64 თემაა. მაგ., უხილავი სამყარო, დრო, მად-
 ნეული, ხეები და ბუჩქები, ცის საოცრებანი, წყალი, მიწა, მცენარე,
 ცხოველთა სამყარო, ოთხფერი, ფრინველები და ა. შ.), რაც არაიშვია-
 თად სიტყვათა განმეორებას იწვევს.

აქ მოგვაქვს თამაზ გორჯის ლექსიკონის ერთი ფრაგმენტი (იხ.
 ტ ა ბ უ ლ ა 8).

Le monde invisible	The invisible world	Die unsichtbare Welt	عالم غيب
Dieu	God	Gott	خدا
La Divinité	The Divinity	Die Gottheit	خداوندی
Le Createur	The Creator	Der Schöpfer	خالق
Le Christ	Christ	Christus	حضرت عيسى
Le Saint-Esprit	The Holy Ghost	Der heilige Geist	روح الله
La Sainte-Vierge	The Holy Virgin	Die Jungfrau Maria	حضرت مريم
L' Eternité	The Eternity	Die Ewigkeit	ابدیت
Un ange	An angel	Ein Engel	ملك
Un Seint	A Saint	Ein Heiliger	مقدس
Des Bienheureux	The Blessed	Die Heilige	خدا بیامرز
Des Prophetes	The Prophets	Die Propheten	پیغمبر
Des Apotres	The Apostles	Die Apostel	حوریان

სპარსული წყარო სპარსეთში თორჰმანთა ზემოსივის შესახებ

აღმოსავლეთ ანატოლიასა და აზერბაიჯანში აღზევებული აყ-ყო-დუნლუს („თებრბატნიანები“) კონფედერაციული სახელმწიფოს თურქული დინასტიის (1378—1508) ერთ-ერთმა წარმომადგენელმა მა'სუბმა ორჯერ დალაშქრა ჩვენი ქვეყანა: პირველად ის 1482 თუ 1486 წ.¹ შემოუძღვა თავის ლაშქარს სამხრეთ საქართველოში, ხოლო მეორეჯერ 1488 წ. ააწიოკებინა ხალწლ-ბეგს². მა'სუბის პირველი ლაშქრობის შესახებ ქართულ წყაროებს ძუნწი და ზოგჯერ არცთუ ერთგვარი ცნობები შემოუნახავთ. ვახუშტი, კერძოდ, წერს „ხოლო წელსა ქ'სა ჩ'უპვ, ქარ. რ'ოდ მოვიდა იაყუბ ყეენი, გამოვლო აბოცი და მოადგა ახალქალაქს და აოკრებდა გარემოთა ქუეყანათა მოწყვედითა და ტყუე-ყოფითა. ამას მანუჩარ ვერ წინააღუდგა და ვერცა რასმე ავნებდა სპათა მისთა. გარნა მცდელობდა მაგრებასა ციხე-ქალაქისასა. არამედ ყეენმან მცირეს ხანსა შინა შემუსრა ახალქალაქი და გამოიყვანა მუნით მესხნი წარჩინებულნი და ტყუენი მრავალნი მუნ მყოფნი სრულიად. მერმე მოწვა ქალაქი და მუნიდამ მოადგა ახალციხეს. აღილო იგიცა და უყო ეგრეთვე მასცა. შემდგომად მოადგა აწყუერსა და შეამჰვირვა ფრიად. მაშინ მოქალაქეთა ვერა-რაასა შემწისა მპოველთა ითხოვეს ზავი ყეენისაგან, რათა არა ტყუე პყვნას და არც შემუსროს ეკლესია, მისცენ ქალაქი ყეენსა. ამისთვის ყეენმან მისცა პირი მტკიცე, ვინაძთვან მკსინვარებდა ჰაერი და მისცეს მოქალაქეთა აწყუერი ციხით სეკდემბერს კე. არამედ რა მოვიდნენ სპანი ყეენისანი მოწყუედლინი ქართლის სომხითიდამ, განრისხნა ყეენი და არლარა აღუსრულა პირი მესხთა, ტყუეპყვნა აწყუერისანი სრულიად და აწყურის ღუთისმშობელი. მერმე კუალად მოაოკრა და ქუე-

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი მეოთხე, თბ., 1948, გვ. 146. შემდეგში: ივ. ჯავახიშვილი, თარღის შესახებ — ქვემოთ.

² იქვე, გვ. 148.

ყანა ესე და დაუტევა ეკლესია წყუერისა უენებელად, უუფნიქ...
წარვიდა“³.

ივ. ჯავახიშვილი იმეორებს მ. ბროსეს წუხილს იმის გამო, რომ
იყუბუ-ყაენის ამ შემოსევის შესახებ საქართველოში სხვა...
ცნობები არ მოიპოვება“ და თავისთავად იმასაც დასტურებს, რომ
საისტორიო წყაროები ესლაც წინანდებურად ისე ნაკლებ არის შეს-
წავლილი და უფრო ნაკლებ გამოქვეყნებული“⁴.

ასეთ ვითარებაში, ვფიქრობთ, ინტერესს მოკლებული არ უნდა
იყოს მა'ყუბის მეხოტბის, ამ ლაშქრობის მონაწილის ამ ო რ ს ე ე დ
ჰ ო ს ე ა ნ ა ბ ო ვ ე რ დ ო ს ერთი მასნაეწ, რომელიც 1966 წ. ირა-
ნელმა ფილოლოგმა ირაჯ აქშარმა შვეიციაში აღმოაჩინა (თხზულება
იკითხება კრებულში, რომლის ნომერია CLXXVII და ეწოდება چاه
تخت: 'ოთხი ტახტი') და თეირანში გამოაქვეყნა. მკვლევარმა ტექსტს
დაურთო წინასიტყვაობა და 1492 წ. გადაწერილი ავტოგრაფის ორი
კვერდის ფოტოპირი⁵.

ჰოსეან შბწვერდნს ეს ცნობები მრავალმხრივია საინტერესო. ამ
წყაროს ვერ მივაკუთვნებთ იმ ნახევრად სახოტბო ლექსებს, რომლი-
თაც ისლამური აღმოსავლეთის პოეტები⁶ თხზავდნენ თავიანთი პატ-
რონის თუ მამდშჰის რომელსამე ლაშქრობაზე ამა თუ იმ ქვეყანაში.
უმეტესად ასეთი აღწერანი წარმოადგენს მამდშჰის გაზვიადებულ
ქებას, ხოლო ზოგი შეთხზულია ყურმოკრული, საეჭვო, წყაროების
საფუძველზე და არა ავტორის უშუალო დაკვირვების შედეგად.

ჰოსეან შბწვერდნს ცნობის კიდევ ერთი დიდი ღირსება ისაა, რომ
იგი ავტოგრაფს წარმოადგენს.

ჩვენ აქ არ შევუდგებით ამ წყაროს ყოველმხრივ ანალიზს, მაგ-
რამ ზოგ მის ადგილს გვიჩინა კი ხაზი გავუსვათ.

უპირველეს ყოვლისა ყურადღებას იქცევს თურქი მოძალადის
მარშრუტი. იგი საჰანდის სანახებში ნადირობს (სხვათა შორის, ნადი-
რობს ღორებზე და თუ ეს პოეტური სახე არ არის, იგი, მაჰმადიანი
მბრძანებელი, რომელიც მხოლოდ და მხოლოდ ისლამის გავრცელების
საბაბით აწარმოებს ამ გაუგონარ ყათლამას 'გენოციდის', რჯულით აკრ-
ძალულსაქმიანობას ჩადის). საჰანდიდან თავრიზში ჩამოდის, სადაც

³ ქართლის ცხოვრება, ტ. IV. ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა
საქართველოსა. ტექსტი დადგენილი ყოველ ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩი-
შვილის შივრ. თბ., 1973, გვ. 707. შედეგში: ვახუშტი.

⁴ ივ. ჯავახიშვილი, გვ. 148.

⁵ فرهنگ ایران زمین، ۱۳۴۸، دفترهای ۱-۴، جلد ۱۵، ص ۵

⁶ მაგ., თურქი პოეტ აჰმადის ასეთი ლექსის საინტერესო პუბლიკაცია იხ.:
ც. აბუ ლაძე, აჰმადი საქართველოში არღუნ ყაენის ლაშქრობის შესახებ. „შოთა
რუსთაველი“. ისტ. ფილ. კრებული, თბ., 1966, გვ. 218.

საომრად გამზადებული ლაშქარი დახვდება, აიყვანს ამ ლაშქარს, მარანდს გამოივლის და შურაგელის გზით საქართველოს მოადგება (შურაგელი უნდა ყოფილიყო ამ მხრიდან საქართველოს სტრატეგიული დალაშქრავს ახალქალაქს, ახალციხეს, აწყურს და ალავერდის ბრუნდება თავრიზში.

ქართულ წყაროებსა და სამეცნიერო ლიტერატურაში დანამდვილებით არ არის ცნობილი, თორქმანებმა ამ გზობას ახალქალაქი დაიპყრეს თუ არა. როგორც ზემოთ დავინახეთ, ვახუშტი ბატონიშვილი გვაუწყებს: „მოადგა ახალქალაქს და აოჯრებდა გარემოთა ქუეყანათა მოწყვედითა და ტყუე-ყოფითაო“, მაგრამ „ქართლის ცხოვრებას“ ასეთი ცნობა არ მოეპოვება⁷. ივ. ჭავჭავიძე იქ წინააღმდეგობას არ ხედავს, — „იქნებ ახალქალაქის აღება თავისთავად იგულისხმებოდესო“⁸. პბნვერდის წყაროში, მართალია, ახალქალაქი დასახელებული არ არის, მაგრამ დეტალურადაა აღწერილი აღება ქართული ქალაქისა, სანამ თორქმანები ახალციხეს შემოეწყობოდნენ. უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს ქალაქი ახალქალაქია. იგი აულია აწყუბს და, მასასადამე, ვახუშტი ბატონიშვილის ცნობის სისწორეს სპარსული წყარო ადასტურებს.

მასხანე იმითაცაა საინტერესო, რომ აქ დეტალურადაა ასახული ციხეთა შემოწყობის, მისი დაცვის, ციხის იერიშით აღებისა და მასთან დაკავშირებული სიტუაციების არცთუ ყოველთვის ცნობილი დეტალები იმ დროის აღმოსავლეთისა. ახალციხის მაგალითზე დახატულია შემადრწუნებელი სურათი თორქმანთა მიერ ციხე-სიმაგრის აღებისა. აი, მიუხედავად მეციხოვნეთა სიმამაცისა, მომხდურებმა ციხის გალავანი დაღეწეს, მეომრებმა ქონება და ცოლ-შვილი ციხის ეზოში დატოვეს და გალავანს შიგნით გამაგრებულ ციტადელში ჩაიკეტნენ. ციხე-სიმაგრეში შემოჭრილმა თორქმანებმა მაშინვე დაიწყეს ძარცვა და ქლეტა. საქმე წინ წაივდეს, ციხე-სიმაგრეს შეფარებული მოსახლეობის ქონება გალავნიდან ძირს, ხანდაკებში ჩამოუყარეს თავიანთ კომპანიონებს, ხოლო უპატრონოდ დარჩენილ, უმწეო ბავშვებსა და ქალებს წელზე თოკი მოაბეს და გალავნიდან ძირს დაუშვეს. არის ციხის კედელზე ჩამოკიდებული ხალხის წივილ-კივილი. იგივე კომპანიონი ციხის ძირს მათ თოკიდან ხსნის, ქედზე სახივს ადებს და ფეხებში ბორკილს უყრის, რათა მერე მონათა ბაზარზე გარეკოს.

წყაროს დაუცავს ზოგი ქართული და სპარსული სამოხელეო ტერმინი. შაჰის დარბანი ('მეკრე') ლაშქარშია და ციხეზე იერიშის

⁷ ახალქალაქის აღებაზე არაფერს ამბობს რწხბეჰანიც. ამაზე იხ. რ. კიკნაძე, ქართლის ცხოვრებას გადაკეთებული გავრძელების წყაროების საკითხისათვის. „ქართული წყაროთმცოდნეობა“, II, 1968, გვ. 71.

⁸ ივ. ჭავჭავიძე ილ., გვ. 146.

მიმტან ჯარს მეთაურობს. ქართველთა ციხეს იოლად აიღებდნენ თორქმანები, მაგრამ მას აზნაურები იცავდნენ და ამიტომ გაუძლეულათო. (1. გაკითხვა უნდა, შეიძლება „აზნაური“ სპარსული სიტყვაა კრიბციით პირველად ამ ძეგლში გვხვდებოდეს. 2. ხოლო აზნაური აქ ქართველ რაინდს 'ვაჟაკს'). მაგრამ ამ წყაროს მნიშვნელობას ის უფრო ზრდის, რომ მას დაუტყავს არა ზოგადი ყოფითი რეალიები, არამედ კონკრეტული, ფაქტიური მასალებიც. მართალია, პოეტი ხარკს უხდის რა ენარს, ზომაზე მეტად აქებს და'ყუბსა და თორქმანთა ლაშქარს, მაგრამ საერთოდ ის ობიექტური მეთვალყურის როლში გამოდის და მოწინააღმდეგის ღირსებათა წინაშე თვალებს არ ხუტავს. ახალქალაქში, ახალციხეში, აწყურში გრანდიოზული ციხე-სიმაგრეები გვქონია⁹. ახალციხის გალავანი ზანდაკით ყოფილა დაცული. თორქმანებს ქალაქის სანახებში ატეხილი ფიქვენარი და ნაკადულები დახვედრიათ.

აბრევრდოს წყაროში არაერთ თორქმან და ქართველ ისტორიულ პირს ვეცნობით. და'ყუბის გარდა აქ მონაწილეობენ: მისი ორი ძმა: მორზნ აქსეფი და მორზნ 'ალნ; ხელქვეითები: სოლეამანი, თემურ' ოსმანი და ვალნ. სპარსული წყარო ადასტურებს ათონის აღაპების ცნობას, რომელთა მიხედვით ყვარყვარე II ათაბაგი ამ დროისთვის ჯერ კიდევ ცოცხალია. ერთხელ კიდევ მართლდება ივ. ჯავახიშვილის დასკვნა „ამ შემთხვევაში „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელების ცნობა სჯობია ვახუშტისასო“¹⁰. აწყურში და'ყუბს ხლებია ყვარყვარეს შვილი; აქედან მართო მეომარი ათასზე მეტი წაუსხამთ ტყვედ. თორქმანები პრიმიტიულად შეიარაღებულ ნომადთა შთაბეჭდილებას როდი ტოვებენ, გარდა ზარბაზნებისა, არმია აღჭურვილი ჰყოლიათ ლოდსატყორცებით (სამი ასეთი მანქანა ჰქონიათ).

„ქართლის ცხოვრებასა“ და ვახუშტის „ისტორიაში“ ლაპარაკია აწყურის ხატის გატაცებაზე, სპარსულ წყაროში კი — კანდელებსა და შანდლებზე. ხატზე არაფერია თქმული¹¹.

არ არის გამორიცხული, რომ ეს თორქმანთა პირველი შემოსევა არ იყოს თვით აწყურშიაც კი. ამ და'ყუბს ქართველები ეუბნებიან: „ჩვენს ხარაჯას ორმაგად გადაგის დითო“. ხომ არ

⁹ ვახუშტი წერს ახალქალაქზე: „ესე იყო ქალაქი მოზღუდვილი და ციხე ძლიერი, არამედ შეიმუსრა მრავალჯის“. ვახუშტი, გვ. 671.

¹⁰ ივ. ჯავახიშვილი, გვ. 147.

¹¹ ეს განძი ხომ არ იგულისხმება როსტომ მეფის 1645 წ. შეწირულობის წიგნში: „აწყურის ღმრთისმშობლის ჯდარი და ხატი თავის სამკვიდროზედ მიასვენონ“ (ქართული ძეგლები, II, გვ.217).

არის აქ ლაპარაკი იმაზე, რომ აწყურს შარშანდელი ხარაჯაც არ გადაუხდია? თუ ასეთ ვარაუდს დავუშვებთ, შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ მაყუბის წინამორბედმა უზუნ ჰასანმა (1453—1478), მამულებსა და ყვარყვარეს „მოსაშველებლად“ უნდა შემოსულიყო საქართველოში დახარკა სამხრეთ საქართველო თვით აწყურამდე. მაყუბთან ქართველები აგრეთვე მოლაპარაკებას აწარმოებენ ჯიზნაჲს პირიანად გადახდის თაობაზე.

სამეცნიერო ლიტერატურაში მიჩნეულია, რომ აწყურელებს ჯერ თვინიერად მოექცა მაყუბი, რადგან მათ უომრად ჩააბარეს ქალაქი, და „მისცა პირი მტკიცეა, მაგრამ „რა მოვიდნენ სპანი ყენისანი მოწყვედილნი ქართლის სომხითილამ, განრისხნა ყენი და არაღარა აღუსრულა პირი მესხთა, ტუეჰყენა აწყურისანი სრულიად და აწყურის ლუთისმშობელი“ (ვახუშტი). სპარსულ წყაროში მაყუბის თვინიერებაზე არაფერია თქმული, ის ქალაქს ჩაიბარებს თუ არა, მაშინათვე ჩადის თავის საქმეს,—ათასზე მეტ მეომარსა და უთვლელ ქალსა და ბავშვს ტყვედ წაასხამს.

ამბვერდნს მასნაფე, როგორც მხატვრული ნაწარმოები, მაღალ შეფასებას იმსახურებს, მასში არაერთი და ორი კარგი პოეტური სახე გვხვდება („მომრებმა შუბებისაგან ირგვლივ ლელიანი დააყენეს, ასეც ვეგებოდა,—ლომები ხომ ლელიანში ბუნავობენ“ და სხვ.).

მაყუბის საქართველოში შემოსევაზე საგულისხმო ცნობა აქვს დაცული ჰასან რუმელუს 1483 წლის ამბებში:

„ამ წელს იაყუბ ფადიშაჰი ურიცხვი ჯარით საქართველოსკენ გაემართა. მარზვის თვეს ისლამის ჯარი საზიზლარ ურწმუნოთა ქვეყანაში მივიდა, ახალციხის სიმაგრის მიდამოებში დადგა და იმ ქვეყნის ციხეს გარს შემოერთა.

ძღვევამოსილმა მეომრებმა იმ ციხის ერთი კოშკი ზარბაზნის ცემით დაანგრიეს. ურწმუნოებმა დაუყოვნებლივ გაამაგრეს ის კოშკი რკინის იარაღით. ამ დროს ციხის ამბარში ცეცხლი გაჩნდა და სიმაგრის უმეტესი ნაწილი დაიწვა. მამაცმა და გულადმა თურქმანებმა მხნეობის ფარი თავზე წამოიფარეს და ციხეზე იერიში მიიტანეს. მათ კიბე მიადგეს ციხის კოშკს და ზედ ავიდნენ. ამის მხილველი ურწმუნონი შეძრწუნდნენ და დაიბნენ. ისინი დიდი გაჭირვებით ნარიყალაში გადაცვიდნენ და ძირს ჩამოვიდნენ. ვინც მუსლიმანი გახდა, ის უვნებელი გადარჩა, ხოლო ვინც არ მიიღო ქვეშაირიტი სარწმუნოება, ის არყოფნის გზით გაეჩქარა (მოიკლა). უავგუსტოესი დრომები აწყურის ციხისა-

¹² ივ. ჯავახიშვილი, გვ. 87.

კენ გაემართნენ. მაშინ ყვარყვარეს დედამ, რომელიც იმ ციხე-სიმაგრეში იყო, ერთი მღვდელი გამოგზავნა იაყუბ ფადიშაჰის ნებლობა ითხოვა. ხელმწიფემ აღარ დასაჯა ისინი, ციხისკუთხეში დააბრუნა აილო. იმ ციხეში მათ დიდძალი განძეული ჩაუვარდათ ნელში.

ყვარყვარემ თავისი შვილი გაგზავნა თხოვნით იაყუბ ფადიშაჰის კარზე და ამირების მეშვეობით მისი უდიდებულესობის ნიშნის კოცნით გაბედნიერდა. დაალაგა რა ხელმწიფის წინაშე ძღვნად მოტანილი საჩუქრები. მან მოახსენა [იაყუბს]: თუ ხელმწიფე ინებებს თავის ქვეყანაში დაბრუნებას, დაპირებული გადასახადის გარდა კიდევ შევიტან [თქვენს] ბედნიერ ხაზინაში ხუთას თუმანს „ნალს ფასადო“. იაყუბ ფადიშაჰმა მიუაღერსა, ძვირფასი ტანისამოსითა და ქარივით სწრაფი ცხენების ბოძებით გააბედნიერა და გაუშვა. იაყუბ ფადიშაჰი თავრიზისაკენ გაბრუნდა. ეს ლაშქრობა ორმოც დღეს გაგრძელდა¹³.

ქართული წყაროების მიხედვით ივ. ჯავახიშვილი აწყუბის შემოსევას 1488 წ. ათარიღებდა, ამ ბოლო ხანებში არის წარმატებული ცდები აღმოსავლურ მასალებზე (მასან რუმლუ, ალ-ყაზვინი, ქათებ ჩელები) დაყრდნობით ეს მოვლენა 1482 წლისათვის ივარაუდონ¹⁴.

¹³ მასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ. სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანითა და შესავლით გამოსცა ელადიმერ ფუთურიძემ, შენიშვნები დაურთო რევან კიენაძემ, თბ., 1966, გვ. 17—18.

¹⁴ დათარიღების თაობაზე და აგრეთვე სხვა საკულისხმო მსჯელობა ამ თემაზე იხ.: რ. კიკნაძე, საქართველო-ირანის ურთიერთობის ისტორიიდან XV საუკუნის მეორე ნახევარში. „ისტორიის ინსტიტუტის შრომები“, ტ. VII, თბ., 1954, გვ. 116; მისივე, ფადლალა იბნ რუზბეჰანის „თარიხე ალამ არა-იე ამინი“. „კავკასიურ-აზლოაღმოსავლური კრებული“, II, თბ., 1962; ვ. ალასანია, საქართველოს ისტორიის ზოგიერთი საკითხი ქათებ ჩელების ცნობათა შუქზე. „მაყნე“ (ისტ. სერია), 1973, № 2, გვ. 116.

گفتار در عزیمت سلطان به ملک گرجستان

دید چون همراه خود بطقب اله
 چون عزیمت کرد آن شاه ازسهند
 خواند جمعی ازکسان نامدار
 راند سوی شهر تبریز او فرس
 چون سلیمان آن مسافت کرد طی
 بود در تبریز چون سه روز چند
 بود آن لشکر چو ببحر بی کران
 بود خورشید جهان طالع ازو
 ربع سکون زان سپاه بی حساب
 نیست آن رخشان نجوم ازآسمان
 بعد از آن شد کوچ بر کوچ ازمرند
 شاه منزل کرد چون درشوره کل
 حکم شد کان بحر را سازند صف
 صف زدند از قاف تا قاف جهان
 هر یکی زان بحر لشکر وقت کار
 ساختند از نیزه هر سو پیشه ها
 چون علم ها بر فلک افراخت شاه
 چرخ اطلس چون زشه دید این اساس
 لیک آن دلدل سوار محشم

مدری گرجستان عزیمت کرد شاه
 شورش در عرصه عالم نکند
 حکم کرد و گشت برایشب سوار
 طی شد آن دو روزه در یک نفس
 رفت چون درو سلخ لشکر ز بی
 خیمه زد زانجا به سحرای مراند
 منزل تنگش زمین و آسمان
 شب چو گشتی هم شدی دروی فرو
 بود بیم آنکه بنشیند در آب
 آتش اردوی سلطان است آن
 زلزله در ملک گرجستان فکند
 روز عیش گبر شد با شب بدل
 بحر جوشید و به لب آورد کف
 بر شد از کثرت زمین و آسمان
 می نماید رستم دستان شکار
 زانکه نبود شیر را جز پیشه جا
 از شرف شد مهجه آتش خورشید و ماه
 بر علم خود را بیست و شد لباس
 بود در ظل علمها او علم

بود چون بازی شه کشورگشای
 هر یکی در سایه ظل اله
 هر کدام از روی شوکت قیامی
 شیر میدان بلا از پر دلی
 دولت و اقبال با فتح و ظفر
 بود منکلاش شه عالی نسب
 او ز شوکت برتر از خاقان بود
 بود بیرون لشکر سلطان زحد
 بود زان جمله سلیمان همتی
 چون سلیمانش ز دنیا کام بود
 بود میران دگر از روی جاه

از شرف در ظل رایت کرده جای
 از چه و از راست چون صف ز دیسال
 بود چون در ظل رایت ذات شاه
 هر یکی در روز مردی صفدری
 هست میرزا یوسف و میرزا علی
 می شد از منکلاهی سلطان بیشتر
 هم عجم از وی گریزان هم عرب
 نام نیک او تیمور عثمان بود
 خیل میرانش چو انجم بی عدد
 داشت برتر از سلیمان حشمتی
 هم سلیمان خو سلیمان نام بود
 چون سلیمان در بزرگی پیش شاه

گفتار در در آمدن سلطان به ملک گرجستان

چون برتب گشت لشکر این چنین
 پای در ظلمت چو اسکندر نهاد
 چون روان شد آن شه نیکوصفات
 چون کشد برقع ز روی دلفروز
 لشکر سلطان برآرد گر فغان
 گر ز کوس او برآید بانگ زیر
 بانگ زیرش پیش بم باشد عدم

راند سلطان سوی کافر اسب کین
 هر کجا پا ماند لشکر سر نهاد
 بود در ظلمت روان آب حیات
 گر همه شب باشد آن گرد دچو روز
 او فتد بر شاک طاق آسمان
 از ملک در چرخ بر خیزد فقیر
 دشمن شه نیک داند حال بم

در این مجموع برخیزد فغان
 در میان ملک با طبل و علم
 یک قلمه ای آمد پدید
 برج و بارویش گذشته از فلک
 کنگرش چو [ن] بود برتر از سما
 بود هر سربیشه [ای] آنجا عیان
 هر درختی زان به گردون می رسید
 از میان آن گل زرد و کبود
 داشت هر بیشه ز لاله فرش آل
 چشمه خورشید چندان که قاف
 هیچ جادوی نبود از خار و خن
 دید لشکر را چو گبر تیره بخت
 بود میری نام نیک او ولی
 بود دربان شه کشور گشا
 گفت سلطان بر ای ذوفنون
 حکم چون کرد آن شه عالی مکان
 چون بنزد قلعه آمد آن دلیر
 هیچ جا در گرد قلعه ره نیافت
 گبر چون جمع آمد از برنا و پیر
 چون به زیر قلعه در پیوست جنگ
 داشتند از آتش کین جمله سوز
 بود جای سخت و گبران از نور
 و زنه هر میری ز قوم ترکمان

نی زمین بر جا بود نی آسمان
 در میان ملک با خیل و چشم
 ریخته گبرش نو گویی از جدید
 کوه از دیوار او دست ملک
 کی رسد در وی کمند و هم ما
 راست ناید شرح آنها در بیان
 هیچ جاپون آن درختان کس ندید
 از میان سبزه نو رسته بود
 هر طرف یک چشمه آب زلال
 هیچ گه در سایه او ره نیافت
 جمله آنها صنوبر بود و بس
 شد دلش همچو صنوبر لخت لخت
 در طریق قلعه گیری بوعلی
 قاست گردون ز خوف او دو تا
 همچو گردون قلعه را کین سرفگون
 آستان بوسید و شد یکسر روان
 نعره ای زد پیش قلعه همچو شیر
 بود چون دربان به سوی درشتافت
 توپ شد چون زاله باران گشت تیر
 آمدی پیوسته زانها تیر و سنگ
 بود قایم جنگشان تا نیم روز
 بهر آن کردند ایشان جنگ پر
 قلعه گردون ستاند یک زمان

و اقصای قریبی چنان زد بر حصار
که در روزهای اول در حصار سختشان
گبر سوی رستم چون بیخورد شافت
پاره ای آتش ز جایی برگرفت
ظهر چون بگذشت و آمد وقت عصر
آتشی در قلعه چون افروختند
این چنین شد حال بمضی کافران
آنچه آوردند ز آنها پیش شاه
کرد سلطان جمله را دعوت به دین
گبر ملعون نفرت از اسلام کرد
بعد از آن شد شاه با فتح و ظفر
گبر را تختش اخصغا نام داشت

رفت برگردون ز سرب آن عیار
بلکه شد آن رخنه ای در پختشان
سیر دربان پیش در مانع یافت
پیش در افروخت آتش در گرفت
لشکر اسلام از جایی یافت نسر
اکثر گبران در آتش سوختند
شد بر ایشان نیز دوزخ این جهان
روی ایشان بود از آتش سیاه
تا قدم مانند در راه یقین
در غضب شد شاه و قتل عام کرد
سوی تخت قورغره زان کر و فر
همچو فرعون از نعیمش کام داشت

گفتار در وصف شهر اخصغا

هست شهری بس بزرگ و نامدار
بود هر بخانه او چون فلک
بود در ری بس بناهای عظیم
همنان قورغره بود آن گروه
رفته بود از دست شه از پای تخت
در میانش قلعه سختی بدید
نیست در سختی فلک مقدار او
بود هر سنگ از بنایش یک جبل
ساخته بالای کوهی این بنا
عالم از وی گوشه تنگی بود

مثل گردون ناپدید او را کنار
چار دیوارش بر از نقش ملک
کس ز ترس شه نبود آنجا مقیم
بود آن گبر لعین در کنج کوه
جا گرفته بود در جاهای سخت
کنگرش بگذشته از عرش سعید
سد اسکندر برد دیوار او
در بلندی برتر از بام زحل
کاب خندق بود در زیرش سما
بر فصیلش آسمان سنگی بود

در بلندی هر فصیل آن به
برج و بارویش تمامی نو بود
در درویشی بود چندان سرد جنگ
گر که اندر قلعه بود از خرد او مه
چون که آمد لشکر نصرت شعار
دور او جا کرد خلق عالمی
عالمی را از فنان برهم زدند
گر چه گیران جمله از غم کاستند
روز دیگر چون که در پیوست جنگ
هر جوان مردی که می شد پیش او
گر شود قوس قزح کس را کمان
هر چه می آید از آنجا بر زمین
ناگهان فرمود شاه تخت جود
بود با سلطان دران لشکر سه دیگ
بعد از آن شه گشت در اوقات سعد
همچو خندق قلعه را سازید پست
مثل از دور بود هر دیگی تمام
در دهانش بود سنگی بس عظیم
کارگر نامد چو تیر اهل دین
آتش کینش علم زد از دهان
نوشت کوس پیمبر سی زدند
شاه حاضر بود دایم وقت جنگ
چون توجه می کند با بخت سعد

بود فوق لا حلا و لا ملا
خندقش مثل جهنم گو بود
هر یکی مانند رستم وقت کار
کامدی گردون ز غوغاشان به تنگ
جمله پنهان بود در خود و زره
داد شه هر میر را جایی قرار
گشت قلعه چون نکین خاتمی
تورها را در زمین محکم زدند
لیک دور قلعه را آراستند
آمدی از قلعه بی حد تیر و سنگ
داشت بر هر عضو خود یک ریش او
کی رسد تیرش بنزد کافران
می خورد آنها همه بر اهل دین
دیگ های رعد را آرند زود
کوه از سنگش شدی مانند ریگ
کارگر باشید استادان رعد
تا که آید جمله گیران به دست
کز دهانش رختی آتش مدام
برج گردون داشت از وی ترس و بیم
دیگ از خجالت فرو شد بر زمین
زد فلک را بر حصار کافران
کوه بر سد سکتدر می زدند
تا بگیرد قلعه را با ضرب سنگ
قلعه افلاک را گیرد به رعد

بود پیش روزی پنجمین غوغای جنگ
گیر را از ضرب رعدش دل شکست
رخنه ای شد در کافران
رخنه را چون دید گبر بد صفات
روز هفتم شعله کین شد بلند
در گرفت آتش چو در برج حصار
قلعه را آنکس که اول فتح ساخت
آتش بی حد و خلقتی همچو مور
دود آتش گشت آن دم جمله ابر
رو نهادند از ضرورت سوی ارك
هر که بود از چاکر آنجا وز اسیر
مال را زانجا به خندق ریختند
از رسن هر کس اسیر یار خویش
تا رسن شد بر میانشان استوار
چون رسن آویخت زانجا هر کس
ارك را شه روز هشتم فتح کرد
کافران را صید چون زنجیر کرد
گرچه هر یک بود چون شداد و عباد
بود زنجیرش بسان کهکشانشان
در سطیری بود آن زنجیر گبر
گبر آمد چون به قید سلسله
غازیان از هر طرف می تاختند

قلعه شد سوراخ ناگاهی ز سنگ
پیش آن سوراخ را از چوب بست
رعد ناگه گوشه ای دیگر فکند
گویا شد رخنه ای در آسمان
رخنه شد گفتا به دیوار حیات
قلعه را در چوبها آتش فکند
خلق بر بالا برآمد چون شرار
بود آتش کو علمها بر فراخت
گبر را شد دود بر سر زین امور
بود بارانش و لیکن اشک گبر
مال و فرزندان نموده جمله ترک
جمله شان معمور گشتند از اسیر
کافران را با رسن آویختند
می کشاد (؟) بود اندر کار خویش
کرد هر کس گریه چون ابر بهار
بود آن از رشته باران بسی
چهره امید گبران کرد زرد
جمله را در طوق و در زنجیر کرد
جمله را زنجیر بر گردن نهاد
چون تسلسل بی نهایت بلکه آن
ژاست مثل گردن ایشان سطبر
از همه عالم برآمد زلزله
پشته ها از کشته ها می ساختند

شاه غازی مظهر فتح و ظفر
 بود از شاه و امیر
 آنکه بر اسرار شه آگاه بود
 بعد از آن خسرو جم اقتدار
 بود شهری در لطافت چون ارم
 بود در وی هر طرف آب روان
 خلینه های بس به سامان داشت او
 بود پیشش قلعه سختی عیان
 چون به دولت آمد آن سلطان فرود
 میرشان آمد برون از ترس شاه
 مردمان معتبر همراه برد
 بود از گبران فراوان در حصار
 خانه ها پر بود از رخت نکو
 نقره بی حد برون آمد ز وی
 بود زان جمله تنادیل کلان
 دید از پیرایه آنجا هر کسی
 هر که آنجا از صغیر و از کبیر
 آنچه بیرون آمد از مردان کار
 از زنان و کودکان بسیار بود
 در دل شه بود این معنی مدام
 کرد ناگاهی روان گبر تباه
 گفت شاها کمتر از هر بنده ایم

بر اسیر خویش افگندی نظر
 از نگاه چشم او گشتی اسیر
 همچو «فیضی» او اسیر شاه بود
 شد بسوی شهر از غوری قرار
 صد ارم بلکه به نزد او عدم
 خلق را گشتی ز آبش تازه جان
 باغ و بساط فراوان داشت او
 در بلندی پست پیشش آسمان
 هیچ آنجا حاجت وحشت نبود
 در تظلم مانند رخ بر خالک راه
 هر چه در وی بود با ایشان سپرد
 مال و زر هم بود بیرون از شمار
 از جواهر بود بسیاری درو
 بود گویا نقره کاوس و کی
 از برای زینت بتخانه شان
 شمعدان و مهجّه رایت بسی
 بود شه بنمود آنها را اسیر
 بود بی شک در عدد بیش از هزار
 بیشتر از مور و بیش از مار بود
 کآورد روز همه گبران به شام
 از سر عجز او پسر را پیش شاه
 ما همه از لطف عامت زنده ایم

هر چه می خواهید از ما می دهیم

روی بر خاڪ نیازت می نهیم

جزیه را بر وجه الطف می دهیم

مضاعف می دهیم

شاه شد از لطف پویان راه صبر

چون خراج خود مضاعف کرد گبر

برد مال گبر بیرون از حساب

گشت عازم سوی تبریز آن جناب

غزو کرد و جانب تبریز رفت

آن سلیمان فر از آنجا تیز رفت

نامه ای ناگه آمد از هرات

آمد همزه بدان نیکو صفات

II. თარგმანი

სულთნის გალაშქრის საქართველოს სამეფოზე

როცა თანამგზავად უფლის წყალობა დაიგულა,
 შაჰი საქართველოსკენ გაემართა.
 როგორც კი საპანდიდან დაიძრა,
 აურზაური შეიტანა ქვეყნის არენაზე.
 სახელოვან პირთა კრებული დაიბარა,
 ბრძანება გასცა და ლურჯაზე ამხედრდა.
 ბედაური ქალაქ თაერიზისკენ გააქენა
 და ის ორი დღის გზა ერთ წამში დაეცა.
 როცა ის მანძილ სოლომონივით დაფარა,
 ლაშქარი ჭიანჭველასა და მკალივით გაედევნა.
 თაერიზში რამოდენიმე დღე რომ დაჰყო,
 იქიდან მარანდის ველზე დასცა კარავი.
 ახლაშქარი ზღვანავით უნაპირო იყო,
 ცა და ქვეყანა გაეფსო და მაინც ვერ ეტეოდა.
 მზე მისით იყო, ამ ქვეყნად რომ ამოდოდა,
 საღამოს კი მასთან ერთად ისვენებდა.
 ქვეყნის თახივე კიდე იმ ჯარის სიმრავლით
 შინს აეტანა—წყალში არ ჩაეძირათო!
 ეს კიაფი ცის ვარსკვლავებისა როდია,
 ეს სულთნის ბანაკის კოცონები გახლავით.
 ამის შემდეგ მარანდიდან ნება-ნება იარა
 და საქართველოს სამეფოში მიწა ძრა.
 როცა შაჰი შურაგელში დაბანაკდა,
 ურწმუნოებს შვების დღე ლამედ შეეცვალათ.
 ბრძანება გაიცა დარაზმულიყო ლაშქარი,
 ზღვა აღელდა და პირზე ქაფი მოიყენა.

ღაირაზმნენ ქვეყნის ამ კილიდან იმ კიდემდის.
 ჯარის სიმრავლით ცა და ქვეყანა გაიჰედა.
 იმ ზღვა ლაშქრის ყოველი მეომარი ბრძოლაში
 მონადირე დასთანის როსტომის საქმეს აჩენდა.
 შუბებისგან ირველივ ლელიანი დააყენეს,
 ასეც ეგებოდა.—ლომები ხომ ლელიანში ბუნაგობენ!
 როდესაც შაჰმა ალმები ზეცამდე აღზიდა,
 დიდებისაგან მისი სიცოცხლე მზედ და მთვარედ გადაიქცა.
 სიმრგვალე ცისა, შაჰი ასე რომ დიანახა,
 [მის] დროშას გადაება და საბურველად ექცა,
 მაგრამ დოღდოღზე¹² ამხედრებული ის ძღვევამოსილი
 დროშების ჩეროში იყო, ის კი — დროშა გახლდათ.
 შევარდენს ჰგავდა ქვეყნის დამპყრობელი შაჰი,
 დროშის ქვეშ დიდებით დაეკავებინა ადგილი.
 ორი ძმა ჰყავდა, თითქოს ორი ფრთა აქვს გამოსხმულიო,
 მარჯვნივ და მარცხნივ ფლანგს რომ გააწყობდა.
 ყოველი მათგანი უფლის საფარველსა ქვეშე
 იყო ისე, როგორც მეფის არსობა დროშის ქვეშ.
 კეისრული დიდებისა გამო
 გულოვნობის ვამს რაზმის მფრეწელნი.
 სიმამაცით ავი ლომი
 არის მორზნ აქსეფი და მორზა 'ალწ.
 უავლათი და იღბალი გამარჯვებითა და ძღვევამოსილებით
 მანგლწ სულთანზე¹² უფრო მორკმელი.
 დიდებული შაჰი მანგლწს ნათესავი იყო.
 მას ვერც ირანი უმაგრდებოდა და ვერც არაბეთი.
 ხაყანზე მეტ ძღვევამოსილებას აჩენდა,
 თემურ-ოსმანი ერქვა სახელად.
 სულთნის ლაშქარი უთვლელი იყო,
 ამირათა კრებულიც—ვარსკვლავებზე ბევრი.
 მათში სოლემან ქველიც ვერია,
 დიდებულებით სოლომონს რომ ჩრდილავდა,
 ქვეყნად სოლომონივით იშვებდა,
 სოლომონის თვისება ჰქონდა და სახელიც სოლომონისა ერქვა.
 სხვა ამირები სიმალის კვალობაზე მასთან ისე იყო,
 როგორც სოლემანი — მეფესთან შედარებით.

¹¹ იგულისხმება 'ალწ და მისი ჯორი.

¹² ყირიმის ხანების (ვირეის) დინასტიის ერთ-ერთი წარმომადგენელი (გამეფდა 1466 წ. იხ.: K. Э. Б о с в о р т, Мусульманские династий. М., 1971, გვ. 209.

როცა ასე მოუყარა ჯარს თავი,
სულთანმა მტრობის ცხენი ურწმუნოსკენ გააშტოვა.
სადაც კი შევიდა, ლაშქარმა თავი დაღო.
ფეხი ესქანდარივით დაადგა წყვილიაღს.¹³
როცა დაიძრა ის პირმშვენიერი შაჰი,
წყვილიაღში მოჩუხჩუხე უკვდავების წყალს დაემგავნა.
ლამაზი სახიდან პირბადეს რომ გადაიწვეს,
ღამეც რომ იყოს, დღედ იქცევა.
სულთანის ლაშქარმა რომ იღრიალოს,
ცის თალი ძირს ჩამოიქცევა.
მისმა ქოსმა წვრილი ხმაც რომ გამოსცეს,
ქუხილი მიწიდან ცაში ავარდება.
ხოლო მისი წვრილი ხმა ბანთან—აბა რა საკითხავია,—
შაჰის მტერმა კარგად იცის ბანის ამბავი.
ორივეს ხმა ერთად თუ გაისმა,
მიწაც შეიძვრის და ზეცაც.
შეიქრა სულთანი დოლითა და დროშით,
გუნდითა და ამალით საქართველოს სამეფოში,
უცაბედად ერთი ისეთი ციხე გამოჩნდა,
რომ იტყოდი, ურწმუნოს რკინისგან* ჩამოუხსხამსო.
მისი ბურჯი და გალაკნი ცას აცილებოდა,
ანგელოზი ვერ შეუწვდენდა ხელს.
ასეთ ცაზე უფრო მაღალ ქონგურს
ჩვენი გონების ქამანდი როგორ მისწვდება!
ყოველმხრივ ისეთი ტყე იყო ატეხილი,
რომ მისი აღწერა შეუძლებელია.
ყოველი ხე იმ ტყისა ცაჲა წვდებოდა,
კაცს ამ ხეების მსგავსი რამ არ უნახავს.
აქეთ ყვითელი და ცისფერი ყვავილი ხარობდა,
იქეთ—ახლად გაფურჩქვნილი მწვანე ხასხასებდა.
ტყეში ირგვლივ წითელი ტიტა ლაღანებდა და
ანკარა წყარო მოჩუხჩუხებდა.
მზის თვალს, რამდენიც არ ცდილიყო,

¹³ აღმოსავლური ლეგენდით ალექსანდრე მაკედონელი ჩაეიდა წყვილიაღის სამეფოში.

* ი. აფშარის ტექსტშია: **جدا** ('ახალი').

მის ჩეროში ვერ შეედღია.

ერთს ვერ უნახავდით ეკალსა და ძეძვს.

ამდენი რა თავი გაწყინოთ, ატეხილი ფიქვნარი იყუბინებლიყოთ
როდესაც ბედერულმა ურწმუნომ ჯარი დაინახა,
გული ფიქვივით დაეკუნა.

ერთი ემირი იყო, სახელად ვალო ერქვა,
ციხის აღების საქმეში ბუ 'ალე იყო¹⁴.

ქვეყნის დამპყრობელი შაჰის მეკრე გახლდათ.
მისი შიშისგან ზეცა წელში იყო გადრეკილი.

უბრძანა მას სულთანმა: „აბა, ოსტატო, წადი
და ციხე ზეცის მსგავსად გადმოაპირქვევეო!“
როცა იმ მორქმულმა შაჰმა ბრძანება გასცა,
მან სამეფო ზღურბლს აკოცა და მაშინათვე გაემართა.
ციხეს რომ მიადგა ის გულოვანი,
ერთი ლომივით შეუძახა.

ბევრი უტრიალა გარშემო ციხეს,
მაგრამ შესასვლელი ვერსად უნახა.

ურწმუნო — დიდი და პატარა რომ მოგროვდა,
ზარბაზნის ტყვია ცვარად იქცა, ისარი—წვიმად.

როცა ციხის ძირას გაიმართა ბრძოლა,
განუწყვეტლივ უშენდნენ ზემოდან ისარსა და ქვას.
შურისგებისა და მტრობის ცეცხლი ენთო

[და] ომი შუადღემდე გაგრძელდა,
ადგილი გამაგრებული იყო, ურწმუნონი—აზნაურნი,
ამიტომაც ომი გახურდა.

ეს რომ არა, თურქმანთა ტომის ყოველი ემირი
ციხს ბურჯს იოლად აიღებს.

ბედად ერთი ისე ესროლა ზარბაზანი გალავანს,
რომ მისი დარტყმისგან მტვერი ზეცას აწვდა.

მათი მტკიცე გალავანი ერთგან გაირღვა
და მათი ბედიც გაიბზარა.

ურწმუნო ანგარიშმიუცემლად იმ ბზარისკენ რომ გაქანდა,
მეკრე ემირს კართან წინა აღმდგომი აღარავინ დახვდა*.

აალებული მუგუზალი აიღო

და ციხის კარებს ცეცხლი შეუწითო.

შუადღე რომ გადავიდა და მოსალამოვდა,

¹⁴ იგულისხმება აბუ 'ალე სენა (ავიციან).

* •. აფშარის ტექსტშია: تاج (‘იპოვა’).

ისლამის ჯარს ღვთისგან შეწყვენა მიეცა.
 ცისეს ისეთი ხანძარი გაუჩინეს,
 რომ ურწმუნოთა დიდი ნაწილი ცეცხლში დაიწვეს.
 ასეთი დღე დაადგა ურწმუნოთა ერთ ნაწილს,
 ეს ქვეყანა მათ ჯოჯოხეთად ექცა.
 ვინც კი მათგან შაჰს მოპკვარეს,
 ყველა ცეცხლისგან იყო გამურული.
 სულთანმა ყველას [მაჰმადის] რჯულზე მოქცევა უბრძანა,
 რათა ისინი ჭეშმარიტ გზას დადგომოდნენ.
 წყეულმა ურწმუნოებმა ზიზლით თქვეს ისლამზე უარი.
 [მაშინ] განრისხდა შაჰი და ერთიანად ამოკლტა ისინი.
 ამის შემდეგ გამარჯვებული და ძლევამოსილი შაჰი
 ყვარყვარეს ტახტისკენ გაემართა საბრძოლველად.
 ურწმუნოთა იმ ტახტს ახესხუ (ახალციხე) ერქვა,
 სურვილი ჰქონდა, ფარაონის მსგავსად მისით ენეტარა.

ქ ა ლ ა ქ ა ხ ე ს ხ ს (ა ხ ა ლ ც ი ხ ი ს) ა ლ წ ე რ ა

ერთი ქალაქია მეტად დიდი და განთქმული.
 ცის მსგავსად კიდე არ უჩანს.
 მისი ცის თლის მსგავსი საკერპო სახლის (ეკლესიის)
 ოთხივე კედელი ანგელოზების სურათებით იყო სახვე.
 იქ მრავალი დიდი სახლი იყო, მაგრამ
 შაჰის შიშით შიგ აღარავინ იდგა.
 ყვარყვარეს თანამდგომი იყო ის ხალხი.
 წყეული ურწმუნოები მთას შეხიზნოდნენ.
 შაჰს წასვლოდნენ ხელიდან, დედაქალაქიდან აყრილიყვნენ
 და გამაგრებულ ადგილებში ჩასაფრებულებიყვნენ.
 მათ შორის ერთი მაგარი ციხე ჩანდა.
 რომლის ქონგურები მეცხრე ცას ასცილებოდა.
 ცის გუმბათი მასსავით მტკიცედ ვერა დგას.
 ესქანდარის გალავანია მისი კედელი.
 მისი შენობის ყოველი ქვა თითო გორაა.
 თავად შენობა კი ზუალზე მალალია.
 ეს შენობა ერთი ისეთი მთის წვერზეა აზიდული,
 რომ ცა მის ქვეშ წყლის ხანდაკივით გამოიყურება.
 ქვეყანა მისგან ერთ ვიწრო კუთხედ ქცეულიყო.
 მისი ციხის კედელს ცა იყო დაფუძნებული,
 მისი ყოველი კედელი სიმაღლით
 ყველაფერს აღმატებოდა ამ ქვეყანაზე.

ბურჯი და გალავანი ახალი ჰქონდა.

მისი ხანდავის უფსკრული ისე ღრმა იყო, ჯოჯოხეთი ვეკაცობით
ბოლოში

შიგ სახელოვანი ხალხი იდგა,
 ყოველი მათგანი ვეკაცობით როსტომს ჰგავდა.
 შიგ იმდენი მეომარი იყო გამაგრებული,
 რომ მათი ხმაური ზეცასა სძრავდა.
 დიდი იყო თუ პატარა, ციხეში იყო ჩასაფრებული.
 მაგრამ ჩემოდ ყველა აბჯარში იჭდა.
 როცა ძღვევამოსილი ჯარი მოვიდა,
 შაჰმა ყველა სარდალს ადგილი მიუჩინა.
 მის ირგვლივ ზღვა ხალხი დაიჯარა
 და ციხე ბეჭედში ჩასმულ პატიოსან თვალს დაემსგავსა.
 ქვეყანა ყვილით შეძრეს,
 მიწაზე მახეები მაგრად დააგეს.
 თუმცა ურწმუნოები დარდისაგან იყვნენ დაღუპულნი (?).
 მეორე დღეს, როცა შეიბნენ, ციხე მაინც გაამაგრეს.
 ციხიდან უამრავი ისარი და ქვა წამოვიდა.
 ყველა ვეკაცს, რომელიც მას მიადგა,
 ტანი სულ კრილობებით ჰქონდა სავსე.
 კაცს შშვილდად ცისარტყელაც რომ ჰქონდეს,
 ურწმუნოებს როდი მიაწუდენს ისარს.
 [ხოლო] იქიდან დაბლა რაც მოდიოდა,
 მორწმუნეებს ერთიც არა სცდებოდა.
 მაშინ ბრძანა სიუხვის ტახტის უფალმა,
 რათა საჩქაროდ „ქუხილის ქვაბები“ (ლოდსარტყორცნები) მო-
 ეტანათ.

იმ ლამქარში შაჰს სამი ლოდსარტყორცი ჰქონდა,
 ლოდებით მთას რომ ფშენიდნენ, ისეთი.
 ამის შემდეგ სვიანმა შაჰმა შეუძახა:
 „ლოდის ოსტატებო, აბა თქვენ იცით,
 ციხე ხანდაკევით მიწაზე გაასწორეთ,
 ვინაჲს ურწმუნონი ერთბაშად ხელში ჩაივადოთო!“
 ყველა ლოდსარტყორცი ჰგავდა ურჩხულს,
 რომლის ხახიდან ნიადაგ ცეცხლი იფრქვევა.
 მის ხახაში კი ვეება ლოდი იდგა,
 ცის სიმრგვლეს შიშის ზარს რომ სცემდა, ისეთი.
 როცა მორწმუნეთა ისარი ვერაფერს ვახდა,
 ლოდსარტყორცი სირცხვილით მიწაზე ჩამოვიდა,

რისხვის ცეცხლი გამოჩნდა მისი პირიდან
და ურწმუნოთა გალავანს ცის თალი დაამხო.
მოციქულის ქოსსა სცემდნენ
და მთას ესქანდარის გალავანს ურტყამდნენ
შაპი მზად იყო ბოლომდე ებრძოლა,
სანამღის ციხეს ლოდების ცემით გაარღვევდა.
[ციხე რაა], თავის იღბალს მინდობილი
მზად იყო, ზეცის ბურჯიც აეღო ლოდის ტყორცნით.
ეჭვისი დღე გაგრძელდა ასეთი ორომტრიალი
და ბოლოს ციხე შელევწა ლოდმა.
ურწმუნოს ამ დარტყმამ გული შეუნგრია
და ხვრელი დირეებით ამოუქედა.
ხვრელი რომ დირეებით ამოქედეს,
ლოდისარტყოცნმა [ახლა] სხვა მხარე ჩამოუქცია ციხეს.
ერთი ისეთი ბზარი გაუჩნდა ურწმუნოთა გალავანს,
გვეგონებოდა, ცას კარი გაეხსნაო.
როცა უკეთურმა ურწმუნომ ეს ბზარი დაინახა,
თითქოს [მისი] სიცოცხლის გალავანი გაიბზარაო.
მეშვიდე დღეს რისხვის ალი მალლა აიჭრა
და ციხის ხის სამაგრებს ცეცხლი წაუკიდა.
ცეცხლი გალავანის ბურჯებს რომ მოედო,
ხალხი ზემოთ ნაპერწკლებივით ამოცვივდა.
და ის, ვინც პირველი დაეუფლა ციხეს,
ეს იყო ხანძარი, რომელმაც მასზე დროშა აღმართა.
ცეცხლი გაუნელებელი იყო და ხალხი—მუმლივით.
ამის გამო ურწმუნოებს თავგზა დაეკარგათ.
და მაშინ იყო, რომ ცეცხლის კვამლი ღრუბლად გადაიქცა,
რომელმაც ურწმუნოთა ცრემლი აწვიმა.
ისეთი განსაცდელი დაადგათ,
რომ ქონება და ბავშვები დაყარეს და შიდა ციხეს მიმართეს.
ვინც კი გულადი და თავკაცი იყო,
გამდიდრდა, იმდენი ტყვე იშოვა.
ქონება რაც მოილაფეს, ხანდაკში გადმოჰყარეს,
ხოლო ურწმუნოები (ქალები და ბავშვები) ციხის გალავნი-
დან [ძირს] თოკებით ჩამოჰკიდეს.
ქვემოთ კი ამხანაგის მიერ ჩამოწვდილ ტყვეს
ხსნიდნენ თოკისგან და იყვნენ საქმეში გართულნი.
მოუჭირა თოკმა წელზე მაგრად
და ტყვეებმა ღრუბელივით ზღუქუნნი მორთეს.

იქედან იმდენი [ტყვემობზული] თოკი ჩამოჰკიდეს,

რომ ისინი წვიმის ძაფებზე მეტი იყო.

ცოტადელი მერვე დღეს აიღო შაჰმა
და ურწმუნოთა იმედს სახე გაუყვითლა.

ისინი ნადირივით მოინადირა
და ერთიან ბორკილი და სახივი დაადვა.

თუმცა ყველა მაგარი და საშიში იყო,
ყველას ქედზე სახივი დაადვა.

ტყვეების ჯაჭვი ირმის ნახტომს მოგაგონებდათ,
ოღონდ [ეს იყო,] ამას ბოლო არ უჩანდა.

სიმსხოს რაც შეეხება, ურწმუნოთა ის ჯაჭვი,
სწორი რომ გითხრათ, მათი კისრის სიმსხო იყო.

ამდენი ურწმუნო ჯაჭვით რომ გადააბეს ერთმანეთს,
მთელი ქვეყანა შეაზანზარა.
რჯულისთვის მებრძოლნი ყველგან დაძრწოდნენ
და ირგვლივ მკვდრების გროვას ახორებდნენ.
რჯულისთვის მებრძოლი შაჰი, განსახიერება გამარჯვებისა და
ძღვევამოსილებისა

თავის ტყვეებს ათვალიერებდა.

ვინც იქ იყო, მეფე თუ ემირი,
მეფის თვალთა მზერის ტყვე ხდებოდა.

ვინც მეფის ხვაშიადს გაიგებს,

იგი ჭაბუღით მისი ტყვეა.

ამის შემდეგ ის ჯემშიდით ძღვევამოსილი ხელმწიფე
ქალაქ აწყურისაკენ გაეშურა.

სამოთხის ბაღით მშვენიერი ქალაქი იყო,
თუმცა ას სამოთხის ბაღში არ გავცვლიდი.

ყოველი მხრით წყალი უჩქებდა,

მისი სმით კაცს სული რომ უბრუნდებოდა, ისეთი.

ბევრი მდიდრული და კეთილნაშენი სახლი იდგა
და უამრავი ბაღ-ბოსტანი ეკრა.

მის წინ ერთი ციხე იყო აზიდული,

რომელთანაც ცა დაბალი მოჩანდა.

როცა სულთანი თავისი დავლათით ჩამოხდა,

სადავიდარაბო იქ აღარაფერი იყო,—

მათი მთავარი შაჰის შიშით გამოვიდა,

მის წინ მიწას ემთხვია და შეწყალება ითხოვა.

წარჩინებულნი თან იახლა და
 შიგ რაც იყო, იმათ ჩააბარა.
 ციხეში უამრავი ურწმუნო იდგა,
 ქონებაცა და ოქროც უთვლელი აღმოჩნდა. ^{ქართველნი}
 სახლები სულ ძვირფასი საქონლით იყო გამოტანული ^{ქართველნი}
 და თვალ-მარგალიტაც ბევრი იალაფეს.
 უთვალავი ვერცხლი გამოვიდა იქიდან,
 [იმდენი,] რომ იტყოდნი: ქაშისა და ქემს¹⁵ ვერცხლიაო.
 ალაფში დიდი კანდელებიც აღმოჩნდა,
 მათი ეკლესიის მოსართავი.
 ძვირფას ნივთებში გამოიჩინებოდა,
 ბევრი შანდალი და დროშის ბუნიკი.
 ვინც კი იყო იქ, დიდი თუ პატარა,
 შაჰმა ყველანი დაატყვევა.
 მეომარს რაც შეეხება, რომ არ მოგატყუოთ,
 ათასზე მეტი კაცი იქნა იქიდან გამოყვანილი.
 ქალებსა და ბავშვებს ხომ თვლა არა ჰქონდა,
 ისინი მუმლსა და მძრომზე მეტი იყვნენ.
 შაჰს ეს ედგა გულში მუდამ,—
 ყველა ურწმუნოსთვის დღე უნდა დაებნელებინა.
 გატეხილმა ურწმუნომ თავისი
 უმწობისა გამო შაჰს შეილი მოუგზავნა.
 მოახსენა: „ო, შაჰო, მონაზე უღირსნი ვართ,
 ჩვენ შენი წყალობითაა, სული რომ გვიდგას!
 შენს წინ მიწას ვემთხვევით და
 რასაც ჩვენგან ითხოვთ, ყველაფერს მოგართმევთ.
 ჩვენს ხარაჯას ორმაგად გადაგიხდით
 და ჭიზნაას უფრო წესიერად გავიღებთო“.
 შაჰმაც წყალობა მოიღო და მოთმინების გზას დაადგა,
 თავრიზისაკენ გაემართა ის მორკმული
 და თან წაიღო თვლა რომ არა ჰქონდა, იმდენი ქონება
 ურწმუნოებისა.

სოლომონის მსგავსმა ფეხი დაჰკრა
 და იქიდან საჩქაროდ თავრიზს გაეშურა.
 იმ პირმშვენიერთან ერთად დავბრუნდი მეც
 და ის იყო, ერთი წერილი მოვიდა პერათიდან.

¹⁵ ირანის მითიური მეფენი.

საქმე ხალხალის „თბილისის ქება“

საქმე ხალხალის „თბილისის ქება“, შეიძლება ითქვას, მთელი ლიტერატურა შეიქმნა, მაგრამ, ამისდა მიუხედავად, მასზე მაინც თითქმის არაფერი ვიცით, — ყველა ისინი ერთი წყაროდან მოდის, — ლენინგრადში დაცული უნიკუმი ნუსხის აღმწერის ვ. როზენის მოკლესა და სახელდახელო ცნობებს ემყარება². ისევ ვ. როზენის მეშვეობით ვიცით, რომ ძეგლის ავტორია საქმე ხალხალ და ეწოდება تعریف تбилиسي (თბილისის ქება) და სხვა ხელნაწერთა საცავებში იგი არ ჩანს. ავტორის ვინაობა უცნობია, მასწავლის დაწერის დრო — გაურკვეველი, ძეგლი გამოცემული არ არის. ასეთ ვითარებაში ჩვენ საჭიროდ ვცანით „ქების“ გამომზეურება თუნდაც ამ ერთი, ლენინგრადული ნუსხის მიხედვით. ნუსხა გვიანდელი, XIX ს. დასაწყისისაა. (იხ. ტაბულა 9).

ძეგლის პოეტური ენისა და სტილის (რაც, სხვათა შორის, სანიმუშო როდია) მიხედვით მისი ავტორი მე-18 საუკუნის პოეტად გამოიყურება. მას თბილისში ერთ ხანს უცხოვრია და მისი საკმაოდ მართალი და ხატოვანი სურათი შეუქმნია. თბილისის მაშინდელი ყოფა და სპარსულ ლიტერატურაში ტრადიციულად დამკვიდრებული სტილი ქალაქის უფრო უკეთ აღქმისა და ხატვის საშუალებას მას არ მისცემდა. მაგრამ გულუბრყვილობა იქნებოდა, ხალხალის მიერ დახატული ყველა სურათის სიმართლე გვერწმუნებინა. ხშირად აქ რეალიებს მე-

ა) فرهنگ سخنوران، تالیف دکتر ع خیامپور، تبریز، ۱۳۴۰.
 ب) آقابزرگ الطهرانی، الذریعة الی تصانیف الشیعة، مثنوی، ص ۲۹.

გ) Персидские и таджикские рукописи Института народов Азии. т. I, М. 1964, გვ. 521.

დ) محمد علی تربیت، دانشمندان آذربایجان، طهران، ۱۳۱۴ شمسی.

შემდეგში محمد تقی تربیت

² Les manuscrits Persians de l'Institut des langues orientales. Baron Victor Rosen. Saint Petersburg, 1886, გვ. 280.

ტაფორები კარბოზენ და სპარსულ პოეზიაში კარგად ჩახედული უნდა იყოს, რომ ეს მეტაფორები რეალიზებად არ მიიღოთ. ასე მაგალითად, აბანოების ორგიების აღწერას რომ თავი დავენებოთ, სადაც პოეტს უთუოდ ჰქარბად აქვს აღმძვრალი ფანტაზია, პოეტური ნაყოფია ასეთი თითქოს უწყინარი სურათიც კი: გათუქვანი, თბილისელი ქალები მაშინათვე თასებს ღვინით აივსებენ და ქალაქში გამოეფინებიან. საერთოდ უნდა გვახსოვდეს, რომ ისლამის სამყაროში ნაცხოვრებ მაჰმადიან შემოქმედთ ქრისტიანულ საქართველოში მეტი განცხრომა ეგულვებოდათ ან ეჩვენებოდათ³. ისლამის სამყაროსთან შედარებით ქალების უფრო აქტიური როლი საზოგადოებაში მათ ფანტაზიას ზომაზე მეტ აღმაფრენას აძლევდა. ამისდა მიუხედავად, ძველი უთუოდ იწვევს გარკვეულ ინტერესს, როგორც გვიანდელი საშუალო საუკუნეების თბილისის ამსახველი პირველწყარო⁴.

ბოლოს ორიოდ ცნობა ამ პოეტის კვლევის ისტორიიდან. თავის ღრზე საძიებ ამ თხზულებით დაინტერესებული ყოფილა ი. მარ. 1928 წ. 20 სექტემბერს ის წერს თავის შეგობარს კ. ჩაიკონს:

„Кто такое поэт **خالجالی صافی**? У меня его **تعريف تفسیر** нет у меня Реза Кули хана, м. б. у него есть. Вы не знаете?“
რაზედაც კ. ჩაიკინი პასუხობს (5, XII, 1928):

„В Мэджмэ оль Фосеhá поэта **خالجالی صافی** нет. Просто **خالجالی** также нет. Имеется один только **صافی**, но он—не **خالجالی**“

³ ამის ერთი ნიმუშია სპარსული თხზულება **منائب** რომელიც ცნობილი ირანელ-შეიხის აჰმად ალ-დინ ქერმანის ცხოვრების აღწერაა. ამ წიგნში, რომელიც მის მოწაფე თა წრეშია ჩამოყალიბებული, აჰმად ალ-დინი საქართველოშიაც ჩამოღის გამოსახსნელად ერთი თავისი მონისა, რომელიც ქართველებს ჩაუვარდათ ხელთ. ის ეახლება რუსუდან მეფეს (1222—1245). რუსუდანს აღმოსავლეთში ესოდენ ცნობილი შეიხის ვაცნობა ესაიშოვნა. ის კარგად მიიღო და საქართველოში დარჩენაც თხოვა. წიგნში აღწერილი პიკანტური სცენები მათი შეხვედრისა ქართული წყაროებითაც ცნობილ რუსუდანის პორტრეტს ეფარდება. საყურადღებო კი აქ ისაა, რომ ქართველთა მეფე აღმოსავლურ ფილოსოფიასა და ლიტერატურაში ეგოდენ განსწავლულ შეიხს ისლამური კულტურის სხვადასხვა საკითხებზე უმართავს საუბარს, ბოლოს კი აჩვენებს მას თავისი ბიბლიოთეკის სპარსულ ფონდს და ა. შ. (იხ).

منائب اوحد الدين حامد بن ابي الفخر كرماني، **باصحاحه و حواشي** **ديع الزمان فروزانفر**، تهران، ۱۳۴۷، ص. ۲۰

სხვათა შორის, ამ შეიხის ერთი მოწაფე თბილისელია (ი ქ ვ ე. გვ. 48).

⁴ რატომღაც ამ თხზულებას არ იცნობს თვალსაჩინო ირანელი მეცნიერის მაჰმადიან მიერ გამოცემული ასეთი ხასიათის ძეგლების კრებული (იხ. მისი. **شهر آشوب در شعر فارسی** تالیف احمد گلچین معانی، تهران، ۱۳۴۸)

а اسفہانی. По словам бедайтиа—этот صافی поэт весьма знаменитый. Сочинял превесходные газелн. Под старость „для спасения души“ написал месневи Shahān-shāh-nāma, в котором воспел чудеса пророка и подвиги Али. Сочинил также другое месневи Gulshān-i-Khiyāl. Умер в 1219 г. х., похоронен в Maḡbara-yi miḡ Atū 'I-ḡasim Findaraskī (Madjma, II, 317)⁵.

⁵ ცნობა მოგვაწოდა პროფ. ა. გვაზარიამ, რისთვისაც მას გულითად მადლობას მოვახსენებთ. მანვე დაგვიზუსტა ი. შარის ინტერესები ამ შრომისადმი: მეცნიერის შეუღლის ს. შარის თქმით, „ი. შარს ძალიან აინტერესებდა ეს თხზულება, ხელთ აკონდა ალბათ თბილისის მეზეუმის ხელნაწერი. ლენინგრადში, მკვლევარის არქივში უნდა იყოს ამ ნაწარმოების თარგმნის ცდანი“.

I. ۵۵۵۵

تعریف بادهٔ تفلیس من کلام صافی حنخالی

سخن از صنع سانع گوید ار کس
جمال شاهدان شاهد بود بس
خصوصاً شاهدان شهر تفلیس
که باشد مشتریانشان مپرو برجیس
نگویم حوریا فرزند آدم

۵

همه روح روان اما مجسم
همه چشم چراغ آفرینش
همه نور العیون اهل بینش
همه صاف می حسن صباحت
همه بوی گل و ناز و نراکت
همه خورشید سیما و قمررو

۱۰

همه زهره جبین و غبرین مو
همه غنچه دهان و گل نبسم
همه لیلی وش و شیرین تکلم

۱۵

بخوبی آفتاب برج سورت
بحال و خط تذرو باغ جنت
بقدر سرو بهارستان ایجاد
بلند آوازهٔ حسن خداداد

بصورت همچو خورشید جهانگیر
جمال آباد معنی کرده تسخیر

۲۰

سیاه زلفشان چون خیل هندو
گرفته بندر صورت ز هرسو
ندارد در میان یکموی بی کار
بهر تاری هزاران دل گرفتار

- ۲۵ زکاکل گر سرسردار ناز است
قد بالا بلندی سرفراز است
چنان در دلبری سر رشته دارد
که هر سو صد چو من سرگشته دارد.
بابرو طاق در افاق خوبی
هلال شهر محبوب القلوبی
۳۰ ز چشم دیده هریک دیده شهر
ندیده همچو دیده دیده دهر
چه چشمی رهزن ایمان مردم
ربایند از نگاهی جان مردم
۳۵ مکحل از سواد سرمه ناز
ز مژگان سیه پر ناوک انداز
چمژگان تا نه بیند دیده غیر
ز هرسو بسته راه مردم از سیر
غلط کردم که در شرع محبت
نکرده در زکات حسن خدعت
۴۰ همیشه مهر سان از کوچه و بام
ز نقد حسن می پاشند انعام
بلب چون غنچه پنهان پر تکلم
دهن چون گل همیشه پر تبسم
۴۵ درافشانند چون از لعل رنگین
نمایند عقد دندان همچو پروین
که در یک طرفه العین از نگاهی
بیان سازند مطلب را کماهی
۵۰ بیاض گردن از بس صاف رخشان
نماید گاه می چولعل رمان
چو گردون هردو سعادختر حسن
شه مالک رقاب کشور حسن
بدو دوشش ز رحمت آفریده
چو گل با عطر و نازش پروریده
۵۵ بلورین سینه از چاک گریبان
چه صبح صادق از مشرق نمایان
نه تنها مصدر صبح نکویست

که صدر آرای بزم آرزویست
 ز جوش قلم حسن صباحت
 نگارها کرده شد صاف ملاحظ
 بخورد بالیده شد لیموی پستان

که بی بر خوش نباشد سرو بوستان
 دو ساعد ز آستین ها میزند نور
 چه در فانوس روشن شمع کافور
 نگارین پنجه ها چون پنجه قهر ۶۵

بزور حسن برده پنجه از مهر
 ندارد پیش شان آینه مصرف
 ز کف دارند خود آینه از کف
 بانگستان همچون شاخ مرجان ۷۰

حنا پیوسته بازد عشق پنهان
 ز سرحد جبین تا مرکز ناف
 همه نرم و سفید و صاف شفاف
 از او چون بگذری رهزیت پنهان
 قلم اینجا رسید و ماند حیران ۷۵

همی گردید بهر معنی بکر
 قتاد اینجا چو یوسف در چه مکر
 که این معنی صریحاً کی توان گفت
 ولی این در خوش باید نهان سفت
 سرین چون خرمن سرین مهتاب ۸۰

از او آغوش حسرت چشم بیخواب
 سرین همچو قرص ماه انور
 برنگ خرمن گل تازه و تر
 ز صافی همچو قرص ماه و پروین
 ز مروارید غلطان برگ سرین ۸۵

بهم اینگونه سیمین را سرشتند
 بدورش آفت ایمان نوشتند
 بلورین ساقها چون ساقه ماه
 سقنقوریست بهر قوه باه

ز سر ناپا همه مطبوع و مقبول
 بدور حسن شان مشاطه معزول ۹۰

که نبود در دکان حسن شان باب
متاع سرمه سرخ سفیداب
بخوبی شان نرفته وقت تصویر
سرموئی ز ککک صنع تقصیر
سخن گر بهز اسباب نگوئی

۹۵

ز نقد و جنس حسن خوب روئی
خدارا آنچه درکان کرم بود
ز روی لطف اینجا صرف فرمود
همه چون یوسف از تعریف بیرون
تعالی حسنه عما یصفون

۱۰۰

سزد ایزدگر این حسن و صباحت
ز صنع خویشان نازد بغابت
چه تفلیس است این رشک بهشت است
به پیشش گشن فردوس زشت است

تعریف شهر و مکانات و هوای شهر مسطور

چه شهری ماه هفت اقلیم عشرت

۱۰۵

فرنگی خوبی و مصری صباحت
هوایش چون مسیحا روح پرور
فضایش دلگشا چون چرخ اخضر
رطوبت کرده در خاکش چنان کار
که خون بومیدهد چون مشک ناتار

۱۱۰

نروید از زمینش بی تکلف
بجز آدم گیاه حسن یوسف
ز خون گرمی اهلیش از زن و مرد
غریبان از وطن گردیده دل سرد

۱۱۵

باین خوبی کجا کشمیر باشد
که بر آفاق خاکش سیر باشد
زرنگ لاله زارش چشم تبریز
چولاله دایم از سر خاب* لبریز
ز باغانش گل و سنبل دمیده

* سرخواب

خیابان در خیابانها کشیده

هرسو از چنار و سرو رعنا
همچون قد عنرا

به بیخ هر چناری دار مرزی

لبهر جویباری برگ سبزی

نه تنها سنبل و گل روید ازوی ۱۲۵

گیاه زلف و کاکل روید ازوی

نموده اطلس خود سیر گردون

ز عکس لاله زار او شفق گون

فلک یک قطعه ای از نوبهارش

گل خورشید برگ* لاله زارش ۱۳۰

بهارش را خزانگی در قفا نیست

که آن از لاله و گلبی صفا نیست

صفایش از جمال گل رخان است

در این او نوبهارش بی خزان است

صفا چندان بخاکش کرده تاثیر ۱۳۵

که از حسنش نماید عکس تصویر

نوای بلبل و قمریش این است

که گلزار ارم این سرزمین است

چه گر از لذت آن مشرب نوش

خضر را آب حیوان شد فراموش ۱۴۰

چنان آب و هوایش سازگار است

که بیماری همین در چشمه بار است

به پیش ساده رویانش ببازار

هزاران یوسف مصری خریدار

تعریف امردان و ساده رویان

ز هر سو فوج فوجی از کلاهان ۱۴۵

ز جنس حسن رنگین کرده دکان

چه دکانی که در وی جان فروشند

ز برگ: * Երկրապարհ

شده گرمابه رشک باغ سنبلی
 اگر کافروشی ایمان ربایند
 ولی در دلبری زود آشنایند
 که چون حمام آید گرم گردد

بهر شکلی که خواهی نرم گردد ۱۸۰

ولی ترسم که نازش سر نگیرد
 سر آید عمر سودا بر نکیرد
 بهر موی سری باشد اگر سر
 در اینجا میتوان بخشید یکسر

بموتی چون توان این روی دیدن ۱۸۵

ستم باشد ز تیغش سر کشیدن
 که در شرع محبت نیست نیکو
 کشیدن سرز تیغش یکسر مو

همین معنی است گر دولت دهد رو
 توان آورد پیش خود یکمو ۱۹۰

تعریف کلیسایش

سحر پیش از طلوع مهر انور
 که خواب آلوده باشد چشم اختر
 ز هر سو ماهرویان همچو خورشید
 برون آیند در کف جام جمشید

چه زیبا دختران حورپیکر ۱۹۵

چه رعنا مردان ماه منظر
 فروزان چهره هاز باده ناب
 خمارین چشمها در تاب از خواب
 فشانده زلف و کاکل بر سر دوش

بمرگ عاشقان اکثر سیه پوش ۲۰۰

فکنده دستها در گردن هم
 چه شاخ گل بهم گردیده توام
 ز چاک پیرهنها صدر سینه
 نمایان چون فروغ آبگینه

کلاه ناز بر سر کج نهاده ۲۰۵

بسان مهر و مه عارض گشاده

۲۱۰. باین صورت چو جرگ حورو غلمان
روان سوی کلیسا مرت گویان
چه گویم از کلیسا و صفایش
هزاران مسجد و منبر فدایش
کشیده گنبدش زان سان بیالا
که پیشش پست باشد چرخ مینا
حضیض پایه اش از اوج پایه
بفرق فرقدان افکنده سایه
شده خاج از سر گنبد نمایان ۲۱۵
چه ان نورست از خورشید تابان
نمیخواهد دلیل عقل اینجا
از این گنبد بگردون رفته عیسی
بطاق درگش صنع آلهی
نموده نقش رفعت دستگاهی ۲۲۰
بتغطیم درس از اوج افلاک
فند هر صبحدم خورشید برخاک
اگر خاکش ز فردوس برین است
که دایم جلوه گاه حور العین است
بچرخش می توانم داد رجحان ۲۲۵
که آن یک مهر دارد این هزاران
فرو آویخته ناقوسی از طاق
چه ابروی بتان دلهای عشاق
بائین نوا و صوت آهنگ
که از آئینه دلها برد زنگ ۲۳۰
کشیشانش بصورت چون مزاحل
نهاده پیش شان توریه انجیل
پری رویان کشیده صف پیرسو
گشاده مهر آسا عارض و رو
بهر جانب پریشان جمع مشکین ۲۳۵
زمل نسرین رخ چون لاله رنگین
بیا ای زاهد محروم و ابتر
دماغت تازه کن از باده تر
ندارد کنج مسجد نشان خیر

بیا نامرد سیر دیر کن دیر
 بیا اینجا که صنع حق اینجا ست
 صنع الله وجه الله اینجا ست
 بهشتی را که میخواهی به عقبا

بیا اینجا به بین حسب التمتنا
 بهشت این حور و این غلمان ندارد
 اگر دارد باین سامان ندارد

عدم را نیست ترجیحی بموجود
 اگر این بود بر امید ما بود
 بیا اینجا ز انوار صفا بین

بکش جامی بسر صنع خدا بین
 مگو آثار مسجد غیر این است
 که خاک هردو از یک سر زمین است

چه بر خیزد حجاب جهل و ابرام
 یکی باشد چراغ کفر و اسلام
 اگر مسجد اگر بتخانه گر دیر

مراد از جمله چون حق است لاغیر
 همه گر مؤمن و گر بت پرستیم
 ز جام شوق یک معشوقه مستیم

گر اسطوس و خدا و مرت و معبود
 از این الفاظ یک معنی است مقصود
 بگو با حق پرستان هر که هستند

بتان این ولایت حق پرستند
 خوش آئین است آئین مسیحا
 بتی حق می پرستند وانا الله

که میگوید بان آئین و این کفر
 آلهی دین من قربان این کفر
 گذشتم از سر وصف کشیشان

که غایت ناخوشم از ریش ایشان
 چه ریش پر شیش نا کرده شانه
 غبار آلوده چون جاروب خانه

قدی چون قامت غول بیابان

رخش پر چین چون ابروی زالان

- چه زن افکنده گیسو از برابر
سیه پوشیده چون ظلمات یکسر
دهنها بازهمچون دهنه غار
زبان دروی نمایان چون دم مار
گذشته از دهن خرطوم بینی
چنین دیده نه بینی به که بینی
هیولا را اگر میبود مقدر
از این صورت نمودی خویش را دور ۲۸۰
مقیم اکثر بکنج کوه غاری
چه بوم شوم از مردم کناری
بعلم جهل دانایی معظم
چه جزو اخری ضد مقدم
فروچیده بخود اسباب نخوت ۲۸۵
شده آستن از باد حماقت
ستاده در برابر ماه رویان
همه منقاد امر و نهی یشان
بنوعی حکمشانرا می پذیرند
اگر گویند باید مرد میرند ۲۹۰
به شبها از شراب ارغوانی
که دارد حکم آب زندگانی

تعریف مجلس شراب و ساقی

- کند از دختر رز بزم را گرم
براندازد ز عارض پرده شرم
شود از شمع روی نازنینان ۲۹۵
چه بزم آسمان محفل چراغان
قمر رویان انجم گوشواره
کشد از هر طرف صف چون ستاره
ز گیسو دختران ماه رخسار
ز زلف مردان سرو رفتار ۳۰۰
گرامی مهوشان بزم ایجاد
ز هر سو بهر صحبت دلبر آباد
همه در دلربائی آفت دهر

همه در خوش ادائی شهره شهر

همه فربه سرین و نرم خفته

همه دلجوچو در ناسفته سفته

باین صورت همه چون مهر از زر

ز جام مه بکف بگرفته ساغر

که ناگه ساقی مشکین کلاله

بدستی باده و دستی پیاله

در آید همچو گل سرمست و خندان

کند محفل ز روی خود چراغان

فروزد انجمن از شعله می

ز چرخ افتد فلک از ناله نی

ز خونگرمی مینا و پیاله

فروزد رنگها چون برگ لاله

ز بشکن بشکن ساقی و مینا

شود در بزم روز رزم پیدا

کشد شوغا بسر حد خموشی

رسد با اختلاط سر بگوشی

بعینه همچو چشم خود بیک دور

تمامی مست میگردند فی الفور

فتد هرسو نگار مست مدهوش

سرین غلطد بهم آغوش آغوش

متاع بوسه را سازند ارزان

یکی ایمان عوض خواهد یکی جان

یکی بگذاشته لب بر لب هم

بهم چسبیده چون بادام توام

یکی از سر کله افکنده چون گل

فشانده بر سر هم زلف و کاکل

یکی کرده برنگ ماه روشن

ز ابرجام و پروین راه روشن

یکی را ساعد سیمین گشوده

به مهر و مه ید بیضا نموده

یکی را صاف پای همچو ماهی

نمایان گشته تا آنجا که خواهی

۳۰۵

۳۱۰

۳۱۵

۳۲۰

۳۲۵

۳۳۰

۳۳۵

- سریں‌ها همچو قرص ماه تابان
درخشان چون هلال از چاک لوزان
کند نظاره هرسو چشم هشیار
گلی‌بی خار بیند گنج بی مار ۳۴۰
کسی کی دیده غیر از بزم این کیش
که گل بی خار باشد نوش بی نیش
بدانگه غمزه های عشوه آمیز
بشیرین عشوه های خواهش انگیز
یکی گوید بمن میباش مانوس ۳۴۵
یکی لب پیش می آورد که میبوس
در آن دم دل چگونه آورد تاب
اگر فولاد باشد میشود آب
که گل چیند بکام خویش چندان
گلستان در گلستان در گلستان ۳۵۰
اگر این است و این آئین عیسی
توان اسلام را دادن بمسی
توان تسبیح را زنار کردن
به‌خاچ و پاچ شان اقرار کردن

ქალაქ თბილისის ქება

- კაცი არსთა გამჩენის ქმნილებებზე თუ მზეთუნახავთა მშვენიერება საამისოდ საკმარისია, განსაკუთრებით თბილის-ქალაქის მზეთუნახავებისა, რომელთა მუშტარი მზე და მუშთარი გამზდარან.
- 5 მათთან ჰურია ან ადამიანისშვილი რა სახსენებელია, — ყველანი ქვეყნად მოვლენილი ანგელოზები არიან. ყველა სულდგმულთა თვალის სინათლეა. ყველა თვალხილულთა თვალის ჩინია. ყველა მშვენიერების კამკამა ღვინოა,
- 10 ყველა სინატიფის სურნელი და ვარდის სუნთქვაა. ყველანი მზის მსგავსი პირმთვარენი არიან, ყველანი ასპიროზივით კაშკაშებენ და ყველას ამბრის თმა აყრია. ყველას პირი კოკორივითა უჩანს და ღიმილი ვარდს მიუგავს. ყველანი ლეილივით ლამაზია და შირინივით ტკბილმოუუბარი.
- 15 სიმშვენიერით სახე მზესავით უნათებთ, [ხოლო] ხალგებით სამოთხის ზოხბებს მოგვაგონებენ. [თითოეული მათგანი] ტანად არსობის წალკოტის საროა და ღვთაებრივი მშვენიერების ღაღადია. შესახედავად მზეა, ქვეყნის მანათობელი,
- 20 რომელსაც აზრის მშვენიერების ქალაქი დაუბყრია. მისი ზილფები, ვითა მეკობრეთა ხროვა სახის ნავსადგურს დასცემია და ხელთ უგდია იგი. თმის ერთი ბეწვიც არა აქვს მოცდენილი, ყოველ მათგანს ათასი გული ჰყავს შებორკილი.
- 25 წინამოები მის თავს აქოჩრილი ხის კენწეროს ამგვანებს, ხოლო აშოლტილი ტანი თავადერილ სიმალღედ ქცეულა. ისეა დახელოვნებული გულის წარტაცვაში, რომ სიყვარულისგან ჩემსავით თავგზადაკარგული ასობით დაუდის.
- 30 მისი წარბები მშვენიერების თვალსაწიერის თალია და მზეთუნახავთა ქალაქის ახალი მთვარეა. ქალაქის თვალნი არიან, რომ შეხედავ,

მაგრამ ესეც კია, ასეთი თვალეზი საწუთროს არსად უნდა
ხავს.

ო, ეს რა თვალეზია! თვალეზი კი არა

ავაზაკები არიან, კაცს რომ ესხმიან და ადგილს მტკიცებენ. სტ. მინაძე

- 35 სურმის სევადით არიან მოხატული და ირგვლივ
შავ წამწამთა ისრებს ისვრიან.
ეს რა წამწამებია, უცხო [კაცი] თვალს რომ ვერ დაადგამს
და ხალხისთვის ყველა გზა რომ გადაუქეტია!
შემეშალა: სიყვარულის კანონების მიხედვით
- 40 მშვენიერების ხარკს პირიანად იხდიან.
მზის მსგავსად ქუჩიდან თუ ბანებიდან
მშვენიერების ქისით მოწყალებას ფანტავენ.
ტკბილმოუბართ ბაგეები ბუტკოს მიუგავთ,
პირი კი სულ ვარდივით უცინით.
- 45 ელვარე ლალივით შუქს აფრქვევენ
და ვარსკვლავების მსგავს კბილებს აელვარებენ.
ერთ თვალის დახამხამებაში
სოფლის ყოველგვარ ამოცანას ამოგიხსნიან.
ყელის სითეთრე ნამეტურ სიქათქათეში
- 50 ზოგჯერ წითელი იაგუნდის ფერ ღვინოს აჩენს.
ორივე—ზეცის მსგავსად მშვენიერების ბედის ვარსკვლავი⁶,
მშვენიერების სახელმწიფოს თვითმპყრობელი მეფე.
ორივე მხარით წყალობისგანაა შექმნილი,
როგორც ვარდი, სურნელითა და სიქორფით შეთხზული,
- 55 გადაწეული საყელო ბროლის მკერდს,
აღმოსავლეთიდან ცისკარმა რომ ინათოს, ისე უჩენს.
არა მარტო მშვენიერების ცისკარს აჩენს,
არამედ ვნების ნადიმსაც მართავს.
მშვენიერების ზღვის დუდილისაგან
- 60 ერთად შეყრილა მთელი სიტურფე.
ზეიმობს ლიმონი მკერდისა,
აბა უნაყოფო წალკოტის სარო რა მოსაწონია!
სახელოებიდან მკლავები ისე ელვარებენ,
როგორც ქაფურის სანთელი ფანრიდან.

* იველისხმება აღმოსავლეთის ასტროლოგიაში მინიშნებული ბედნიერების ორი ვარსკვლავი.

- 65 სიყვარულში მათ მოხატულ თითებს მოძალადის მსგავსად /
 სილამაზის მზისათვის ხელი წაურთმევია,
 მათთან შედარებით სარკეს ფასი ეკარგება, **ქ რ ქ ე ნ უ ლ ი**
 რადგან სარკე ხელისუფლებიდან უჩანთ. **ბ ი ბ ლ ი მ ი თ ე ქ**
 მარჯნის ტოტის მსგავს მათ თითებს
- 70 ჩემად მათზე შეყვარებული ჰნა ჩაუხუტებიან.
 შუბლიდან მოყოლებული ჭიპამდე
 სალუქია, ქათქათა და სპეტაკი.
 მას რომ ჩასცდები, მერე კი რა გითხრა,
 ყალამმა აქამდე მოაღწია და გაშეშდა.
- 75 ის, უბიწოების ამოცანის ასახსნელად რომ იარებოდა,
 აქ მოვიდა და იოსებივით ვერაგობის ჭაში ჩაყარდა.
 ეს ნართაული აშვარად როდი ითქმის,
 რადგან მარგალიტი იგი მალულად უნდა გაიბოს...
 გავა ნარცისის თაიგულივით უელავთ,
- 80 მის გამო უძილო თვალები დარდს ჩახუტებია.
 იგი თითქოს სავსე მთვარის დისკოა,
 ფერად კი ქორფა ყვავილებს გაგონებთ.
 ვარსკვლავივით კიაფობს, ისეთია,
 ობოლი მარგალიტი, ნარცისის ყლორტი.
- 85 როცა ასეთი ვერცხლისტანა შექმნეს,
 იქვე რჩულზე ხელისაღება მიაწერეს.
 ბროლის ბარძაყები მთვარისას უგავს,
 თითქოს ვნების ამტეხი საყანყურია.
 თავიდან ბოლომდე სასიამოვნოა და მომხიბლავი.
- 90 მათი მშვენიერების გადამკიდე მომრთველი გაუქმებულა.
 მათი მშვენიერების დუქანში
 სურმასა და ფერ-უმარილს ბაზარი არა აქვთ.
 როცა მათ თხზავდნენ,
 მათ სილამაზეს ზადი არ შერევია.
- 95
- ლმერთს რაც სიკეთე ებადა,
 წყალობა მოიღო და ყველაფერი აქ დახარჯა.
 ყველანი იოსების მსგავსი, რომ ვერ შეაქებ, იმგვარია,
 მათი მშვენიერება ისეთია, რომ აღწერა შეუძლებელია.
- 100 ეგების უფალმა ამ მშვენიერებისა და მომხიბლაობის
 შექმნის გამო თავი მოიწინოს.
 რისი თბილისი, [თბილისი კი არა] ეს სამოთხის მეტოქეა,
 მის გვერდით ედემის ბალიც რომ არაფერია, ისეთი.

- 105 ეს რა ქალაქია, ნეტარების შვიდი სარტყლის მფრინველი
სიკეთის ფრანგეთია და მშვენიერების მისრეთი გახლავთ.
ჰაერი მისი მესიის მსგავსად მაცოცხლებელია,
მისი სანახები ცის მწვანე ჩარბივით საამო საქვრეტია.
მისი მიწა ისე მსუყეა და მორწყული,
- 110 რომ სისხლიც [კი] თათრული მუშკივით ფშვენს.
საერთოდ მის მიწაზე არ ხარობს
ნერგი ადამისტომისა, იოსებივით მშვენიერი რომ არ იყოს.
აქაური ხალხის, ქალისა და კაცის გულკეთილობისა გამო
უცხოეთიდან აქ ჩამოსულთ საკუთარი სამშობლო დავიწყებიათ.
- 115 ასეთი კარგი ქაშშირიც როდია,
თავიდან ბოლომდე ნოყიერი.
მისი ტიტების ფერით თავრიზის თვალიც კი
ტიტის მსგავსად საესეა სიწითლით.
მის ბაღებში ვარდი და სუმბული ფშვენენ
- 120 და ხეივნები ხეივნებს გადაბმია.
საითაც გაიხედავ, ტანწერწეტა ჩინარები და საროები
ამოლტილან, 'აზრასავით' ტანადნი.
ყოველი ჩინარის ჩერო—წალკოტიანია,
ყოველი წყაროს ნაპირი—მწვანით მოსილი.
- 125 იქ მარტო ვარდი და სუმბული კი არ ხარობს,
არამედ ზილფისა და ქოჩრის ბალახიც ბიბინებს.
ცის სიმგრგვლეზე თავისი ატლასი
გამოუფენია დაისის ფერი ტიტებისაგან.
გაზაფხულზე მისი ერთი გადახედვა ცის ხატებაა,
- 130 მისი ტიტას ყვავილნარი მზის შარავანდია.
მის გაზაფხულს ჰირხლი არ ემუქრება,
რადგან იგი უასაკო ყვავილთა გაზაფხული როდია.
მის სიტურფეს ვარდის ლაწვებიანები ქმნიან
და ამის გამოა, ის და მისი გაზაფხული უენებელნი რომ
არიან.
- 135 სიტურფეს მის მიწაზე ისე დაუჩნევია კვალი,
რომ მისი მომხიბლავობით კალმით ნახატი სურათი წარ-
მოვიდგებათ.

* იველისხმება აღმოსავლეთში ცნობილი ებოსის „ვამეუ და 'აზრას' გმირი ქალი

აქაური ბუღბული და გვრიტი ამას გალობენ:
 ედემის ბალი ეს ქვეყანააო!
 ამის შემდეგ რა გასაკვირია, თუ აქაურმა წყაროებმა
 ხეზრს უკვდავების წყარო დაავიწყონ?⁷ ბიზანტიის
 ისეთი საამო და მაშენე ჰავაა აქ,
 რომ ავადმყოფობა ცუდ დღეშია ჩავარდნილი.
 აქაური ყმაწვილები თავიანთი სილამაზით
 ათას იოსებ მშვენიერს იყიდიან.

140

ქება ყმაწვილებისა

- 145 ისინი ქალაქში ისე ბევრია, რომ
 სილამაზით დუქნები აუჭრელებიათ.
 ო, რა დუქანია ეს, შიგ სულს რომ ჰყიდიან,
 სადაც მშვენიერება ასე იაფად იყიდება!
 ჯამით შეგიძლიათ კოცნა იშოვნოთ,
 150 ათასი ცლით [თუ შეგიძლიათ] გინება მოისმინოთ,
 მაგრამ მშვენიერება, რომელიც სულზე უტკბესია,
 რაც უნდა ღირდეს, აქ მუქთია.
 მის აბანოში, როგორც ეს ეგების,
 სასურველი საქონელი, რამდენიც გინდა, იმდენია.

აბანოების ქება ამაზე მეტი ხამს

- 155 ეს რა სამოთხის სახალვათო ადგილია,
 დილიდან საღამომდე ვერცხლისტანიანებით რომაა სავსე!
 ეს რა აბანოა, სანეტარო ადგილი რომ გამხდარა
 და ვნებიან ხალხს თავქარიანობის ცეცხლში რომ ბუგავს!
 რა ბედნიერებაა, რომ ჰური ვნებისა იქ
 160 მულამ სავსეა თეძოებით!
 ვერცხლის ფერი ტანები კამკამა წყალში
 [ისე ელვარებენ,] როგორც სარკეში დისკო მთვარისა.
 ო რა წყალია! ისე ანკარაა, რომ მას
 მარგალიტების ტალღად აღიქვამ!
 165 უცეცხლოდ რომ ცხელი იყოს, საკვირველი როდია,
 რადგან იგი ერთი წუთითაც არ იცლება ნეტარების ტალღისგან.

⁷ მუსლამანთა გადმოცემით, ამან ჰიავნო უკვდავების წყალს.

- ნიადაგ სახეანთებულებითაა სავსე
და წყალიც მათი მზის სიტყვითაა რომ თბება.
ირგვლივ მზესავით ყმაწვილები
170 დგანან და თავაზიანად გემსახურებიან.
დარცხვენის პერანგი გაუხდიათ ტანიდან
და მუშტარს მზე და მთვარესავით ევლებიან თავს.
მთვარის მსგავსად წითელი ნაჭრის შარავანდი შემოუვ-
ლიათ,
თითქოს ტიტას წითელ ფურცელზე ასკილი ძევსო.
175 თავზე ქოჩორი და წინამოები ჩამოშლიათ
[და ამით] აბანო სუმბულის ბალისთვის გაუჩიბრებიან.
თუმცა ურწმუნოებივით მორწმუნობას წაგართმევენ,
გულწარმტაცობაშიაც არ გაწყენინებენ.
აბანოში რომ შემოვა, დაგიტყებება,
180 როგორადაც გინდა, ისე დაგყვება.
მაგრამ მეშინია, მისმა განაზვამ.
სიცოცხლე მოგისწრაფოს და ვერაფერი მოიგო.
თითო თმამ თავისამ თითო თავი რომ შეიწიროს,
აქ შეიძლება ყველაფერი აპატიო.
185 ასე იოლი როდია ამ სახის ფასის დადება,
მტარვალობა იქნება მისი ხმლისთვის თავის არიდება.
სიყვარულის კანონი არ იწონებს
მისი ხმლისთვის თავის ოდნავადაც არიდებას.
ბედზეა დამოკიდებული,—ბედმა თუ გაგიღიმა,
190 ქრთილის ფასადაც შეგიძლია ხელთ იგდო იგი.

ქ ე ბ ა თ ბ ი ლ ი ს ი ს ე კ ლ ე ს ი ი ს ა

- უთენია, მზის ამოსვლამდე,
როცა ვარსკვლავებს უკვე ძილი ეკიდებათ,
მზის სადარი ქალები ხელში ჯამებს დაიჭერენ
და გარეთ გამოეფინებიან.
195 რა ლამაზი გოგონებია, — სულ ჰურიებს გვანან!
რა მომხიბლავი ბიჭებია, მთვარესავით გაბადრულები!
სახე ღვინისგანა აქვთ ანთებული
და მთვრალი თვალებით ენებიანად გამოიყურებიან.
მხრებზე ზილფი დაუყრიათ
200 და მათზე გამიჯნურებულთა სიკვდილის შავები ჩაუცვამთ.
ერთმანეთისთვის გადაუქდვიათ ხელები

- და ვარდის ტოტეზივით ერთმანეთს შეტყუებებიან.
 გადაღვლილი საკინძეებიდან
 სარკესავით მოელვარე მკერდი უჩანთ. *ქრქუნეშლი*
 205 ქუდები კობტად განზე გადაუწევიათ *ბიბლიოქონი*
 და მზისა და მოვარის მსგავსი სახე გამოუჩენიათ.
 ასე და ამგვარად ჰურიების მსგავსნი
 ჯგუფად მიდიან ეკლესიებში „ღმერთის“⁸ ხსენებით.
 ეკლესიისა და მის სიკეთეზე რა გიოხრათ,
 210 ათასი მეჩეთი ენაცვალოს მას!
 მისი გუმბათი ისე მაღლაა გაწეული,
 რომ მასთან შედარებით ცის ჩარხი დაბალი ჩანს.
 მის საძირკველს ცაზე ვარსკვლავებისთვისაც კი
 გადმოუფენია თავისი ჩრდილი.
 215 გუმბათის თავზე ჯვარია აღმართული
 და მზეზე შუქს აციმციმებს.
 გონებას აქ მტკიცება არ სჭირდება,
 იესო ზეცად აქედან აღმზდარა.
 მისი ტაძრის თაღზე ღვთიურ ხელოვნებას
 220 სრულყოფილება გამოუჩენია.
 მისი კარების სადიდებლად ზეციდან
 ყოველ დილით მზე მიწაზე ენრთხმება.
 მისი მიწა კი სამოთხეზე უკეთესია,
 რადგან იგი მზეთუნახავების სადგური გამზდარა.
 225 ცის ჩარხთან უპირატესობას მას მივსცემდი,
 რადგან მას ერთი მზე აბადია, ამას კი—ათასი.
 სამრეკლოზე ერთი ზარი ჰკიდია,
 როგორც შეყვარებულთა კერპის წარბები.
 თავისი ხმითა და ზავით
 230 კაცთა გულებს ჯანგს წარუხოცავს.
 მათ მღვდლებს მსგავსთ
 წინ „სახარება“ უღევთ.
 ფერიის მსგავსნი ჩამწკრივებულან მათ ირგვლივ
 და მზესავით სახე და პირი გამოუჩენიათ.
 235 მუშკის დაბნეული კულულები აყრიათ
 და ღვინისგან ლოყის ნარცისი ტიტასავით აფერადებიათ.
 მოდი, შე საცოდავო [მაჰმადიანო] ვანდეგილო,
 ღვინით გული გაიხალისე,

⁸ ღმერთი პოეტს გადმოცემული აქვს ქართულადვე, სპარსული ასოებით: მერთ.

- 240 მეჩეთში მოკალათება რა ხეირს დაგაყრის!
 მოდი, მოდი, შე არაკაცო, ეკლესიაში შემოიარე!
 აქ მოდი, რადგან ნიჭი უფლისა აქაა,
 აქაა ნიჭი ღვთაებისა და ღვთაებაც აქვეა გაცხადებული.
 საიქიოში სამოთხე რომ გინდა,
 აქ მოდი და აქ ითხოვე ივი.
- 245 სამოთხეს ეს ჰურიები და სამოთხის სულელები არა ჰყავს
 და თუ ჰყავს, ასეთები არა ჰყავს.
 არარსებობას რა უპირატესობა აქვს არსებობაზე,
 თუ ეს არსებული ჩვენი იმედით არსებულა.
 აქ მოდი და ნეტარების შუქს შეხედე,
- 250 ასწიე ჯამი და გაიკადე ნიჭი უფლისა!
 მეჩეთი შენ სხვა რამე ნუკი გგონია,
 ეკლესიაც და მეჩეთიც ერთი მიწისგანაა ნაშენი.
 სირეგვნის საბურველს რომ მოაშორებ, აღმოჩნდება,
 რომ ისლამისა და ქრისტიანობის ჩირალი ერთი ყოფილა.
- 255 მეჩეთი იქნება, საკერპო სახლი თუ ეკლესია,
 ყველა ჭეშმარიტ ღვთაებას მიეღტვის.
 მართლმორწმუნე ვართ თუ კერპთთაყვანისმცემელი,
 ერთი სატრფოს ტრფიალის ჯამით ვართ მთვრალი,
 „ასტვაცია“, „ხოდაა“, „[ლ]მერთი“ თუ „მა'ბუდი“⁹.
- 260 ამ ენებზე ერთი მნიშვნელობა აქვთ მიზნად დასახული.
 აბა ჰკითხე, ჭეშმარიტი ღვთაების მაძიებელი ვინცაა იმათ,
 ამ მხარის კერპები (მზეთუნახავები) ჭეშმარიტი ღვთაების
 მაძიებელნი თუ არ არიან!
 რა კარგი სარწმუნოებაა ეს ქრისტიანობა,
 ჭეშმარიტ კერპს სცემენ თაყვანს.
- 265 ვინ იტყვის მასზე: სარწმუნოებაა, ეს კი — ურწმუნოებაო.
 ღმერთო, ჩემი რჯული ანაცვალე ამ სარწმუნოებას!
 მღვდლების აღწერას თავს ვანებებ,
 მათმა წვერებმა გული შემიწუხა.
 რა წვერები აქვთ, დაუვარცხნელი და კუჭყიანი,
- 270 ცოცხივით მტვერში ამოგანგლული.
 ტანი უდაბნოს ავსულს მიუგავთ,
 ხოლო სახე დედაბრის წარბივით ნაოჭებითა აქვთ დასერი-
 ლი.
- თმამოშვებულნი ქალსა გვანან

⁹ ღმერთის აღმნიშვნელი სომხური, სპარსული, ქართული და არაბული სიტყვები აეტორის შესაბამის ენებზე მოაქვს სპარსული ასოებით.

275 და წყვედიაღვივით შავად არიან შემოსილნი.
პირი გამოქვაბულივით აქვთ დაბჩენილი
და შიგ ენა გველის ნესტარევით მოუჩანთ.
პირიდან ცხვირის ხორბთუმი დაუშვიათ,
ასეთ ცხვირს სხვაგან ვერ ნახავთ და აქ იხილეთ, გიორგე-
ნიათ.

280 თუ მოახერხებდა, ასეთ სანახაობას
მოჩვენებაც კი გაეჭკვოდა.
უმეტესობა ქვაბურელებში ბინადრობს,
ბუსავით აღამიანებს მოშორებული.
უმეცართა თვალთახედვით—ის დიდი სწავლულია,
ხოლო ნათელი აზრი ამის საწინააღმდეგოა.

285 დაბედებული აქვთ ქედმაღლობა,
სისულელის ქარით არიან დაორსულებული.
წინ პირმთვარენი უდგათ ფეხზე,
ყველანი მათი ბრძანებისა და ნების მორჩილნი.
იმათ თავიანთ მბრძანებელად მიიჩნევენ და
290 თავი მოიკალითო, რომ უბრძანონ, თავს მოიკლავენ.
ღამით ღვინისაგან არღაევანი უღაღანებთ,
რომელიც მართლაც რომ უკდავების წყალია!

ღვინისა და მწდის ქება

295 ვაზის ასული¹⁰ ქეიფს რომ გაახურებს
და სახეთაგან სირცხვილის ფარდას რომ ახდის,
მზეთუნახავების სახეების ჩირაღდნებიდან
ცის მნათობთა მეჭლისი და ჩირაღდნების კრებულთა.
მთვარის სახისანი, ვარსკვლავები რომ საყურებებად უციმ-
ციმებთ,

ირგვლივ ვარსკვლავებივით არიან გაფანტულნი.
მთვარესავით მნათი ღაწვების მქონე ქალიშვილების თმები,
300 საროსტანა ყმაწვილების კულულები.
ნადიმის შემქნელი საყვარელი მზეთუნახავები,
ყოველმხრივ — გულწარმტაცთან სპაენშიო წალკოტი.
გულის წარტაცვაში ყველანი საწუთროს მახეა,
მანერბით ყველანი ქალაქის თვალისჩინია.

305 ყველანი ფართოგავიანნი და სალუქნი.
ყველანი მომხიბლავნი, ვითა ვახერცტილი მარგალიტი.

¹⁰ ღვინო.

- ასე და ამგვარად ყველანი — ვითა
მთვარენი, რომელთაც ხელში თასი უპყრია.
უეცრად შავ კულულებიანი მწდე
310 ერთ ხელში ღვინით, მეორეში — ფილით
შემოვა, როგორც ვარდი, მთვრალი და მომღამარი
და იქაურობას ჩირადივით გააშუქებს.
ღვინის კიაფით კრებული ელვარებს
და სტვირის კვნესით ცა ძირს ემზობა.
315 ფილისა და მინის სიკეთისაგან
ფერები ტიტას პირივით ენთებიან.
მწდითა და თასით ვანოწვეული ყიყინისაგან
ნადიმი ბრძოლის ველს ემსგავსება.
გასწევს აურზაური მყუდროების საზღვრამდე,
320 ყურები წაღებულა ამ აურზაურით.
ზუსტად მოგახსენებთ,
ყველანი ერთიანად თვრებიან.
ვნების ამტებ მზერას ისვრიან ირგვლივ
და თქმობენ ერხევათ.
325 კოცნის საქონელს აიაფებენ,
ერთი რჯულსა ცვლის, მეორე — სულსა;
ერთთ ტუჩები ტუჩებისთვის შეუტყუბებიანთ,
ერთმანეთს ნუშის გულელებივით შეწეებებიან,
მეორეთ ვარდივით თავიდან ქუდი მოუხდიანთ,
330 შუბლზე წინამოუბი და ქოჩორი ჩამოუშლიანთ;
ერთს თავისი ფერით მთვარისთვის შუქი მიუცია
ვარსკვლავითა და ჯამით გზა გაუნათებია;
ერთს ვერცხლის მკლავები გაუშიშვლებია
და მზისა და მთვარისთვის მოსეს ხელები გამოუნათებია!¹¹
335 მეორეს კალმახივითი ფეხები
გამოუჩენია და ეტყობა, კიდევ მეტად გამოაჩენს.
თქმობენ მთვარის დისკოებივით ელვარებენ,
ირხევა ფარღალა კაბა და ისიც ახალ მთვარესავით გა-
მოჩანს.
- საზრიანი კაცის თვალი აქეთ-იქეთ გაცეცებულა,
340 ეს რა უეკლო ვარდი და უგველო განძი ვნახეო!
კაცს აბა ამ ნადიმის გარდა სხვაგან სად უნახავს,

¹¹ თქმულებით მოსე წინასწარმეტყველის ხელები ანათებდა.

ვარდი უეკლოდ რომ ყოფილიყო და სიტყბო — სიწმინდის

და არის ერთი სასიყვარულო თვალის ნიშნები. ვინც შეწყვეტს მის
ვინების ამტები სანეტარო გადმოხედვა. ბნის წმინდის

345 ერთი გეუბნება: მოდი, ჩემთან იყავიო!
მეორე ტუჩებით მოიწვევს: მაკოცეო!
ასეთ დროს გული როგორ გაგიძლებს,
ფოლადისაც რომ იყოს, დაგიდნება.
მიდი და ნებისამებრ კრიფე ვარდები

350 წალკოტ-წალკოტ და ბალი-ბალ.
თუ ქრისტეს რჯული ესაა, მაშინ
ისლამი გახვერტილ ფარადაც ძალგის გაყიდო.
[მაჰმადიანთა სალოცავი] კრიალოსანი ქრისტიანთა ზონარ-
ზე გადაცვალო
და მათი ხატი და ჯვარი იწამო.

თეიმურაზ ბაგრატიონის მიერ სპარსულად და თურქულად
თარგმნილი „ფსალმუნნი“

კარგა ხანია, რაც ს. იორდანიშვილმა გამოაქვეყნა თეიმურაზ ბაგრატიონის არქივში დაცული ალექსანდრე გოლიცინის წერილი, რომლითაც რუსეთის ბიბლიური საზოგადოება ადრესატს მადლობას უხდის იმის გამო, რომ მან თურქულ და სპარსულ ენებზე თარგმნა „ფსალმუნნი“¹.

ამას წინათ გ. შარაძემ თვითონ თეიმურაზის წერილიც მოიძია. შრომის მომავალი ბედით დაინტერესებული თეიმურაზი თავის თარგმანს გოლიცინს აახლებს. ასე რომ, ქართველი უფლისწულის ასეთი არჩევულებრივი როლი ცნობილი იყო, მაგრამ თვითონ თხზულება არსად ჩანდა. გ. შარაძემ გვიჩვენა, იქნება სადმე თეიმურაზისეულ სპარსულ „ფსალმუნს“ ან მასზე რაიმე ცნობას წააწყდეთო.

თეიმურაზ ბატონიშვილის ამ ნაშრომს ჩვენ თეირანის უნივერსიტეტის მიკროფილმების კოლექციაში მივაგენით², — მისი დედანი ოქსფორდში ყოფილა დაცული, ხსენებული უნივერსიტეტი კი დაინტერესებულა და იქიდან მიკროფილმი გადაუღია. (მისი პირი დღეს ინახება თბილისის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტში)³.

თეიმურაზის ეს შრომა მრავალმხრივ ინტერესს იწვევს, იგი აღბათ საგანგებოდ შეისწავლება როგორც ირანისტების, ასევე თურქოლოგების მიერ. აქ ჩვენ მხოლოდ წინასწარსა და საბუნდავსო ცნობებს მივაწვდით ამ თხზულებით დაინტერესებულ პირთ.

„ფსალმუნნი“, როგორც ამას თეიმურაზი აცხადებს შესავალში, არაბული და ქართული რედაქციებიდან არის თარგმნილი თავიდან

¹ ს. იორდანიშვილი, თეიმურაზ ბაგრატიონის წიგნთსაცავის კატალოგი, თბილისი, 1948, გვ. 79.

محمدتقی دانش‌پژوه، فهرست میکروفیلمهای کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران ۱۱۵ ص

³ იხ. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გ. წერეთლის სახ. აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის მიკროფილმების ფონდი, № 1093.

ბოლომდე (ხელნაწერიც მთლიანადაა შემონახული, დაფიქსირებულია იგი ორ სვეტად იყოფა, მარჯვენა სვეტი სპარსულ ტექსტს უჭირავს, მარცხენა—თურქულს. შესავალშივე გავვაცნობს თურქულსა და სპარსულს თარგმანი ეკუთვნის თეიმურაზ ბატონიშვილს, საქართველოს მეფის (მეფის) შვილსო და მიაწერს თარიღსა და ადგილს 1618 წ. პეტერბურგი. ის ფაქტი, რომ თეიმურაზი თავის თავს საქართველოს ვალის შვილს უწოდებს და არა მეფის შვილს, ვფიქრობთ, უთითებს იმაზე, რომ ძეგლი ირანში ითარგმნებოდა. მთელი ხელნაწერი თხზულება თეიმურაზისვე ხელითაა გადაწერილი მშვენიერი ნასხით. ბარემ აქვე ვიტყვი: როგორც იმავე გ. შარაძემ მიაკვლია, თეიმურაზს სპარსულად უთარგმნია აგრეთვე „საქმე მოციქულთა“. ამ თარგმანის შავი ხელნაწერი ლენინგრადში ინახება*, ორივე ნუსხა ერთი პირის მიერაა დაწერილი.

თეიმურაზის დროს „ფსალმუნის“ ორივე რედაქცია არსებობდა. არსებობდა არჩილისეული (1705 წ.) და ვახტანგისეული (1709 წ.) გამოცემებიც. აგრეთვე რამდენიმე სხვა (ათამდე) გამოცემა. ახლა აქ ვერაფერს ვიტყვით, თუ არაბულის რომელი რედაქცია უნდა ჰქონოდა თეიმურაზს ხელთ, ქართული კი გიორგისეული „ფსალმუნის“ გამოუყენებია. საამისოდ მოვიტანთ ერთ მაგალითს: ე. წ. უძველეს რედაქციაში ვკითხულობთ: „და უცხოთაგან შეცოდებათაგან იცვე მონაა შენი“. გიორგისეულშია: „და უცხოთაგან იცვე მონაა შენი; არა თუ მეუფლენენ, მაშინ უბიწო ვიყო მე“⁵. რუსულ თარგმანი: ა) „И от произвольных грехов удержки раба Твоего да а. ш.“ ბ) „И от умышленных удержки раба Твоего, чтобы не возобладали мною. Тогда я буду не порочен и чист“. თეიმურაზი:

و از بیگانهان محافظت کن عبد ترا

„და უცხოთაგან: დაიცავი მონა შენი“.

თეიმურაზი ზედმიწევნით ფლობს სპარსულ ენას, დედნის სტილს მაგრამ მის თარგმანში ქართული ორიგინალის გავლენა მაინც იგრძნობა, თარგმანს დედნის სტილობრივი თავისებურებანი ვაღმოსპყლია. მრავალთაგან ერთ მაგალითს მოვიტანთ. ქართულ ტექსტში იყო: „არა ესრე უღმერთონი, არა ესრე, არამედ ვითარცა მტუერი“

* გ. შარაძე, თეიმურაზ ბატონი, II, თბ., 1974, გვ. 169. ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელნაწერი № 157. მასზე იხ.: Персидские и таджикские рукописи Института народов Азии АН СССР. I. М., 1964, გვ. 51.

⁵ ფსალმუნის. გამოსცა მზექალა შანიძემ. თბილისი, 1960, გვ. 42. ჩვენ გავმართავდით ისე, როგორც ეს რუსულ (იხ.) თარგმანსა და უძველეს რედაქციაში: „და უცხოთაგან იცვე მონაა შენი, არა თუ მეუფლენენ; მაშინ უბიწო ვიყო მე“.

ქართული ტექსტების არასწორი წაკითხვანი. მაგალითად, მე-18 ფსალმუნის მეცხრე მუხლი ბოლოვდება ფრაზით: „გ ა ნ მ ა ნ ა თ ლ ე ბ ე ლ თუ ა ლ თ ა“. თეიმურაზს ეს ფრაზა სწორად უთარგმნია: „*განმანათლებელთა*“. მაგრამ მომდევნო, მეათე, მუხლის ბოლო ფრაზაც „*მის თანა*“ თეიმურაზს ასევე გადაუტანია სპარსულად, რაც შეცდომაა (შდრ. მეორე სპარსული თარგმანი: *تسا اء* რუს.: *праведны*). ეტყობა, ან თეიმურაზის წყაროში იყო რაღაც არეული, ან თვითონ აერია მას ეს მსგავსი სიტყვები ერთმანეთში, მითუმეტეს, რომ ისინი სტრიქონებში ერთიმეორის მეზობლად შეიძლებოდა ყოფილიყვნენ.

თეიმურაზის სპარსულ თარგმანს ქართული ორიგინალის სტილის გავლენა ეტყობა, ქართული სინტაქსის კალკებიც იგრძნობა (1, 3; 18, 7 და ა. შ.), მაგრამ ამით სპარსული ენის ბუნება შელახული არაა.

თვალში საცემია თეიმურაზისეული ორთოგრაფია. ძველად სპარსული სიტყვები სტრიქონიდან სტრიქონში არ გადაჰქონდათ. მისი საჭიროება ამ ბოლო ხანებში გამოიწვია სასტამბო თავისებურებებმა. თეიმურაზი ამ ტრადიციას ანგარიშს არ უწევს, ის სიტყვებს ჰყოფს და ჩვეულებისამებრ მეორე სტრიქონში გადააქვს (იხ. ტ ა ბ უ ლ ა 10).

მოკამმად ჰასან-ხან ე'თემად ალ-სალთანეს „მ“ გზაურობა
თბილისიდან; თეირანამდე¹

1873 წ. თბილისის გავლით ირანში მიემგზავრება ნახერ ალ-დინ-შაჰის კარისკაცი მოკამმად ჰასან-ხან ე'თემად ალ-სალთანე, ცნობილი ირანელი მწერალი, მეცნიერი, ჟურნალისტი და სახელმწიფო მოღვაწე². მას ევროპიდან ირანში დაბრუნებული შაჰის ბარგის ჩატანა აქვს მინდობილი. ირანელი დიდმოხელე ამ მისიასთან დაკავშირებულ ამბებს აგვიწერს. საქმიანად, მაგრამ კოლორიტულად გვიხატავს თავის შეხვედრებს სხვა და სხვა ისტორიულ პირებთან, გზებს, მაშინდელი თბილისის, საქართველოს და საერთოდ ამიერკავკასიის საქარავნო სანახების ყოფას. ამ ძეგლის მნიშვნელობას ისიც ზრდის, რომ იგი დღეობს, ჩაწერილი დროზე და გადაწერილი მოგზაურობიდან ორი წლის შემდეგ, 1875 წელს, ავტორის სიცოცხლეშივე (და, სავარაუდებელია, მისივე დავალებითა და მეთვალყურეობით).

ძეგლი მრავალმხრივ არის საყურადღებო, გარკვეულ ინტერესს იწვევს ავტორის შეხვედრები მაშინდელ მოღვაწეებთან (ის შეხვედრია, მაგალითად, მირზა ქათმ-ალი ახუნდოვს. ეს შეხვედრა გულთბილი არ ყოფილა. შაჰის დიდმოხელე ახუნდოვს, როგორც თავად გვაუწყებს, ადრეც იცნობდა. ამის მიუხედავად, დიდ მწერალს ირანელი კარისკაცი სიმპათიით არ, ან ვერ, იხსენიებს).

„მოგზაურობის“ ავტორი თავისი დროის ირანის თვალსაჩინო ფიგურა იყო. მას უსწავლია დარ ალ-ქონუნში, მიუღია ევროპული განათლება. მისი გარდაცვალებისადმი (1897 წ. 21 მარტი ძვ. სტ.) მიძღვნილ საგანგებო წერილში ცნობილი რუსი ირანისტი ვ. ჟუკოვსკი აღნიშნავდა: იპოვის კი ირანის შაჰი მის შემცველ ფიგურას დღევანდელ ირანშიო?² აქ პირველად ქვეყნდება ტექსტი (მისი თბილისის შე-

¹ ე'თემად ალ-სალთანეს ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ იხ. محمد تقی

تريبت، ص ۱۴۳؛ اعتماد السلطنة، روز نامه، بكوشش ایرج افشار، تهران

² В. Ж у к о в с к и й, Мухаммед-Хасан-хан (И'тимад-ал Салтане). „Записки Восточного отделения имп. Русского Археологического общества“, т. X, 1897, стр. 167.

სახები ნაწილი), რომელიც ინახება ირანის მეჯლისის ბიბლიოთეკაში (№ 2312, ხელნაწერი 14211)³. როგორც თხზულების გადამწერი გვანობებს, ეს ნუსხა „მეორე ნუსხა“ ყოფილა. კიდევ ერთი კოპია შენახულია მეშვედში გვეგულება⁴.

წახერ აღ-დონ-შაჰი ევროპიდან საქართველოს გავლით დაბრუნდა. მისი მარშრუტი და საქართველოში ყოფნა მაშინდელი თბილისური გაზეთების მიხედვით ასეთია:

შაჰი თბილისში ჩამოსულა 1873 წ. 17(29) აგვისტოს დღის 5 საათზე ფოთიდან „საგანგებოდ მისთვის განკუთვნილი მატარებლით. ამ გზაზე მას თან ხლებია მეფის ნაცვალის მიხელი. მუხედავად აღრიან დილისა, სასახლის უბანში უამრავ ხალხს მოუყრია თავი, სტუმრის მისაღებად მდგარა საპატიო ყარაული. შაჰს და მეფის ნაცვალს ღია ეკიპაჟით გაუვლიათ, ხალხი თურმე „ვაშას“ ჰყვიროდა. დაუკრავთ ირანის ჰიმნი. ქალაქის თავს იასონ თუმანოვს ადრესი და პურ-მარილი მიურთმევეია შაჰისთვის. შემდეგ გზაში დაღლილ შაჰს დაუსვენია (განსაკუთრებით დაუღლია ის გემს, რომელიც თურმე ფოთში ექვსი საათი ვერაფრით ვერ მოადგა ნავსადგურს). იმავე საღამოს შაჰისთვის მოუსმენინებიათ „ფაუსტის“ ორი აქტი. უჩვენებიათ რუსული და ქართული ცეკვები. მასპინძლობით აღტაცებულმა, შესვენების დროს ოპერის ბაღში მონებიერე შაჰმა თურმე charmant! წამოიძახა („მომხიბლავიაო“). თბილისში წახერ აღ-დონ-შაჰი შეურიგებიათ აქ გადმოხვეწილ ტახტისმამიებელ ბექმენ-მირზასთან. ყოფილა სადილები, ილუმინაციები და სხვ. 19 (31) აგვისტოს შუადღის პირველ საათზე შაჰი, სადრ-ე აზში და ამალის ზოგი სხვა წევრი ბაქოში გამგზავრებულან. ამალის დანარჩენი წევრები ვლადიკავკავის (ქ. ორჯონიკიძე) გზით პეტროვსკში წასულან („Тифлисский вестник“, 1873 წ. №№ 87—88).

ქართული და სომხური პრესა კი ირონიით გამასპინძლებია ირანის შაჰის ჩამოსვლას. „დროება“ წერს: „მშაკის“ უკანასკნელ ნომერში დაბეჭდილია ერთი მოსწრებული შენიშვნა თფილისელებისაგან შაჰის მიღებაზედ, რაც სამზღვარს გარეთ გაზეთებს უმახვილებია. იმაზედ „მშაკს“ ადგილის შესაფერი მოსწრებული სიტყვები დაუმატებია და დაუბეჭდია შემდეგი: „ფრანცუზებს ძალიან გაუძნელდათ შაჰის მისაღებელი სიტყვების მოფიქრება. ამიტომ, რომ იმათ არ უნდოდათ, რომ შაჰისთვის „შაჰს გაუმარჯოსო“, ეთქვათ, რადგანაც შაჰისა და კატის

3. فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی تأليف سعید نفیسی، جلد ۱۰، شم، تهران، ۱۳۴۴، ص ۲۷.

4. ذریعہ، ج ۱۲، ص ۱۷۹.

სახელი ფრანკულათ ერთნაირათ გამოითქმის და ეს, რასაკვირველია, ვერ აკადრეს მის დიდებულებას. არც „მეფეს გაუმარჯოს“ დოღათ დაეყვირათ, რადგანაც ორღეანელები და ლეგიტიმისტები ამით ისარგებლებდნენ რესპუბლიკელების წინააღმდეგ. თუ „იმპერატორს გაუმარჯოს“, ეთქვათ, ეს ბონოპარტიტებს გამოადგებოდათ. ტფილისელ ფულის მეპატრონეებს კი სრულიადაც არ გაძნელებიათ ეს საქმე. ისინი ერთხმად იძახდნენ: გაუმარჯოს შაჰსაო („შაჰი“ სომხურად სარგებელსაც ჰქვიათ). გამოჩნდნენ იმისთანებიც, რომ ჰყვიროდნენ: „გაუმარჯოს შაჰინ-შაჰს“ („შაჰინ-შაჰ“ სპარსულად მეფეთ-მეფეა და სომხურათ — სარგებლის სარგებელი)“. („დროება“, 1873 წ. № 35. ცნობები ჩვენი თხოვნით ამოწერა ნ. გიგაშვილმა).

1. ტექსტი

ظہرنا یہ شب شہد بے سزا و دوست و نود جری
 مطابق نہ عنہر و مشقہ و معناد و سپہ مسیحی کہ جو
 مایون از تفسیر سزاہ ما دکو بہ حرکت بجانب ایران فرمود
 این بند خانزادہ امقرود آشتہ کہ برای حمل بارہا
 دولتی و سبہ نوکر ہای مردم چند روزی در تفسیر
 بیان با قور کون کہ نظیر مکاری ایرانست بارہا

از روزگار رشت برساند سرچند رجوع ایچند

از دو جهت برای این جانزاد موجب بسی هم و غم شد

اول دوری از رکاب سمایون و دیر رسیدن بوطن

ثانی صدمه و زحمتی که درین ماموریت مشاهده می نمود

اما از آنجا که خلف از حکم جبا منطاع سیمون خارج آ

طریق ادب دور از رسم حاکی پی و خانزاد است

تسلیم در رضا چاره ندید که خدمت بسته و دامن

بر میان ده تحمل صدمات ابر خود سهل شمرم

بار آبی دیوانه که بیجا دراز کند و چیل لنگه بود

این سلطان و امین السلطنه و قهر و وحی باشی و غیره

تحويل گرفته قرض رسيد و مسوليت سپردم بآرامى
 مشرفه مردم را هم قرض فته دارم ابدا اراد
 همايونى بجهت شرفت کار خانزاد و داشتارم و استحكام
 استعمل بر اين علاقه يافت که اين جاگر را بنواست اشراف
 والاگر لندوک مثل برادر کتير امپراطور رود پس که
 از طرف امپراطور بميت جاشنى در قعا ندر ستر بنى
 فرمايد بعد مي دانم چه شد و چگونه اسباب فراموش
 که اين اراده عليه ارجال دولت مصلحت نديزند حتى
 هنگام تشریف بردن جمعی از هموطنان جاگر ياد آور جنا
 اجل اکرم شدند ولی مجال نشد و فوراً بجا ليکه جلوس فرود

مکتب شریف برود جناب صدر عظم نیز بعد از شریف برود
مؤکب سمایون چند دقیقه بجهت تنظیم کالکها و وداع با
جانشین توقف نمودند سرچندان جان نشا را از گوشه
کنار خود را بایشان نشان دادم که شاید گفتند معر
ازین بنده بنمایند از معطله فرادان و کثرت ازدواج
و عده از بدبختی خود چاکر بسچو چه طفت کشده و تا آخر
پکی از صا جان یا سات معرفی نشدم که بدانم در عیال
مؤکب سمایون سپهر کارم با او است خلاصه از سیر
بردن مؤکب سمایون و رفقا و دوستان شخصی خود چند
طول بودم و از حالت معطله و تحیر چندان سیکته دل و نشان

خاطر بودم که بی اختیار گریه کردم که در کمتر خود کرده

بودم بلکه در شایده مصائب چنین حالت خزن و

رفت در خود ندیده بودم باری چون همه رفتند و من

شهامندم بار بار در جای معینی جمع کرده صالحه است

رو پس اموطن نمودم و نوکران و همسران خود را

که بموجب تفصیل ذیل نیشند همه را ۱۱ اعلام و غنای کردم

۱۱ میوریشال ۲ آقامت آید ۳ آقا محمد کاشته ^{الملك}

محمد کریم یک کاشته ^{عصم} عضد الملك حسن کاشته ^{عصم}

کلمات نوکر عماد الله ۲ کر بلانی خیر و آدم علاء الله

علمه چنانچه دویز رضا نوکر خودم محمد تقسیم یک ^۹ ^{۱۰} خود

۱۳
۱۴
کمال و عظام معروف خود بنده اب جندب
که مادام که با من پیش لب شراب تر نکنند و مرگ
اعمال غیر مشروع مگردند و خود سپردن آید بهمان خانه
که ما را منزل داده بودند فتنه در اطلاق را بر روی خود
تجربه و دلگشای نشتم و از تدبیر کار خود عاجز بودم
بچه باید متوسل شد و چه وسیله کار را از آید جنت
و ما موریت را با آنها رساند ساعتی متفکر بودم عظم
قاصر آمد با کمال ما این اطلاق سپردن آدم و بفره گاه
همانجا که غالباً زن مرد همانند در آنجا نشسته اند
تا از غریب و همانان بیانی کنند رقم و پرسیدم کس است

از طرف دولت و سن در قفا ز ما موریت و حکومت در
 و اسامی و تکالیف آنها چیست زن صاحب مهانجا
 آقا معذورم دارید من نه پالناه کوتا مستم که اسامی
 جمع رجال دول در من ثبت باشد و نه الامت روی
 که تمام معارف ابشاسم کفتم آخر چند نفر ما مور معتبر اینجا
 دارد گفت و نفر یکی بارون نیکلایمی است که دفتر ولایتی و حکومتی
 سپرده با و است و دیگری پرنس میریکلی که اداره نظامی
 با و معلقست اگر چند ما با بارون نیکلایمی بواسطه سفر سابق که
 دو بار از نقیض عبور کرده بودم سابقه آشنائی در میان بود
 نخستین در پیاب او را دیده و سخن میان آورده باشم اندک

آفتاب خانہ پرش میری کی کردہ کالکہ خواہیستہ آدرسی
خانہ اور دادا دہ بالبا پس نم رسمی و نشان و سی و شہریرا نے
روانہ شدم در خانہ رسیدہ زنگ زدوم سر باز بنی تفکی در را
باز کردہ پیاز مستحی شیفک زده حرما مات نظا میر بجا آورد
پیشہ منت صاحب خانہ کہ آواز زنگ در و شیفک تفک شنید
جلو آمدہ مرادید کہ لباس نیم پسی دارم و بعدا دہ صاحب
نشان ہم پشم بزبان و سی پرید کیستید و کرا میخو امید من
از زبان و سی چیز بچہ میدانتم کفتم پا فرانسیکلی کا دایت
یعنی فرانہ میدانی فوراً با کمال فصاحت بزبان فرانسہ
گفت میدانم فرمایش صحت کفتم پرش میری کی در خانہ آ

ایمانه کت بلی اسم ما چیت در جواب کارت و رعیت
خود را با و نمودم او برفت و پس از چند ماه باز آمد و ما
دعوت بر روی سلام نشین نمود و او را بحسب باطن مخصوص
پرنس هدایت کرد چون در را باز کرد صاحب خانه
با استقبال آمده دست داده گفت که خیال داشتم که سپریز
شما فرستاده دستور العمل بخواسم کتم مگر از توقف و ایست
من اطلاع دارید گفت بلی شنیدم که ماموری از طرف
مانده است بجهت حمل بارهای دیوانی و جانشین الان بمن
فرمود تا شما را ملاقات کرده دستور العمل بخواسم از کف
اه نهایت خوشحالی بمن دست داده اول پرسیدم که

خبر روز جمعه می توانم از نقلین یاد گویم بروم گفت

نهایت مشقت روز ازین مرده نیز مزید شتف حاصل کردم

بعد گفتم آیا میدانید که این بارهای دیوانی از قسطنطنیه

و مال التجاره معمولی نیست همه از اشیاء خاصه سلطنت و اسباب

کراهنجا پست سوازی سپاری محضی بجهت حفظ و حراست

همه از من خواستند که بدانند گفت از باب استیفای اموال

باشید اما محض احتیاط پنج سوار همسره خواهم کرد چون

سؤال و جواب من با ایشان تمام بود بعد از اظهار رضایت

دست دوستی و ممنونیت با داده پس چون آمده بعبارت عکس

رقم و بعضی شطیمات در خصوص استراول و غیره که لازم بود

سود نهم درین بین شخصی وارد شده باقیم بری پل

و سمت وزارت داخله فترتیه خود را معرفی کرد من بخت

جای مناسب با نشان دادم چون نشست مقصود از ملاقات

سوال کردم گفت از طرف بیرون نیگلا آمدم که تهنیت فرست

شمار دیده و ز چهارشنبه صبح صحیحاً شمار را راه پذیرم

کشم چند روزه بر سرده خواهم رسید گفت و از ده و زده است

این چهار روز طول سفر با طول شدم اما جز صبر و تحمل چاره

نداشتم قدری با این سخن گفت و شنود شد از امانت راه سوال

کردم جواب داد که بهیچوجه امانت نیست زیرا چند روز قبل فدا

که حامل مال التجاره و شکر بود در سرحد تعلیس و کتبه زده بود

نظار کاروانیاز استول خسته بودند کسم پس کلین

من ابارنا چیت و پنج سوار چگونه محافظت میت و

ش عراده دوست لکه بار را میکند گفت دیگر زیاده

این از طرف بارون نیگلا با شما حق مکالمه ندارم اما شخصاً

میکوتم که هر قدر اسباب حفظ و حراست ایشتر فرستم

آسوده تر خواهید بود این شخص بر خاسته رفت من هم کالکه

گرفته باز چانه پرنس میریگی رو آسوده وقتی رسیدم که

پرنس سیاحت قبل از آن بسلا و رفقه بود و از جانب

جانشین اجازه ده روز توقف در آنجا راد است بخانه بارون

نیگلا رقم اورا تم ملاقات کرده مرجعت بمنزل بودم

الملك و خیر الله و له را دیدم که در مدارک رفیق بطهران از
راه آذربایجانند با آنها در کار خود مشورت کردم و از
تکلیف پرسیدم هر یک جوابی دادند که ما بمقتود موافق و
با سوال مطابق پیوریشال کتم هست آنکه و کالکه
گرفته بخانه بارون نیگا بروی و آنجا آنقدر مستظر و موقوف
شوی تا او آمده تفصیل را بیان و تکلیف را معین نموده
مراجعت کنی پیوریشال قدری بمن نگاه کرده گفت
یکصد و پنجاه تومان اضافه مخارج سفر را جناب صدرم
عظم
مذاده نشان از پیچ دولت تا بسم من نگرفته اند بعد از ده خنجر
گفته داشتیم بلندن بر دم بفروشم مشتری بدانشد و

از اعراض و اسلطنه طلب دارم نمیده در بعضی

بمن چه که پی کار بروم خودت برو از این سخن سپوده و خوا

لا طایل بحدی معتبر شدم که میخواستم سر چه بدستم پاید

برداشته بگذا او بگویم درین حالت بازوی منجر الدوله بدستم

اورا تکان بطرف زیشال انداشتم ولی افسوس که بر او نخورد

بازوی من و منبر الدوله سرد و بدرد آمد بالا حشره خود

کاپسکه گرفته بخانه جنرال قونسول رفته او را برداشتم و

بخانه بارون نیکیار فرستیم باز مراجعت نموده بود منی خاصه را

طاقات کرده با او سوال جواب کردیم و عده ادا که صبح

روز دیگر جواب صریح بفرستد شب را در خانه خوابیدم

بکلاه و پستمای جو جو و باد بخان ممان بودم نصر الملک و

۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰
۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰

الدوله هم بودند قدریکه از شب گذشت شراب کاخت و جای

آورده نزد یاران گذاشتم درین آشنایان باز شده میرزا نخل

معروف با خود زاده داخل شد ایشان را از قدیم شناسم

اما سحوق بصحبت او مایل نبودم و همیشه از معاشرت او

دشمن و نفرت داشتم چه مرد فاسد العقیده دینی و دین

عامی سیر فحشیت و از خصیصیات او که وقتی دیده ام متجاوز از

پشت سزار پت در خدمت حضرت سید الشهدا صلوات الله

بسیار علیه نوشته زوار که ملازاد اهل سنها میداند و من

از آن روز با خود عهد کرده ام که هر وقت قوه داشته باشم

اورا با حکم یا حبیله خاک ایران آورده بعد از ثبوت و

وضوح عقاید او در حضور اهل اسلام سزای او بزرگتر

شریف و آنکه از مخلصان از آمدن او چندین خوشگوش

شامی خوردیم سایرین رفتند بنده ماندم که قدری شخا

استقراض نمایم بواسطه اینکه زیاده از چپاه تومان ا

از دیوان بمن مرحمت نشده بود و اطلاق متجاوز از صد لوه

انعام کالپسچی و عرادچی و غیره بایستادم هم دوست

سانت که تقریباً هفتاد تومانست از میرزا محمد علی کا

قرض کردم و بر خاسته بمنزل مراجعت نمودم در پز

راه کالپسکه دیدم زنی میان آن نشسته بسیار شکل و

با صحبت احتی می‌شد از گذشته بزبان فرانسه با

او حرف زدم جواب داد دوسه کلمه روسی که می‌دانستم

باز صبح لب لب سخن کشود مایوس شدم چه خیال کردم که

شاید ترکی بدانند ترکی گفتم خانم کجا می‌روید گفت خانه

می‌روم اما اگر میل داری ما تو می‌آیم چون بسیار خسته ^م ^م

و جسمانی بودم بدون جواب از او گذشته و اردن را گشته

خوابم

دوشنبه هفتم رجب

صبح بعد از صرف چای نوکرهای ایرانی که در موتل مکی را

جای داده بودم خواسته احوالات شب قبل را پرسیدم ^{بعضی}

انگور واسطه غذغن من شراب نخورده و تغیر بود بد نشنیدم

۳۹۰۳۳۳۳۳۳۳
۳۳۳۳۳۳۳۳۳۳

که قبل از شام فحش هم داده بود بد آقا با تسلیم السلطان

قرار داده بودم شب شهادت عمارت حکومتی خوابیده متوجه

کلیه بارها شود آمد دستور العمل با دوام که بجز بارها نگره

که اشتباه و اختلاقی در بارها بهم نرسید اورا با چاچی

که اچر کرده حسره آورده بودم فرسادم مشغول اینکار شوم

و خود بخانه بارون نیگلا رفتم تا پاول اورا ملاقات کرد

مان جواب که در قبل شنیده بودم که پانزده روزه باید رفت

پنج سوار هم زیاد تر همراه نمیکند باز شنیدم فوراً امر جمع منزل

کرده کاغذی با نوشتیم که من مسؤل اینکار و بار نیستیم خود میدادند

اگر بعد ضرورت سوار همراه من بخسید لا بد مرا بت ابوسله
مکرم و نواب جان شین اطلاع خواهم داد این پیشین بود
افشاده حکم رسید که دو سوار و چند نفر فراق پیاده داده شود
نهم روز خیزند و دره نضر الملک رفته بعد از قمن آنها شخصی که بواسطه
بار آورده بودم سبزه رود که بعد از سپاسدن مره مبارک از کفید
سازنده بار که این سلطان تحویل داده بود دست بار کم آمده است
از شنیدن عجب میل دیوانها بر خاسته بجا رت و دیدم پس از
نسخ معلوم شد که اول پنج سند صدوق از جانشین بده آقا
محمد علی پسر من سلطان اشبا با تحویل مبنده داده بعد از بوی
از آقا باقر کاشته امین سلطان قبض گرفته سه بار دیگر را

فرمانده شده که در این وقت که
مشتغول تکتیس انتقیره بودم نزد یک بود جانم تمام شود

باری بعد از صرف شام با میو ریشال قدری در بود

توی کوچ خیبان شکر کردش کرده بعد خوابم

سه شنبه ششم

امروز صبح بر سپار ما رفته دیدم بجهه سیصد لکه بار

فرستادم فور کون زیاد آوردند بار را بار کردیم حمعی

از آدمها اینجا آستند چند نفر بچه خوشکل ایرانی غزده

باسم اینکه قوم ماییت و فیریت خدا را خوش نمی آید

که طفل مسلمان در کافریستان مانند با خود بیاوردند

از مقصود آنها اطلاع یافتیم قرار بلیت که اشم و برین

کاروان سپردیم که در یک منزلی تحقیق نموده هر که طپ
دارد همراه پاورد و هر که ندارد تعین نیست

خدا مشیر و تعین ما ندیم چرا که بارها نزدیک مغرب اه
افا دو میدا اشم که امشب زیاده زد و فرسنگ راه

نخواستند رفت و صبح زود بچاپازی با بنار پسیده در نخل
خطرناک انشاء الله بارها خواهم بود امروز مگر اخی از

ما درم رسید خیل از عقب ما ندن من اظهار پریشانی و اضطراب
و دلنگنی کرده بودند اند که نوکر می بخت خلاصه بعد از

فرسودن بارها جزال تو نسول آمده مراد عوت بگردن ماغ

بعد از فراز ایران آمدن در تحت حمایت دولت و کما
اینجا را بنا کرده است بناغ غیبی نیت تعریفی هم ندان
معارف غروب که از باغ مراجعت کرده خواستم
بمنزل خود بروم جنرال قونول گفت اشب تیم بادگان
و چلو کفتم طبع نماند باید پاید با هم صرف نماید
دعوت او را قبول کرده متفقت بقولش جان زرقیم آری یک
نزدیک در دو وعده با هم می آید ما ده دیدم که در عا
عجبی گفتیر ایران بود و دو نفر را با بیغ
شخصی شنیده بزن نشسته بود که صورت خود را بدست

پوشانیده بود اگر در جاجرد مایه پارس سفرهای هجرت

دیدم حدیثی بود مسکوة الملک میزدم چون رسم

خاصه ایشان اینست که نقاب می اندازند اما در بطن

یا جمال نمیدادم تا نزدیک شدم شخصی را

نامم صدازد که لجه و آسنگ مسکوة الملک را داشتی

تعجب کرده با خود گفتم آیا خواهم یا پیدار و از کمال حیرت

جواب ندادم که ناگاه چشم بنور حاجی افتاد که با چو

پهلوی من ایستاده است آنوقت یفکرم که این شخص رو

حاجت بی اختیار بطرف او دویده پر روی او را

نویسه چند دادم و از ملاقات ایشان شکرها و شادیهها کردم

در مثل منافسه نیست خاطر دارم مفت سال قبل این

سنگامیکه بعد از چهار سال توقف مراجعت بایران نمودم

بواسطه بروز ناخوشی بادرمار پس کشتی که موسوم بیل

بود و من در آن بودم پس روز در جناغ قلعه به قرائتین

استادانایمکه اطبای حافظ الصحه فهمیدند که در کشتی ماری

این مرض نشده اهل کشتی را اجازه خروج از کشتی و در حوالی

بشهر دادند این بنده هم که جز پسرین بودم چون از کشتی

پرون آمدم در اسکله الاغی دیدم که باریکچی مسیبه در فوراً وضع

مملکت ایران و الاغیهای ما برکش را بخاطر آوردند با کمال وجد

نزدیک آورفته دستهای بکوش و کردن او مایدم و خیلی محظوظ

سیدم که اول دهنه نشانه از مملکت خود دیدم و بیاد و طریقت

افا دم خلاصه با جناب مشکوة الملک داخل قونسولخانه

قدر صحت داشتیم ابلاغ فرمائش مرحمت آنیز خسرو

نمود که با و فرموده بودند فلانیرا در تعین سخته انجام

بار کسی که داشته آمدیم هینقدر که فهمیدم از نظر مسایون

نشده ام زحمات چند روزه خود را یکبار فراموش کردم

و جمع صدقات بر طبعم کوار آمد شام در خدمت مشکوة

الملک صرف نمود بعضی از کات شخصی از قیل استماع

آفتابه و غیره دیده و خود را پس بعد حرکت نموده خواب

وقت طلوع فجر برخاسته با میوریشال بر راه تمامم سه

II. თარგმანი

პიჯრის ათას ორას ოთხმოცდაათი წლის რეჯების თვის ექვსს, კვირის შუადღეს¹, ანუ ქრისტიანული წელთა აღრიცხვით ათას რვაას სამოცდაცამეტი წლის [31 აგვისტოს], როცა უზენაესმა კორტემა თბილისიდან ბაქოს გზით ირანში გამგზავრება ინება, მე მის შინაკაც მონას დამავალა სამეფო ბარგისა და ალაღის გადასაზიდად და ამაღის წევრთა მსახურების გადასაყვანად რამოდენიმე დღე თბილისში გავხერებულეყავი და ფურგონით, რომელიც ირანული მოქარაგონს მსგავსია, მთელი ეს ბარგი რეშთის ფირე-ბაზარამდე ჩამეტანა. თუმცა ამ სამსახურის შესრულება ჩემთვის ორი რამის გამო მრავალი ვაი-ვაგლახის მიზეზად იქცა,—ჯერ ერთი ის, რომ უზენაესის უზანგს ვიყავი დასორებული და სამშობლოში დაგვიანებით დაბრუნება მიწევდა; მეორე, უნდა გადამეტანა განსაცდელი და დავიღარაბა, რაიც ასეთ დავალებას სდევს ხოლმე თან,—მაგრამ იმის გამო, რომ ქვეყნის მპყრობელის ბრძანების დაუმორჩილებლობა წესიერების გზიდან გადახვევა და მსახურისა და შინაკაცის მოვალეობათაგან თავის არიდებაა, თანხმობისა და დაყოლის იქეთ სხვა ღონე ვერ ვნახე, სამსახურად ქამარი შემოვირტყი, სამოქმედოდ კალთა ამოვიკეცე და ათასი ვაი-ვაგლახის ატანას შევეურიგდი. სამეფო ალაღი, რომელიც ასორმოცზე მეტი შეკვრისგან შედგებოდა, ამნ ალ-სლთანისა, ამნ ალ-სალთანესა, ყაზაჩი-ბაწისა და სხვებისგან ჩავიბარე და სათანადო ხელწერილით მასზე პასუხისგება ვიკისრე. ამაღის წევრთა ბარგი-ბარხანის გადაზიდვაც მე ვცდე თავს.

თავიდან უზენაესობის სიტყვა მისი შინაკაცისა და ამ საქმის სათანადოდ მოგვარების თაობაზე ასეთი იყო, რომ იგი ინებებდა თავისი შინაკაცის წარდგენას მის უდიდებულესობა უფლისწულ მიხეილთან², რუსეთის იმპერატორის უმცროს ძმასთან, რომელიც მეფის ნაცვალთა კავკასიაში, მაგრამ არ ვიცი, შემდეგ რა მოხდა, რა მიზეზი

იყო, რომ ეს უმაღლესი სება სახელმწიფოს თავკაცებმა საქართველო
 ცნეს, იქამდისაც კი, რომ წაბრძანების დროს ჩემი თანამგზავრების
 ერთმა ჯგუფმა მის უზენაესობას ამაზე შეახსენა, მაგრამ შედეგად
 ლი არ გახდა, საჩქაროდ ეტლში ჩაჯდომა ინება და წაბრძანდა. ამ
 უმაღლესობა სადრ-ე ა'ზნისი უზენაესი კორტეის წაბრძანების შემ-
 დევ ეტლის გამართვისა და ნაცვალთან გამომშვიდობების მიზნით რა-
 მოდენიმე წუთს რომ შეყოვნდა, რამდენიც არ ვანიშნე გვერდიდან,
 იქნება მომაქციოს ყურადღება და წარმადგინოს-მეთქი, უამრავი საქ-
 მისა და ხალხის სიმრავლის გამო და განსაკუთრებით ჩემი უიღბლო
 იღბლის გამო არავითარი ყურადღება არ მოუქცევია. ყველაფერი ისე
 დამთავრდა, რომ მთავრობის ვერც ერთი დიდმოხელე, რომელთანაც
 უზენაესი კორტეის აქ არ ყოფნის დროს საქმე უნდა მომცემოდა,
 ვერ გავიცანი. მოკლედ რომ მოგახსენოთ, უზენაესი კორტეისა და
 ჩემი პირადი მეგობრების გამგზავრების შემდეგ ისე ვიყავი დაღვრე-
 მილი, მივდებულსა და მიტოვებულს ისე მქონდა გული დასევდიანე-
 შული და ისე ვიყავი დაბნეული, რომ ჩემდა უნებურად ქვითინი ამი-
 ვარდა, რაც ჩემს სიცოცხლეში იშვიათად დამმართინა, გაკირვებებ-
 სა და ნიფათებში ასეთი მწარე დღეები ჯერ არ დამდგომოდა.

როცა ყველა წავიდა და მე მარტო დავრჩი, ბარგს გარკვეულ ად-
 ვილას თავი მოვუყარე და რუსის სალდათი დავუყენე, ჩემი მსახურე-
 ბი და თანამგზავრები ვინმე და გავაფრთხილე. ესენია: 1) მოსაო რი-
 შალი, 2) აყუ ბაყერ შაბდარი, 3) აყუ მოჰამმადი, მო'თამად ალ-მოლქის
 მსახური, 4) მოჰამმად ქარბ-ბეგვი, ა'ზოდ ალ-მოლქის მსახური
 5) ჰასანი-სადრ-ე ა'ზნისის მსახური, 6) ქალანთარი, 'ემად ალ-დაშლას
 მსახური, 7) ქერბალაი ხოსროვი, ა'ლ ალ-დაშლას კაცი. 8—9) სტამ-
 ბის ორი თანამშრომელი. 10) რეზა, ჩემი მსახური, 11) მოჰამმად ყა-
 სემ-ბეგვი, ჩალვადარი. 12) მეჩინიბე. 13) ცნობილი ოსტატი ღოღაში.
 14) თვითონ თქვენი მონა-მორჩილი; შაპის ორი ცხენი. ჩემს თანმხ-
 ლებთ ვუბრძანე ღვინო გასინჯვითაც არ გაესინჯათ, რათა უკანონო
 არაფერი ჩაედინათ.

გარეთ გამოვედი და სასტუმროში გავემართე, სადაც ჩვენთვის
 უკვე აღგილი იყო მიჩენილი და გულშეჭირვებული და დაღონებული
 ჩემს ოთახში ჩავიკეტე. ცუდ დღეში ვიყავი. არ ვიცოდი, ვისთვის უნ-
 და მიმემართა, რა გზას დავდგომოდი და საქმისთვის თავი როგორ
 მომება. ერთი საათი ამაზე ვფიქრობდი, მაგრამ ვერაფრის მოსაზრება
 ვერ შევძელი. სასოწარკვეთილი გარეთ გამოვედი და სასტუმროს სა-
 სადილო დარბაზში ჩავედი, სადაც ჩვეულებრივ სტუმრების მიმდებნი,
 ზოგი კაცი, ზოგი ქალი, სხედან და სტუმრებს ღებულობენ. ვიკითხე:
 კავკასიაში რუსის მთავრობის მოხელეები ვინები არიან, სახელი რა

ჰქვიათ და ვის რა ეკითხება-მეთქი? სასტუმროს დიასახლისმა მიპასუხა: „ბატონო, ბოდინს ვიხდი, მაგრამ მე არც მოკლე კალენდარი ვარ, რომ სხვადასხვა ქვეყნის მოქალაქეთა სია მქონდეს ზედ დაწერილია, რომ არც რუსის აღმანახი, რომ ყველაფერი ვიცოდეთ“.

მე ვუთხარი: „ეი, მაგრამ აქ რამოდენიმე წარჩინებული კაცი მაინც არავენ ცხოვრობს-მეთქი?“

მომიგო: „ორი კაცია ასეთი: ერთი ბარონ ნიკოლაია⁶, რომელსაც ქვეყნისა და მთავრობის კანცელარია აბარია და მეორე — პრინცი მირსკი⁷, რომელსაც სამხედრო უწყება ემორჩილება“.

თუმცა მე ბარონ ნიკოლაის ჯერ კიდევ ორი ჩემი წინა მოგზაურობის დროიდან ვიცნობდი, როცა გზად თბილისში მომიხდა გავლა, არ მინდოდა, ამ საქმეზე მას მივდგომოდი. ამიტომ გადავწყვიტე პრინცი მირსკისთვის მიემართა. ეტლს დავეუბნე. მისი მისამართი მივეცი და ასე ნახევრადოფიციალური ტანსაცმლით, რუსული ორდენითა და ირანული ხმლით დამშვენებული მის სახლს მივადექი.

ზარი დავრეკე. შეუიარაღებელმა ჯარისკაცმა კარი გამიღო, ხოლო შეიარაღებულმა, რომელიც ყარაულად იდგა, სამხედრო პატივი მცა. ზარისა და პატაკის ხმაზე შინამოსამსახურე გამოვიდა. შემომხედა, და როცა დამინახა, რომ ნახევრად ოფიციალურ ფორმაში ვარ გამოწყობილი და თანაც ორდენიც მიბნევი, რუსულად მკითხა: „ვინ ხარო და ვინა გნებავთო?“ მე რაც რუსული ვიცოდი, ვკითხე: „ფაქრანსისქი გავარითო?“ ფრანგული იცი-მეთქი? უცბად სუფთა ფრანგულით მიპასუხა: „ვიცი, რას მიბრძანებთო?“

მივუგე: „პრინცი მირსკი შინ ბრძანდება თუ არა მეთქი?“ „გახლავთ. თქვენ ვინ ბრძანდებითო?“

მე პასუხად ჩემი სავიზიტო ბარათი ვაჩვენე. ის წავიდა და რამოდენიმე სეკუნდის შემდეგ დაბრუნდა. შინ შემიწვია და პრინცის კაბინეტში შემიძღვა. კარი გამოაღო თუ არა, მასპინძელი შემომეგება, ხელი ჩამომართვა და მითხრა: „სწორედ ახლა მინდოდა თქვენთან კაცი გამომეგზავნა და თქვენს სამსახურად ვყოფილიყავი“.

მე ვუპასუხე: „ჩემი გაჩერებისა და მოვალეობის ამბავი განა იცით-მეთქი?“ მიპასუხა: „დიახ, გავიგე, რომ მთავრობის ერთი მოხელე სამეფო ბარგის გადასატანადაა დარჩენილი. მეფის ნაცვალმა მე სწორედ ახლა მიბრძანა, თქვენ შეგხვედროდით და თქვენს განკარგულებაში ვყოფილიყავი“.

მისმა ნათქვამმა ზომამზე მეტად გამახარა და ვკითხე: „თბილისიდან ბაქოში დაახლოებით რამდენ დღეში ჩავალ-მეთქი?“ „ძალიან ბევრი რვა დღეშიო?“ — მიპასუხა. ამ ამბავმაც ალტაცებაში მომიყვანა. შემდეგ ვუთხარი: „იცით თუ არა, რომ ეს ჩვეულებრივი სავაჭრო სა-

ქონლის ქარავანი კი არ არის, არამედ სამეფო აღალია და შიგსულ მეფის საკუთარი ნივთები და ძვირფასეულობა ძევს. მცველად-ცხენოსანთა რაზმს გამაყოლებთ თუ არა-მეთქი? მიპასუხა: „გზის გზის მკვლელების თაობაზე არხეინად იყავით. მაგრამ ყოველ შემთხვევისათვის ცხენოსანს გაგაყოლებთ“.

ამ კაცთან მეტი არაფერი მქონდა სასაუბრო, უკვე კმაყოფილი ვიყავი, მადლობა მოვახსენე და გამოვეთხოვე. მთავარმართებლობისკენ გავეშურე, ყარაულისა და მისთანათა ზოგი სხვა საქმეც მოვაგვარე და დასასვენებლად ჩამოვჯექი.

რომ ვზივარ, ერთი კაცი შემოვიდა და თავი გამაცნო, კავკასიის შინაგან საქმეთა სამინისტროს თანამშრომელი ვარ და ესაა და ეს მქვიაო. თავზიანად შევეგებე და დაბრძანება ვთხოვე, რომ დაჯდა ჩემთან შეხვედრის მიზეზი ვკითხე. მიპასუხა: „ბარონ ნიკოლაისგან ვარ გამოგზავნილი, თქვენი გზის თადარიგი დავიჭირეთ, ოთხშაბათს დილით შეგვიძლია გაგისტუმროთო“. ვკითხე: „საზღვრამდე რამდენი დღეში მივალწვეთ-მეთქი?“ — „თორმეტ დღეშიო“. მიპასუხა: „ოთხი დღით გზის გახანგრძლივებამ ისევე დამაღონა, მაგრამ რას ეიზამდი, მოთმენისა და ატანის მეტი სხვა რა ღონე მქონდა! ამ კაცთან საუბარს შევეყვი. გზის უსაფრთხოებაზე ჩამოვუგდე საუბარი. მიპასუხა: „რისი უსაფრთხოება, ბატონო, სწორედ რამოდენიმე დღის წინ განჯის გზაზე საჯარო საქონლითა და საქრით დატვირთულ ქარავანს დაესხნენ თავს და ორი მექარავნე მოკლესო!“ „მაშ ამ ბარგს რა უნდა ვუყო, ოცდაექვს ურმიან აღაღლსა და ორას შეკვრა ბარგს ხუთი ცხენოსანი როგორ დაიცავს-მეთქი?“ — შევწუხდი მე. მან მიპასუხა: „ბარონ ნიკოლაისგან თქვენთან ამაზე მეტი საუბრის უფლება არა მაქვს. მაგრამ ჩემდათავად გეტყვით: თავდაცვის საშუალებებს რაც უფრო მეტს მოუყრით თავს, მით უკეთესია თქვენთვისო“.

ეს რომ მითხრა, ადგა და წავიდა. მეც ეტლი დავიჭირე და პრინც მირსკისაკენ გავსწიე. მე რომ მივედი, ნახევარი საათით აღრე ავარაჯზე გაესწრო. ნაცვალის ნებართვით ათი დღე უნდა გაჩერებულიყო იქ. ბარონ ნიკოლაისთან წავედი, მაგრამ არც ის დამხვდა და შინისკენ გამოვსწიე. აზოდ აღ-მოლქი და მოხბერ აღ-დაჟლას თეირანში აზერბაიჯანის გზით გამგზავრების თადარიგი აქვთ. მათ ჩემს მდგომარეობაზე ვეთათბირე, მირჩიეთ, როგორ მოვიქცე-მეთქი. ორივემ ისეთი პასუხი მომცა, არც ჩემს მიზნის შესაფერისი იყო და არც ჩემს კითხვასთან იყო რამე შუაში. მოსაო რიშალს ვუთხარი: „უკეთესია, შენ ეტლი აიყვანო, ბარონ ნიკოლაისთან წახვიდე და სანამ არ დაბრუნდება, იქ დაუტადო, საქმის ვითარება დააზუსტო და დაბრუნდე-მეთქი!“

მოსამო რიშალმა ერთხანს მიყურა და მერე მითხრა: „ასობრივობა-
თი თუმანი, გზის დამატებითი ხარჯი, ხადრ-ე ა'ზამს! არ მოეცინა, არც
ერთ ქვეყანაში ჩემთვის ორდენი არ გამოუთხოვიათ. ამას ისიც მოემა-
ტე, ერთი ძველებური ხანჯალი მქონდა, ლონდონში გაყიდა, თანავე მისი
გაყიდი-მეთქი. მუსტარი არ აღმომიჩნდა. ორი ათასი თუმანი უნდა
ზნდ ალ-სალთანეს მოვთხოვე და არ იძლევა. შენს ხასიათზე არა
ვარ, კეთილი ინებე და თვითონ წაბრძანდით!“

ასეთმა ლაყბობამ და უმგვანმა პასუხმა ისე გამაცოფა, რომ მი-
ნდოდა რაიმესთვის დამეგლო ხელი და მისთვის თავში ჩამეცხო. ხელთ
მოხბერ ალ-დაჟლას მკლავი მომხვდა, ვწვდი და რიშალისკენ გავიქ-
ნიე, რად გინდათ, ისევ მე და მოხბერ ალ-დაჟლას გვეტკინა ხელები,
მას არაფერი მოხვედრია.

ბოლოს თვითონ მე ავიყვანე ეტლი და გენერალურ კონსულთან
წავედი. მას ხელი მოვკიდე და ბარონ ნიკოლაისთან წავიყვანე. ბარონი
კიდევ არ იყო დაბრუნებული, მის პირად მდივანს შევხვდი და ვე-
ლაპარაკეთ. სიტყვა მოგვცა, ხვალ დილას გადაწყვეტილ პასუხს შემო-
გითვლითო.

გენერალურმა კონსულმა ვახშმად დამპატიყა და ჩელავით¹⁰, წიწი-
ლის მოსამმით და ბადრიჯნით გამიმასპინძლდა. ჩემთან ერთად
ნასრ ალ-მოლქი და მოხბერ ალ-დაჟლაც იყვნენ. ცოტა ხნის შემდეგ კა-
ხური ღვინო და ხიზილალა შემოიტანეს. ამასობაში კარი გაიღო და
ახუნდოვის გვართი ცნობილი მწრზნ ქათმ ალ¹¹ შემოვიდა. ამ კაცს
დიდი ხანია ვიცნობდი, მაგრამ მასთან დალაპარაკების სურვილიც არა-
სოდეს მქონია¹². მასთან შეხვედრა ყოველთვის ზიზღს მგვრიდა, რად-
გან გაფუჭებული რწმენის, რკულით გამდგარი ხეპრე მდაბიოა და მი-
სი ნაწერები¹³, რომელიც ერთხელ ვნახე, ოც ათას ბაითზე მეტი, მისი უწ-
მინდესობა სა'იდ ალ-შოჰადს¹⁴, — ალლაჰიმც აკურთხებს მას და მიე-
სალმება! — სალანძღავად არის მეთხზული და ქერბალს მომლოცველ-
ნი¹⁵ სულელებად მიაჩნია. იმ დღეს მე დავიფიცე, როცა შესაძლებლო-
ბა მომეცემა, მას ან ძალით ან მოხერხებით ირანში ჩამოვიყვან. მისი
რწმენის დამტკიცებისა და დადასტურების შემდეგ მუსულმანების თან-
დასწრებით დიდებული შარო'ათით¹⁶ მას საკადრისს მივაგებ-მეთქი.
ღმერთმააც ქნას! მოკლედ, მისმა იქ მოსვლამ გუნება გამიფუქა.

ვახშმობის შემდეგ სტუმრები წავიდნენ, მე კი დავრჩი, რათა ცო-
ტა ფული მესესხებინა, რადგან სამეფო კანცელარიიდან ჩემთვის ორ-
მოცდაათ თუმანზე მეტი არ უბოძებიათ, მე კი სულ მცირე, ას თუმანზე
მეტი მჭირდებოდა მეეტლის, მეურმისა და სხვების გასასტუმრებლად,
მწრზნ მოჰამმად ალ ქაშის (?) ორასი მანეთი ვესესხე, რაც ირანის
ფულზე დაახლოებით სამოცდაათი თუმანია. მერე ავდექი და შინისკენ

გავსწიე. გზაში ეტლი დავინახე. შიგ ქალი იჯდა, მეტად ლამაზი და მომზიბლავი იყო. მართლაც რომ გვერდს ვერ ჩაუვლიდი. ფრანგულად გაველაპარაკე. პასუხი არ გამცა. ორი ღერი რუსული რომ ვეცოდი, ის დავხარჯე. კრინტი არ დასძრა. იმედი დამეკარგა. ბოლოს ვიფიქრე, ხუ-ნებ თურქული იცოდეს-მეთქი და თურქულად ვკითხე: „ქალბატონო, სად მიბრძანდებით-მეთქი?“ მიპასუხა: „შინ მივდივარ, მაგრამ სურვილი თუ გაქვს, შენთან წამოვალო“.

სულიერად და ფიზიკურად დაღლილი ვიყავი და ამიტომ პასუხი არ გამიცია, ისე ჩამოვეცალე. სახლში შევედი და დავიძინე.

ორ შაბათი, შვიდი რეჯები (1 სექტემბერი).

დილაზე, ჩაის დალევის შემდეგ ირანელი მსახურები, რომელნიც სასტუმროში მყავდა დაბინავებული, დავიბარე და ამბავი ვიკითხე. ზოგნი, რადგან მე დაუშალე, ღვინო არ დაეღიათ და გაბრაზებულები იყვნენ და ამის გამო ვახშმის წინ ილანძღებოდნენ. თურმე აჟა ბაყერს, ანონ ალ-სოლთანეს მსახურს დავალეხული ჰქონდა, ღამე მთავრობის შენობაში უნდა ვაეთია და ბარგისთვის თვალ-ყური უნდა სჭეროდა. რომ დაბრუნდა, ვუბრძანე, ბარგი დაენომრა, რათა შეეკრები ერთმანეთში არ აგვრეოდა. მას ჩააჩივ ვავატანე, რომელიც ქირით მყავდა წამოყვანილი, თვითონ კი ბარონ ნიკოლაის სახლისკენ გავეშურე. მისმა პირველმა მოადგილემ იგივე მიპასუხა, რაც გუშინ მითხრეს: თუთხმეტი დღეა საჭირო და ხუთ კაცზე მეტს არ გაგაყოლებენო. სასწრაფოდ შინ დავბრუნდი და მას წერილი გავუგზავნე. ვწერდი: მე ამ საქმისა და საქონლის პასუხისმგებელი აღარა ვარ, თქვენ თვითონ იცით. თუ რამდენიც საჭიროა, იმდენ მხედარს არ გამაყოლებთ, იძულებული ვიქნები, მის აღმატებულება ნაცვალს ეს ამბავი დეპეშით ვაცნობო-მეთქი.

ამ ჩემმა ღონისძიებამ გასჭრა, განკარგულება მოვიდა: ათი მხედარი და რამდენიმე ქვეითი კახაკი მოგეცემათო. ამ საღამოს მოხბერ აღდაჭლა და ნასრ ალ-მოლქი გაემგზავრნენ, მათი გავლის შემდეგ, ბარგს რომ დაუყენე, ის კაცი მოვარდა და ამბავი მოიტანა: ბარგზე ნომრების მიწებების შემდეგ ასთექსმეტი შეეკრიდან, რომელიც ანონ ალ-სოლთანისგან გვექონდა ჩაბარებული, ექვსი შეეკრა გვაკლიაო.

ეს რომ გავიგონე, გიჟივით წამოვიტყარი. ბარგისკენ გავვარდი. მოვიძიეთ და გაირკვა, რომ თავში ექვსი ცალი ზანდუკი ნაცვლისა ყოფილიყო და აჟა მოჭამმად 'ალის, ანონ ალ-სოლთანის ვაჟს, შეცდომით ჩემთვის დაეწერა. დამოწმების შემდეგ ანონ ალ-სოლთანის მსახურ აჟა ბაყერს ხელწერილი გამოვართვი. სამი სხვა შეეკრაც დავიწყებოდათ,

ნომერი არ მიეწებებინათ. მოკლედ. სანამ ამ ამბავს გამოვარკვევდი, მე ჩემი დამემართა.

ვახშმობის შემდეგ ერთხანს მოსალო რიშალთან ბულვარში ვისეირნე, შემდეგ კი დავეწეკი.

სამშაბათი [რვარეჯები. 2 სექტემბერი]

ამ დილას ბარგს მივაკითხე. გაირკვა, სულ სამასი შეეკრა ბარგი გეკონოდა. ფურგონები მოვასხმევი და ბარგი დაველდევი. ვილაც-ვილაცეებს უნდოდათ, რამოდენიმე თვალადი ირანელი ბუში ბიჭი თან წამოეტანათ.— ცოდონი არიან, მუსულმანი ბავშვები ურწმუნო ქრისტიანებს ხელში როგორ ჩაეტოვოთ, ღმერთი გვიწყენსო. მე მათი განზრახვა რომ გავიგე, ბილეთზე გავეცი განკარგულება და ქარავნის უფროსს დავავალე: ერთ-ერთ ადგილას შეემოწმებნა და ვისაც ბილეთი ჰქონდა, წაეყვანა, ხოლო ვისაც არ ჰქონდა, თბილისში გამოებრუნებინა. თვითონ ამაღამ თბილისში დაერჩი, რადგანაც ბარგი საღამოს გაუდგა გზას და ვიცი, რომ ამაღამ ორ ქარსანგზე¹⁷ მეტს ვერ გაივლიან. დილაზე ადრე ჩაფართან ერთად მათ დავეწევი. და, ღვთის იმედით, იმ საღამომ ადგილებში ბარგთან ვიქნები.

დღეს დედაჩემის დებეშა მივიღე. ჩემს ჩამორჩენის გამო შემფოთებულა და სწუხს. არ იცის, რომ სამსახურმა ასე იცის. ბარგის გაგზავნის შემდეგ გენერალური კონსული მეწვია და მოვთაჰედის ბაღში¹⁸ წამიყვანა. თბილისის ცნობილი ბაღი ესაა. იგი მირ მოვთაჰედ თავრიზელს გაუშენებია მას შემდეგ, რაც ირანიდან გამოიქცა და რუსეთს შეაფარა თავი. ცუდი ბაღი არ არის, მაგრამ საქებარიც არაფერი აქვს. საღამო ეამს, ბაღიდან დაბრუნებულს მინდოდა შინ წავსულიყავი, მაგრამ გენერალურმა კონსულმა მითხრა: დღეს ბაღიჩენის ფარში და ჩელავი მაქვს შეყვეთილი და მეწვიეთო. მოპატიებება მივიღე და საკონსულოში წავედი. ბნელოდა, კარებთან ორი სატვირთო ურემი იდგა. ვხედავ, უკანა ურემთან ერთი ირანელი და ორი ყარაბაღელი და წინა ურემზე ვილაც ქალისმსგავსი იჯდა. სახეს შავი მანდილით იფარავდა. ჭაჭრულში ან სხვა უხეზაეს მოგზაურობაში რომ მენახა, მეშქვათ ალ-მოლქია-მეთქი, ვიტყოდი, რადგანაც მათი თვისება ისაა, რომ რიდეს იფარებენ. მაგრამ თბილისში ...* არ ვიფიქრებდი. რომ მიუუახლოვდი, ერთმა მათგანმა ჩემი სახელი დაიძახა. კილო და ხმა მეშქვათ ალ-მოლქისა ჰქონდა. მეტად გაოცებულმა ჩემთვის ვთქვი, ცხადში ვარ თუ სიზმარში-მეთქი! ისე ვიყავი გაოგნებული, რომ პასუხის გაცემაც ვერ მოვახერხე. უცბად შავის მსახურს

* ტექსტი დაზიანებულია.

მოკარი თვალი, რომელიც ჩიბუხგაჩრილი ჩემს გვერდით იდგა, მისი შინ დავრწმუნდი, რომ ეს სახეაქრული კაცი მჯერ იყო. უცბად შევხვდით და ვაქანდი და გადავკოცნე. მათთან შეხვედრამ დიდად გამახარა. ცნობილია, რომ „ანდაზას ვერ შეედავები“. მახსოვს, ამ შვიდი წლის წინათ ირანში ვბრუნდებოდი, ოთხი წელი იყო, რაც სამშობლო არ მენახა. ქოლერა გაჩენილიყო და ამის გამო ჩვენი გემი, რომელსაც „ნილ (?)“ ერქვა. სამი დღე ჩანალ-ყალღეში დადგა, სანამ სანიტარი ექიმები არ დარწმუნდნენ, რომ გემში ამ ავადმყოფობით არავინ იყო ავად და მგზავრებს ნება არ დაგვრთეს გემიდან ნაპირზე გადმოსულიყავით. მეც სხვებთან ერთად ნაპირზე რომ გადმოვედი, ნავსადგურში ერთი სახედარი დავინახე. ვაჯს ეზიდებოდა. მაშინვე ირანი და იქაური ტვირთაკიდებელი სახედრები მომაგონდა. გული ამიჩქროლდა, ვირთან მივედი, ყურებსა და კისერზე ხელი ვუსვი, მოფერება დავუწყე. დიდად ვისიამოვნე იმით, რომ ასე მოულოდნელად ჩემი ქვეყნის მომაგონებელი დავინახე, სამშობლო მომენატრა და გულზე სევდა მომაწვა.

ამდენი რა გავაგრძელო, მე და ბატონი მეშქვათ ალ-მოლქი საკონსულოში შევედით. ერთხანს ვსაუბრეთ. მან მე ხელმწიფური მოწყალება მაცნობა, — მისთვის ებრძანებინათ ჩემზე: იგი თბილისში ბარგის გადმოსაზიდად დავტოვეთო. მის უზენაესობას დავიწყებული არა ვპყავდი და ამ ამბავმა იმ რამოდენიმე დღეს რაც ჭირი გარდამხდა, სუყველა დამავიწყა. სალამოს მეშქვათ ალ-მოლქთან ერთად ვივახშმე და გზისთვის საჭირო თუნჯისა და სხვა ნივთების შეძენის თადარიგი დავიჭირე. სამგზავროდ განეწყვე და დავიძინე.

დილაზე უთენია ავდექი და მოსაო რიშალთან ერთად გზას დავადექი. სამი ჩათარხანა რომ გავიარეთ, ბარგსა და მსახურებს დავეწიეთ. დღეს აღმოსავლეთიდან ძლიერი ქარი ჰქროდა. ამბობდნენ, ამ ქარმა წვიმა იცისო.

3. კომენტარები

1. 1873 წელს რეჯების თვე 25 აგვისტოს, დღით ორშაბათს, დაიწყო. ასე რომ რეჯების ექვსი რიცხვი შაბათს მოუწევდა და არა კვირას.

2. მეფის ნაცვალ კავკასიაში ამ დროს (1863 წლიდან 1881 წლამდე) იყო უფლისწული მიხეილ ნიკოლოზ I ძე.

3. სპარსულად „კალიასკაა“ ნახმარი.

4. საღრ-ე ა'ზამ პრემიერ- მინისტრის ინსტიტუტი იყო ირანში. ამ დროს ასეთი სახელო ჰქონდა სწორედ ამინ ალ-სოლთანს.

5. ორიგინალის ხელნაწერში გადამწერს „იშვიათად“ (კმტრ) გამორჩენია, შემდეგ კი შეცდომით უადგილო ალაგას ჩაუსვამს. იქ-თხება: **كومتر خود** სინამდვილეში კი უნდა: **خود كمتر**

6. ბარონ ნიკოლაი—რუსის მოხელე ამიერკავკასიაში, ალექსანდრე ქავჭავაძის სიძე, მისი ქალიშვილის სოფიოს ქმარი.

7. დ. ი. სვიატოპოლკ-მისრკი — სახელმწიფო საბჭოს წევრი, ინფანტერიის გენერალი. 1833 წლიდან იყო ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორი, ხოლო 1868 წლიდან მთავარსარდლის თანაშემწე (С. 10-варь кавказских деятелей, Тифлис, 1890, გვ. 6)

8. ორიგინალში დასახელებულია ეს მოხელე როგორც **پل ری** (پل، ری?).

9. ზემოთ ჩამოთვლილ თანამგზავართაგან ასეთი სახელი არავის აქვს. ხომ არაა ეს პირი ერთ-ერთი იმ თანამგზავართაგან, რომელთა სახელი დასახელებული არაა?

10. ჩელავი—ბრინჯით, ხოლო მოსამშუ—ბოსტნეულითა და ხორციით შემზადებული კერძებია.

11. ირანის გენერალურ კონსულს ამ დროს, როგორც ჩანს, ახუნდოვი მეგობრობდა.

12. მირზა ჭათბ 'ალწ ახუნდოვი თბილისში ცხოვრობდა და კავკასიის მთავარმართებლის კანცელარიაში მუშაობდა თარჯიმნად. ამ დროისათვის ის სახელმოხვეჭილი მწერალი იყო. მისი დემოკრატიული შეხედულებანი არ მოსწონდა ირანის შაჰის კარსა და მაღალ ფე-

ნებს. „მოგზაურობის“ ავტორი კი ერთი ამათთავანია. თუმცა შეიძლება ეს შეხვედრა შემთხვევითი არც ყოფილიყო და ავტორი ირანის მთავრობის წინაშე თავის გამართლების მიზნით უსვამდეს მათგან უფრო ვის ანტიპატიებს თავისუფლად მოაზროვნე დიდი მწერლებს.

13. ახუნდოვი მრავალ ნაწარმოებში აბიაბრუებდა შიიტთა იმამებს.

14. სა'იდ ალ-შოჰად—'მოწამეთა წინამდგომი', ყველაზე დიდი წმინდა მოწამე. იხ. კო მ ე ნ ტ ა რ ი 15).

15. ქერბალაში (ქალაქი ერაყში) მოკლეს შიიტთა იმამი ჰოსეანი, რის გამოც ეს ქალაქი ისლამის ამ მიმდინარეობის აღმსარებელ ხალხთა წმინდა, მოსალოც ქალაქად ითვლება.

16. მუსულმანთა რელიგიური საკანონმდებლო კრებული.

17. ფარსანგი (ფარსახი) სპარსული სიგრიძის საზომი. სხვადასხვა მხარეში სხვადასხვა სიდიდისაა, ოფიციალურად კი ერთი ფარსახი 6—7 რუსულ ვერსს უდრიდა.

18. დღევანდელი მუსტაიდის ბალი (გ. ორჯონიკიძის სახელობის კულტურისა და დასვენების პარკი).

P. S. აქ მოხსენიებული მოსალოც რიშალი ის რ ო შ ა რ - ხ ა ნ ი ზომ არაა, რომლისთვისაც ირანში ნუსხურით გადაწერილი ხელნაწერი უჩვენებიათ და წინააღმდეგ სხვებისა, მას ის სწორად უცვნია, — ქართულიაო, უთქვამს (იხ. აქვე, გვ. 167).

از کلیات قباد بیگ

کوکبی گرجی

از سوز دست شعله در آهنگ خاکستر پروانه طپیدن گیسرد	از مینیت آه بوی گلشن گیسرد در پر تو شمشیری که فکر افزوی
چشت برده ز زلف نخم سیهی هر زره ام از نقش جمال تو تھی	ای که در غمت جلگه دل پاشی رست از هر بین مونسکی تا نبود

کلهسای چمن ترا جان گشته سیهی سرفطره خون من شد از خوش تھی	ای خم شده از بار غمت سرد سیهی تا جایی غم تو تنگ نبود جیب
نی هر که حکم گشت او دانا شد از نقش بی کم شده کان پدا شد	بی پردی شرع خورد رسوا شد از شرع کجی ره که این جاود

چون نیک بر بینی نبرد راه بدو کونکشید ز خلقت قطره که	عقلی که بقوسش فلک شد بدو نی عقل حکم دارد از بجز خبر
--	--

<p>خیزد از جان هر پستگرم طنبو صفت برآید از سر ناله در جام بختندید گونش کردم باز آئی که از سینه بر دوش کردم</p>	<p>جون دل کند از دوری دلبر ناله کبر و جویب بنضم از خشکی کرد که چندی شربت بود خوشش کردم آن دل که تو پیمرد و نایش خوانی</p>
<p>صوای قیامت این جسم بر لب سر تا ز فرار دیده و داغ بر لب در دیده غم صد گنگستان کرد اشکم ره داغ و دیده از نیم نشنا</p>	<p>باز آئی که از بجزوای آشته بچون جون کشته نزار قطره خون کرد بخت صفا در خوش کن بر رخ بخت دستم سر حیب و آستین چشت</p>
<p>باشیست و جام با دهام در حکمت چون کرد عیش خون من بی گشت خورشید نشاند سر بر روزن چون سایه بگسست خون در تن</p>	<p>از اندم که دل از نک از من شکست چون داغ فراق دیده ام بی لوز در بجز تو رفت روز از ما من از بس که بگسید بی تو بر دهن</p>
<p>جون عقل حکیم سایه است مشیاد هر سوی تو پاسبان صد امر است</p>	<p>ای که دولت در بچه انوار است سر لفظ خوش تو منبع انوار است</p>

عشق تو داده غوطه بخورم لاله زار را	با کرم تو گشت رنگ ز رخ نوبهار
نور قفای عکس تو آینه دار را	با آنکه بود آینه مانع ز تاب خست
در آینه ز خویش به من نقش بار را	در عشق نیست رسم دومی که تو عاشقی
از لوح دهر نقش خط اعتبار را	ناصح بلسان بند کشته آید روی
کل میدهند ز کاوش او ننگ خار را	باد همیشه ناخن غم سرخ رو که چشم
بی اضطراب چینی سنگ هزار را	عاشق نباشد آنکه بگاش ز بعد مرگ
از داغ سینه من بد فم روزگار را	تا در گمان بسرخ بود نادک ستم
آرم بردن ز سینه دل سوگوار را	از عاشقان حساب نگیرند که کجاست

ببینیم خدای نیت بد فرخ کز آفتی	
در روز حشر گوگویی شعله جوار را	

وله

کرد عاقر و صف جنش طبع مهره	برد عشق طفلی از ره عقل قوت مرا
حاطان عشش بردارند باوت مرا	کوه در دم آدمی را بنود آن کشته
نمود آتشی ضرر جان جویاوت مرا	چند در عشق بیان ناصح غم جان جوی
روسیه باد الهی عقل قوت مرا	گفتش عشق آتشی از وی جوی

گوگویی باشد تمنای لبش در جان عیسم	
روزگار از یارده دل میدهد قوت مرا	

از بنوع در آید ز نامه شب ما	شود و بجای دل تیرستان ریاست
اگر شایم ز مرکب جهانیان عبرت	که هست تربت این قوم کجاست
نه از جای نند پای بر سر دوزخ	کسی که ناله بر آید ز دل سوی لب ما
پیشگاه شرب خصم است تا فلان	که هست قاتل صدر روز خوشدلی ما
بخون عاقبت اول بیایدش غسل	کسی که لاف طهارت ز بند بند ما
ز دوست کوی حکایت گمن را بگذرد	که هست کافر و مومن یکی بیشتر ما

جوای سنزل ما کو کبی بود آتش
ز بس که دوزخی افروخت در بکرت ما

کشت ما در غم او کو بکنی پیشه ما	و هراتش که شد از سر ریشه ما
تا خیال رخ تو در دل ما جای گرفت	نمیراود همه خورشید ز اندیشه ما
عکس در آینه پند زمستی در غرض	گر شود آینه سیمبران شیشه ما
آن نهالیم که از شنکی از خاک شویم	بجز از خون جگر نم کشند ریشه ما

گر چه شیریم ولی کو کبی از رحم دیله
نیش بر ما زند خار بن پیشه ما

که شد دیوار دامن از ادب پیش قدم اینجا	گر بودی سالی خرم در کجا خرم اینجا
که می آید برای طوفان مردم حرم اینجا	تو ای درونی بی وصل حرم قطع میان
و گزیده رو نیزم شده که بود جام حرم اینجا	بگفت تا دوس را به عکس کس از می توان کن
که خضر از شنیده کرد و میگفت هیچ قسم اینجا	دیار عشق را آبی بجز شمشیر و خنجر نیست
مبادا این کس را بگری مگر می مسم اینجا	بفصد جان هر یک قطره خون جلاد است

شنیدی تو که مرغان بستان کوهی بکره
زمانم نود و شش بودت صبحدم اینجا

دایم همیشه میان بوده ایم ما	مگر که بخندد کام نیس اولوده ایم ما
خود را خلق پهنه نموده ایم ما	چون آفتاب روشن و صافی دلیم ما
بر خود ز غیر زیبای خشنودیم ما	آینه ایم روشن اگر تیره همچو ماه
بر آینه غبار نیندوده ایم ما	دم در کشیده ایم ز رنگ بدکان
اما پس بر جاحمت دل سوده ایم ما	کراه ما کسینج کند ز خندان بشد
ای چشم طعنه زن تو که آسوده ایم ما	هر که بیست کس نکشایم از کین ما

چون تفتاب ساکنم جز خوشبید کوهی
پهلو ده کوه و دشت بماند و ایم ما

صنم کفشش کی ای شاهنشہ غم
دل انده پرستان شاد از تو
ستاره دماغ شمع محفلت
بهر شغلی کمان بر دم شمع
ترا این ناله دافغان ریاست
ز عشق ماشدی نالان بر ایام
دلت در سوختن باشد کم از حسن
از ان ناله دلت از رحمت عشق
چرمی مالی ترا این ناله از حبست
بظلم زلف خوبان پیدلا
براه عشق ما سرکش است
بملک عشق ران رو در دست
ملی نازک دلان از عشق نالند

بموملک وفا دار می بسلم
جهان عاشقی آبا و از تو
فلک شرمندہ دماغ دل است
ولی در عاشقی بسیار خاج
برود کا پچی نه جای خود نماست
ملی ناله در آتش میزم خام
که هر که ناله نشیند است از تو
که کردید دست کا زلفت عشق
بدامان تو رنگ لاله از کیت
که در مرد و جهان بجا صلا شد
که در مرد و جهان از کیت
که برگشته آنجا نوخیز کیمیت
ولی غم دوستان زمین در دستان

جو مولد من شعله بر خود چند چچی
بر و کاندرد فابسیار چچی
کش اندر عشقباری عشقبار
دلش کردید از آن ناله هزار
ز شرم ناله اش در شب نفس حسرت
جوبش نید این سخن فرماد هزار
ولی جانش ازین طعنه چون حسرت
خست

თაღებ გორჯეს დღემდე უცნობი ლექსები

თაღებ გორჯესა მხოლოდ 24 ბაითი იყო ცნობილი¹. დღეს ვამ-
 ზეურებთ რამდენიმე უსაძლას, რომელსაც თეირანის უნივერსიტე-
 ტის ხელნაწერთა ფონდში მივაკვლიეთ (№ 1236).

طالب گرجی

آمد از جانب نوز نو خط امان	شده ای دل که در باره جهان
تیرگی شد ز میان نور بگردید جان	فصل دی رفت و عیان گشت مرخورد
مقدمش با و مبارک همه پیر و جوان	شده خاور بشد از حوت ابر کاخ حمل
بچنان لشکر کو درز بچیش پیران	ناخت او بر دابر لشکر دی لشکر دی
و آنچه از شیرین بن کبوتر بدیدی جوان	دید از صاحب امر نیک محل قصیر دی
سپه ظلم دی از سطوت نور در زمان	شکر نهد که نزدیم و بدیدیم که شد

¹ ისინი, პირველწყაროებში მოქცეული, თავმოყრილია ჩვენს წიგნში. იხ. მ. თ. თ. დ. ა. ეტიუდები [1]. გვ. 176.

بخت رو کردوز جاخیز و تو در خانه	کشت شدوی شد و ایام کم گذشت
دشت بستان شد و گلزار شد رنگین	سبز و روید شد از خاک سید گلین
داد از نغمه بهر مرده پوشیده روان	فیض روح القدسی کرد بدوران نوروز
گل شد حوری و شد سرو میان غلمان	بوستان گیسره شد شک جان ای مشای
چشم بد دور که شادی بجهان شد از آن	علت در پنج و سخن از همه شینی برخواست
مرده جان آمد و از شوق شد پاکوان	خار گل کشت و بشد دشت همه کز آن
هر کجا تنگدلی بود بیامد خندان	هر کجا بود گل پرده نشین پرده دید
که بگلشن نیامد شب و روز فغان	جای خود زانغ و ز غن از بقری تو
مغزار آمد و کرد خطیب بستان	عذیب آمد و کردید نقیب گلزار
ضمیران کشت چو دلاله میان	نسترن کشت بشاطلی خود مشو
لاله افروخته رخسار چو نار سوزان	سوسن و خیری و شب بگلستان
گل نهاده است بهر تاج شرف چنان	یار کردید صنوبر بهر بخت افراق

کافر عر کرده بصد شوق فوق
ساقیا خیره در این فصل بد باد ما
می کلزنگ بد تا بر دنگ دل
گفت از مقدم نور در کشتی با ده بوجه
میگشتم با ده بیاد رخ آن میر که است
گفت نامش چه بگفتم با دلج بر زمین
گفت خاک قدمت را بکنم کنج لصر
گفتمش خیز ز جا و روز بان کن کلمات
سرفرو دار که اینک تو گویم نامش
کو هر بهر هوت بود آن فخر ز من
میرزا فتحعلی خان که در اوست لقب
گفت از آن نام بیکبار شد موالد مست

بید با کج ابر کلش سر داده نفعان
تا کشم شاد و زغم طعنه به اکتا تان
هی بد تا که من افشای خورم نمی پنهان
گفتمش لب بکزی ای ساتی بوج نادان
چپو صده حاتم طی بر در جودش در بان
تا بگویم چه بود نام نکویش سبحان
بمن خنجه شده دل نام غریز شش بر خون
ای که مشاق بر آن نام شده از دانه
خویش را دار که از شوق نکردی بجان
کل کلزار فتوت بود آن میرزان
از شهنشاہ فلک تبصاحت بدون
میروم تا که کنم جان بقید و مشرق بان

۱۱۱۱۱۱۱۱
 ۲۲۲۲۲۲۲۲
 پیش کاک تو عطار و بنه جبهه کجا
 زهره خویش باز در زینبیت زهره
 مشتری همچو مهر کند فخر از آنکه
 لطف تو بنده در گاه نماید مرغ
 پایه جود تو را کی بتوان کرد قیاس
 با چنان قدر و مقامی که ز صلوات
 خشم با هر که کنی تکیه گمش خاک سیاه
 برودی از لطف خدا ارش بزرگی از بقده
 لطف ارش شامل شیر از نبودی البته
 عید فرخنده نور روز مبارک باوت
 بخت ما بوده من مین که ز بی آقبلی

زربار و فقیران درت چون باران
 آصف نه پیش تو بود بحسب خون
 مرعش کرد از هیبت قدرت کیوان
 که در او داده جلال تو مقام دربان
 جود و رای تو که بسته کند صد کیمیا
 کرده افلاک در این مرحله کرد زمین
 بهر خدمت ببرت بسته چون تنگ میان
 لطف با هر که کنی فخر کند بر خاقان
 هستی از هیبت حق یار و امین سلطان
 مدتی بود که شیرازه او بدویران
 از وجود تو مبارک بشود بر یاران
 دست من گشته چنان دور و جد از آن
 دانک

طالبان حد تو کی مدح چنین میر بود
از معان از چه بری قطره پیش عیان
لب و بند و دغایش نماند خود
در در سبب بود ای بی ادب زبان
هر چند مدح آوری از وی مثلش که گس
از معان باز کند زیره بشهر کرمان
تا بود طارم افلاک بگردش شاد
تا زنده هر درخشنده بر پیش چنان
حضرت ختم رسل با همه آل سول
همه جایار تو باشند بحق قرآن

دوست خوانان درت جمله توفیق رفیق

بدگمانت همه باشند ذلیل و حیران

وله ایضا

عید نوروز است و در عالم غیب سستی
هر کجا بنم درفش بای و هو بر پستی
فرودین دنبال می بین با سپاهی مو
که جنبش کوئی اسکندر پی دارستی
باد نوروزی میدان فرس تعلقانی
نقش انگلیون زهر جانست کل سستی
طوسیا از حجر پید است موسی را کوه
آی نگر در شجر بین آنچه را میخواستی

در زمین ز خاک کون یکباره شجر بی باغ شد شکستان آهنا و چون پهل سلسل

عصه گلزار کوی بزم اعدای شده

کوبند و سخنان کل چون خلیل آردی

مزدکیار و پستی زمینت اقلید سی

کویا ز درشت پانزدی بدورین شکا

یک طرف ثانی صورت کر بساط بندی

کوی بر بوشنگ پشه اوی که از خشن بده

طرح آرایان فقنوری و صینی و خلا

از صف کل سبزه جوشان چون خطا مویان

بکه باشد سبزه اندر سبزه کل و نبال

دور کل گردید شا بر بلبل شیدا سی

سبزه از بس نرسه الوان کل کجا غنای

گلستان بنگار و کلها جگر که حور استی

هر طرف مینی ز کل نفس از مستبعماتی

کشت ظاهر جلوه کن چن جیش مبار استی

در چمن آراست طرز شتابد بر جاتی

کشت و از بهر نبوت هر طرف پویاتی

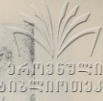
طرح ز دور باغ و طرز شخت جانفروماتی

نامکی باقی ولی این جیش خورشید جاتی

زین عجایب طر حیا چهران نام پستی

در چمن بگر که انی جنت الما و استی

عصه غمراهان عالم بالا استی

هر چه خوشخوانی مرا بخانی بکشید طرفین
 ز بند خوان هر یک به شاهی و در شوکتی
 بسیل و دراج و طوطی چون تاز و بید
 حکمای بزم در شور و در آواستی
 کویا سخن به شاهی است تاز و در غایت
 بسکه از هر سو نوانی دلفرا بر خاستی
 عبد نوروز است ساقی خیز و در کلزار
 با ده راکابین با ده داروی همه غمناکی
 وقت می خوردن سید و کاغذم خوردن
 خیز از جا عیش کن که وقت دست دیناکی
 می به بر من که کردم مست چونان عیب
 بی نامی مدح آن کس که با آفاستی
 صاحب دیوان صد او فغان میر کمان
 آنکه در شان و جلال در جهان کیناکی
 که کفش کم و معت آمد ظاهرا وقت
 چون کجوبینی بجهت که ان در باستی
 اسم او در قلب عالم که خوش نامی زند
 اسم او آئین ملک ملک او بر جاستی
 می ترسم من کجوبیم فاش بعد از شریا
 بر تمام ملک ایران میر ما مو لاسی
 هر که می بند و بجز و آزاد کی را ایک
 فریزدان از ازل از جهله ش سید پستی
 که قلم فخر دیر افتاد و شان میر تیغ
 میر ما این هر دور از پادشاه دار پستی

آفتد میدان ز لطف لطف کوی کوی	آه طبع نباشد طبع ازانی خوش
ورنه کی لطف تو با چون منی میگفتی	بخت نافر جام من من ستکاری کند
مر مر ابراشخارا چون تو عالیجاستی	خلعت و انعام جهان از تو میدارم طمع
مشوار من کذب در عالم بغیر از راستی	هر چه در مدح تو گویم گفته ام از یک نزار
وانگه صدرش جابیدی نگر چنان پستی	آنکه بودی در فغانن جای جاد ابدی
بنده فرمانبر سزد چون خواهی گفت از پستی	در هر چه آن حسره کند شیرین بود در روزگاری
که دعا گوینده راست پناه الهی	طالبان مسکن دعا و مدح را کن خصما
ناکه باران در صدف چون لؤلؤ استی	تا بریزد برک و بد به بردخت خشک
دولت باد افزون از آنچه در غم راستی	عمر تو باد افزون چنان سازد آسنان

دوستانت همگی خندان چون گل اندر چمن

دشمنت خوار و حیران پیروگر بر ناستی

وله ایضا

کتابخانه
مقدم نوزدگشت رشکستان

بوستان برسد از بارخط امان

گرفت نوزدی را خسیاب بهار

چو خشم بدفش میراند در سیران

بر بهنگان چمن انسیم فرودین

تام کرد مقلح بحبامه الون

بر دوکان چمن کرده فتحه نوزوز

بر آنچه کرد ابر مرده عیسی دورن

زمین باغ شد از گل نگار خاپین

فضای راغ شد از سبزه تالی صوا

چمن ز جوش ریاضین شد بهشت برین

ومن ز شور شقایق شد چو بزم بیان

ز هر کناره نظر افکنی همی بسینی

تجلی که بموشی بطور گشت عیان

بر غم نزدیک می فرودین بارو

دو باره مذهب ز دشت را ابرستان

کمان تمام چو از کسب آذر رو

هزار و فاخته پازند خوان و آذر بان

بیایغ تازه شد آئین دین زردشتی

ز بسکه مجمره گشت هر طرف تابان

نشست پادشاه کل ز برودین اوزبک

نهاد افسر شاهی بفرق همچو کبان

ز جمله گاه در آمد برون عروس چمن

نمود چهره خود را چو عارض جانان

کجاست مطرب مجلس باربد نیل

که گشت ساقی آن بزم لاله نمان

نقیب بزم گل آمد به زبان سون

خطیب بزم که کرد و صلصل خوشن

بپرد واری آن بزم جت نترن

چو کاج و عرو و شمشاد و سر و شد بان

هم از خوان و شقایق شد ز مجموعه دار

بنفشه گشت در آن نیک بزم شکفتن

زهر کناره تابانگی کلی چو چراغ

ز هر طرف بنوا مرغان خوش الحان

بجو بیاهمه جاری چو شرطاب زار

زهر کناره روان پاک و صاف آب

فضای باغ چو فردوس از قدوم پنج

بگشت کشت گل و سر و حوری و فلک

یوستان یکی دختران دوشیزه

زنوبهار گرفتند قطعه در زهران

ماند خیره می چشم ز کس شخصلا

ز بس دیده بهر گوشه سنبل و ریحان

چکا و سیره و سرخاب قمری در آج

ز شوق گل خوانی نموده باز در آن

کجا است ساقی گلچهره تاکارومی

کجا است مطرب داد و دعوت نیک بیان

کجاست بناده نماید مر از غم آزاد

یکی ز صوت خوش آرد ز جسم فریاد

برتر ساقی سبزه بخار باده بجام
 مکره فضل بود نو بهار و دور بر سج
 نمیر پاک ترا داد خدیو نیکو زاد
 چراغ بزم دبیران روزگار همه
 بقدر و جاهد و هنر همچو آصف اول
 امید گاه فخران مستند از حق
 محیط فضل و جهان قار و کوه حیا
 دوا می در دویم فضل و کان جو دو کم
 رواج طاعت در خندان سراج دولت شاه
 ایستخمس و خلیل اقتدار و عالی طبع
 جلیل اصل و نیکو نسل و معتد به
 سکون عدالت و قدر دان صاحب فضل

بده که شاد و کشم هی بیاد میز زمان
 مکره عهد بود عهد صاحب بیوان
 خدا یگان همه خلق و خادم سلطان
 معین رزم امیران و کاروان جهان
 بقل سیر و کف خیر و نجات جوان
 پناه بخش همه مفلان بیسان
 سپردنش و افلاک بندان میر مهان
 مدار معنی و میز زمان و فخر کمان
 علاج خصم و بداندیش بند و کشور بان
 بیان دولت و شمار امر بخیر گران
 نبی خصال و درست اعتقاد و ننگ
 فروغ همت و دشمن که از دست آید

نکته ترا که گم مدح را بدل بدعا
که استجابت آن بر تو آید از سبحان

بکن تو طالب کما از صمیم قلب دعا
که تا خدای کند حاجت تو را در آن

همیشه تا که بود آسمان و ماه و زمین
هماره تا بر تاز خوار فلک جوان

درخت بخت تر شاو آب بنور خرم
بخی هست و چهار و بجز است خوان

بدستان درت دهر یار و بخیز
بدشمنان تو غمخوار جسم تیر و سنگ

وله ایضاً

چه ظاهرت ای یاران عالم عید استانی
برای تنبیت رفتم بزم آصف ثانی

بر ابدت که طواری ز شعر اما که هر شکر
زوی تکیه ز تکیه با اشارات خاقانی

مگر نه از زلی این رسم نیکو در جهان بود
که شاعر مدح خواند هر که را باشد جهانانی

بزرگ کارانه آئین بد که شاعران که بیکه
نواز شهابه می آیند و او را ند سخن رانی

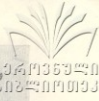
نشدیم بزم بزرگانی که این عهد نه ناخاند
چرا یکبار و قهر نای سلجوقی و سامانی

که با شاعر چاک کردند و بر اینان صحیح بود
که زمینان ایشان باقی ماندنی شود فانی

که شاعرانوارش نشن نه از درگاه خود
 بجا و مدح شاعر آجان باقی است سینه
 که در عالم همین ماند اگر اتی و کر اتی
 بزرگانرا عطا زبید که شاعر در سخن آید
 نه الطافی نه انعامی نه تشرفی نه معافی
 غرض من هم چو باران مدح که در دم بکشد
 اگر باور بخید اری بخوان تا رخ حسنی
 رسول امجد اکرم بشاعر لطفها بودش
 نمیکوم کسی را مدح جز شخاص رومانی
 تخی ستم بی تاب این سستی که من در ام
 در این شیراز و ایران شان سری میبوده است
 شمار من نباشد شعرو سیه انی که ابد
 نه هر کس را شوم باوح اگر میرم نه زانی
 چه شد آن الهما از کف فادوم من بدی
 نه هر کس قابل مدح است اگر عالی است
 در این کشور کسی را مدح ناکفتم کون کم
 مرا از بستگان اما شریفیم پشمانی
 ترا کفتم که یابم از تو احسانات عالی
 پس از سالی تو را یک مدح میگویم که بشما
 که چون او مرد نشدیم نه تو را فی بارانی
 غرض چون الهامی قبل در این عهد هم
 بعد ز صحت که خان نایب از پکی در است

که شاعرانوارش نشن نه از درگاه خود
 بجا و مدح شاعر آجان باقی است سینه
 که در عالم همین ماند اگر اتی و کر اتی
 بزرگانرا عطا زبید که شاعر در سخن آید
 نه الطافی نه انعامی نه تشرفی نه معافی
 غرض من هم چو باران مدح که در دم بکشد
 اگر باور بخید اری بخوان تا رخ حسنی
 رسول امجد اکرم بشاعر لطفها بودش
 نمیکوم کسی را مدح جز شخاص رومانی
 در این شیراز و ایران شان سری میبوده است
 نه هر کس را شوم باوح اگر میرم نه زانی
 چه شد آن الهما از کف فادوم من بدی
 در این کشور کسی را مدح ناکفتم کون کم
 مرا از بستگان اما شریفیم پشمانی
 ترا کفتم که یابم از تو احسانات عالی
 که چون او مرد نشدیم نه تو را فی بارانی
 غرض چون الهامی قبل در این عهد هم
 بعد ز صحت که خان نایب از پکی در است

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

و یلیم شد که شیر حق دلیش در صف محشر
 که هنگام خوشی مدح تو را خوانم پس خوان
 چو با اندر بساط قربیناوم شد مچون
 نظر در صدر چون کردم سلیمانی عیان
 با طرفش لغو با ناله از هر جانور ویدم
 ستاده در سارادوبسی عزت و امین
 چه غولی آنکه اکو اش کردیدی خود خفی
 خدایش از کرسی چون چاه مالک دوزخ
 بود عرض فرخ وین ازده اش شاید که ختم
 بدی طلبش تعالی الله چو قطر برج فرود می
 بیک جاصف زده چون راه شستی چون بود
 زمین بد جانور آسمان نشد مگر که کیست

همیکه در سخت سوره طایه فرغانی
 بروز بندگی را داده میباشم تو خودونی
 از آن بزهی که بودی باسخ بزیم سلیمانی
 کین دارد ابر سینه چو سه باروی نورانی
 هجوم آورده از هر سو که ناله جامی انسانی
 نشسته در عین کجی غول سار با سنی
 چه غولی آنکه کجا بوسش کردیدی شندی
 صدایش از بزرگی چون نسیب ابر نیانی
 بطول او از بیولانی چو کاج سروستانی
 شکم چون چاه و مل و قوت او صد گاد
 بیکو جمع یاسم در تکلم فوج شیطان
 نشیم من آن مسند و را گویم شاد خوانی

مرشد عقل از سر مات کردیم سیدنی	دلی جویم وحش و طیر و د بودی
که بر بسته بودندی چو سرداران یونانی	ولی ویدم در آنجا یک دوش آنسان کردی
زهر صغی ولی چون من نبودش مردان یونانی	سلیمان با ساطی بود بودی در بساط
بود خاطر که ظاهر کرد او را ستر نهانی	بلی با بد سلیمان از ابر که هر چه عیاشد
نظر تا بود با مورث مرا از خود در زبانی	جهان را شنیدستی سلیمان با چنان حشمت
که با اهل ادب نیکی بفر ما هر چه توانی	فضولی کرده بود نیک تا بر تو سیکوم
روان بود که ایشان را بیزم خویش نشانی	کسانی را که معنی نیست چون بر غاشیام
فضولی بس اگر مردی بکن دیگر دعا خوانی	زبان از شکوه طالب بند و در دسرده دیگر
هماره دوستانت شاد و بدخواست شود	همیشه دولت جاوید و عمرت در جهان باقی

و نه ایضا
 در این باره نیز
 در این باره نیز

این بارگاه گیت که شایان با بگین - سایند هر زمان بترا ب دس حسین
 بس پاییز رفیع بود بگذر روز عرش عرش هست زیر پایه او پست چون زمین

بیت الله است یا که بود خلیه جانان
 بی هی تبارک الله از این غمزه گشته
 بنیم زنده جلالت فداش زخور عین
 با محمد منزه جمله کین با همه معین
 کتر کینه سایه او چرخ هفتستین
 اینجا کرکجا است که با عرض شدترین
 ایوان او ز کیوان کبر و خراج قدر
 از زلفت و جلال که او است هر زن
 که کسی برش چه است که نسبت هم با آن
 جیران مات بودم تا که مرا غیب
 خوابی همی مانی این بارگاه گیت
 این بارگاه احمد موسی کاظم است
 نوباوه پمیر و خند زنده فاطمه
 آمدند اکبوش که امی و اله عمین
 خوابی همی شناسی باشد که شن گمین
 شاه چراغ و پیشرو خیل مؤمنین
 نورد و چشم حیدر و قتال مشرکین
 پورا امام هفت و برادر هشتمین
 سرور باولیا و مصدر با صفین

اورا شناس در دو جهان میر سزین

از هجرت پمیر و آن ختم مرسلین

اعنی بنام ناصر دین خلیق رامین

نشید کس به وره شایان پیش ازین

دیگر کسی نه پذیرد در هر بعد از این

حیران شود ز طلعت او عقل دورمین

بنموده است بهر شرف پورا آستین

مسعود اول شاه و بدولت ز رشیدین

بالا نشین دست سعید سبکتگین

بودی و بر بغارس و را که در نشین

مهر آستان و ماه قلم ز بهره آستین

با مهران ایل بیت کل او بود عجمین

کجا در دو دزد و قتل مدار

سال هزار و شصید چون رفت چای

در عهد دولت شه همیشه بقدر

شاهی چو او بخت و بزرگی عقل در

شاهی چو او به نیکی اطوار و قدر و جا

شاهی که از جلال و جمال شکوه و

شاهی که طوق بندگیش را کبوس خویش

دیگر زمان دولت شهنشاده عجم

زینت فرازی افزو او رنگ و تاج تخت

دیگر جلال دول که مسعود را خلف

هنکام پیشاری آن کس که بود دست

اعنی بنام صاحب دیوان که از ازل

درسندوزارت چون آصف هست این
فرمود ما که کاخ زرا ندو دکنه را
از آینه مصفا چون قلب عارفین
کشتی ازین بنای نو آئین عجب زمین
میخی محشم جمله کفزار و لمجدین
تا مید حق تو را هست که ظاهر شود بهر
غیر از وجود تو که توان کرد این چنین
یادت به ام صاحب این بارگاه باد
بر کوهرا بگفت که ای طالب عزیزین
برو از سرز الف بگو الف الف بار
چندش رسد به اد تو در روز و پسین
بر این بنای تا ابد از حیدر آفرین

<p> 1. ზნაკ მზნან რეკოლე რადე 2. დკრ ბაიკა გამშენ მზდაცხარ 3. აკრ ბიზი რადამი კშიხედ 4. სმნთ ი ხჯი ხი ხჯი 5. ნენფ თხე ნენფი დროი 6. ლორა ბაჯი ზარო შიქინ კო 7. რაი შეხე ი სო დხე 8. კნენ დოდე ვარაკო ზნე მქი 9. ბია თ კოდე კამე კამე 10. სე კამე ხე ხე ხე ხე </p>	<p> 1. ბი ხე ხე ხე ხე ხე 2. ბო დო რეკოლე ბიკი მხე გრალ 3. ნენ მან ბი ბოკ რსი 4. ნთ ბოკ მხე ბოკ მხე 5. დო კო მხე ხე ხე ხე ხე 6. კო მხე ხე ხე ხე ხე 7. ლო რამო რამო რამო 8. გო რამო რამო რამო 9. ბი მხე ხე ხე ხე ხე 10. ხე რამო რამო რამო </p>
--	---

პნტრ-ბსს გორეის „გელა-გე მუსიკა“.

დავით აღმაშენებლის ხელნაწილი

ნაწილი პირველი

დავით აღმაშენებლის ხელნაწილი

დავით აღმაშენებლის ხელნაწილი

დავით აღმაშენებლის ხელნაწილი

დავით აღმაშენებლის ხელნაწილი

დავით აღმაშენებლის ხელნაწილი

დავით აღმაშენებლის ხელნაწილი

200	201		
His appointment.	His accession to the throne.	His betrothing.	خبر
His budget.	His budget.	His Budget.	بجته
His cabinet.	His cabinet.	His Cabinet.	كابينه
His parliament.	His parliament.	His Assembly.	ديوان خانيه
His conference.	His conference.	His Assembly.	مشورت
His.	His.	His.	تتمت

თამაზ გორჯენს ოთხენოვანი ლექსიკონი.

საფრ. ხელნაწილის „თბილისის ქება“.

من محمد الفتيق

از محمد فتیق

داودنگ زبوری

زبور داود

که والا بنابر ظهورت میرزای که والا بنابر ظهورت میرزای
 والی زاده کرچستان از زبان والی زاده کرچستان از زبان عرب
 عرب و هروس و کرجی و هم که و هروس و کرجیدن و وضعی
 سایر مترجمان است اما مقابله بود برخی نسخه اول از زبور
 ده زبان فارسی در دارالکتب اینها مقابله ایدوب نیز گوی
 نظر بوجه ترجمه نمود بعون الملک لسانه بطهران در السلطنه

قلدی

الودود

شهر بایند اولند مسقط

مطبعه کر دید در اول ماهی

مطبعه اولدی

فی سنة ۱۲۸۱ هجری

۲۸

۲۷

۲۶

۲۸

۲۷

۲۶

სახელთა სპიობელი

- აბანი 153, 154, 159, 160, 161
 'აბბასი, შჰა-აბბას I (1587—1629) 11, 20, 23, 24, 50, 128
 'აბბასი, შჰა-აბბას II (1642—1666) 21
 აბბას-მირზა (გ. 1833 წ.) 164, 166
 'აბდ ალ-ყადერ ამრად 28
 აბდულმესია 150
 აბესალომი 147, 149
 აბნევერდ, ამირ სეიდ ჰოსეინ (XV ს.) 174, 177
 აბრაამი (გ. 1846 წ.) 148, 166
 აბულაძე, იუსტინე (1874—1962) 133, 144
 აბულაძე, ც. 174
 ადამ-მირზა 128
 აფთანდილი 139, 140, 142, 145
 აფქად ალ-დინ ქერმანი 196
 აზად ალ-სალთანე 258
 'აზოდ ალ-მოლქი 255, 257
 'აზრა 213
 ათანეღიშვილი, ლ. 149
 'აზ ალ-დაჭლა 255
 ალასანია, გ. 178
 ალექსანდრე ბატონიშვილი 166, 168
 ალექსანდრე მაყედონელი 140, 188
 'აღ (656—661) 102, 159, 258, 263
 აღიმაჰმად* 103
 ამინ ალ-სალთანე 254
 ამირან დარეჯანის ძე 146, 147, 149, 150, 152, 154, 159, 160, 161
 ამირანი იბ. ამირან დარეჯანის ძე
 ამირ-ხან ქატიტაბ გორჯი (დ. 1618 წ.) 25, 26, 27, 28, 278
 არჩილი (1647—1713) 27, 162, 164, 222
 ასანი 159
 ასადი თჰს (XI ს.) 3
- აღამაჰმადი 103
 აღ-მაჰმად-ხანი 1779—1797) 32, 164
 აჰმ 'აღ გორჯი 164
 აჰმ ბუეტი შადარი 255
 აჰმ ბუეტი ამინ ალ-სალთანე 259, 262
 აჰმ მოჰამად 'აღ 259
 აჰმ მოშენი 28
 აშრაფ აფჰანი 55
 ახთარ გორჯი, მოჰამად ბუეტი-ბეგი (გ. 1816 წ.) 127, 129
 ახუნდოვი, მირზა ფაჰმ-აღ (1812—1878) 225, 258, 262, 263,
 აჰმად-ბეგი ახთარ გორჯი იბ. ახთარ გორჯი
 აჰმადი 50
 აჰმადი 129, 174
 აჰმადიუღლი 69
 აჰმედზიანოვი, ლ. 127
 აფჰარი, ი. 174, 188
- ბაგრატ VII 10, 11, 290
 ბაგრატ-მირზა იბ. ბაგრატ VII
 ბაგრატ ქართველი იბ. ბაგრატ VII
 ბადრი იამანის ძე 148
 ბათირ-არსლანი (ბატირ-არსლანი) 135, 137, 139, 140
 ბათუაშვილი, ყოლია 50
 ბარამიძე, ალექსანდრე 144, 145
 ბარონ ნიკოლაი 256, 257, 259, 262
 ბარხამი 135
 ბარზე 149
 ბარამი (ბაჰრამი) 132, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 140, 141

* ციტატებსა და მოკმელებს ტექსტში ნახმარ ფორმებს უცვლელად ვტოვებთ.

ბარამ-გური 140
 ბერნარდო (XVII ს.) 154, 162
 ბექმენ-შარზ 256
 ბეჰზად-ბეგი 17
 ბეჰან-ხან გორჯ 164
 ბრეგაძე, დ. 132
 ბროსე, მ.-ფ. (1802—1880) 174
 ბოლყეისა 35
 ბჟ 'ალა (აბჟ 'ალა იზნ სენა) (980—1037)
 189

გეახარია, ალექსანდრე 162, 192, 197
 გეგაშვილი, ნ. 227
 გიორგი XI (1676—1688, 1703—1709)
 27, 164, 222
 გოლიცინი, ა. 221
 გორგოჯანიძე, ფარსადან 3
 გუგუშვილი, მ. 132, 142
 გულიყანი 13, 134

დადიანი, ნიკოლოზ ტარიელის ძე 150
 დანეშ-ფაყუბი, მოჰამმად-თაღ 3, 22
 დართაშვილი, ზენაღა აბედინა (რაჰიმი) 50
 დავუზ (გ. 977 წ.) 151
 დილავერი 150
 დილარი (დილარაში) 150
 დილჯან ნარი 138
 დონდუა, კარპე 149

'ეზბ ალ-დინ გორჯ 21
 ე'თემად ალ-დატლა 225
 ენდრონიკაშვილი, ადამ 128
 ესმანღ გორჯ იზნ ფარჯინი 27
 ესქანდარი იბ. ალექსანდრე მაკე-
 დონელი
 ესტანდინარი 20
 ებთინარი 167

ვალ იზნ სოპრან გორჯ 168, 171, 176,
 189
 ვაშეცი 213
 ვახტანგ VI (1703—1724) 139, 164, 222
 ვახუშტი ბატონიშვილი (1696—1772) 173,
 174, 175, 176, 177
 ზოპრა 35

თაღებ გორჯი 269
 თამარი (1184—1213) 16, 143, 144, 145,
 150, 151
 თანიაშვილი, სულხან (XVII ს.)
 თამაზ გორჯ (XIX ს.) 171, 172, 293
 თაჰამთანი 20
 თაჰმას გორჯ იბ. თამაზ გორჯ
 თაჰმარას-ხან გორჯ იბ. თეიმურაზ
 ბაგრატიონი
 თეიმურაზ I (1606—1647) 27, 141, 145
 152, 165
 თეიმურაზ ბაგრატიონი (1782—1846) 150
 165, 166, 221, 222, 223, 224, 291
 295
 თეიმურაზ ბატონიშვილი იბ. თეიმურაზ
 ბაგრატიონი
 თინათინი 140
 თმოგველი, სარგის 146
 თოდუა, მ. 17, 77, 129

იაკობი 145
 იაკუბ ფადიშაჰი იბ. შა'ყუბი
 იაკუბ-ყაენი იბ. შა'ყუბი
 იორდანიშვილი, ს. 221
 იოსები 212, 213, 214
 იოსელიანი, ალიმერდუნა 31
 ისქანდერ მუნში 11
 ია'ყუბი (1478—1490) 173, 174, 175,
 176, 177, 178
 იუსუფ გორჯ 164
 იუსუფ-ხან არაქელი 164

კეკელიძე, კ. (1879—1962) 132, 133,
 135, 142, 143, 146, 149, 151, 162,
 163
 კენეძე, რ. 175, 178
 კობიძე, დ. 17, 129

ლაშა გორჯი (1213—1222) 16
 ლელი 210
 მა'ანნ, გოლზინ 127, 196
 მადოსენა 42
 მალეჰი, შაჰ-ჰოსეინ-შუა (გ. 1972 წ.) 26
 მამაქბარა 99
 მანგლი (გამუფდა 1466 წ.) 687
 მანუნარი 173

მანწიწებრ-ხან გორჯნ 164
 მარი, თ. (1893—1935) 196, 197
 მარი, ე. (1864—1934) 143, 144, 146,
 150, 151
 მარი, ს. 197
 მატულო-ხანი 77
 მაჰმადა 50
 მაჰმადი 190
 მაჰმადი გურგჯანი 56, 57
 მაჰმადურ, ასლარ 166
 მაჰმუდ აფყანი 55, 57
 მელიქა იბ. ონიკაშვილი მეღვინე
 მეშვეთ აღ-მოლქი 260, 261
 მილადი 135
 მირსკი იბ. სვიატოპოლკ-მირსკი, დ. ი.
 მირზა 'ალ 176, 187
 მირზა აწესტი 176, 187
 მირზა მაჰმადი 79
 მირზა მოჰამად 'ალ ქაშ 258
 მირ მოჰთაჰედი 260
 მიქელანი, აღნიმაჰმადა 60
 მიქელანი, ვარაჰიმ 106
 მიქელანი, რეზა 54, 62, 63, 67, 68, 70,
 82, 83, 106, 111, 225
 მიხეილ ნიკოლოზის ძე 226, 254, 262
 მოჰაჰედი, მარზია 106
 მო'თამად აღ-მოლქი 255
 მორთაზა-ყოლნ-ბეგ გორჯნ 17, 18, 20,
 21
 მოსე 146
 მოხბერ აღ-ლატილა 257, 258, 255
 მოჰამად-აღ-ბეგედი 18
 მოჰამად იბნ-ლანზ 12
 მოჰამად ხაღვ ნურა-ეგ ესტაჰანი 10
 მოჰამად ხაღვ ყახუხანი 128
 მოჰამად კარმ-ბეგედი 255
 მოჰამად ყანგ-ბეგედი 255
 მოჰამად-შაჰი (1834—1848) 164
 მოჰამად-ხან გორჯნ 169, 170
 მოჰამად ჰასან დამანი 24
 მოჰამად ჰასან-ხან ვ'თემედ აღ-სალთანე
 225
 მუჰამადი 53
 მუჰამადი 102
 ნადირი იბ. ნადირ-შაჰი
 ნადირშა იბ. ნადირ-შაჰი

ნადირ-შაჰი (1736—1747) 54, 55, 56, 57
 ნავარ (1441—1501) 152
 ნარიშანი 135
 ნაზერ აღ-ღინ-შაჰი (1848—1898)
 172, 225, 226
 ნასრ აღ-მოლქი 258, 259
 ნატონ, ს. 25
 ნეზამი (1141—1209) 152
 ნესტან-დარეჯანი 141
 ნეფედ-ბეგ გორჯნ, მოჰამად-აღ-ხან 131
 ნეჭებუ, მაჰმადა 50
 I. ნეშით, მირზა 'აბდ აღ-ვაჰან ესტაჰანი
 166
 II. ნეშით, ბაყერ-ბეგ გორჯნ (გ. 1819წ.)
 127, 128
 ნონია-ბეგ გორჯნ 168
 ნოსრათ აღ-ლაჰი 170

ონანა იბ. ონანა მღვიანა
 ონანა მღვიანი ქობულაშვილი (გ. 1628 წ.)
 132, 133, 139, 140, 141
 ორბელიანი, სულხან-საბა (1658—1725)
 27, 151
 'ოსმანი, თემურ 176, 187
 ონიკაშვილი, ასადული 54
 ონიკაშვილი, მელიქა (მალეჰ მაჰმადი რა-
 ჰიმი) 29, 53, 63
 ონიკაშვილი, რეჰიმა 39, 102

პლატონი 135
 ფეოქსი, ვ. 225

რამინი 140
 რაჰიმი, აშრაფ 108
 რაჰიმი, კოსტინალი 68
 რაჰმათოლა 50, 63
 რეზა იბ. მიქელანი, რეზა
 რეზაშა ყენი (1925—1941) 95
 რიშალი 225, 257, 258, 259, 261, 263
 რიშარ-ხანი 167
 როზენი, ვ. 195
 როსაბი 148
 როსანი 148
 როსტომი 187, 191
 როსტომი მუფე (1652—1658) 11, 128,
 176

რუსთველი, შ. 139, 140, 143, 145, 146
148, 151
რუხუბეჰანი 175
რუხუბეჰანი იბ. ესტანდრეჰანი
რუსთაბა 58
რუსუდანი (1222—1245) 196

სადრეი 18
სა'ლ ალ-შოჰადა იბ. ჰოსეჰანი (იმაჰა)
საჰა ალ-დატლა 164
საჰარი იბ. საჰარსაჰიძე
საჰარსაჰიძე 149, 152, 159
საჰსაჰ-ხანი 169
სარაჰიშვილი, ა. 143
საჰა იბ. ხალხვანი
სედრაჰი 135
სეჰაოლა-ხანი 102, 103
სეჰა დეჰლე 148
სეიბოპოლუ-შირსეი, დ. ი. 256, 257, 262
სოლეჰანი I (1666—1694) 27, 176, 187
სოლომონი 186, 187, 194
სოტუმი იბ. მორთაზა-ყოლან-ბეგ
გორჯი
სოსლანი, დეჰი 143, 150, 151
სოჰრუბ გორჯი 130, 168, 169

ტარიელი 139, 140, 145, 146, 150

უზენ ქასანი (1453—1478) 177

ფადლაჰ იბ. რუხუბეჰანი 178
ფაჰლ-ხანი გარჰსი 127
ფაჰმა-ალ-შაჰი (1797—1834) 127, 128,
164, 166
ფაჰრ ალ-დინ გორჯანი (XI ს.) 151
ფერდოუსი (941—1025) 151
ფუჰურბე, გ. (1893—1966) 11, 17, 130,
178

გარჰ-ხანი (1750—1779) 32, 50, 54, 56,
57, 58
გაჰსოროე-ხანი 128
გაოზი 159, 160
გაესი 194
გაჰტაბ იბ. გაჰტაბ გორჯი
გაჰტაბ გორჯი, ყობაღ-ბეგე 22, 23, 24,
262

გერბ-ხანი იბ. ქარბ-ხანი
გეთო 47
გერბალ-ზა-ზოსროე 255
გერბანი, ს. 143
გურუშა (გურუშა) 85
გურშანი 85

ალ-ყაზენი 178
ყაჰარ ყაჰრეღი 159
ყვარუეღი II 176, 177, 178, 190
ყობაღ-ბეგე გაჰტაბ გორჯი იბ. გაჰტაბ
გორჯი
ყობაღ-ოსეინა 42

შაჰეღი, ი. 146, 147, 150, 151
შაჰლუ-ბეგე შარაჰე, ვალ-ყოლან-ბეგე იბ.
დედე-ყოლან 19
შანიძე, შუჰალა 222
შარაჰე, გ. 166, 221, 222
შირუანი, მოჰამად 12

ჩაჰეინი, ქ. 196
ჩეღეღი, გათბ 178
ჩეღეღი, შ. 162
ჩეღეღი გერბანი 132, 133

ციციანოე 164
ციციშვილი, ნ. (XVII ს.) 152

წერეღი, აჰაჰი (1840—1915) 147, 150,
151

ქაჰეღე, ალ. (1786—1846) 262
ქიჰეღე, შაჰარია 147, 153
ქიჰეღე, ქ. 139

ხაჰამდუღი 129, 130
ხალაღ-ბეგე 173
ხალხვანი, საჰა 195, 196, 294
ხანანი (1121—1199) 23
ხანუ ბენ 'ალ გერბანი (1280—1352) 133
ხანეღი, მოსე 147, 149
ხორშიდა 50
ხოსროე 25, 140
ხოსროე-ხანი გორჯი 164

ხუციაშვილი (ხუციანი), ჰუმანგი 29, 63
 ხუციაშვილი, მანუჩერა 63
 ხუმბუკი 18

ჯაფარიშვილი, ივ. (1876—1940) 16, 173,
 174, 175, 176, 178
 ჯაკობია, გ. 145, 152, 154
 ჯანაშვილი, მ. (1855—1934) 143, 147,
 148
 ჯანდიერი, ნონია 130, 166, 167
 ჯემი, 'აბდ ალ-რამჰან (1414—1492) 152
 ჯამშილი 92, 98, 193
 ჯაფარა (მამჯაფარა) 99, 100
 ჯებრან-ელ-ხანი 169
 ჯონშერი 133, 134, 135, 141

პაილარ-ყოლი 59
 პანკრ, 'აბდ ალ-მოსეან 20, 27
 პასანი (იმაში) 50, 102
 პასან რუმულუ 177, 178
 პანშენ, აჰმად 'აღ-ხან 21
 პაჭა მამხადა 50
 მოსეანი (იმაში) 256, 261, 263
 მოსეანი (1694—1722) 26, 27, 54, 55,
 129, 130

მოსეან-ხან გორჯენ 164
 მუსეინი 102

'Али 197
 Дондуа, К. Д. 149
 Жуковский, В. А. 225
 Марр, Н. Я. 143
 Реза Кули-хан недайт 197
 Rozen, V. 195

ابن يوسف شيرازي 18
 اختر گرجي 129
 آدم ميرزا 128
 غلام 231
 اسفنديار 19
 اسفنديار بيگ گرجي 19
 اسکندر 180, 182, 183, 273

اعتماد الدولة 161
 اعتماد السلطنة 140, 225
 اقبال ابدار 231, 245
 آقا بزرگ الطهرانی 195
 آقا محمد 231
 آقا محمد علی 245
 افشار، ایرج 166, 225
 الکسندر میرزا 168
 امیر الملک سید محمد صدیق
 حسن خان بهادر 18
 امیر خان کوی گرجی 26
 امین السلطان 228, 244, 245
 امین السلطانه 228
 انوار، سید عبد الله 174
 اوحید الدین کرمانی 196
 بارون نیکلا 233, 237, 238, 239, 240, 244
 بامداد، مهدی 164
 بر بیل (?) 237
 بو علی (ابو علی بن سنا) 181
 بیانی، مهدی 10
 بیژان 269
 پیران 269
 تربیت، محمد علی 195, 225
 نودوا، ماگالی 151
 تهمتن، رک :رستم
 تیمور عثمان 180
 جبرئیل خان 168
 جهانداري، کیکاوس 27
 حائري، عبد الحسین 20, 27
 حسن 231
 خلیفالی، صافی 196, 198

- 18 خوشگو
 195 خیامپور، ع.
 273 دارا
 3، 10، 22، 25، 131، 166، 221 دانش پژوه، محمد تقی
 179 دستان
 18 دستگردی، وحید
 151 رامین
 19، 179، 183 رستم
 231 رضا
 روین تن، رک: اسفندیار
 167 ریشار خان
 231، 239، 251 ریشال
 286 سبکتگین
 17، 19 سروش، مرتضی قلی بیگ
 179، 180، 186 سلیمان
 180، 283، 284 سلیمان
 168 سمسام خان
 168 سهراب گرجی
 241 سید الشهدا
 20 شاملوی حروی
 11، 19، 128، 12 شاه عباس اول
 12 شیروانی، محمد
 198 شیرین
 197 صافی اصفهانی
 269، 273، 276، 278، 280، طالب گرجی
 287
 174 طهماسب گرجی
 165 طهمورث خان گرجی
 241؛ 239 عضد الملک
 231 علاء الدوله
 231 عماد الدوله
 209 277، 278، 283
 151 محمد بن اسعد گرجانی
 282 فردوسی
 196 فروزانفر، بدیع الزمان
 11 فلسفی، نصر الله
 182 قورغره
 185 کاوس
 231 کربلائی، خسرو
 231 کلاتر
 27 کمپفر، انگلبرت
 23 کوکبی، قباد بیگ گرجی
 262، 264، 265، 266
 151 گواخاریا، الکسندر
 260 گودرز
 269 گیو
 198 لیلی
 12 محمد بن غازی ملطیوی
 169 محمد خان
 128 محمد صالح قزوینی
 17 محمد علی بیگ
 231 محمد قاسم بیگ
 231 محمد کریم بیگ
 239، 240، 241، 245 مخبر الدوله
 249، 251 مشکوة الملک
 127، [196 معانی، گلچین
 231 معتمد الملک
 26 ملک
 180 منکلامی سلطان

نصرآبادی، رک: میرزا محمد طاهر
 241, 245

277 موسی
 180 میرزا علی
 141 میرزا فتح علی اخوندزاده
 271 میرزا فتح علی خان
 میرزا محمد طاهر نصرآبادی
 18 اصفهانی
 180 میرزا یوسف
 233, 234, 238 میرسکی
 248 میر فتاح مجتهد
 229 میشل
 128 نامدار، مهدی

نقیسی، سعید 25
 168 نونیا بیگ گرجی

ویس 151

هدایت، رضاقلی خان 127
 269 هومان

یوسف 200, 201, 202

ს ა რ ა ვ ი

ქართულ-სპარსული სახელდახელო ლექსიკონი	3
• მეფე ბაგრატ VII-ის სპარსული ლექსი	10
• ლეგენდა ქართველ უფლისწულზე	12
• ქართული წარმოშობის კიდევ ერთი სპარსული პოეტი ორი ქატიკაბი გორჯი. 1. ყობზდ ბეაგ ქატიკაბი გორჯი	17
2. ამირ-ხან ქატიკაბი გორჯი	22
ფერეიდნული	25
ორი სპარსული გადმოცემა	29
• ახთარი — ქართველი თავადიშვილი	127
ნეკვდ ბეაგ გორჯის კიდევ ერთი ბაიტი	129
• „ბარამგულიჯანიანის“ ამბის სადაურობისათვის	131
• „ვეფხისტყაოსნის“ ერთი სტროფის ვაგებისათვის	132
• „ამირანდარეჯანიანის“ ზოგი საყიფი	143
ქართველები ირანის ვარში	146
თამაზ გორჯის ოთხენოვანი ლექსიკონი	164
სპარსული წყარო საქართველოში თორქმანთა შემოსევის შესახებ საჭი ზალხალის „თბილისის ქება“	171
• თეიმურაზ ბაგრატიონის მიერ სპარსულად და თურქულად თარგმნილი „ფსალ მუნნი“	173
• ოპამადა ჰასან-ხან ე'თემად აღ-სალთანეს „მოგზაურობა თბილისიდან თეირა- ნამდე“	196
დამატება I. ყობზდ ბეაგ ქატიკაბი გორჯის ლექსების ნიმუშები	221
დამატება II. თვლებ გორჯის დღემდე უცნობი ლექსები	225
1. ამირ-ხან გორჯის „რესალე-აე მუსიყი“	264
2. ქართულ-სპარსული სახელდახელო ლექსიკონი.	270
3. ბაგრატ VII-ის სპარსული ლექსი.	288
4. წერილი თეიმურაზ ბატონიშვილისადმი.	289
5. ნონია გორჯის საბუთი.	290
6. ქართულ-არაბული სინქრონული ტექსტი.	291
7. ფერეიდანელ ქართველზე გაცემული სიგელი.	292
8. თამაზ გორჯის ოთხენოვანი ლექსიკონი.	293
9. საჭი ზალხალის „თბილისის ქება“.	294
10. „ფსალმუნის“ თეიმურაზისეული თარგმანი.	295
სადიგბელი	296

ГРУЗИНСКО-ПЕРСИДСКИЕ ЭТЮДЫ

II

(на грузинском языке)

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

გამომცემლობის რედაქტორი დ. ლ ვ ე ა ვ ა
ტექრედაქტორი ნ. ო კ უ წ ა ვ ა
კორექტორი ლ. შ ა ბ უ რ ი შ ვ ი ლ ი

ვალაეცა წარმოებას 24.VI.11.74; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 28.VI.75;
ქალაქის ზომა 60×90^{1/16}; ქალაქი № 2; ნაბეჭდი თაბახი 19,50;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 15,83.

უე 00402; ტირაჟი 2000; შეკვეთა № 2482
ფასი 1 მან. 70 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

